

**ЛЬВІВСЬКИЙ
ДЕРЖАВНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ
НАУК УКРАЇНИ
НДІ ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА
ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ
ЛЬВІВСЬКА ЛАБОРАТОРІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ
І ГРОМАДЯНИНА**

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

*Матеріали наукового семінару
26 червня 2026 р.*

Львів
2026

УДК 342.72/.73:342.78

Рекомендовано до друку та розміщення в
електронних сервісах ЛьвДУВС

Вченою радою навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол від 23 червня 2026 р. № 12)

Упорядники:

Дмитро ЗАБЗАЛЮК, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри теорії, історії та конституційного права навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності Львівського державного університету внутрішніх справ;

Оксана ЯРЕМА, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності Львівського державного університету внутрішніх справ;

Мирослав КОВАЛІВ, кандидат юридичних наук, професор, доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності Львівського державного університету внутрішніх справ;

Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період: матеріали наукового семінару (26 червня 2026 р.) / упор. Д.Є. Забзалюк, О.Г. Ярема, М. В. Ковалів. Львів: ЛьвДУВС, 2026. 283 с.

Збірник містить тези доповідей та повідомлень із проблем теоретичного та прикладного значення шляхів вирішення актуальних проблем ефективного забезпечення прав і свобод кожного громадянина України та людини в умовах війни та післявоєнний період. Особливості реалізації конституційних прав і свобод людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період.

The collection contains abstracts of reports and messages on problems of theoretical and applied significance of ways to solve current problems of effective provision of the rights and freedoms of every citizen of Ukraine and man in conditions of war and the post-war period. Peculiarities of the implementation of constitutional rights and freedoms of man and citizen in conditions of war and the post-war period.

Опубліковано в авторській редакції.

УДК 342.72/.73:342.78

© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2026

ЗМІСТ

Швець Д.В.

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО.....9

Балинська О.М.

ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ДИСКУРСУ ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ (СЕМІОТИКО-ДОКТРИНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ)12

Барабаш О.О.

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ МВС УКРАЇНИ.....14

Барабаш О.О., Афтанасів В.М.

БЕЗПЕКОВА ПАРАДИГМА ПРАВООХОРОННОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО КУРСУ УКРАЇНИ.....21

Березюк Д. О.

СПЕЦИФІКА ВИМОГ НЕМАЙНОВОГО ХАРАКТЕРУ У СТРУКТУРІ СУДОВИХ ЗВЕРНЕНЬ27

Бондаренко В.А., Саловська Ю.Т.

CONSTITUTIONAL HUMAN AND CIVIL RIGHTS AND FREEDOMS IN TEMPORARILY OCCUPIED TERRITORIES: A LEGAL PERSPECTIVE30

Бондаренко В.А., Філіпчук А.С.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ34

Боровікова В.С.

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНИХ РЕЄСТРІВ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РЕАЛІЗАЦІЮ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД36

Бортник Н. П., Єсімов С. С.

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ ЦИФРОВИХ ПЛАТФОРМ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ38

Босак А.С., Ярема О.Г.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ГРОМАДЯН В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ41

Бохонок Р.В., Панкевич О.З.

СВОБОДА ДУМКИ, СОВІСТІ ТА РЕЛІГІЇ ЯК ЕЛЕМЕНТ ВНУТРІШНЬОЇ АВТОНОМІЇ ОСОБИ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР45

Василюк Б.Л.

ЮРИДИЧНІ ОБМЕЖЕННЯ ЩОДО СУБ'ЄКТІВ, ЯКІ МАЮТЬ ПРАВО НА ВЛАШТУВАННЯ ДИТИНИ ЗА НОВИМ ПРОЄКТОМ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ, КРІЗЬ ПРИЗМУ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО АДМІНІСТРАТИВНУ ПРОЦЕДУРУ»48

Вергун В.А., Панкевич О.З.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА АЛЬТЕРНАТИВНУ СЛУЖБУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ52

Волков Є.В.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЙСНОСТІ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ВОДІЙСЬКИХ ПОСВІДЧЕНЬ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ57

Волкова С.М.

ПРАВО НА СВОБОДУ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: МЕЖІ ДОПУСТИМИХ ОБМЕЖЕНЬ58

Гачак-Величко Л.А., Крамар Р. І.

ОСНОВНІ ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ: ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ61

Гришук А.Б., Проць І.М.

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ64

Добрянський С.П., Фартух Ю.В.

ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ ЮРИДИЧНИХ СТАНДАРТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ67

Долинська М.С.

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ПРОВАДЖЕННЯ ФЕРМЕРСТВА В УКРАЇНІ70

Єсімов С. С.

ЦИФРОВІ ЦІННОСТІ ЯК ОБ'ЄКТИ ПРАВ73

Єсімов С. С., Мельничук Д. В.

ДЖЕРЕЛА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ ...77

Забзалюк Д.Є., Грабець Б.С.

ДО ПИТАННЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА80

Ілюшук О. М.

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ83

Йоняк Ю.М., Тополевський Р.Б.,

БЕЗПЕКА ГРОМАДЯН ЯК ЗАВДАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ: МІЖ СВОБОДОЮ І ПОРЯДКОМ86

Кавчак О. Р., Єсімов С. С.

ЗАСТОСУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОКАРАНЬ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН88

Ковалів М.В.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГАРАНТІЙ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД91

Ковалів М. В., Коваль А.

ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ІНСТИТУТІВ94

Колич О.І., Бояновська С.

БАЛАНС МІЖ ПРИВАТНІСТЮ ТА НАЦІОНАЛЬНОЮ БЕЗПЕКОЮ В УМОВАХ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ.96

Колич О.І., Дяків М.Ю.

КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ У ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИСТА. КОНСТИТУЦІЙНІ ПРАВА

І СВОБОДИ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	99
<i>Колич О.І., Дейнега О.І.</i>	
ЕТИКА ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПРАВІ.....	101
<i>Колич О.І., Марків Т.Р</i>	
ПРАВА ЛЮДИНИ У СФЕРІ БІОЕТИКИ: ГЕНЕТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА МЕЖІ ДОЗВОЛЕНОГО.....	104
<i>Колич О.І., Тарасова М.А.</i>	
НАРОДОВЛАДДЯ В УКРАЇНІ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....	108
<i>Коломійчук А.В.</i>	
МОМЕНТ ЗАКІНЧЕННЯ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ ТА ДЕПОРТАЦІЇ ДИТИНИ ЗА Ч. 1 СТ. 438 КК УКРАЇНИ.....	111
<i>Кравцова Т. М.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ОБСТАВИН СПРАВИ ТА ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ АДМІНІСТРАТИВНИМ ОРГАНОМ.....	114
<i>Куманська-Нор О.П.</i>	
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ НОРМИ ТА ФОРМИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ.....	116
<i>Кучер В.О., Кравчук В</i>	
ПРИНЦИПИ НЕДИСКРИМІНАЦІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ.....	119
<i>Левко А-М. І., Тополевський Р.Б.</i>	
ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ У СФЕРІ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ДЕРЖАВИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ВПРОВАДЖЕННЯ В ПРАВОВУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ.....	122
<i>Леніш Н.Я.</i>	
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ПАТРУЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ.....	126
<i>Лесько Н. В., Єсімов С. С.</i>	
КОНСТИТУЦІЯ ЯК ОСНОВНЕ ДЖЕРЕЛО ФІНАНСОВОГО ПРАВА.....	128
<i>Лита У.М., Ярема О.Г.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	131
<i>Литвин В.В., Панкевич О.З.</i>	
ПРИМУСОВА ТРУДОВА МОБІЛІЗАЦІЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: МЕЖІ ПРАВОМІРНОГО ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ТА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ.....	135
<i>Лозинський Ю.Р.</i>	
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГАРАНТІЙ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ.....	140
<i>Лукашук Ю.А.</i>	
КІБЕРБЕЗПЕКА ТА ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ЯК ГАРАНТІЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	142

Макеєв, С. О.

ПРО ГАРАНТІЇ ПРАВ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ, ЯКІ ЗВІЛЬНЯЮТЬСЯ ЗІ СЛУЖБИ148

Мороз Н.С.

ЕЛЕКТРОННІ СЕРВІСИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ151

Назар Т. Я.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО155

Онишко О.Б.

ПОДОЛАННЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У ЗАКОНОДАВСТВІ ЄС158

Онишко О.Б., Федорчук О.М.

ЕЛЕКТРОННІ ПЕТИЦІЇ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ В ПРОЦЕСІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ162

Павлович-Сенета Я.П.

ПРИНЦИП ОФІЦІЙНОСТІ В АДМІНІСТРАТИВНІЙ ПРОЦЕДУРІ: ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ166

Павлович-Сенета Я.П., Босак А.С.

ПОЛІЦЕЙСЬКИЙ ОФІЦЕР ГРОМАДИ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ170

Панкевич О.З.

СТАНДАРТИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО РЕЛІГІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ: ДЕЯКІ ВСТУПНІ ЗАУВАГИ173

Проць І.М.

ОСОБЛИВОСТІ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ177

Проць І.М., Петелька В.І.

РОЗМЕЖУВАННЯ ЮРИСДИКЦІЇ СУДІВ У ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ СПОРАХ.....178

Проць І.М., Петелька О.І.

АДМІНІСТРАТИВНА ПРОЦЕДУРА В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ181

Рабінович С.П.

ПРАВА ЛЮДИНИ В СТРУКТУРІ НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ ДЕРЖАВНОГО ПРАВА В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА НІМЕЧЧИНИ183

Радченко А.

ПРАВО ЛЮДИНИ НА ПОШИРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ ТА МЕЖІ ЙОГО ПРАВОМІРНОГО ОБМЕЖУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ186

Росовська І. Ю.

МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ189

Решота В.В.

ЗАХИСТ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ПРИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ВІЙНИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ ТА ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ ЄС192

Савайда О.І., Ониськів Б.П.

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОЇ ОКУПАЦІЇ195

Савчин Г.Я.

КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ198

Сірант М. М., Єсімов С. С.

РЕГУЛЮВАННЯ ЦИФРОВИХ ПОСЛУГ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ201

Сидор М. Я.

КОНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ204

Скриньковський Р. М.

КОНСТИТУЦІЯ: КРИТЕРІЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ТА ФОРМА206

Сова А.В., Стецюк Н.В.

ПРАВО НА ЖИТТЯ ЯК НАЙВИЩА СОЦІАЛЬНА ЦІННІСТЬ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ208

Стецюк Н.В.

ВИРІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИМ СУДОМ УКРАЇНИ ПИТАНЬ ПРО ВІДПОВІДНІСТЬ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ (КОНСТИТУЦІЙНІСТЬ) ЗАКОНУ УКРАЇНИ ЗА КОНСТИТУЦІЙНОЮ СКАРГОЮ ОСОБИ (ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ)210

Стецюк С. П.

ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ: КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ ТА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ213

Тащишин І. Б., Курчаба Т. М.

ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У ПЕНСІЙНИХ СПОРАХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: МЕЖІ ПІДЗАКОННОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА БЮДЖЕТНИХ ОБМЕЖЕНЬ216

Терлюк І.Я.

ПРАВА ЛЮДИНИ, НАЦІОНАЛЬНА РІВНОПРАВНІСТЬ І ДЕРЖАВНА БЕЗПЕКА: АВСТРІЙСЬКИЙ КОНСТИТУЦІЙНИЙ ДОСВІД ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ. У СВІТЛІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ220

Токар П.Т., Кріцак І.В.

«УСВІДОМЛЮЮЧИ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПЕРЕД БОГОМ»: ПРЕАМБУЛА КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ЯК ДУХОВНО-ЦІННІСНА ТА ІДЕОЛОГІЧНА/ІДЕЙНА ОСНОВА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ223

Токар П.Т., Кріцак І.В.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ233

Тополевський Р.Б.

НОРМАТИВНА АРХІТЕКТУРА СТАНДАРТІВ ЄС У СФЕРІ ЦИФРОВИХ ПРАВ ТА ПЕРСПЕКТИВА ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ.240

Федіна Н.В.

КОНСТИТУЦІЙНА СИСТЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ244

Федіна Н.В., Шапірко С.Р.

ІНСТИТУЦІЙНО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В ДЕМОКРАТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ247

Церковник С.І., Козут В.М.

OSINT ЯК ІНСТРУМЕНТ ДОКУМЕНТУВАННЯ ПОРУШЕНЬ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ251

Цмоць У.О.

ПРАВОВІ ТА МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ255

Цуркан О.П.

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЗАМІСНУ ПІДТРИМУВАЛЬНУ ТЕРАПІЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ259

Чорновус Н. Ф.

ПОСТМОРТАЛЬНА РЕПРОДУКЦІЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ, ВИКЛИКИ, НАСЛІДКИ261

Шевців М.Б., Пшенична Л.

ОКУМЕНТУВАННЯ КАТУВАНЬ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ ТА МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ264

Шопіна І.М.

УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ ОНОВЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО АЛЬТЕРНАТИВНУ СЛУЖБУ268

Ярема О. Г.

ПРАВОВА ПРИРОДА ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ОБРОБКИ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ271

Ярема О. Г., Єсімов С. С.

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ТЕХНІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ274

Yurkevych Yurii

ORGANIZATIONAL AND LEGAL FORMS OF LEGAL ENTITIES IN THE CONTEXT OF THE REFORM OF UKRAINE'S CIVIL LEGISLATION278

Yurkevych Khrystyna

THE INTERNATIONAL LEGAL ASPECT OF REGULATING THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN INTELLECTUAL PROPERTY LAW280

Вітальне слово **Шановні колеги!**

Щиро вітаю вас як учасників наукового семінару «**Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період**» та висловлюю вдячність усім – науковцям, практикам, викладачам, аспірантам, здобувачам освіти й представникам правничої спільноти, які долучилися до обговорення актуальних проблем конституційного розвитку України в один із найскладніших періодів її новітньої історії.

Сучасна Україна проходить через надзвичайно складні випробування, пов'язані зі збройною агресією проти нашої держави, необхідністю захисту територіальної цілісності та суверенітету, забезпеченням безпеки громадян і функціонуванням державних інституцій в умовах воєнного стану. Водночас саме за таких обставин особливого значення набувають питання утвердження конституціоналізму, забезпечення верховенства права, гарантування прав і свобод людини та громадянина.

Конституція України є не лише Основним Законом держави, а й фундаментом суспільного договору, який визначає засади взаємодії держави, суспільства та особи. Її положення набувають особливої ваги в кризові періоди, коли перед державою постає необхідність ухвалення складних рішень, спрямованих на забезпечення оборони країни та водночас на збереження демократичних стандартів правового розвитку.

Війна змушує суспільство переосмислювати багато усталених підходів до розуміння прав людини, їх змісту, визначення їхніх меж реалізації та механізмів захисту. За таких умов виникають нові правові виклики, пов'язані із забезпеченням права на життя і безпеку, свободою висловлювання та пересування, захистом права власності, гарантуванням соціальних прав, забезпеченням доступу до освіти та правосуддя, захистом персональних даних і цифрових прав особи.

Водночас помітно, що українське суспільство дедалі гостріше усвідомлює нерозривний зв'язок між правами людини та відповідальністю держави за створення належних умов для їх реалізації навіть за надзвичайних обставин.

Особливо актуальним для України наразі є питання співвідношення прав і свобод людини з конституційними обов'язками громадянина. Захист Вітчизни, повага до законів держави, підтримка суспільної солідарності та громадянська відповідальність за майбутнє країни набувають нового змісту в умовах боротьби за незалежність. Війна переконливо демонструє, що права та обов'язки не можуть існувати ізольовано одне від одного, а формують єдину систему конституційних цінностей, яка забезпечує стійкість держави та громадянського суспільства.

Окремої уваги потребують питання забезпечення та захисту прав дитини. Саме діти є однією з найбільш вразливих категорій населення під час воєнних конфліктів. Втрата домівок, вимушене переміщення, розлука з рідними, порушення доступу до освіти та медичної допомоги створюють численні ризики для реалізації їхніх прав. Тому вироблення ефективних правових механізмів

захисту дитинства в умовах війни та післявоєнного відновлення є не лише юридичним завданням, а й важливим гуманітарним обов'язком держави та суспільства.

Попри все це, надзвичайно важливо дивитися не лише на виклики сьогодення, а й на перспективи майбутнього. Повоєнне відновлення України передбачатиме неодмінну відбудову зруйнованих міст і громад, але також не менш гостро потребуватиме формування нової якості правового середовища, зміцнення демократичних інститутів, удосконалення механізмів реалізації прав людини, розвитку місцевого самоврядування, забезпечення ефективного функціонування судової системи та подальшої інтеграції України до європейського правового простору.

У цьому контексті особлива роль належить правничій науці. Саме наукові дослідження здатні забезпечити глибоке осмислення процесів, які відбуваються в державі, запропонувати концептуальні підходи до вдосконалення законодавства та сприяти виробленню ефективних механізмів правозастосування. Наукова спільнота покликана не лише аналізувати наявні проблеми, але й формувати стратегічне бачення майбутнього розвитку конституційної держави.

Приємно відзначити, що тематика семінару об'єднала представників різних наукових шкіл і практичних сфер діяльності. Такий міждисциплінарний діалог є особливо цінним, оскільки дозволяє розглядати проблеми конституційних прав і свобод людини крізь призму юридичної науки, державного управління, правозастосовної практики, міжнародних стандартів захисту прав людини та сучасних суспільних трансформацій.

Переконаний, що матеріали, представлені сьогодні доповідачами і розміщені надалі у збірнику тез, відображають широкий спектр наукових поглядів і підходів до осмислення конституційно-правових проблем сучасності. Наукові розвідки та практичний досвід учасників семінару сприятимуть подальшому розвитку конституційно-правової доктрини, удосконаленню законодавства та зміцненню механізмів захисту прав людини в Україні.

Особливо символічним є проведення цього заходу напередодні Дня Конституції України. Це ще раз нагадує нам про фундаментальне значення конституційних цінностей для розвитку демократичної держави, про важливість збереження людської гідності, свободи та справедливості навіть у найскладніших умовах. Саме відданість цим цінностям допомагає українському народові вистояти перед викликами війни та впевнено дивитися у майбутнє.

Висловлюю щиро вдячність усім учасникам семінару за активну наукову й громадянську позицію, готовність до фахової дискусії та внесок у розвиток правничої науки. Окрема подяка організаторам заходу – кафедрам теорії, історії та конституційного права і адміністративно-правових дисциплін – за створення щорічного майданчика для обговорення актуальних проблем конституційного розвитку держави та захисту прав людини.

Бажаю всім плідної роботи, змістовних наукових дискусій, нових ідей, професійних здобутків та подальших успіхів у науковій і практичній діяльності.

Нехай результати нашої спільної роботи стануть вагомим внеском у розбудову правової, демократичної та європейської України, в якій права, свободи і законні інтереси людини залишатимуться найвищою соціальною цінністю.

Дмитро ШВЕЦЬ,
*доктор юридичних наук, професор,
Заслужений працівник освіти України,
ректор Львівського державного
університету внутрішніх справ*

О.М. Балинська,
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії, історії та
конституційного права
ННІ права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ДИСКУРСУ ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ (семіотико-доктринальний аналіз)

Конституційний дискурс як вагомий інформаційний континуум доцільно моніторити постійно. Адже взаємодія мови і права на рівні Основного Закону держави здатна демонструвати можливості влади, легітимність державного устрою і межі прав громадян.

Цей феномен визначає декілька основних аспектів: *інституційний*, що розкриває стан спеціалізованої мови органів конституційної юрисдикції (як судді, правники оперують терміно-поняттями з чітким юридичним значенням); *політичний*, що показує рівень інтерпретації Конституції в політичному та суспільному житті (як використовуються конституційні норми для підкріплення рішень політиків чи громадської думки); *соціальний*, що висвітлює здатність громадянського суспільства обговорювати положення Конституції (чи задеклароване в Основному Законі відповідає дійсно наявному та як це допомагає виявляти нові виклики для держави і прав людини та громадянина).

Тож вивчення конституційного дискурсу дає змогу зрозуміти реальний баланс влади в державі та практичний захист базових прав громадян. Особливо важливо це в кризові періоди, зокрема коли вводиться і триває надзвичайний чи воєнний стан. У цей час відбуваються не тільки нормативні зміни у законодавстві, а й переосмислюються конституційні права людини, руйнуючи традиційний пріоритет свободи (пересування, отримання і поширення інформації, мирних зібрань тощо) і надаючи домінування обороні, державній стійкості, суспільній солідарності, безпеці. Тут не тільки змінюється механізм реалізації прав людини, а й трансформується зміст конституційних прав і свобод на символічному і доктринальному рівнях.

Доцільність семіотико-правового аналізу конституційного дискурсу про права людини зумовлена тим, що право є системою знаків і знакових конструкцій. На рівні Конституції це проявляється особливо чітко, адже в цьому документі практично кожний пункт є не тільки нормою, а й соціальним символом, який відтворює суспільне розуміння справедливості, рівності, свободи, гідності, безпеки, демократії та інших фундаментальних загальнолюдських цінностей; конституційні положення покликані функціонувати не тільки як декларативні юридичні гарантії, а й як змістово

концентровані знакові конструкти, які демонструють взаємовідносини держави та громадянина.

В умовах війни найбільш відчутною стає знаково-доктринальна трансформація прав людини. Коли в мирному конституційному дискурсі домінують концепти свободи, незалежності особи, індивідуалізації її прав і свобод, мінімізації втручання держави у приватне життя та інше подібне. То воєнний дискурс надає пріоритет безпеці, колективній стійкості, суспільній відповідальності, а отже, розширенню повноважень держави, бо права перестають бути гарантією свободи і стають елементом національної безпеки. При цьому важливо наголосити, що права людини як такі не заперечуються, а радше змінюється їх смисловий і доктринальний контекст, у межах якого саме право на безпеку стає центром усієї соціально-правової системи.

Основними семіотичними маркерами трансформації конституційного дискурсу про права людини в умовах війни можна вважати низку ключових знаків і символів воєнного часу. До таких конституційних символів належать поняття: «безпека» (як уже зазначалося, стає центральним знаком), «стійкість» (несе нове змістове навантаження для суспільства, малих спільнот, окремої особи); «національна єдність» (стає основним контекстним символом і впливає на загальну інтерпретацію окремих прав і свобод); «відповідальність» (крім закріпленого юридичного розуміння, починає доповнювати класичний концепт свободи і суспільної свідомості); «державний суверенітет» і «територіальна цілісність» (переростають в екзистенційні орієнтири всього народу); державні символи – герб, прапор, гімн та патріотичні гасла (надають відчуття загальнонаціональної єдності та консолідації). Загалом семіотичний аналіз конституційного дискурсу про права людини в час війни зміщується від пріоритету демократії та свободи в бік безпеки і стійкості.

При цьому треба наголосити, що конституційний дискурс про права людини воєнного часу, який демонструє поняття «безпека» як новий соціально-правовий метасимвол, аж ніяк не витісняє поняття «свобода», а додає йому нового смислового навантаження та масштабує з особистісного рівня на всенародний – як право народу самостійно обирати свій шлях розвитку. З огляду на це можна говорити про зародження нового типу конституціоналізму, в якому тріада «права людини – безпека держави – суспільна стійкість» розглядаються як органічно взаємопов'язані елементи цілісної системи.

Можна також передбачити і післявоєнну трансформацію конституційного дискурсу про права людини. Звичайно, в суспільстві ще певний час зберігатимуться воєнні смисли, але одночасно право і законодавство повертатиметься до повного нормативного обсягу конституційних гарантій, а отже, домінуватимуть інші символи (першим серед яких, мабуть, стане концепт «життя») та формуватиметься нова доктрина юридичного і соціального збалансування конституційної свободи й безпеки.

О.О. Барабаш,
доктор юридичних наук, професор
завідувач науково-дослідної лабораторії актуальних проблем
правозастосовної та правоохоронної діяльності
навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності,
голова Ради молодих вчених
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ МВС УКРАЇНИ

Європейська модель публічної влади тривалий час формувалася навколо концепції юридичної рівності, однак сучасний етап розвитку конституціоналізму висвітлює її глибинні зміни. Зокрема, формальна рівність більше не визнається достатньою гарантією реалізації основоположних прав, якщо законодавче регулювання чи адміністративна практика фактично створюють перешкоди для окремих категорій осіб.

Слід наголосити, що подібна еволюція простежується й у сфері професійної освіти, зокрема підготовки персоналу правоохоронних органів. Так, якщо ще наприкінці ХХ століття більшість європейських держав виходила із презумпції абсолютної фізичної та психофізіологічної уніфікації кандидатів на службу, то сьогодні переважає інший нормативний підхід, відповідно до якого будь-яке обмеження доступу до професійної освіти повинно витримувати перевірку на відповідність *принципам* пропорційності, легітимної мети, необхідності у демократичному суспільстві та відсутності дискримінаційного аспекту.

При цьому, беручи до уваги статус України як держави-кандидата на вступ до ЄС, а також зміст переговорного процесу щодо приведення національного законодавства у відповідність до *acquis* ЄС, модернізація системи підготовки кадрів МВС України не може обмежуватися оновленням освітніх програм або технічного забезпечення навчального процесу. На наше переконання, значно більшу увагу слід приділити правовим гарантіям *рівного доступу до професійної освіти*, які поступово трансформувалися у самостійний критерій оцінювання демократичності функціонування державних інституцій.

У досліджуваному контексті інклюзивна освіта заслуговує на осмислення передусім як конституційно-правова категорія. Відповідний висновок впливає із системного аналізу ст. 3, 21, 24 та 53 Конституції України [1], зміст яких не допускає диференціації обсягу права на освіту за ознаками стану здоров'я, інвалідності чи інших індивідуальних характеристик особи, якщо відповідні обмеження не мають достатнього юридичного обґрунтування. Доречно звернути увагу, що ст. 24 Основного Закону закріплює не декларативний принцип рівності, а безпосередньо зобов'язує державу утримуватися від створення нормативних моделей, наслідком яких є фактичне звуження можливостей реалізації конституційних прав. У світлі наведеного **інклюзивність** доцільно розуміти як юридичний обов'язок держави забезпечити такий порядок

функціонування освітньої системи, за якого індивідуальні особливості кандидата оцінюються крізь призму реальної можливості виконання професійних функцій, а не формальних медичних чи соціальних критеріїв, які історично використовувалися без належного аналізу їхньої об'єктивної виправданості.

Означене розуміння відповідає сучасній еволюції міжнародного права прав людини. Так, ст. 24 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю закріплює принцип інклюзивної освіти як міжнародно-правове зобов'язання держав-учасниць, відмовляючись від традиційної моделі сегрегованого навчання осіб з інвалідністю [2]. Принципове значення у наведеному аспекті має Загальний коментар №4 (2016) Комітету ООН з прав осіб з інвалідністю, відповідно до якого інклюзивна освіта характеризується як обов'язкова характеристика всієї державної освітньої політики [3]. Апелюючи до зазначеного документа, робимо висновок, що міжнародний стандарт передбачає зміну самого підходу до правового регулювання: предметом оцінювання виступає вже не рівень адаптації особи до існуючої системи, а здатність держави усунути нормативні та організаційні бар'єри, котрі перешкоджають реалізації гарантованого права на освіту. Для системи підготовки кадрів МВС України наведене положення має фундаментальне значення, оскільки традиційна практика встановлення універсальних критеріїв професійної придатності далеко не завжди враховує сучасні міжнародні стандарти щодо заборони непрямой дискримінації.

Аналогічний напрям розвитку демонструє право ЄС. Зокрема, ст. 20, 21 та 26 Хартії основоположних прав Європейського Союзу [4] формують нормативну конструкцію, відповідно до якої рівність перед законом, заборона дискримінації та соціальна участь осіб з інвалідністю становлять взаємопов'язані елементи єдиного механізму захисту прав людини. Подальший розвиток окреслені положення отримали у Директиві 2000/78/ЄС [5], яка сформулила загальні вимоги щодо рівного ставлення у сфері працевлаштування та професійної діяльності. Вирішальне значення для аналізованої проблематики має ст. 5 зазначеної Директиви, яка встановила юридичний обов'язок застосування розумного пристосування, якщо відповідні заходи не створюють непропорційного або ж надмірного фінансового чи організаційного навантаження. Прикметно, що після прийняття цього акта більшість держав-членів ЄС внесли зміни не тільки до трудового законодавства, але й до нормативних актів, які регламентують професійну освіту державних службовців, військовослужбовців та поліцейських. Власне кажучи, саме право ЄС започаткувало відхід від практики автоматичного відсторонення кандидатів за медичними показниками без проведення індивідуальної оцінки можливості виконання службових обов'язків.

Підтвердженням наведеної тенденції є практика «Çam v. Turkey» [6] та «Enver Şahin v. Turkey» [7]. В обох рішеннях Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) сформулював правову позицію, відповідно до якої відсутність належного пристосування освітнього середовища за певних обставин здатна кваліфікуватися як дискримінація, несумісна зі ст. 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [8] у взаємозв'язку зі ст. 2 Першого протоколу

[9]. Особливий науковий інтерес викликає аргументація ЄСПЛ, який фактично відмовився визнавати достатнім саме посилення держави на організаційні труднощі чи бюджетні витрати. Натомість обов'язок доказування було покладено на державні органи, які повинні підтвердити, що можливості застосування менш обмежувальних заходів були всебічно досліджені. На наше переконання, наведений підхід має важливе значення і для української системи відомчої освіти, оскільки відомчі нормативні акти МВС досі значною мірою орієнтуються на формалізовані критерії професійного добору, тоді як європейський стандарт передбачає індивідуалізацію юридичної оцінки кожного випадку.

Доречно звернути увагу, що розвиток європейського законодавства не завершився прийняттям Директиви 2000/78/ЄС [5]. Подальше нормативне вдосконалення простежується у Директиві 2019/882/ЄС [10], положення якої сформуливали єдині вимоги до доступності значної кількості товарів і послуг, а також у Європейській стратегії щодо людей з інвалідністю 2021-2030, де державам-членам рекомендовано переглянути національні механізми забезпечення доступності освіти, професійної підготовки та державної служби [11]. Попри рекомендаційний характер окремих положень Стратегії, їхній вплив на правотворчу діяльність держав ЄС виявився достатньо відчутним, що підтверджується масштабними законодавчими змінами у Німеччині, Франції, Фінляндії, Польщі та країнах Балтії. Власне аналіз моделей названих держав дає можливість встановити, які юридичні механізми справді забезпечують рівність доступу до професійної правоохоронної освіти, а які мають радше декларативний характер.

Логічним продовженням наведених міжнародно-правових підходів є законодавство Федеративної Республіки Німеччина, яке вважається одним із найбільш системно врегульованих у сфері забезпечення рівного доступу до професійної освіти та державної служби. Примітно, що німецький законодавець не обмежився імплементацією вимог права ЄС шляхом формального відтворення окремих положень Директиви 2000/78/ЄС [5]. Натомість було сформовано багаторівневу нормативну модель, у якій конституційні приписи, федеральне законодавство, законодавство земель та внутрішньовідомчі акти функціонують у взаємній кореляції. Передусім слід звернутися до ст. 3 Основного Закону ФРН (Grundgesetz [12]), відповідно до якої ніхто не може зазнавати обмежень через наявність інвалідності. На відміну від значної кількості європейських конституцій, наведене положення сформульоване як пряма заборона дискримінаційної діяльності держави, що істотно звужує межі адміністративного розсуду органів публічної влади під час встановлення вимог до кандидатів на навчання у правоохоронних закладах вищої освіти.

Конституційний припис отримав подальший розвиток у Законі про рівність осіб з інвалідністю («Behindertengleichstellungsgesetz» [13]), який визначає доступність публічних послуг не як факультативний напрям державної політики, а як юридично обов'язковий стандарт діяльності федеральних органів влади. Важливо, що положення цього Закону поширюються і на федеральні поліцейські

установи, в тому числі освітні заклади, діяльність яких координується Федеральним міністерством внутрішніх справ. Аналіз §§ 1-4 Закону свідчить про принципово інший підхід до розуміння доступності в порівнянні з українським законодавством. Німецький законодавець виходить із презумпції, відповідно до якої усунення бар'єрів має здійснюватися ще на стадії організації функціонування державної установи, а не після виникнення конкретного спору щодо дискримінації. А тому фінансування заходів доступності не розглядається як виняткова бюджетна програма, а включається до загальної системи адміністративного забезпечення діяльності органу державної влади.

Не менш показовим є Загальний закон про рівне ставлення («Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz» [14]), прийнятий з метою імплементації права ЄС. У контексті підготовки кадрів правоохоронних органів вирішальне значення мають §§1, 7 та 8 Закону. Якщо перша із зазначених норм визначає мету законодавства як запобігання дискримінації, то §8 встановлює виняток, відповідно до якого різне ставлення допускається тільки за умови, коли певна професійна вимога об'єктивно впливає із характеру службової діяльності та відповідає принципу *пропорційності*. Власне кажучи, наведена законодавча конструкція і стала підставою для перегляду багатьох традиційних критеріїв добору до поліцейської служби. Наявність інвалідності чи певних фізичних особливостей не розглядається як самостійна юридична підстава для відмови у доступі до професійної освіти; натомість вирішальним критерієм визнається спроможність кандидата виконувати конкретні службові функції після застосування допустимих організаційних або ж технічних заходів підтримки.

Окремої уваги заслуговує законодавство федеральних земель, оскільки професійна підготовка поліцейських у Німеччині належить переважно до їхньої компетенції. Зокрема, Закон землі Північний Рейн – Вестфалія про державну службу («Landesbeamtengesetz Nordrhein-Westfalen» [15]), Закон про поліцейську службу цієї ж землі («Polizeigesetz Nordrhein-Westfalen» [16]), а також нормативні акти Вищої школи поліції землі Північний Рейн – Вестфалія передбачають індивідуалізовану процедуру оцінювання професійної придатності кандидатів. Медичний висновок у такій процедурі становить лише один із доказів, тоді як остаточне рішення приймається після всебічного аналізу можливості виконання майбутніх службових повноважень.

Разом із тим, німецька модель не виключає можливості встановлення підвищених вимог до кандидатів, якщо цього об'єктивно потребує характер поліцейської служби. Наприклад, для підрозділів спеціального призначення, вибухотехнічних служб, авіаційної поліції або спеціальних оперативних формувань законодавство земель містить значно суворіші медичні та фізичні критерії. Беручи до уваги наведене, запозичення німецького досвіду для України видається виправданим лише частково. Позитивної оцінки заслуговує нормативне закріплення індивідуальної оцінки професійної придатності, законодавче обмеження дискреції кадрових органів, а також чітке розмежування випадків, коли підвищені фізичні вимоги дійсно детерміновані службовою необхідністю. В той же час механічне перенесення відповідної моделі в

українське законодавство навряд чи забезпечить очікуваний результат. Україна перебуває в умовах воєнного стану, а значна частина випускників закладів освіти МВС залучається до виконання завдань, пов'язаних із відсіччю збройної агресії, стабілізаційними заходами, охороною критичної інфраструктури та документуванням воєнних злочинів. Відповідно, правове регулювання професійного добору повинно враховувати як антидискримінаційні стандарти ЄС, так і специфіку функціонування сектору безпеки держави в особливий період.

Після реформування німецького законодавства одним із найбільш показових прикладів нормативного забезпечення інклюзивної професійної освіти стала Французька Республіка, де відповідні зміни відбувалися одночасно із модернізацією всієї системи державної служби. На відміну від німецької моделі, французький законодавець зробив акцент не стільки на деталізації антидискримінаційних процедур, скільки на створенні єдиного механізму адаптації публічної адміністрації до потреб конкретної особи. Власне цим і пояснюється тісний взаємозв'язок між положеннями Code général de la fonction publique [17], Code de l'éducation [18], Code du travail [19] та спеціальними нормативними актами, які регламентують діяльність Міністерства внутрішніх справ Франції. Зокрема, законодавство формувалося під безпосереднім впливом ст. 1 Конституції Французької Республіки, відповідно до якої держава гарантує рівність усіх громадян перед законом без будь-яких відмінностей [20], а також конституційної практики Конституційної ради Франції, яка неодноразово наголошувала, що принцип рівності не виключає різного правового регулювання, якщо таке регулювання переслідує *legitimnu metu* та ґрунтується на об'єктивних критеріях.

Особливе місце у французькій нормативній моделі займає Loi n° 2005-102 du 11 février 2005 [21], адже саме наведений акт започаткував відхід від традиційної медичної моделі інвалідності, відповідно до якої правовий статус особи визначався переважно через її функціональні обмеження. Французький законодавець запропонував іншу конструкцію, за якою першочерговому аналізу підлягає здатність державного органу усунути адміністративні, організаційні або технічні перешкоди, котрі перешкоджають реалізації відповідного права. Означений підхід згодом отримав розвиток у положеннях Code général de la fonction publique [17], які покладають на органи державної влади юридичний обов'язок здійснювати необхідні адаптаційні заходи під час прийняття особи на державну службу, проходження професійної підготовки та виконання службових обов'язків. У сфері підготовки поліцейських наведені положення реалізуються через нормативні акти Міністерства внутрішніх справ Франції, що регламентують діяльність Національної поліції Франції та Національної школи поліції Франції.

Окремої уваги заслуговує інститут *aménagement raisonnable* – розумного пристосування, нормативне закріплення якого міститься у Code du travail [19] та Code général de la fonction publique [17]. На відміну від багатьох інших держав, французьке законодавство досить детально визначає форми реалізації цього

механізму. До них належать зміна порядку організації навчального процесу, адаптація навчально-матеріальної бази, використання спеціальних цифрових технологій, модифікація окремих процедур оцінювання результатів навчання, надання допоміжних технічних засобів, а також індивідуальний супровід слухача. При цьому законодавець спеціально наголошує, що застосування зазначених заходів не повинно призводити до зниження професійних вимог чи перегляду компетентнісних критеріїв майбутнього поліцейського. Своєю чергою, юридичний зміст розумного пристосування вбачається у створенні рівних умов, а не у встановленні спрощеного порядку проходження професійної підготовки.

Беручи до уваги французький досвід, робимо висновок, що найбільшу цінність для України становить нормативне врегулювання механізму розумного пристосування на рівні закону, а не підзаконних актів. Національне законодавство наразі містить загальні положення щодо інклюзивної освіти, однак спеціальний порядок їх реалізації у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання фактично залишається фрагментарним. З огляду на це доцільним видається законодавче доповнення Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. №1556-VII [22] та Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 р. №580-VIII [23] нормами, які визначатимуть критерії застосування розумного пристосування під час професійного добору, навчання та оцінювання кандидатів у системі МВС.

Окрім цього, в умовах воєнного стану законодавець зобов'язаний підтримувати баланс між конституційним принципом рівності та публічним інтересом щодо належного кадрового забезпечення правоохоронних органів, діяльність яких безпосередньо пов'язана із гарантуванням національної безпеки, громадського порядку та захистом життя і здоров'я населення.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Convention on the Rights of Persons with Disabilities and Optional Protocol of 2006. URL: <https://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf>
3. General comment no. 4 (2016) on the right to inclusive education. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/1313836?v=pdf>
4. Chapter of Fundamental Rights of the European Union (2000/C 364/01). URL: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf
5. Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2000/78/oj/eng>
6. Çam v. Turkey. App 51500/08. Judgement 23.02.2016. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-161149>
7. Enver Şahin v. Turkey. App 23065/12. Judgement 30.01.2018. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-180499>

8. European Convention on Human Rights of 04.11.1950. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG
9. Protocol No. 1 to the Convention of 1952. URL: <https://www.coe.int/en/web/echr-toolkit/protocole-1>
10. Directive (EU) 2019/882 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on the accessibility requirements for products and services. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/882/oj/eng>
11. Enhancing the Strategy for the rights of persons with disabilities up to 2030. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/disability/enhancing-strategy-rights-persons-disabilities-2030_en
12. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland of 1949. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html>
13. Behindertengleichstellungsgesetz of 2002. URL: <https://www.behindertenbeauftragter.de/DE/AS/rechtliches/behindertengleichstellungsgesetz/behindertengleichstellungsgesetz-node.html>
14. Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz of 2006. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/agg/BJNR189710006.html>
15. Landesbeamten-gesetz Nordrhein-Westfalen of 2021. URL: <https://surl.li/zkmyjo>
16. Polizeigesetz des Landes Nordrhein-Westfalen; Bekanntmachung der Neufassung of 2003. URL: <https://recht.nrw.de/lrgv/gesetz/13122025-polizeigesetz-des-landes-nordrhein-westfalen-bekanntmachung-der-neufassung/>
17. Code général de la fonction publique. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000044416551/
18. Code de l'éducation. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071191/
19. Code du travail. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006072050/
20. Constitution of 4 October 1958. URL: <https://www.refworld.org/legal/legislation/natlegbod/1958/en/20899>
21. Loi n° 2005-102 du 11 février 2005 pour l'égalité des droits et des chances, la participation et la citoyenneté des personnes handicapées. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000000809647>
22. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 №1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
23. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 №580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

О.О. Барабаш,
доктор юридичних наук, професор
завідувач науково-дослідної лабораторії актуальних проблем
правозастосовної та правоохоронної діяльності
навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ),
В.М. Афтанасів,
здобувачка вищої освіти 4 курсу
навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

БЕЗПЕКОВА ПАРАДИГМА ПРАВООХОРОННОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО КУРСУ УКРАЇНИ

Безпекове середовище, у якому перебуває сучасна Українська держава, за останні роки зазнало настільки істотних змін, що звичні уявлення про зміст правоохоронної діяльності вже не відображають реального стану суспільних відносин. Повномасштабна збройна агресія РФ проти України спричинила переоцінку функціонального призначення практично всіх інституцій сектору безпеки і оборони, в тому числі правоохоронні органи, на які, поряд із традиційними поліцейськими функціями, покладено виконання широкого спектра завдань, безпосередньо пов'язаних із забезпеченням обороноздатності держави, підтриманням правопорядку на територіях, що перебувають під постійною загрозою ураження, документуванням воєнних злочинів, евакуацією цивільного населення, стабілізаційними заходами на деокупованих територіях та взаємодією із військовими формуваннями під час проведення спільних безпекових операцій.

Беручи до уваги наведене, правоохоронна освіта, очевидно, не може оцінюватися винятково крізь призму освітніх стандартів або ж усталеної моделі професійної підготовки поліцейського. Так, сьогодні вона корелює із конституційним обов'язком держави гарантувати національну безпеку, територіальну цілісність та захист прав і свобод людини, закріпленим у ст. 3, 17 і 92 Конституції України [1]. Прикметно, що після початку широкомасштабного вторгнення правоохоронні органи все частіше виконують завдання, які історично асоціювалися винятково із діяльністю військових формувань [2, с. 126]. Практика службових відряджень працівників Національної поліції України до регіонів активних бойових дій, залучення поліцейських до функціонування зведених підрозділів, забезпечення правопорядку у прифронтових громадах, супроводу гуманітарних місій, фіксації наслідків обстрілів та проведення першочергових процесуальних дій безпосередньо після вогневого ураження свідчить про формування якісно нового змісту професійної діяльності, який об'єктивно потребує переосмислення засад підготовки майбутніх правоохоронців.

У світлі наведеного євроінтеграційний курс України також потребує переоцінки. Доволі поширеним залишається підхід, відповідно до якого реформування правоохоронної освіти зводиться до гармонізації навчальних програм із рекомендаціями Європейського Союзу або окремими документами НАТО. Однак, подібне сприйняття видається надто спрощеним. Європейські стандарти формувалися переважно в умовах відносної безпекової стабільності, тоді як Українська держава здійснює реформування сектору безпеки одночасно із опором збройній агресії ворога. Як наслідок, окремі практичні рішення, вироблені українськими правоохоронними органами під час виконання службових обов'язків у прифронтових районах, вже сьогодні становлять безперечний науковий інтерес для європейської професійної спільноти, оскільки демонструють механізми функціонування демократичної правоохоронної системи в умовах безперервної воєнної загрози.

Зосереджуючись на теоретико-правовому вимірі заявленої проблематики, доцільно звернути увагу на ще одну обставину: конституційна модель демократичної держави традиційно опирається на розмежування функцій сектору безпеки і оборони та правоохоронної системи. Водночас сучасна практика засвідчує існування значної кількості правових режимів, за яких таке розмежування втрачає абсолютний характер. Виконуючи службові завдання у прифронтових районах, поліцейський продовжує залишатися суб'єктом правоохоронної діяльності, однак професійне середовище, рівень ризиків, характер міжвідомчої взаємодії та вимоги до оперативного прийняття рішень наближають його діяльність до умов функціонування військових формувань. Власне тому **безпекова парадигма правоохоронної освіти**, на наше переконання, повинна формуватися як *самостійна теоретико-правова конструкція, що враховує конституційні засади функціонування демократичної держави, міжнародні стандарти захисту прав людини, євроінтеграційні орієнтири розвитку України та практичний досвід діяльності правоохоронних органів у період воєнного стану.*

До слова, у науковій літературі проблематика професійної підготовки правоохоронців переважно досліджується крізь призму адміністративно-правового забезпечення освітнього процесу, формування професійних компетентностей, кадрової політики або ж реформування системи вищої освіти [3, с. 127]. Означений підхід цілком відповідав умовам мирного розвитку держави, коли ризики для національної безпеки не визначали зміст повсякденної діяльності правоохоронних органів. Проте сучасна правова реальність засвідчує дещо іншу закономірність: рівень ефективності правоохоронної системи визначається не стільки якістю нормативного регулювання окремих поліцейських процедур, скільки спроможністю особового складу діяти в умовах високої інтенсивності безпекових загроз, швидкої зміни оперативної обстановки та постійної міжвідомчої координації.

Окремої уваги заслуговує наукова позиція Д.В. Швеця, який обґрунтовує, що первинна професійна підготовка є необхідною правовою вимогою до підготовки поліцейських, оскільки саме на цьому етапі формується професійна

правосвідомість, закладаються основи службової культури та забезпечується готовність особи до виконання правоохоронних повноважень [4, с. 103-105]. Гадаємо, означений підхід вченого має вагомое теоретичне й практичне значення, адже акцентує увагу на фундаментальній ролі професійної підготовки у становленні сучасного поліцейського.

З конституційно-правової точки зору професійна освіта працівників правоохоронних органів не є виключно елементом державної освітньої політики, адже стає самостійною гарантією реалізації конституційного обов'язку держави забезпечувати безпеку людини, суспільства і держави. Наведена нами теза впливає із тлумачення ст. 3, 17, 27 та 64 Конституції України [1], відповідно до яких захист життя людини, забезпечення державної безпеки та оборони України презюмуються як *взаємопов'язані конституційні цінності*. Якщо ж держава направляє працівника поліції для виконання службових завдань у райони активних бойових дій, вона одночасно бере на себе позитивний обов'язок забезпечити його такою професійною підготовкою, яка відповідатиме характеру загроз, із якими він зіткнеться під час виконання службових повноважень.

У даному аспекті доцільно зазначити, що Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 р. №580-VIII очевидно виходить за межі усталеного розуміння поліцейської діяльності. Зокрема, аналіз положень ст. 2, 23 та 24 цього Закону свідчить про істотне розширення функціонального призначення поліції в умовах воєнного стану та участі у виконанні завдань із забезпечення національної безпеки [5]. Проте освітнє законодавство фактично продовжує орієнтуватися на модель підготовки, сформовану за інших історичних умов. Своєю чергою, кореляція між нормативним змістом службових повноважень поліцейського та змістом професійної освіти виявляється недостатньою. Як наслідок, маємо те, що рівень нормативної відповідальності працівника істотно перевищує рівень його спеціалізованої підготовки до виконання конкретних безпекових завдань.

Особливо показово видається практика функціонування зведених підрозділів Національної поліції України, працівники яких систематично виконують службові завдання у Донецькій, Харківській, Херсонській, Запорізькій та Сумській областях. У реаліях фронту вони документують воєнні злочини безпосередньо після завершення артилерійських обстрілів, забезпечують охорону місць масового ураження цивільного населення, здійснюють евакуаційні заходи, супроводжують гуманітарні вантажі, взаємодіють із підрозділами Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України та Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Під час виконання такого роду завдань правоохоронець фактично несе службу в середовищі, яке характеризується високою ймовірністю застосування противником артилерійського, ракетного, авіаційного чи безпілотного озброєння. Відповідно, правова підготовка без належного опанування алгоритмів поведінки в бойовій обстановці не забезпечує належного рівня професійної готовності.

Апелюючи до практичного досвіду діяльності підрозділів поліції, можна констатувати ще одну тенденцію, яка майже не знайшла відображення у сучасній юридичній літературі. Службове відрядження працівника поліції до прифронтового регіону *не змінює його конституційно-правового статусу*, однак докорінно змінює зміст професійного ризику. Поліцейський продовжує реалізовувати повноваження, визначені законом, проте правозастосування здійснюється в умовах, коли кожне процесуальне рішення супроводжується реальною загрозою життю, а часовий ресурс для його прийняття вимірюється хвилинами чи навіть секундами.

Після 2022 року вітчизняна правоохоронна система почала формувати власні моделі професійної діяльності, апробовані у винятково складних безпекових умовах. А тому предметом адаптації повинні бути не готові нормативні рішення держав-членів ЄС, а, насамперед, їх критичне співвідношення з українською практикою, яка вже сьогодні містить самостійний нормативний і прикладний потенціал для подальшого розвитку європейської безпекової політики. Якщо для більшості європейських правоохоронних систем центральним завданням залишається забезпечення публічної безпеки у стабільному соціальному середовищі, то в Україні діяльність поліції відбувається під постійним впливом воєнних факторів, які істотно змінюють характер прийняття управлінських і процесуальних рішень.

З цієї ж причини важливе значення має положення ст. 17 Основного Закону, відповідно до якого «Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу» [1]. Зазначена конституційна норма переважно аналізується крізь призму діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань. Проте системне тлумачення Конституції [1], Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. №2469-VIII [6] та Закону України «Про Національну поліцію» [5] дає підстави стверджувати, що виконання наведеного конституційного імперативу забезпечується *всією сукупністю суб'єктів сектору безпеки і оборони*, кожен із яких реалізує власні повноваження відповідно до закону. Поліцейський, направлений у службове відрядження до прифронтового населеного пункту, фактично забезпечує реалізацію конституційної функції держави нарівні з іншими суб'єктами сектору безпеки, хоча процесуальний статус його діяльності залишається правоохоронним.

Беручи до уваги наведене, виникає цілком логічне питання: чи відповідає сучасний зміст правоохоронної освіти реальному обсягу функцій, які сьогодні виконує працівник поліції? На наше переконання, відповідь є неоднозначною. Освітні програми закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання традиційно зосереджуються на адміністративному праві, кримінальному праві, кримінальному процесі, тактичній та вогневій підготовці, психології службової діяльності й інших дисциплінах, без яких професійна підготовка сучасного правоохоронця неможлива. Втім, практична діяльність поліцейських свідчить про існування іншого запиту держави. Правоохоронець повинен орієнтуватися у

правилах взаємодії із військовими підрозділами, володіти алгоритмами роботи в умовах артилерійської загрози, розуміти порядок функціонування систем цивільного захисту, знати особливості документування міжнародних злочинів, застосовувати процедури збереження цифрових доказів після обстрілів, а також діяти відповідно до протоколів міжвідомчої взаємодії під час евакуаційних заходів.

У цьому контексті доволі показовими є підходи НАТО до професійної військової освіти, сформульовані у документах Bi-Strategic Command Directive 075-007 «Education and Individual Training Directive» [7], NATO Defence Education Enhancement Programme [8], а також у Концепції NATO Professional Military Education [9]. Аналіз зазначених документів дозволяє зробити висновок, що центральною ідеєю сучасної натівської моделі є розвиток професійного мислення, здатності діяти в умовах невизначеності, міжвідомчої взаємодії та оперативного прийняття рішень. НАТО розробляло відповідні підходи насамперед для підготовки військового персоналу держав-членів Альянсу, тоді як український поліцейський, перебуваючи у прифронтовому регіоні, одночасно виконує функції суб'єкта кримінального процесу, адміністративної юрисдикції та публічної безпеки. Власне ця обставина формує якісно іншу модель професійного навантаження, яка не має повного аналога серед існуючих освітніх концепцій Альянсу.

Не менш цікавим видається досвід Європейського Союзу. Діяльність Європейського агентства з підготовки працівників правоохоронних органів (CEPOL) орієнтована на розвиток спільного безпекового простору, удосконалення поліцейського менеджменту, транскордонного співробітництва, боротьби з організованою злочинністю, тероризмом, кіберзлочинністю та незаконною міграцією [10]. Безперечно, зазначені напрями повністю відповідають сучасним потребам української держави. В той же час, досвід України засвідчив існування ще одного виміру правоохоронної діяльності, який поки що недостатньо відображений у європейських освітніх документах. Перш за все, мова йде про роботу поліцейських підрозділів у середовищі активних бойових дій, коли забезпечення публічної безпеки здійснюється паралельно із виконанням заходів територіальної оборони, ліквідацією наслідків ракетних ударів, документуванням воєнних злочинів та підтриманням життєдіяльності громад, що систематично перебувають під вогневим ураженням.

Зрештою, саме український досвід дає підстави поставити питання, яке досі майже не порушувалося у юридичній науці: чи повинна правоохоронна освіта залишатися винятково складовою освітньої політики держави, якщо підготовка її випускників безпосередньо впливає на рівень обороноздатності країни? На нашу думку, у відповідь на теперішні безпекові виклики професійна освіта поліцейських поступово стає самостійним елементом механізму забезпечення національної стійкості. Відповідно тому ефективність освітніх реформ доцільно оцінювати не кількістю гармонізованих навчальних програм чи запроваджених європейських стандартів, а здатністю випускника діяти відповідно до принципу

верховенства права тоді, коли загроза життю, застосування зброї та необхідність негайного процесуального реагування існують одночасно.

Певні зроблені висновки щодо трансформації правоохоронної освіти стають особливо переконливими при їх співвіднесенні із реальною службовою практикою. У даному аспекті доцільно звернутися до моделювання випадків, які сьогодні не мають характеру винятку, а регулярно виникають у діяльності працівників Національної поліції України, відряджених до районів проведення стабілізаційних заходів або територій, що перебувають у безпосередній близькості до лінії бойового зіткнення. До прикладу, у ситуації, за якої слідчо-оперативна група після ракетного удару прибуває до населеного пункту для проведення першочергових слідчих (розшукових) дій. З процесуальної точки зору алгоритм дій достатньо чітко врегульований Кримінальним процесуальним кодексом України від 13.04.2012 р. №4651-VI [11]. Однак фактична обстановка істотно відрізняється від тієї, яку традиційно моделює освітній процес. Загроза повторного ракетного удару, активність БПЛА противника, небезпека нерозірваних боєприпасів, необхідність взаємодії із саперними підрозділами, військовими, представниками ДСНС, органами місцевої влади та міжнародними гуманітарними місіями створюють правозастосовне середовище, у якому процесуальна діяльність здійснюється під постійним впливом факторів, що безпосередньо загрожують життю особового складу. Цілком очевидно, що тут юридична помилка не обмежується ризиком скасування процесуального рішення чи визнання доказів недопустимими. Наслідком може стати загибель особового складу чи цивільних осіб, що перебувають у зоні проведення слідчих (розшукових) дій.

Резюмуючи, наголосимо, що безпекова парадигма правоохоронної освіти має стати самостійним напрямом подальших наукових розвідок і важливим орієнтиром для вдосконалення державної політики у сфері підготовки кадрів сектору безпеки. Адже правоохоронець, який сьогодні вирушає у службове відрядження до прифронтового регіону, повинен покладатися не лише на власний професіоналізм і особисту стійкість. За ним має стояти Держава, яка завчасно підготувала його до викликів, що вже стали новою правовою реальністю, оскільки саме в цьому виявляється справжня відповідальність держави перед тими, кому вона довіряє захист прав людини, суспільства і власної конституційної стійкості.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Лісник Р., Афтанасів В. Some problems of legal delineation of the competence of the national police of Ukraine and military structures in times of war. *Правоохоронні органи на захисті правопорядку та конституційних свобод в умовах миру та воєнного стану. Law enforcement agencies: the defense of public order and constitutional freedoms during peace and martial law: збірник матеріалів IX Всеукраїнської науково-практичної курсантської (студентської)*

- конференції іноземними мовами. Кропивницький: ДонДУВС, 2026. С. 125-127.
3. Аброськін В. Завдання закладів вищої освіти МВС України як суб'єктів реалізації освітньої функції держави. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №12. С. 126-131. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.12.21>
 4. Швець Д.В. Первинна професійна підготовка як необхідна правова вимога до підготовки поліцейських. *Право і безпека*. 2017. №3 (66). С. 103-112.
 5. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 №580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
 6. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 №2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
 7. Bi-SC Education and Individual Training Directive 075-007. NATO. 2015. URL: https://www.coemed.org/files/Branches/DH/Files_01/Bi-SC_75-7_NEW.pdf
 8. Defence Education Enhancement Programme (DEEP). 2025. URL: <https://www.nato.int/en/what-we-do/partnerships-and-cooperation/defence-education-enhancement-programme-deep>
 9. Education and training. NATO. 2025. URL: <https://www.nato.int/en/what-we-do/deterrence-and-defence/education-and-training>
 10. CEPOL. URL: <https://www.cepol.europa.eu/>
 11. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 №4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

Д. О. Березюк,
*аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін
 навчально-наукового інституту права та
 правоохоронної діяльності
 (Львівський державний університет
 внутрішніх справ)*

СПЕЦИФІКА ВИМОГ НЕМАЙНОВОГО ХАРАКТЕРУ У СТРУКТУРІ СУДОВИХ ЗВЕРНЕНЬ

У правовій системі спостерігається стійка тенденція до зростання частки позовів немайнового характеру у структурі судових звернень. Легальний критерій, закріплений у Законі України «Про виконавче провадження» можливість виконання вимог без особистої участі боржника, є основою їх диференціації [1].

Законодавство не враховує всієї сукупності процесуальних та матеріально-правових особливостей немайнових вимог. Це детермінує необхідність розробки детальної та багаторівневої класифікації для оптимізації механізмів примусового виконання. Виділяються дві групи вимог.

Вимоги, зорієнтовані на досягнення знеособленого матеріального результату. Ця категорія включає дії, результат яких об'єктивовано існує поза

особи зобов'язаного суб'єкта (звільнення приміщення, знос самовільної споруди, усунення перешкод у користуванні майном). Фактичне виконання в даному випадку тотожно настанню уречевленого результату, а персональні якості державних або приватних виконавця не мають юридично значущі чинники [2]. Ця група повною мірою кореспондує легальну конструкцію, закріплену в Законі України «Про виконавче провадження».

Вимоги, безпосередньо пов'язані з особистістю боржника. Другу групу утворюють зобов'язання, виконання яких обумовлено персональними діями боржника в силу прямого розпорядження закону (реінтеграція на робочому місці) або в силу природної природи відповідного юридичного акта, що передбачає індивідуальне волевиявлення або наявність спеціальних якостей у зобов'язаного суб'єкта (спростування порочної інформації).

У такій ситуації цільовий орієнтир виконавчого провадження не може бути реалізований за допомогою механічного вчинення відповідних дій третьою особою; правового значення набуває факт вчинення боржником.

Обґрунтування обраних класифікаційних критеріїв. Вибрані для класифікації критерії аргументовані такими положеннями. Детермінація процесуального режиму. Зв'язок з особистістю боржника і природа блага, що захищається, визначають принципову можливість досягнення мети виконавчого провадження через заміну суб'єкта виконання.

Для вимог першої групи застосування заходів майнового впливу чи здійснення дій державним або приватним виконавцем чи стягувачем безпосередньо призводить до реституції порушеного права.

Для вимог другої групи аналогічні заходи апріорі неефективні, оскільки не забезпечують досягнення нематеріальної, особистісно-обумовленої мети, що лежить в основі виникнення виконавчих правовідносин (публічна репутаційна реабілітація, актуалізація сімейно-правового зв'язку тощо).

Диференціація моделей примусової реалізації. Можливість чи неможливість об'єктивно породжує необхідність закріплення у законі різних процесуальних моделей. Для першої групи пріоритетним заходом має бути реальне виконання, що забезпечується виконавцем або стягувачем з віднесенням витрат на боржника. Для другої групи, де заміна виконання виключена, інструментом залишається система непрямого примусу, що стимулює вчинення дій суб'єкта.

У процесуальному законодавстві можливість субсидіарного виконання немайнової вимоги стягувачем чи виконавцем іманентно залежить від факту невиконання судового акта безпосередньо відповідачем (боржником).

Правове регулювання процедури примусового виконання вимог немайнового характеру, виконання яких не потрібна особиста участь боржника, недостатньо для забезпечення виконання. Виконавче провадження щодо таких вимог, володіючи особливою специфікою, що підпадає під загальний порядок виконання всіх видів виконавчих документів, під спеціальні правила, передбачені Законом України «Про виконавче провадження».

Виконавець у загальному порядку порушує виконавче провадження та

надає боржнику строк для добровільного виконання. Далі застосовується механізм примусового виконання, відповідно до якого у разі невиконання боржником вимог виконавчого документа у строк, встановлений для добровільного виконання, виконавець виносить ухвалу про стягнення виконавчого збору та встановлює боржнику новий строк для виконання.

Аналогічний порядок застосовується у разі невиконання боржником виконавчого документа, що підлягає негайному виконанню, протягом доби з моменту отримання копії постанови про порушення виконавчого провадження; у разі невиконання боржником вимог, що містяться у виконавчому документі, без поважних причин у знову встановлений строк, виконавець складає щодо боржника протокол про адміністративне правопорушення за статтею 188-13 «Невиконання законних вимог державного виконавця, приватного виконавця» Кодексу України про адміністративне правопорушення та встановлює новий строк для виконання; оскільки для виконання зазначених вимог участь боржника необов'язкова, то виконавець організує виконання відповідно до наданих йому повноважень [3].

Оскільки для примусової реалізації немайнових вимог не потрібна особиста участь боржника, у науковій і навчальній літературі та на практиці постає питання щодо обґрунтованості застосування загального механізму до процедури виконання вимог. Багаторазовість надання боржнику терміну виконання не впливає на досягнення фактичної реалізації вимог, водночас зтягує виконавче провадження.

Суди обґрунтовано визнають правомірним застосування виконавцем примусового виконання, необхідного в конкретному випадку для фактичного виконання виконавчого документа. У судовій практиці проте зустрічається протилежна точка зору щодо способів примусового виконання виконавцем виконавчого документа.

Виконавець зобов'язаний вжити всіх можливих заходів та використати весь поданий Законом України «Про виконавче провадження» комплекс повноважень з метою своєчасного, повного виконання виконавчого документа. На думку судів, закон покладає на виконавця обов'язок щодо своєчасного виконання виконавчих документів, проте способи та порядок виконання залишаються на розсуд виконавця, виходячи з особливостей виконавчого провадження.

Чинне законодавство не містить обов'язкового переліку заходів, які має вжити виконавець за своєчасним виконавчим документом. суди вказують на низку дій, скласти протокол про адміністративне правопорушення, встановити новий термін для виконання, якщо участь боржника є необов'язковою, організувати виконання. Обставина, що виконання вимог виконавчого документа не вимагає обов'язкової участі боржника, з погляду судів не означає, що виконавець має одразу перейти до виконання самостійно. Він має вжити заходів, передбачених законом, враховуючи вимоги стягувача і інтереси та доводи боржника.

Описана практика виконавчих проваджень свідчить про відсутність

однаковості виконання вимог немайнового характеру, виконання яких пов'язане безпосередньо з особистістю боржника, що зв'язано з відсутністю законодавчої регламентації особливого механізму виконання. Це призводить до виникнення комплексу проблем, що вимагають законодавчого вирішення передусім не зрозуміло зміст і сутність терміна «організація виконання» вимог виконавчого документа виконавцем у контексті здійснення виконавчих дій та застосування примусових заходів.

Відповідно до правового регулювання виконавець організує виконання вимог виконавчого документа немайнового характеру у випадках, коли особиста участь боржника до виконання не вимагається. Необхідність організації такого виконання пояснюється метою та завданнями виконавчого провадження. Для фактичного виконання вимог виконавчого документа та з метою організації виконання закон надає виконавцю певні повноваження. Такі повноваження мають на увазі вчинення виконавцем комплексу дій, які можна поділити на виконавчі дії та заходи примусового виконання.

Під заходами примусового виконання законодавець розуміє дії, зазначені у виконавчому документі, або дії, що здійснюються виконавцем з метою отримання з боржника майна, зокрема коштів, що підлягає стягненню з боржника за виконавчим документом.

Основною ознакою примусового виконання є спрямованість на фактичне виконання вимог виконавчого документа. Для фактичного виконання вимог, у деяких випадках, недостатньо застосування одного заходу примусового виконання, що тягне необхідність у виконанні виконавчих дій, у тому числі попереднього застосування примусового виконання, наприклад, накладання арешту на майно боржника з метою забезпечення безпеки.

Організація виконання передбачає вчинення виконавцем комплексу дій, спрямованих на виконання вимог виконавчого документа. У зв'язку з цим можна стверджувати, що термін «організація виконання» застосовується законодавцем з метою надання виконавцю певного розсуду у реалізації передбачених Законом способів та заходів для досягнення завдань та мети виконавчого провадження.

Список використаних джерел

1. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>
2. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1403-VIII. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19#Text>
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8073-10/conv#n1986>

В.А. Бондаренко,
кандидат юридичних наук, доцент
професор кафедри мовної підготовки
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Ю.Т. Саловська

*здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту
права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

CONSTITUTIONAL HUMAN AND CIVIL RIGHTS AND FREEDOMS IN TEMPORARILY OCCUPIED TERRITORIES: A LEGAL PERSPECTIVE

In every democratic state, public authorities undertake substantial efforts to ensure, at an adequate level, the observance and protection of the rights, freedoms, and legitimate interests of individuals and citizens. However, in the contemporary realities shaped by the terrorist activities of the Russian aggressor, significant obstacles arise to the effective observance and protection of human and civil rights and freedoms. In particular, within the temporarily occupied territories, including the Autonomous Republic of Crimea and parts of the Donetsk, Luhansk, Kherson, and other regions of Ukraine, the occupation authorities of the Russian Federation systematically violate the rights and freedoms of individuals and citizens as guaranteed by the Constitution of Ukraine, international treaties ratified by the Verkhovna Rada of Ukraine, and other legislative acts.

Specifically, numerous instances of human rights violations have been documented in these territories, including unlawful detention, torture, restrictions on freedom of expression and peaceful assembly, discrimination on national and political grounds, as well as the implementation by the aggressor state of the so-called “civilian filtration” measures aimed at expanding its pool for prisoner exchanges. Such practices necessitate urgent legal responses and unequivocal international condemnation. Accordingly, the development of effective mechanisms to ensure the rights and freedoms of individuals and citizens in temporarily occupied territories is an urgent issue for Ukraine, particularly given that the individual, his or her life and health, honour and dignity, inviolability, and security are recognised in Ukraine as the highest social value.

The armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, which commenced in 2014, resulted in the occupation and seizure of part of the territory of Ukraine. Pursuant to the Fundamental Law of Ukraine, the sovereignty of Ukraine extends throughout its entire territory. Ukraine is a unitary state, and its territory within its internationally recognised borders is indivisible and inviolable [1]. Accordingly, the presence of armed formations of another state within the territory of Ukraine constitutes a violation of the Constitution of Ukraine and other legislative acts.

For the first time in the history of Ukraine’s independence, the concept of a “temporarily occupied territory” received legislative recognition in 2014 through the adoption of the Law of Ukraine “On Ensuring the Rights and Freedoms of Citizens and the Legal Regime in the Temporarily Occupied Territory of Ukraine” of 15 April 2014 No. 1207-VII. Pursuant to Article 1 of the said Law, “the territory of Ukraine temporarily occupied by the Russian Federation (hereinafter referred to as the temporarily occupied territory) is an inseparable part of the territory of Ukraine to

which the Constitution and laws of Ukraine, as well as international treaties the binding nature of which has been approved by the Verkhovna Rada of Ukraine, shall apply” [2].

Proceeding from this definition, it may be asserted that international treaties ratified by the Verkhovna Rada of Ukraine remain applicable throughout the entire territory of Ukraine, irrespective of whether such territory is temporarily occupied or otherwise. These include, inter alia, the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms [3], the Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War [4], the Memorandum on Security Assurances in Connection with Ukraine’s Accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons [5], and numerous other international legal instruments.

In particular, the following components should be regarded as constituting temporarily occupied territories:

- the land territory of the territories of Ukraine temporarily occupied by the Russian Federation, including water bodies or parts thereof situated within such territories;
- the internal waters and territorial sea of Ukraine surrounding the Crimean Peninsula; the territory of Ukraine’s exclusive (maritime) economic zone along the coast of the Crimean Peninsula and the adjacent continental shelf of Ukraine; as well as internal waters adjacent to the land territory of other temporarily occupied territories of Ukraine occupied by the Russian Federation, over which the jurisdiction of Ukrainian public authorities extends in accordance with international law, the Constitution of Ukraine, and the laws of Ukraine;
- other land territories of Ukraine, internal waters, and the territorial sea of Ukraine recognised, under conditions of martial law, as temporarily occupied in accordance with the procedure established by the Cabinet of Ministers of Ukraine;
- the subsoil beneath such territories and the airspace above them [2].

Within temporarily occupied territories, ensuring and safeguarding the rights and freedoms of the local population is of particular importance. The Constitution of Ukraine enshrines universally recognised human and civil rights and freedoms; therefore, one of the principal obligations of the state is to guarantee their implementation and establish effective mechanisms for their protection. Human rights and freedoms, including those applicable within temporarily occupied territories, constitute an integral component of the constitutional rights guaranteed to every individual and citizen. Notwithstanding the ongoing hostilities in these territories, relations between the two states should nevertheless be grounded in the observance and protection of fundamental human and civil rights and freedoms, including, inter alia, the right to life, health, honour and dignity, liberty and personal inviolability, as well as the rights to work, rest, education, and other rights provided for and guaranteed by the Constitution of Ukraine [1].

In cases where such rights are violated by the occupation authorities of the Russian Federation, Ukraine is obligated to undertake measures aimed at restoring these rights and ensuring their effective protection. Nevertheless, a significant challenge arises from Ukraine’s inability to exercise effective control over the observance, protection, and restoration of these rights and freedoms due to persistent

violations by the Russian Federation of international legal obligations intended to safeguard fundamental human rights.

As asserted by some legal scholars, the principal instruments for the protection of human and civil rights and freedoms are international treaties, the binding nature of which has been approved by the Verkhovna Rada of Ukraine. In particular, V. F. Pohorilko maintained that the Universal Declaration of Human Rights, adopted and proclaimed by a resolution of the General Assembly of the United Nations on 10 December 1948, constitutes “a model toward which all peoples and nations should aspire” [6].

However, under circumstances in which the occupying state engages in acts of violence resulting in the deaths of military personnel and civilians, violates their rights and freedoms, and pursues occupation policies within temporarily occupied territories that give rise to systematic infringements of human and civil rights, an effective resolution to this issue - aimed at ensuring the observance, protection, and restoration of fundamental human rights and freedoms - lies in the de-occupation of temporarily occupied territories, the documentation of war crimes committed by the Russian Federation, and the administration of fair and impartial justice with respect to the leadership responsible for such acts.

In conclusion, it should be emphasised that ensuring fundamental human and civil rights and freedoms within temporarily occupied territories constitutes a complex, multidimensional, yet exceptionally important task for Ukraine. Despite the absence of effective control over these territories, Ukraine must continue its efforts at the international level to draw attention to human rights violations and maintain pressure on the occupying state. At the same time, it is necessary to develop and implement effective legal mechanisms capable of safeguarding the rights of citizens following the restoration of Ukrainian control over the occupied territories. The strength of the Ukrainian state lies in its commitment to the principles of the rule of law and the protection of the rights of every individual and citizen, irrespective of place of residence or any other distinguishing characteristics.

References

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України № 254к/96-ВР від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 08.06.2024).
2. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 08.06.2024).
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) Рада Європи: Міжнародний документ від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 08.06.2024).

4. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими ООН: Конвенція, Угода від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 08.06.2024).

5. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї Україна, Російська Федерація, Великобританія: Міжнародний документ від 05.12.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text (дата звернення: 09.06.2024).

6. Погорілко В.Ф. Загальна декларація прав людини – одна з найважливіших загальнолюдських цінностей XX століття. *Право України*. 1999. № 4. С. 7–9.

В.А. Бондаренко,

*кандидат юридичних наук, доцент
професор кафедри мовної підготовки,*

А.С. Філіпчук,

*здобувачка вищої освіти навчально-наукового інституту
права та правоохоронної діяльності*

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Актуальність теми міжнародно-правових стандартів захисту цивільного населення під час збройних конфліктів зумовлена сучасними викликами міжнародній безпеці, пов'язаними зі зростанням кількості міжнародних і неміжнародних збройних конфліктів, а також масовими порушеннями прав людини та норм міжнародного гуманітарного права [5, с. 18]. Особливої значущості ця проблема набула для України у зв'язку зі збройною агресією російської федерації, яка супроводжується численними випадками загибелі цивільного населення, руйнуванням об'єктів цивільної інфраструктури, примусовим переміщенням осіб та іншими порушеннями переміщення осіб та іншими порушеннями Женевської конвенції 1949 року й Додаткових протоколів до них [1, 2].

В умовах воєнного стану та триваючого міжнародного збройного конфлікту особливо актуальним є забезпечення ефективного механізму реалізації міжнародно-правових стандартів захисту цивільного населення, закріплених у нормах міжнародного гуманітарного права, міжнародного права прав людини та національного законодавства України [5, с. 42]. Конституція України проголошує життя і здоров'я людини, її честь, гідність та безпеку найвищою соціальною цінністю, що покладає на державу обов'язок забезпечувати належний рівень захисту цивільних осіб навіть в умовах збройного конфлікту. Водночас практика сучасних бойових дій свідчить про необхідність удосконалення механізмів дотримання принципів гуманності, пропорційності та розрізнення між цивільними особами і комбатантами [6, с. 74].

Науковий інтерес до дослідження міжнародно-правових стандартів захисту цивільного населення також обумовлений потребою адаптації національного законодавства України до міжнародних стандартів, забезпечення ефективного документування воєнних правопорушень, притягнення винних осіб до міжнародно-правової відповідальності та відновлення порушених прав постраждалих осіб [4]. Особливого значення набуває аналіз практичного застосування норм міжнародного права в умовах сучасної війни, зокрема щодо захисту цивільних об'єктів, критичної інфраструктури та найбільш вразливих категорій населення [5, с.135].

Міжнародно-правові стандарти захисту цивільного населення під час збройних конфліктів є складовою міжнародного гуманітарного права та спрямовані на забезпечення безпеки осіб, які не беруть або припинили брати участь у воєнних діях. Основу правового регулювання становлять Женевські конвенції 1949 року, насамперед IV Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни, а також Додаткові протоколи I та II 1977 року [1, 2]. Їхні положення закріплюють принципи гуманності, розрізнення, пропорційності та необхідності, які є обов'язковими для сторін збройного конфлікту [5, с. 87].

Одним із ключових принципів міжнародного гуманітарного права є принцип розрізнення, відповідно до якого сторони конфлікту повинні чітко відмежовувати цивільне населення та цивільні об'єкти від комбатантів і військових цілей [2]. Забороняються навмисні напади на цивільне населення, застосування методів і засобів ведення війни, що мають невибірковий характер, а також використання цивільних осіб як «живого щита». Цивільні об'єкти, зокрема житлові будинки, заклади освіти, медичні установи, об'єкти критичної інфраструктури та культурної спадщини, користуються міжнародним захистом, якщо вони не використовуються у військових цілях [5, с. 118].

Особливий міжнародно-правовий захист надається найбільш уразливим категоріям населення: дітям, жінкам, людям похилого віку, особам з інвалідністю, пораненим і хворим. Норми міжнародного гуманітарного права передбачають забезпечення їх евакуації із зон бойових дій, надання медичної допомоги, гуманітарного забезпечення та захисту від будь-яких форм насильства, катувань, жорсткого поводження, сексуального насильства, примусового переміщення та взяття заручників [1, 5, с. 169].

Важливе значення має діяльність міжнародних організацій, зокрема Міжнародного комітету Червоного Хреста, який здійснює гуманітарні місії, сприяє захисту цивільного населення, контролює дотримання норм міжнародного гуманітарного права та надає допомогу постраждалим від збройних конфліктів [5, с.223]. Водночас Організація Об'єднаних Націй, її спеціалізовані установи та інші міжнародні організації беруть участь у моніторингу порушень прав людини, документуванні воєнних злочинів та координації гуманітарної допомоги [3].

Повномасштабна збройна агресія проти України підтвердила особливу актуальність міжнародно-правових стандартів захисту цивільного населення. Систематичні обстріли житлових кварталів, закладів освіти та охорони здоров'я,

примусове переміщення населення, депортація дітей, катування цивільних осіб та інші грубі порушення міжнародного гуманітарного права свідчать про необхідність посилення міжнародних механізмів контролю, притягнення винних до відповідальності та забезпечення ефективного захисту прав людини в умовах збройних конфліктів [1,4].

Отже, міжнародно-правові стандарти захисту цивільного населення під час збройних конфліктів є фундаментальною складовою міжнародного гуманітарного права та спрямовані на забезпечення безпеки, гідності й основних прав осіб, які не беруть участі у воєнних діях. Норми Женевських конвенцій 1949 року, Додаткових протоколів до них та інших міжнародних договорів покладають на сторони конфлікту обов'язок дотримуватися принципів гуманності, розрізнення, пропорційності та необхідності, а також гарантувати захист цивільного населення від наслідків війни [1,2].

Сучасні збройні конфлікти, зокрема збройна агресія російської федерації проти України, демонструють важливість ефективного функціонування міжнародних механізмів контролю, документування порушень міжнародного гуманітарного права та притягнення винних осіб до міжнародно – правової відповідальності [4]. Подальший розвиток міжнародного співробітництва, посилення ролі міжнародного гуманітарного права є необхідними умовами забезпечення належного захисту цивільного населення та зміцнення міжнародного правопорядку [3; 5, с. 310].

Список використаних джерел

1. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>
3. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>
4. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>
5. Міжнародне гуманітарне право: підручник / за ред. В. М. Репецького. Київ: Знання, 2019. 480 с.
6. Тацій В. Я., Борисов В. І., Тютюгін В. І. Міжнародне гуманітарне право: навчальний посібник. Харків: Право, 2018. 376 с.

В.С. Боровікова,

старший науковий співробітник

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

**ЦИФРОВІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНИХ РЕЄСТРІВ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА
РЕАЛІЗАЦІЮ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ У
ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД**

Післявоєнний період розвитку України буде характеризуватися вдосконаленням системної цифрової трансформації публічного управління, що істотно вплине на механізми реалізації конституційних прав і свобод людини. В сучасних умовах державні електронні реєстри виступають базовими елементами цифрової інфраструктури, забезпечуючи ідентифікацію осіб, доступ до адміністративних послуг та функціонування механізмів правового захисту. Їх значення посиляться у зв'язку з переходом до моделі електронного урядування та інтеграцією цифрових технологій у сферу публічного права.

У науковій літературі підкреслюється, що цифровізація правових систем трансформує не лише форми правового регулювання, але й зміст правових інститутів, зокрема шляхом появи електронних документів, реєстрових записів та цифрових даних як нових об'єктів правового регулювання [1, с. 85]. Державні реєстри в цьому контексті виступають не лише інструментом адміністративного управління, але й ключовим джерелом електронних доказів у судових та адміністративних процесах.

Особливого значення набуває інститут електронних (цифрових) доказів, який є одним із центральних елементів сучасного процесуального права. У дослідженнях наголошується, що електронні докази характеризуються складністю верифікації, необхідністю забезпечення їх автентичності та специфікою процесуальної оцінки [2, с. 388]. Водночас проблема допустимості та достовірності таких доказів залишається дискусійною у різних видах судочинства, що потребує подальшої уніфікації підходів [3, с. 16-17].

Державні електронні реєстри, як централізовані або децентралізовані інформаційні системи, забезпечують накопичення та обробку юридично значущих даних. Водночас сучасні дослідження вказують на вразливість централізованих моделей зберігання даних до кібератак і ризиків порушення приватності, що актуалізує питання кібербезпеки та захисту персональних даних [4, с. 226-227]. Це безпосередньо впливає на рівень довіри до державних цифрових сервісів і реалізацію права на приватність.

Цифровізація реєстрів має комплексний вплив на реалізацію конституційних прав людини, зокрема права на доступ до інформації, соціального захисту, власності, судового захисту та приватності. З одного боку, вона забезпечує оперативність доступу до даних та спрощує адміністративні процедури. З іншого – створює ризики надмірної концентрації персональних даних, можливих витоків інформації та порушення принципу інформаційної безпеки. У цьому контексті електронні реєстри виступають критично важливими об'єктами правового регулювання інформаційних відносин [5, с. 102-106].

У післявоєнний період державні реєстри набуватимуть також функції інструменту відновлення державності та забезпечення безперервності публічних послуг. Вони будуть використовуватися для відновлення документів громадян, підтвердження майнових прав, реєстрації пошкодженого майна та забезпечення соціальних виплат. Це підвищуватиме ефективність державного управління та сприятиме мінімізації корупційних ризиків через автоматизацію адміністративних процедур.

Водночас цифровізація супроводжується низкою системних проблем: кіберзагрозами, технічними збоями, відсутністю єдиних стандартів перевірки електронних доказів, а також правовою невизначеністю статусу цифрових даних. Практика правозастосування демонструє складність оцінки електронних доказів, що зумовлено їх нематеріальною природою та залежністю від технічних засобів фіксації і збереження інформації.

У зв'язку з цим ключовими напрямками вдосконалення є розвиток законодавства про електронні докази, посилення захисту персональних даних, впровадження стандартів кібербезпеки для державних реєстрів, а також гармонізація національного законодавства з європейськими підходами у сфері цифрового врядування. Це дозволить забезпечити баланс між ефективністю цифрових технологій і гарантіями конституційних прав людини в умовах післявоєнної відбудови.

Список використаних джерел:

1. Dudnyk, R.. (2026). Transformation of legal norms in the context of the digitisation of legal systems. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*. 1. 84-89. 10.24144/2307-3322.2026.93.1.12
2. Парасюк М.В. Електронні (цифрові) докази в цивільному процесі. *Аналітично-порівняльне правознавство*. Вип. 4. Ч. 1. 2025. С. 387-392. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.1.60>
3. Бондаренко О.Г. Цифрові докази в кримінальному процесі України: проблеми допустимості та оцінки. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління*. Вип. 1(13). 2026. С. 15-21. <https://doi.org/10.32782/cuj-2026-1-2>
4. Balatska, V., & Oprisky, I. (2024). Blockchain as a tool for transparency and protection of Government registries. *Ukrainian Scientific Journal of Information Security*, 30(2), 225–234. <https://doi.org/10.18372/2225-5036.30.19211>
5. Боровікова В.С. Публічні електронні реєстри у системі правового регулювання. *Науковий вісник ЛьвДУВС (серія юридична)*. № 1'2024. С. 101-107. DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-1-13>

Н. П. Бортник,

доктор юридичних наук, професор

завідувач кафедри адміністративного та конституційного права

(Національний кораблебудівний університет імені адмірала Макарова)

С. С. Єсімов,

кандидат юридичних наук, професор

професор кафедри адміністративно-правових дисциплін

навчально-наукового інституту права та

правоохоронної діяльності

(Львівський державний університет

внутрішніх справ)

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ ЦИФРОВИХ ПЛАТФОРМ

У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

У країнах Європейського Союзу за останні десятиліття спостерігається зростання онлайн-торгівлі, що зумовлено чинниками збільшення кількості Інтернет-користувачів, зміною споживчої поведінки. Лідери ринку сконцентрували необхідні елементи для успішного утримання та нарощування позицій: широкий асортимент товарів, зручні способи оплати та доставки, можливість повернення частини вартості та привабливі ціни.

Продавці обирають маркетплейси, а не окремі онлайн-магазини, щодо прагнення збільшити кількість клієнтів і обсяг продажу та вийти на нові адміністративно-територіальні одиниці. У перспективі відповідно до Національної економічної стратегії на період до 2030 року розвиток цифрових торгових майданчиків пов'язаний із транс націоналізацією маркетплейсів, що призведе до посилення конкурентної боротьби між великими маркетплейсами [1]. Міжнародні компанії активно проникають в електронну комерцію через різні форми співробітництва, наприклад, створення спільних підприємств і партнерства. Запущено проекти зі створення електронних маркетплейсів, орієнтованих на транскордонні онлайн-продажі.

Незважаючи на загальну тенденцію щодо концентрації ринку цифрових платформ, вже зараз помітна перспектива на появу нових маркетплейсів, що спеціалізуються на вузьких групах товарів, які могли потіснити універсальні маркетплейс. Дані маркетплейс продають певні категорії товарів або послуг, що дозволяє залучати цільову аудиторію.

Необхідно звернути увагу на поступове поширення багатосторонніх цифрових платформ за рахунок традиційних торгових мереж, які запускають маркетплейси на базі власних Інтернет-магазинів.

Торгові мережі активно відкриватимуть власні маркетплейси та Інтернет-магазини, які будуть інтегровані з існуючими цифровими платформами, що призведе до перерозподілу онлайн-сегменту споживчого ринку між маркетплейсами та торговельними мережами.

Технологічні інновації залишаться одним із провідних факторів еволюції маркетплейсів. Штучний інтелект та інструменти аналізу великих даних дозволяють платформам прогнозувати попит та автоматизувати взаємодію з покупцем.

З розвитком маркетплейсів зростатиме кількість вбудованих фінансових сервісів, що пропонують послуги зі страхування, оцінки ризиків, аналізу фінансових показників продавців з порівняння даних із конкурентами. Страхові компанії починають пропонувати спеціалізовані продукти, адаптовані до потреб онлайн-продавців, такі як страхування від крадіжки, пошкодження товару, відповідальності перед третіми особами.

Зростання платформного сектора загострює кадрове питання. Фахівці, здатні поєднувати компетенції в електронній комерції, цифровому маркетингу, управлінні логістичними ланцюжками та сервісі клієнтів, залишаються дефіцитним ресурсом на ринку праці. Формування профільних освітніх програм,

орієнтованих практичні завдання маркетингів, міг би пом'якшити кадровий дисбаланс.

Найбільший ефект принесуть програми, побудовані у партнерстві з операторами майданчиків, включення реальних кейсів, стажувань та проектної роботи на базі платформ, що діють. Це дозволить скоротити розрив між академічною підготовкою та вимогами індустрії. Важливо включити модулі з бізнес-аналітики і інформаційних технологій, щоб фахівці могли освоїти інструменти, необхідні для аналізу даних і оптимізації процесів роботи маркетингу.

Крім спеціалізованих програм навчання, існує необхідність у запровадженні вузькопрофільних курсів або модулів, пов'язаних з конкретними аспектами електронної торгівлі, контент-маркетингу чи управлінню соціальними мережами, можуть дати поглиблені знання у цих галузях та підвищити їх конкурентоспроможність на ринку праці.

Потенціал маркетингів практично необмежений. Процеси розвитку, об'єднання та трансформації цифрових платформ у повноцінні екосистеми стають поширеними.

Маркетинги все більше трансформуються у формат екосистем, що поєднують багато різнопланових сервісів під одним брендом. На сучасному етапі маркетингів – це не тільки цифровий майданчик для онлайн-торгівлі, а диверсифікована інфраструктура, яка спонукає виробників створювати якісні товари та покращувати сервіс, одночасно відкриває нові шляхи для отримання додаткового прибутку, дає можливість покупцям вирішувати численні щоденні проблеми від оплати банківських рахунків до покупки сервісу.

Перше, на що варто звернути увагу, - це поліпшення досвіду користувача. Маркетинги повинні бути інтуїтивно зрозумілими і легкими в навігації. Даний фактор включає спрощення процесу пошуку товарів, оптимізацію фільтрів і сортування, створення адаптивного дизайну, який буде однаково зручний на персональних комп'ютерах і на мобільних пристроях. Активізація впровадження технологій персоналізації може значно підвищити задоволення користувачів цифрових платформ.

Використання алгоритмів машинного навчання для аналізу поведінки покупців дозволяє рекомендувати товари, які можуть зацікавити з найвищою ймовірністю. Персоналізовані пропозиції та акції здатні збільшити конверсію та рівень лояльності клієнтів. Розширення товарної пропозиції з допомогою продукції локальних виробників може стати для маркетингів джерелом диференціації, яку складно відтворити міжнародним конкурентам.

Співпраця з постачальниками вирішує два завдання – зміцнює позиції суб'єктів господарської діяльності та насичує каталог платформи товарами, що практично не представлені на глобальних майданчиках. Моніторинг споживчих трендів дозволяє своєчасно вводити затребувані категорії, наприклад екологічно чисту продукцію, попит на яку в останні роки зростає.

Перспективним напрямом є вихід за межі товарної торгівлі через інтеграцію сервісних пропозицій, чи то експрес-доставки продуктів харчування,

чи побутові послуги з ремонту, перетворює маркетплейс із торгової «вітрини» на багатофункціональну платформу повсякденного попиту, що підвищує частоту звернень користувача та зміцнює прихильність до екосистеми. Зміцнення довіри залишається одним із пріоритетних напрямів інвестицій для маркетплейсів.

Покупець, який здійснює транзакцію на цифровому майданчику, повинен бути впевнений у збереженні персональних відомостей і захищеності платіжних операцій. Впровадження багаторівневих систем інформаційної безпеки та формулювання зрозумілих, несуперечливих умов повернення товарів формують базовий рівень довіри, без якого зростання аудиторії малоймовірно.

Істотну роль у підтримці репутації майданчика грає механізм взаємних відгуків і рейтингів. Для покупця накопичений зворотний зв'язок знижує невизначеність при виборі товару та продавця, для постачальника стає індикатором, що дозволяє коригувати якість продукції та сервісу.

Сукупність перерахованих заходів – від технічного захисту інформації до прозорості системи оцінок – визначає, чи зможе маркетплейс закріпити статус надійного посередника між виробником і кінцевим споживачем у довгостроковій перспективі.

Цифрові платформи утвердилися як електронна комерція, а темпи зростання визначаються зсувом споживання до онлайн-покупок. Платформи вдосконалюють умови для постачальників, спрощуючи процедуру підключення автоматизуючи рутинні операції. Незважаючи на позитивну динаміку, маркетплейси стикаються з обмеженнями пов'язані з операційною моделлю майданчиків і обумовлені регуляторним середовищем і економічними умовами. До перших відносяться низька ефективність маркетингу. До інших факторів, що уповільнюють розвиток маркетплейсів є зниження споживчого попиту, необхідність скорочення витрат та перегляду фінансових моделей після початку військової інтервенції росії, недостатнє законодавче регулювання діяльності маркетплейсів.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179 (редакція від 31.23.2025 р.) URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text>

А.С. Босак,
*здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
 (Львівський державний університет внутрішніх справ)*
Науковий керівник: О.Г. Ярема,
*кандидат юридичних наук, доцент
 завідувач кафедри адміністративно правових дисциплін*

*навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ГРОМАДЯН В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Проблема захисту прав громадян в адміністративному судочинстві в умовах воєнного стану має особливе значення, оскільки саме адміністративні суди перевіряють законність рішень, дій і бездіяльності суб'єктів владних повноважень. У науковій літературі підкреслюється, що правовий режим воєнного стану вплинув на систему правосуддя та зумовив потребу в механізмах безперервного функціонування адміністративного судочинства [1, с. 29]. Це важливо тому, що під час війни громадяни частіше стикаються з владними рішеннями щодо мобілізації, пересування, адміністративної відповідальності, майна та публічних послуг.

Адміністративне судочинство є однією з ключових гарантій захисту особи у відносинах з публічною владою. Колтун зазначає, що воно спрямоване на вирішення публічно-правових спорів і забезпечення ефективного захисту фізичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень [2, с. 475]. Отже, адміністративний суд не лише відновлює право конкретного громадянина, а й формує межі допустимої поведінки органів влади. В умовах воєнного стану така функція стає особливо важливою, бо розширення управлінських повноважень держави повинно супроводжуватися реальним судовим контролем.

Доступ до правосуддя є передумовою реалізації інших прав. Козакевич і Романенко наголошують, що без належного доступу до суду неможливо реалізувати комплекс інших прав, а доступність правосуддя є засобом відновлення порушених прав і свобод.

Водночас воєнний стан створив фактичні перешкоди для судового захисту: окупацію територій, евакуацію населення, пошкодження судів, нестабільний зв'язок і небезпеку для учасників процесу. За даними, наведеними авторами, станом на січень 2024 року було знищено або пошкоджено 131 будівлю суду, а частина судів не працювала [1, с. 30–31].

Однією з відповідей на ці виклики стала зміна територіальної підсудності. Козакевич і Романенко зазначають, що через бойові дії питання зміни підсудності адміністративних справ залишалося актуальним, оскільки справи з окремих регіонів передавалися іншим судам, а понад 45 судів змогли відновити роботу на деокупованих територіях [1, с. 32]. Малихіна також розглядає зміну територіальної підсудності як одну з головних особливостей адміністративного судочинства під час війни, адже окремі суди не можуть працювати через окупацію або близькість до лінії бойового зіткнення [3, с. 253].

Проте зміна підсудності сама по собі не вирішує всіх проблем доступу до суду. Частина громадян стала внутрішньо переміщеними особами, частина виїхала за кордон, а окремі учасники справ перебувають у війську, на тимчасово окупованих територіях або не мають стабільного зв'язку. Мельник звертає увагу, що адміністративні суди у період воєнного стану стикаються з ситуаціями, коли складно повідомити сторону про дату і місце розгляду або забезпечити доступ до судового рішення [4, с. 68]. Тому реальний захист прав громадян залежить від гнучкого підходу до повідомлення, участі у засіданні та доказування.

Окремою проблемою є процесуальні строки. Мельник підкреслює, що строк звернення до адміністративного суду має процесуальний характер, а його пропуск може призвести до повернення позову або залишення заяви без розгляду, що фактично звужує можливість особи реалізувати процесуальне право. Водночас сам факт запровадження воєнного стану не є автоматичною підставою для поновлення строку: особа має довести, що причини пропуску були об'єктивними, незалежними від її волі та підтверджені доказами [4, с. 73–74].

Для адміністративного судочинства в умовах війни небезпечними є як надмірний формалізм, так і повна процесуальна невизначеність. Мельник зазначає, що надмірний формалізм у застосуванні процесуального законодавства може стати неправомірним обмеженням доступу до суду. Тому оцінка поважності причин пропуску строків має здійснюватися індивідуально у кожній справі, з урахуванням реального впливу воєнних обставин на поведінку конкретного учасника процесу [4, с. 75].

Воєнний стан також спричинив появу нових категорій публічно-правових спорів. Малихіна вказує, що після повномасштабної агресії виник новий масив суспільних відносин, пов'язаних із війною та її впливом на життя громадян. До адміністративних судів надходять справи, пов'язані з мобілізацією, обмеженням права керування транспортним засобом під час мобілізації, адміністративними стягненнями за порушення законодавства про оборону та мобілізаційну підготовку [3, с. 253–256]. Це означає, що адміністративний суд перевіряє не лише звичайні управлінські рішення, а й рішення, ухвалені у сфері безпеки та оборони.

У таких справах необхідно зберігати баланс між публічним інтересом і правами особи. Держава під час війни потребує оперативних рішень, але це не означає, що такі рішення мають бути виведені з-під судового контролю. Колтун підкреслює, що адміністративна юстиція в умовах війни здатна протидіяти домінуванню виконавчого управління, розв'язувати громадські запити та нормалізувати відносини між владою і суспільством [2, с. 476]. Саме тому адміністративне судочинство є інструментом не тільки індивідуального, а й суспільного правового захисту.

Важливим засобом збереження доступності правосуддя стало електронне судочинство. Обрусна, Кришталь, Іванова та Безверхий відзначають, що електронний суд розширює межі доступу до правосуддя, оскільки дає змогу подавати заяви через електронний кабінет, надсилати процесуальні документи, брати участь у засіданнях онлайн, отримувати повістки й судові рішення та

ознайомлюватися з матеріалами справи в електронній формі [5, с. 235-236]. Козакевич і Романенко також вказують, що ЄСІТС дозволяє брати участь у судовому засіданні незалежно від місцезнаходження [1, с. 34].

Разом із тим електронне судочинство має власні ризики. Серед проблем його функціонування науковці називають неоднакове технічне оснащення судів, потребу захисту судових систем від стороннього втручання, необхідність забезпечити доступність електронної форми правосуддя для малозабезпечених осіб, а також залежність від стійкого електропостачання і телекомунікаційних мереж. Крім того, законодавство не містить достатньо детальної процедури дистанційного судочинства, тобто чіткого плану дій для суддів та учасників справи [5, с. 236–239].

Безпековий чинник впливає і на порядок розгляду справ. Колтун виділяє три суттєві проблеми функціонування адміністративної юстиції під час війни: територіальну доступність, безпекові загрози та труднощі процесуального характеру [2, с. 478].

Мельник зазначає, що суди нерідко відкладають розгляд справ навіть без клопотання сторін, оскільки учасники можуть не мати змоги подати заяву або фізично прибути до суду через небезпеку для життя [4, с. 68]. За таких умов відкладення розгляду іноді є способом зберегти реальну участь сторін у процесі.

Особливої уваги потребують справи, у яких учасник перебуває в Збройних Силах України, на тимчасово окупованій території, у зоні бойових дій, у полоні або є зниклим безвісти.

Малихіна зазначає, що суди мають враховувати такі обставини, адже вони можуть об'єктивно унеможливлювати участь особи у справі, подання доказів або отримання процесуальних документів [3, с. 255–256]. Формальний розгляд без участі такої особи може не захистити право, а створити нове порушення процесуальних гарантій.

Отже, особливості захисту прав громадян в адміністративному судочинстві в умовах воєнного стану полягають у поєднанні безперервності правосуддя, процесуальної гнучкості та збереження стандартів справедливого суду.

Адміністративні суди мають продовжувати розгляд справ, але з урахуванням реальних обставин війни: небезпеки для учасників, зміни підсудності, цифрових можливостей, проблем зі строками, повідомленням і доказуванням. Адміністративне судочинство у воєнний період є не лише способом захисту конкретного порушеного права, а й механізмом збереження правової держави, довіри до влади та законності у публічному управлінні.

Список використаних джерел

1. Козакевич О., Романенко А. Аналіз функціонування адміністративного судочинства в сучасних умовах режиму воєнного стану. Адміністративне право і процес. 2024. № 2. С. 28-39. DOI: <https://doi.org/10.17721/2227-796X.2024.2.03>.
2. Колтун Ю. М. Захист прав і свобод людини в адміністративному судочинстві в умовах воєнного стану. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 2. С. 474-478. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.80>.

3. Малихіна В. В. Вплив правового режиму воєнного стану на здійснення адміністративного судочинства. Київський часопис права. 2025. № 2. С. 253-258. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2025.2.34>.
4. Мельник О. Д. Окремі питання здійснення адміністративного судочинства у період дії воєнного стану. Полтавський правовий часопис. 2023. № 2. С. 63-78. DOI: <https://doi.org/10.21564/2786-7811.2.297370>.
5. Обрусна С. Ю., Кришталь Т. М., Іванова І. В., Безверхий В. В. Проблемні питання адміністративно-правового забезпечення функціонування електронного суду в місцевих судах в умовах воєнного стану. Право і суспільство. 2024. № 4. С. 235-240. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.4.32>.

Р.В. Бохонок,
здобувач вищої освіти
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
Науковий керівник: **О.З. Панкевич,**
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії, історії та конституційного права,
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

СВОБОДА ДУМКИ, СОВІСТІ ТА РЕЛІГІЇ ЯК ЕЛЕМЕНТ ВНУТРІШНЬОЇ АВТОНОМІЇ ОСОБИ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Свобода думки, совісті та релігії у сучасному праворозумінні належить до фундаментальних прав людини, без яких неможливе існування ані демократичного суспільства, ані повноцінної особистісної автономії. Її значення полягає не лише у забезпеченні зовнішньої свободи віросповідання чи права на участь у релігійних практиках, але передусім у гарантуванні внутрішньої незалежності людини від будь-якого ідеологічного, політичного або духовного примусу. Саме тому у філософсько-правовій традиції свобода совісті розглядається як одна з ключових передумов людської гідності та самодостатності особи. У цьому аспекті людина виступає не об'єктом державного впливу, але автономним суб'єктом, здатним самостійно формувати власні світоглядні орієнтири, моральні оцінки та релігійні переконання.

Проблематика внутрішньої автономії набула особливої актуальності після трагічного досвіду тоталітарних режимів ХХ століття, коли державна влада прагнула встановити контроль не лише над поведінкою людини, але й над її мисленням. Частково, саме у зв'язку з цим після Другої світової війни міжнародне право почало закріплювати свободу думки, совісті та релігії як універсальну правову цінність. Стаття 18 Загальної декларації прав людини 1948 року проголосила право кожної людини на свободу думки, совісті та релігії, свободу змінювати свою релігію або переконання, а також свободу сповідувати

їх індивідуально чи колективно, публічно або ж приватно [1]. Аналогічні положення були згодом відтворені у статті 9 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [2].

У межах сучасної філософії права свобода совісті нерозривно пов'язується з концепцією людської гідності. Як слушно зазначає О. Бандура, будь-яке фундаментальне право має не лише юридичну, але й онтологічну природу, оскільки відображає саму сутність людини як моральної та розумної істоти [3, с. 57-60]. У цьому сенсі свобода думки та релігії є не просто політичним інструментом захисту від державного втручання, а способом забезпечення внутрішньої цілісності особи. Людина не може вважатися по-справжньому вільною, якщо вона позбавлена можливості самостійно визначати власне ставлення до релігії, моралі, духовності чи сенсу буття.

Слід звернути увагу й на те, що свобода совісті має складну внутрішню структуру. У європейській правовій доктрині традиційно розмежовують *forum internum* та *forum externum*. Під *forum internum* розуміють внутрішню сферу переконань людини, її духовний та інтелектуальний простір, який не може виступати предметом державного контролю. Натомість *forum externum* охоплює зовнішнє виявлення переконань: участь у релігійних обрядах, носіння релігійної символіки, місіонерську діяльність, створення релігійних організацій тощо [4, с. 77]. Якщо внутрішній вимір свободи є практично абсолютним, то зовнішні форми її реалізації можуть підлягати певним обмеженням, однак виключно за умов законності, необхідності та пропорційності.

На думку О. Панкевича, свобода людини у християнській та правовій традиції не означає свавільної можливості діяти без будь-яких обмежень, а передбачає відповідальне самовизначення особи, яке впливає з її гідності та моральної автономії [5, с. 67]. Такий підхід має ключове значення для осмислення свободи совісті, оскільки дозволяє розглядати її не лише як політико-правову гарантію, але як елемент духовної природи людини. Право у цьому випадку не створює свободу переконань, а лише визнає її природний характер та забезпечує механізми її захисту.

У Конституції України свобода світогляду та віросповідання закріплена у статті 35. Норма основоположного Закону гарантує кожному право сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати жодної, безперешкодно здійснювати релігійні обряди та вести релігійну діяльність [6]. Водночас Конституція визначає, що здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я, моральності населення або захисту прав і свобод інших людей. Такий підхід відповідає загальноєвропейському принципу балансу між свободою особи та суспільними інтересами.

Європейський суд з прав людини у своїй практиці неодноразово наголошував: свобода думки, совісті та релігії є однією з основ демократичного суспільства. У справі *Kokkinakis v. Greece* Суд прямо зазначив, що свобода релігії є «одним із наріжних каменів демократичного суспільства» [7]. Виняткове значення цього рішення полягає у тому, що Суд фактично визнав право людини

не лише мати переконання, але й поширювати їх серед інших осіб. Грецька держава намагалася криміналізувати прозелітизм, однак ЄСПЛ дійшов висновку, що демократичне суспільство неможливе без релігійного плюралізму.

Не менш показовою є справа *Buscarini and Others v. San Marino*, у якій ЄСПЛ розглядав питання обов'язкової присяги на Євангелії для членів парламенту [8]. Суд визнав, що держава не має права змушувати особу до релігійно забарвленої форми політичної лояльності. Фактично йшлося про захист негативного аспекту свободи совісті права не брати участі у релігійних діях всупереч власним переконанням. У цьому рішенні особливо чітко простежується ідея внутрішньої автономії: держава не може проникати у духовний простір людини та нав'язувати їй певну форму релігійної поведінки.

Особливий інтерес становить справа *Bayatyan v. Armenia*, у якій ЄСПЛ визнав право на відмову від військової служби через свої релігійні переконання [9]. Суд підкреслив – моральні та релігійні переконання можуть бути настільки глибокими та щирими, що примушування людини до військової служби становитиме непропорційне втручання у її внутрішню свободу.

Своєю чергою, у справі *Eweida and Others v. the United Kingdom* ЄСПЛ розглядав співвідношення між релігійною свободою працівника та інтересами роботодавця [10]. Суд визнав, що носіння релігійного символу є формою реалізації свободи віросповідання, однак така свобода може бути обмежена за умови дотримання принципу пропорційності. Водночас Суд наголосив, що держава повинна забезпечувати реальний баланс між інтересами роботодавця та правом людини на вираження власної релігійної ідентичності.

У сучасних умовах свобода думки, совісті та релігії набуває нових форм у зв'язку

з цифровізацією та глобалізацією. Сьогодні втручання у внутрішню автономію особи може здійснюватися не лише шляхом прямого державного примусу, але й через інформаційний тиск, цифровий контроль, маніпулятивні технології або нав'язування певних світоглядних моделей через медіа-простір. У цьому аспекті свобода совісті поступово виходить за межі класичного релігійного виміру та стає універсальною гарантією духовної незалежності людини.

У підсумку слід констатувати, що свобода думки, совісті та релігії є не лише окремим суб'єктивним правом людини, але й фундаментальною характеристикою демократичного правопорядку. Її зміст полягає у визнанні за особою права на внутрішню духовну автономію, недоторканність переконань та можливість самостійного світоглядного вибору. Практика ЄСПЛ, положення міжнародного права та сучасна філософсько-правова доктрина свідчать про те, що саме свобода совісті формує межу, за яку держава не має права втручатися. Без гарантії цієї свободи неможливе повноцінне існування людської гідності, плюралізму та самої концепції прав людини.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>

2. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG
3. Бандура О. О. Онтологія права як складова філософії права (деякі міркування). *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 2 (12). С. 55-65.
4. Tomášek M., Šmejkal V. та ін. Коментар до Договору про функціонування ЄС, Договору про ЄС та Хартії основоположних прав ЄС. Прага: *Wolters Kluwer ČR*, 2024. 1780 с.
5. Панкевич О. Право людини на свободу: православна та католицька інтерпретації. *Право України*. 2015. № 2. С. 64-72
6. Конституція України від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
7. Kokkinakis v. Greece, no. 14307/88, judgment of 25 May 1993. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22Kokkinakis%20v.%20Greece%22\],%22itemid%22:\[%22001-57827%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Kokkinakis%20v.%20Greece%22],%22itemid%22:[%22001-57827%22]})
8. Buscarini and Others v. San Marino, no. 24645/94, judgment of 18 February 1999. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22Buscarini%20and%20Others%20v.%20San%20Marino%22\],%22itemid%22:\[%22001-58915%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Buscarini%20and%20Others%20v.%20San%20Marino%22],%22itemid%22:[%22001-58915%22]})
9. Bayatyan v. Armenia [GC], no. 23459/03, judgment of 7 July 2011. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%229.\tBayatyan%20v.%20Armenia%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-105611%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%229.\tBayatyan%20v.%20Armenia%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-105611%22]})
10. Eweida and Others v. the United Kingdom, nos. 48420/10, judgment of 15 January 2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115881>

Б.Л. Василюк,
*аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін
 навчально-наукового інституту
 права та правоохоронної діяльності
 (Львівський державний університет
 внутрішніх справ)*

ЮРИДИЧНІ ОБМЕЖЕННЯ ЩОДО СУБ'ЄКТІВ, ЯКІ МАЮТЬ ПРАВО НА ВЛАШТУВАННЯ ДИТИНИ ЗА НОВИМ ПРОЄКТОМ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ, КРІЗЬ ПРИЗМУ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО АДМІНІСТРАТИВНУ ПРОЦЕДУРУ»

На сьогоднішній день, в умовах воєнного стану в Україні, питання влаштування дітей під сімейні форми опіки є одним з найголовніших пріоритетів країни, однак в таких умовах необхідно врахувати всі ризики та переваги такого влаштування, щоб забезпечити найкращі інтереси дітей, їх право на безпечне та

здорове середовище та можливість стабільного і благополучного розвитку і зростання.

Станом на зараз чинний Сімейний кодекс України передбачає такі форми влаштування: опіка/піклування (ст. 243); патронат над дитиною (ст. 252); прийомна сім'я (ст. 256¹); дитячий будинок сімейного типу (ст. 256⁵); усиновлення (ст.ст. 207, 208) [1].

Аналізуючи такі форми влаштування всі вони мають відсилочні норми до ст. 212 Сімейного кодексу України. Так ч. 3 ст. 244 СК України передбачає, що не можуть бути опікунами, піклувальниками особи, зазначені в ст. 212 цього Кодексу.

У свою чергу ч. 4 ст. 252 СК України передбачає, що патронатним вихователем не можуть бути особи, зазначені у статті 212 цього Кодексу. Схожа норма передбачена у ч. 3 ст. 256² СК України, прийомними батьками не можуть бути особи, зазначені в статті 212 цього Кодексу. Аналогічне положення міститься у ч. 3 ст. 256⁶ СК України, батьками-вихователями не можуть бути особи, зазначені в статті 212 цього Кодексу [1].

У свою чергу ст. 212 СК України передбачає, що не можуть бути усиновлювачами особи, які:

- 1) обмежені у дієздатності;
- 2) визнані недієздатними;
- 3) позбавлені батьківських прав, якщо ці права не були поновлені;
- 4) були усиновлювачами (опікунами, піклувальниками, прийомними батьками, батьками-вихователями) іншої дитини, але усиновлення було скасовано або визнано недійсним (було припинено опіку, піклування чи діяльність прийомної сім'ї або дитячого будинку сімейного типу) з їхньої вини;
- 5) мають психічні розлади, у тому числі внаслідок вживання психоактивних речовин, наявність яких встановлено на підставах, передбачених Законом України "Про психіатричну допомогу" та іншими законами України, у порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України;
- 6) зловживають спиртними напоями або наркотичними засобами;
- 7) не мають постійного місця проживання та постійного заробітку (доходу);
- 8) мають захворювання, розлади або стани, перелік яких затверджений центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, які встановлені за результатами медичного огляду, проведеного у порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України;
- 9) є іноземцями, які не перебувають у шлюбі, крім випадків, коли іноземець є родичем дитини;
- 10) були засуджені за злочини проти основ національної безпеки України, кримінальні правопорушення проти життя і здоров'я, волі, честі та гідності, статевої свободи та статевої недоторканості особи, проти громадської безпеки, громадського порядку та моральності, у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також за злочини, передбачені статтями 164, 166, 167, 169, 181, 187 Кримінального кодексу України, або мають непогашену чи не

зняту в установленому законом порядку судимість за вчинення інших кримінальних правопорушень;

11) за станом здоров'я потребують постійного стороннього догляду;

12) є особами без громадянства;

13) перебувають у шлюбі з особою, яка відповідно до пунктів 3-6, 8 і 10 цієї статті не може бути усиновлювачем;

14) вчинили домашнє насильство, насильство за ознакою статі та до них було застосовано адміністративне стягнення за його вчинення;

15) є громадянами держави-агресора та/або держави, щодо якої Україною застосовано секторальні санкції;

16) перебувають у шлюбі з громадянином держави-агресора та/або держави, щодо якої Україною застосовано секторальні санкції.

2. Крім осіб, зазначених у частині першій цієї статті, не можуть бути усиновлювачами інші особи, інтереси яких суперечать інтересам дитини [1].

Враховуючи ці положення Закону варто зазначити, що п. 5, 8, 10 викладено у новій редакції, а п. 14, 15, 16 ч. 1 ст. 212 СК України доповнено на підставі Закону № 4439-IX від 14.05.2025 «Про внесення змін до статті 212 Сімейного кодексу України щодо визначення осіб, які не можуть бути усиновлювачами» [2].

Включення таких положень найперше зумовлено тим, щоб запобігти випадкам коли дітей влаштовували в сім'ї де один з сім'ї міг мати громадянство РФ або до нього чи до заявника застосовані секторальні санкції, або вчиняв домашнє насильство, насильство за ознакою статі та до них було застосовано адміністративне стягнення за його вчинення, що під час воєнного стану є вкрай важливим та актуальним.

Натомість аналізуючи нові положення Цивільного кодексу України, то у ньому є ряд прогалин, які не можуть бути опущені в час воєнного стану, оскільки породжують правовий нігілізм та розбіжність в своїх нормах та неоднакове їх застосування при різних формах влаштування дітей.

Для прикладу, пропонують повністю виключити ст. 244 на її заміну ставлять в один ряд норму, яка стосуватиметься, як опіки/піклування над недієздатними та обмежено дієздатними так і над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, це ст. 73, у якій чомусь опускають норми, які були прийняті Законом № 4439-IX від 14.05.2025. Натомість додають такі положення: «14) до якої протягом останніх десяти років було застосовано адміністративне стягнення за вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі;» та «15) яка має конфлікт інтересів із підопічним (майнові спори, спадкові претензії тощо)» [3].

Норма п. 14 ч. 1 ст. 73 проекту ЦК України відсилає нас до ст. 16 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [4] та Порядку формування, ведення та доступу до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2019 №234, який у свою чергу у п. 5 передбачає, що реєстраторами Реєстру, окрім іншого, є працівники служб у

справах дітей (у частині випадків насильства, в яких кривдниками або постраждалими особами є діти) [5]. Які могли б самостійно здійснювати таку перевірку в Реєстрі. Окрім того такий склад правопорушення передбачений ст. 173² КУпАП [6].

Однак в даному випадку постає питання, як застосовувати норму ст. 39 КУпАП, яка передбачає, що якщо особа, піддана адміністративному стягненню, протягом року з дня закінчення виконання стягнення не вчинила нового адміністративного правопорушення, то ця особа вважається такою, що не була піддана адміністративному стягненню [6].

Не менш дискусійним є новела п. 15 ч. 1 ст. 73 проекту ЦК України, яка передбачає, що не може бути опікуном, піклувальником особа, яка має конфлікт інтересів із підопічним (майнові спори, спадкові претензії тощо). На наш погляд як органу опіки та піклування має встановити на практиці ці «конфліктні інтереси», якщо відповідно до принципів Закону України «Про адміністративну процедуру», а саме: ст.ст. 7 (рівність перед законом), 9 (безсторонність (неупередженість) адміністративного органу), 10 (добросовісність і розсудливість), 15 (презумпції правомірності дій та вимог особи) мав би не здійснювати таких дій. Виходить, що такі принципи не будуть дотримані повною мірою, у разі виконання запропонованих норм у проекті Закону [7]. Окрім того постає питання, чому опущені норми, які були прийняті Законом № 4439-IX від 14.05.2025, які в свою чергу чомусь згадуються в інших статтях запропонованого нового Цивільного кодексу України, як для прикладу у ст. 1660 проекту Закону [3].

Законотворець частково залишив відсилочну норму в новому проекті Цивільного кодексу України, яка роками працювала в СК України. Так для прикладу у ч. 4 ст. 1703 (патронат над дитиною) відсилає нас до норми статті 1660 проекту Закону. У свою чергу ч. 3 ст. 1696 (прийомні батьки) відсилає нас до ст. 1660 проекту Закону. Аналогічно з положеннями ч. 3 ст. 1700 (батьки-вихователі), яка теж відсилає до ст. 1660 проекту Закону [3].

Якщо провести аналіз між чинною ст. 212 СК України та запропонованими ст. 73 та ст. 1660 проекту ЦК України, то ми побачимо, що законодавець з невідомих причин змінив ряд норм. Так у ч. 1. ст. 1660, окрім інших положень, передбачив ширший перелік статей визначених у п. 10, а саме: «...передбачені статтями 126-1, 148, 149, 150, 150-1, 164, 166, 167, 169, 181, 187, 324, 442 Кримінального кодексу України...», також у запропонованій нормі вже є положення, які вносились Законом № 4439-IX від 14.05.2025. Окрім того доповнено статтю 1660 новою частиною другою, яка передбачає, що усиновлювачами не можуть бути особи однієї статі.

Враховуючи такі законодавчі обмеження, вважаємо, що у ст. 45 Закону України «Про адміністративну процедуру» необхідно внести зміни, якими дати можливість застосовувати інші обставини, які не є вичерпні для відмови, як для прикладу наведені у п. 5 ч. 2 ст. 64 Закону України «Про адміністративну процедуру» [7]. Окрім того необхідно на наш погляд ст. 73 проекту Закону не відмежовувати від ст. 1660 проекту Закону, бо з суті та змісту виходить, що для

опіки може бути особа, яка підпадає під секторальні санкції та є громадянином країни-агресора, має конфлікт інтересів з підопічним, а такі норми не можуть існувати в час воєнного стану та у демократичному суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 року № 2947 ІІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст. 135.
2. Про внесення змін до статті 212 Сімейного кодексу України щодо визначення осіб, які не можуть бути усиновлювачами: Закон України від 14.05.2025 року № 4439-ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. 2025. №39. Ст. 32.
3. Проект Цивільного кодексу України: проект Закону України від 09.04.2026 р. № 15150. ініціатори законопроекту Р. О. Стефанчук, О. С. Корнієнко, М. О. Стефанчук [та ін.]. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69837> (дата звернення: 16.06.2026).
4. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VІІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Ст. 35.
5. Порядок формування, ведення та доступу до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2019 № 234. *Офіційний вісник України*. 2019. № 26. С. 60. Стаття 923.
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон Української РСР від 07 грудня 1984 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 16.06.2026).
7. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 № 2073-ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 15, стор. 5.

В.А. Вергун,

здобувач вищої освіти 4 курсу

Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник: **О.З. Панкевич,**

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри теорії, історії та конституційного права,

Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА АЛЬТЕРНАТИВНУ СЛУЖБУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Питання реалізації конституційного права громадян на заміну військової служби альтернативною (невійськовою) службою завжди залишалося важливим

аспектом забезпечення балансу між обов'язком захищати державу та правом особи на свободу совісті та релігійних переконань.

У сучасних умовах збройної агресії РФ проти України питання реалізації цього права набуває значної дискусії. Воєнний стан, масова мобілізація та підвищені вимоги до обороноздатності країни створюють потенційні конфлікти між конституційним правом на альтернативну службу та державними потребами у забезпеченні оборони. При цьому забезпечення ефективного механізму заміни військової служби альтернативною стає не лише питанням правового регулювання, а й соціальної справедливості, захисту прав людини та міжнародних зобов'язань України у сфері свободи совісті та релігійних переконань.

У міжнародному праві сформовано низку угод та договорів, що регулюють порядок проходження альтернативної цивільної служби. Витоки закріплення цих норм сягають ухвалення Статуту Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) у 1945 році в Сан-Франциско, положення якого мають обов'язковий характер і не допускають відхилень від встановлених вимог [1]. Статут ООН виступає фундаментальним документом міжнародного права, що визначає дії держав у сфері захисту прав людини, передбачаючи здійснення міжнародного співробітництва для вирішення глобальних проблем, у тому числі сприяння розвитку поваги до прав і свобод кожної людини незалежно від раси, статі, мови чи релігії.

Розвиток громадянських, політичних, економічних та соціально-культурних прав у межах системи ООН здійснюється головним чином через розробку міжнародних угод і конвенцій, а також ухвалення Генеральною Асамблеєю декларацій і резолюцій, які юридично закріплюють основні права людини. Особливе значення має Загальна декларація прав людини, прийнята 10 грудня 1948 року, яка формує базові принципи суспільних взаємовідносин, свободу, рівність та братерство, та визначає основні громадянські, політичні, економічні і соціально-культурні права. Серед них свобода совісті, закріплена у ст. 18, що гарантує право кожної людини на власні переконання, думку та релігію. Крім того, декларація передбачає право вільно виражати переконання та дотримуватися їх, включно зі свободою отримувати та поширювати інформацію будь-якими доступними засобами, без обмежень державними кордонами [2].

Відповідно до положень Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, жодна особа не може бути змушена проходити службу військового або невійськового характеру проти власної волі. У той же час Пакт визнає право громадянина відмовитися від військової служби з релігійних, моральних або політичних мотивів та замінити її альтернативною (невійськовою) службою [3].

Звертаючись до норм національного законодавства, варто зазначити, що відповідно до ст. 65 Конституції України, захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності держави, а також шанування її державних символів є обов'язком кожного громадянина. Водночас у Конституції закріплено, що ніхто не може бути звільнений від виконання обов'язків перед державою або

відмовитися від виконання законів з мотивів релігійних переконань. У разі, коли виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, Конституція передбачає можливість його заміни альтернативною (невійськовою) службою [4].

Аналіз чинного законодавства України свідчить про наявність певних прогалин у регулюванні питання альтернативної служби в умовах мобілізації та воєнного стану. Основним нормативним актом у цій сфері є Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу» від 12 грудня 1991 року № 1975-XII [5], а також Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження нормативно-правових актів щодо застосування Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу» від 10 листопада 1999 року № 2066 [6]. Однак обидва документи передбачають застосування альтернативної служби лише у період проходження строкової військової служби.

В умовах воєнного або надзвичайного стану законодавець має право встановлювати окремі обмеження щодо реалізації права громадян на альтернативну службу, визначаючи строки дії таких обмежень. Наразі жодних нормативних обмежень щодо альтернативної служби в умовах війни не запроваджено, що створює правову невизначеність для осіб, які з релігійних чи моральних мотивів відмовляються від участі у військових формуваннях.

Відповідно до розділу 2 Положення «Про порядок проходження альтернативної (невійськової) служби», затвердженого Постановою КМУ № 2066 [6], для заміни військової служби альтернативною особа має подати заяву у довільній формі, обґрунтовуючи неможливість проходження військової служби. До заяви додаються документи, що підтверджують щирість релігійних переконань, копія документа про освіту, довідка з місця роботи або навчання та копія паспорта. Заява подається до відповідного територіального центру комплектування та соціальної підтримки (далі - ТЦК та СП).

Проте на практиці позиція органів ТЦК та СП є однозначною: вони не визнають можливість проходження альтернативної служби під час воєнного стану, посилаючись на положення Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу», який передбачає альтернативну службу лише в мирний час. Така практика створює значні правові та організаційні перешкоди для реалізації конституційного права громадян у сучасних умовах збройної агресії.

Важливе значення для практичного застосування права на альтернативну службу має судова практика Верховного Суду. Так, у справі № 344/12021/22 (провадження № 51-90км24) Суд встановив, що релігійні переконання можуть звільняти особу від кримінальної відповідальності за ухилення від призову на військову службу під час мобілізації за статтею 336 Кримінального кодексу України, за умови належного підтвердження глибоких і щирих релігійних переконань. Верховний Суд наголосив, що відмова від проходження служби у збройних силах з міркувань совісті повинна бути обґрунтована конкретними доказами, які засвідчують послідовність і щирість релігійних переконань, а не лише суб'єктивними твердженнями самої особи чи її близьких. До таких доказів відносяться, зокрема, інформація про публічні висловлювання громадянина у

минулому, участь у суспільних рухах або організаціях пацифістського спрямування та інші факти, що підтверджують світоглядну позицію особи [7].

У справі № 990/64/23 (провадження № П/990/64/23) Верховний Суд дійшов висновку, що чинне законодавство України не передбачає надання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації віруючим громадянам, які перебувають на військовому обліку. Крім того, порядок направлення та проходження альтернативної служби у період воєнного або надзвичайного стану законом України «Про альтернативну (невійськову) службу» не визначено. Така правова невизначеність підтверджує існування значної прогалини у національному законодавстві щодо реалізації права громадян на альтернативну службу в умовах війни, що створює додаткові правові та організаційні перешкоди для осіб, які відмовляються від військової служби з міркувань совісті [8].

Європейський суд з прав людини (далі - ЄСПЛ) у своїй практиці визначив ключові критерії для визнання відмови від військової служби переконанням, що охороняється ст. 9 Європейської конвенції з прав людини (далі - ЄКПЛ). Така відмова має досягати достатнього ступеня сили, серйозності, послідовності та значущості і виникати внаслідок непереборного конфлікту між обов'язком служити в армії та совістю особи або її щирими релігійними чи іншими переконаннями (зокрема, справи «Баятян проти Вірменії», «Папавасілакис проти Греції», «Мушфіг Маммадов та інші проти Азербайджану», «Канатли проти Туреччини») [9].

Водночас ЄСПЛ визнає, що державні органи вправі встановлювати певні вимоги щодо підтвердження щирості переконань особи, а відмова у задоволенні прохання про альтернативну службу у разі відсутності відповідних доказів не суперечить ст.9 ЄКПЛ (справи «Енвер Айдемір проти Туреччини», «Дягілев проти Росії»). Суд підкреслює, що оцінка права на відмову від служби має здійснюватися з урахуванням конкретних обставин кожної справи, а держава може впроваджувати процедури для перевірки серйозності переконань і запобігання можливим зловживанням [9].

В умовах сучасної ситуації в Україні законодавець скористався правом дерогації окремих зобов'язань за Європейською конвенцією з прав людини на період воєнного стану. Зокрема, серед положень, від яких застосовано дерогацію, є стаття 9 Конвенції (свобода думки, совісті та релігії), що безпосередньо впливає на реалізацію права громадян на альтернативну (невійськову) службу під час мобілізації та може мати значний вплив на формування судової практики з цього питання.

Отож, підводячи підсумки, варто зазначити, що проходження альтернативної служби в умовах воєнного стану залишається складним правовим та практичним процесом. Звернення до ТЦК та СП з заявою про заміну військової служби альтернативною потребує ретельної підготовки та належного документального обґрунтування, оскільки існує значна ймовірність відмови. У разі відмови заявник повинен бути готовий до оскарження рішення у судовому

порядку, зокрема враховуючи судову практику Верховного Суду щодо відмови від військової служби з релігійних чи моральних мотивів.

Реалізація права на альтернативну службу є проявом захисту свободи совісті та релігійних переконань, гарантованого законодавством України та міжнародними стандартами. Це право надає можливість особам відмовитися від виконання військових обов'язків, замінивши їх суспільно корисною працею, що відповідає моральним або релігійним переконанням. Водночас кожна медаль має дві сторони: з одного боку, наявність такого права є важливою гарантією свободи совісті; з іншого боку, існує ризик зловживання ним, що в умовах війни може призвести до ситуації, коли частина суспільства уникає виконання обов'язку захищати державу, а держава опиняється перед загрозою недостатньої мобілізаційної готовності.

Це ставить перед нами глибоке філософське питання, яке порушував, зокрема, Томас Гоббс: що важливіше для існування суспільства, особиста свобода та захист власних моральних переконань, чи колективна безпека і життя вільної держави? У контексті сучасної України це питання набуває особливої гостроти: чи можна жити відповідно до власних релігійних переконань, відмовляючись від служби, якщо водночас це може поставити під загрозу свободу та незалежність держави, і чи не означатиме такий вибір життя під окупацією замість життя на вільній українській землі?

Таким чином, право на альтернативну службу - це баланс між конституційними обов'язками та особистою свободою, який потребує уважного юридичного та морального осмислення. Воно ставить суспільство перед дилемою поєднання індивідуальних прав та колективної відповідальності за виживання та свободу держави, що є ключовим викликом у умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Статут Організації Об'єднаних Націй (з поправками). Статут Міжнародного Суду Організації Об'єднаних Націй: Міжнародний документ від 26.06.1945. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text.
2. Загальна декларація прав людини: Міжнародний документ від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Міжнародний документ від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
4. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України № 254к/96-ВР від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
5. Про альтернативну (невійськову) службу: Закон України від 12.12.1991 № 1975-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12#Text>.
6. Про затвердження нормативно-правових актів щодо застосування Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу»: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.11.1999 № 2066. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2066-99-%D0%BF>.

7. Постанова Верховного Суду № 344/12021/22 від 02.05.2024. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118893514>.

8. Постанова Верховного Суду № 990/64/23 від 22.02.2024. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117555173>.

9. Судова практика щодо альтернативної служби під час мобілізації: Офіційний вебсайт Адвокатського бюро Олександри Стасюк. URL: <https://lawconsult.com.ua/blog/sudova-praktika-shodo-alternativnoyi-sluzhbi-pid-chas-mobilizaciyi>.

Є.В. Волков,

*старший викладач циклу професійно-практичної підготовки,
(ДЗ «Криворізька академія патрульної поліції»)*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЙСНОСТІ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ВОДІЙСЬКИХ ПОСВІДЧЕНЬ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ

Сучасні умови воєнного стану в Україні спричинили значні зміни у функціонуванні державних інституцій, зокрема у сфері адміністративних послуг, пов'язаних із документуванням громадян та забезпеченням безпеки дорожнього руху. Одним із важливих аспектів державного регулювання стало питання дійсності, обміну та відновлення водійських посвідчень в умовах війни, коли значна кількість громадян втратила документи внаслідок бойових дій, вимушеного переміщення або пошкодження майна.

Актуальність теми зумовлена необхідністю забезпечення безперервності реалізації права громадян на керування транспортними засобами, а також адаптації механізмів надання адміністративних послуг до надзвичайних умов. В умовах воєнного стану держава змушена оперативно реагувати на виклики, пов'язані із втратою документів, обмеженням доступу до сервісних центрів та потребою спрощення процедур отримання адміністративних послуг.

Основною метою даного дослідження є аналіз правового регулювання дійсності та відновлення водійських посвідчень в умовах війни та післявоєнної відбудови, а також визначення перспектив удосконалення механізмів надання відповідних адміністративних послуг. Конкретні цілі включають дослідження чинної нормативно-правової бази, аналіз змін у діяльності сервісних центрів Міністерства внутрішніх справ України та визначення особливостей цифровізації процедур відновлення документів.

Під час теоретичного аналізу встановлено, що в умовах воєнного стану держава запровадила низку спрощених механізмів для забезпечення доступності послуг, пов'язаних із водійськими посвідченнями. Зокрема, було розширено можливості використання електронних документів, спрощено процедури відновлення посвідчень водія у випадку їх втрати або пошкодження, а також забезпечено доступ до адміністративних послуг через цифрові сервіси.

Електронні посвідчення водія. Важливим елементом правового регулювання стало впровадження цифрових документів через електронні платформи державних послуг. Електронне посвідчення водія дозволяє громадянам підтверджувати право на керування транспортним засобом навіть за відсутності фізичного документа. Це стало особливо актуальним для внутрішньо переміщених осіб та громадян, які втратили документи через бойові дії.

Спрощення процедур відновлення документів. У період воєнного стану були запроваджені механізми оперативного відновлення водійських посвідчень через сервісні центри МВС та електронні сервіси. Це дозволило значно скоротити строки отримання нових документів, мінімізувати бюрократичні процедури та забезпечити доступність послуг навіть в умовах обмеженого функціонування окремих державних установ.

Цифровізація адміністративних послуг. Завдяки розвитку електронного урядування значна частина процедур була переведена у дистанційний формат. Використання електронних платформ сприяло зменшенню навантаження на сервісні центри та підвищенню доступності адміністративних послуг для населення. Крім того, цифровізація сприяє зниженню корупційних ризиків та підвищенню прозорості процесів.

Післявоєнна відбудова держави вимагатиме вдосконалення системи надання адміністративних послуг у сфері безпеки дорожнього руху. Особливого значення набуде модернізація сервісних центрів, розширення цифрових сервісів, оновлення нормативно-правової бази та інтеграція сучасних механізмів захисту персональних даних. Важливо також забезпечити ефективний доступ до послуг для ветеранів, внутрішньо переміщених осіб та громадян, які постраждали від наслідків війни.

Проведений аналіз свідчить, що правове регулювання дійсності та відновлення водійських посвідчень в умовах війни є важливим складником забезпечення стабільного функціонування держави та реалізації прав громадян. Запроваджені механізми цифровізації та спрощення процедур довели свою ефективність у кризових умовах. У післявоєнний період ключовим завданням стане удосконалення адміністративно-правового регулювання та створення сучасної, доступної й ефективної системи надання послуг у сфері дорожнього руху.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII.
3. Про дорожній рух : Закон України від 30.06.1993 р. № 3353-XII.
4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок видачі посвідчень водія та допуску громадян до керування транспортними засобами», 8.05.1993 р. № 340.

С. М. Волкова,
науковий співробітник

*відділення організації наукової роботи
відділу організації наукової діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ПРАВО НА СВОБОДУ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: МЕЖІ ДОПУСТИМИХ ОБМЕЖЕНЬ

Право на свободу вираження поглядів є однією з фундаментальних засад демократичного суспільства, оскільки воно забезпечує можливість вільного обміну ідеями, формування громадської думки та є необхідною умовою для відкритої публічної дискусії і демократичного врядування. Це право закріплене в статті 34 Конституції України [1], а також у статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2]. Воно охоплює свободу мати власні погляди, отримувати та поширювати інформацію й ідеї без втручання з боку держави.

Водночас міжнародні та національні правові механізми визнають, що свобода вираження поглядів не є абсолютною. Вона може зазнавати обмежень, якщо такі обмеження є передбаченими законом, переслідують легітимну мету та є необхідними в демократичному суспільстві. До таких легітимних цілей належать, зокрема, національна безпека, територіальна цілісність, громадський порядок, запобігання злочинам, захист здоров'я населення та репутації інших осіб.

В умовах воєнного стану в Україні баланс між свободою слова та безпековими інтересами держави суттєво змінюється. Воєнний стан як особливий правовий режим запроваджується у випадку збройної агресії або загрози нападу і передбачає тимчасове розширення повноважень органів державної влади. Це, своєю чергою, може включати запровадження додаткових обмежень у сфері інформації та комунікації.

Законодавство України передбачає можливість обмеження свободи вираження поглядів у частині розповсюдження інформації, що може становити загрозу національній безпеці. Йдеться, зокрема, про заборону поширення відомостей про переміщення Збройних Сил України, результати їхніх операцій до офіційного оприлюднення, дані про критичну інфраструктуру, а також інформацію, яка може бути використана противником для коригування військових дій. Доречним прикладом практики Європейського суду з прав людини, який стосується України, є справа **Melnytchenko v. Ukraine** [3]. У цій справі заявник, колишній співробітник Служби безпеки України, оприлюднив аудіозаписи, що стосувалися діяльності вищих посадових осіб держави. Українські органи влади розцінили ці дії як порушення законодавства та обмежили його права, посилаючись, зокрема, на вимоги щодо захисту службової інформації та інтересів держави. Європейський суд з прав людини визнав, що мало місце втручання у свободу вираження поглядів, гарантовану статтею 10 Європейської конвенції з прав людини. Розглядаючи справу, Суд наголосив, що така інформація стосувалася питань значного суспільного інтересу, оскільки

йшлося про діяльність органів державної влади та можливі зловживання посадових осіб. Крім того, заявник фактично виступав у ролі викривача (whistleblower), що надає підвищений рівень захисту в межах Конвенції. Суд дійшов висновку, що втручання держави у право заявника не було пропорційним легітимній меті. Навіть за наявності посилань на національну безпеку чи службову таємницю держава зобов'язана довести, що обмеження є дійсно необхідним у демократичному суспільстві, тобто відповідає «нагальній суспільній потребі», а не є надмірним або формальним заходом.

Таким чином, ця справа демонструє ключовий підхід ЄСПЛ: обмеження свободи вираження поглядів, навіть у сферах, пов'язаних із безпекою держави або конфіденційною інформацією, повинні бути чітко обґрунтованими, вузько застосованими та пропорційними поставленій меті. У протилежному випадку такі обмеження визнаються порушенням статті 10 Конвенції [2].

Водночас ключовим є питання меж допустимості таких обмежень. Вони повинні відповідати принципу пропорційності, тобто бути мінімально необхідними для досягнення мети захисту державної безпеки. Надмірне втручання у свободу слова, яке не має достатнього обґрунтування, може призводити до порушення прав людини навіть в умовах війни. Особливо важливо зберігати простір для суспільної дискусії, критики влади та журналістської діяльності, оскільки вони є елементами демократичного контролю.

Європейський суд з прав людини у своїй практиці неодноразово наголошував, що навіть у кризових ситуаціях держава не може повністю усунути свободу вираження поглядів, а будь-які обмеження повинні бути чітко аргументовані та підлягати ефективному контролю. Це означає, що держава має довести реальність загрози та необхідність втручання, а не обмежувати права превентивно або надмірно широко. Один із найбільш релевантних прикладів практики Європейського суду з прав людини - справа **Handyside v. United Kingdom** [Error: Reference source not found]. У цій справі Суд сформулював ключовий принцип: свобода вираження поглядів є однією з основ демократичного суспільства і стосується не лише «інформації чи ідей, які сприймаються прихильно», але й тих, що «ображають, шокують або турбують державу чи частину населення». Саме такі погляди потребують особливого захисту. Водночас Суд визнав, що держава може обмежувати свободу вираження, але лише за умови дотримання трискладового тесту: втручання повинно бути «передбачене законом», переслідувати **легітимну мету** (наприклад, національну безпеку чи громадський порядок), бути «**необхідним у демократичному суспільстві**». У цій справі ЄСПЛ підкреслив, що поняття «необхідності» означає наявність «нагальної суспільної потреби» (pressing social need), а не просто доцільності або зручності для держави. Також держава повинна надати переконливі підстави для обмеження і довести пропорційність втручання. Таким чином, ця справа прямо підтверджує тезу, що навіть у складних соціальних або кризових умовах держава не має права запроваджувати

надмірні або превентивні обмеження свободи слова без доведення реальної загрози та без суворого контролю пропорційності.

Важливу роль у забезпеченні балансу відіграють також незалежні медіа, громадянське суспільство та судова система. Вони виступають механізмами контролю за діями держави та гарантують, що обмеження не перетворюються на інструмент цензури. Особливо актуальним є забезпечення прозорості рішень щодо блокування інформаційних ресурсів або обмеження діяльності медіа.

Таким чином, свобода вираження поглядів в умовах воєнного стану не скасовується, але функціонує в режимі підвищеної відповідальності та правових обмежень. Її реалізація повинна узгоджуватися з потребами національної безпеки, але водночас не втрачати свого демократичного змісту. Оптимальним підходом є балансування між захистом держави та збереженням основоположних прав людини, що є ознакою правової держави навіть у надзвичайних умовах.

Висновок. Отже, свобода вираження поглядів є базовим правом, що забезпечує функціонування демократичного суспільства та ефективний громадський контроль за владою. В умовах воєнного стану це право не припиняє своєї дії, однак може зазнавати тимчасових і обґрунтованих обмежень, зумовлених необхідністю захисту національної безпеки та територіальної цілісності держави.

Міжнародні стандарти, зокрема практика Європейського суду з прав людини у справах *Handyside v. United Kingdom* та *Melnytchenko v. Ukraine*, підтверджують, що будь-яке втручання у свободу вираження поглядів є допустимим лише за умови його законності, переслідування легітимної мети та суворої необхідності в демократичному суспільстві. При цьому держава зобов'язана довести наявність реальної загрози та пропорційність застосованих заходів.

Таким чином, навіть в умовах війни ключовим залишається принцип балансу між безпековими інтересами держави та правами людини. Надмірні або превентивні обмеження свободи слова суперечать суті демократичного устрою, тоді як виважене та пропорційне регулювання дозволяє одночасно забезпечити і національну безпеку, і дотримання основоположних прав.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004/ed20210801#Text
3. Мельниченко М. І. проти України : рішення Європейського суду з прав людини від 19 жовтня 2004 року, заява № 17707/02. HUDOC : база даних рішень ЄСПЛ. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67100> (дата звернення: 12.06.2026).

Л.А. Гачак-Величко,
*кандидат юридичних наук, доцент
заступник начальника відділу забезпечення якості освіти
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

Р. І. Крамар,
*доктор юридичних наук, професор
професор кафедри адміністративного права та процесу,
фінансового та інформаційного права
(Львівський університет бізнесу та права)*

ОСНОВНІ ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ: ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

Права людини являють собою досить складне та багатоаспектне суспільне явище, і тому їх значення для сучасного суспільства важко переоцінити, оскільки вони наявні у всіх сферах життєдіяльності людини. Саме стан справ у сфері прав людини, їх практичної реалізації є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якої держави і суспільства в цілому [1, с. 134].

Пріоритетними засадами організації демократичної правової держави визнаються конституційно закріплені права і свободи людини, а також передбачені конституціями засоби їх захисту. Саме гарантії прав і свобод людини і громадянина виступають реальними можливостями їх реалізації та захисту.

Конституція України від 28 червня 1996 р. визначила, що права і свободи людини та їх гарантії становлять зміст і спрямованість діяльності держави, а їх утвердження та забезпечення є її головним обов'язком. Одним з головних елементів системи прав людини є громадянські права і свободи, які відкривають перелік прав і свобод людини і громадянина, що закріплені в розділі II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» Конституції України [2].

Основним у характеристиці прав і свобод людини та громадянина визнається те, що вони мають бути під захистом держави. Тобто, права і свободи гарантуються державою і не можуть бути скасовані, а при прийнятті нових законів або внесенні змін чи доповнень не допускається звуження змісту та обсягу вже існуючих.

У енциклопедичній літературі під поняттям гарантії (від французького *garantie* – забезпечення, запорука) прав та свобод людини і громадянина розуміють умови, засоби, способи, які забезпечують здійснення у повному обсязі і всебічну охорону прав та свобод особи. Поняття «гарантії» охоплює всю сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, спрямованих на практичну реалізацію прав та свобод, на усунення можливих перешкод їх повного або належного здійснення [3, с. 155].

Для гарантування можливості користуватися всіма правами та свободами людини і громадянина держава повинна забезпечити реалізацію конституційних прав і свобод, створити відповідний механізм їх гарантування [4, с. 3].

Перш за все, відмітимо, що свободи людини і громадянина складають інститут конституційного права, який містить норми, що визначають взаємини держави і особи. Тому, «..гарантії реалізації конституційних прав та свобод людини і громадянина – це умови та засоби, принципи та норми, які забезпечують здійснення, охорону і захист зазначених прав, є запорукою виконання державою та іншими суб'єктами правовідносин тих обов'язків, які покладаються на них з метою реалізації конституційних прав та свобод людини і громадянина» [4, с. 4].

Гарантії прав і свобод людини можуть здійснюватися як в національному аспекті – шляхом їх визнання і закріплення в Конституції держави, законах, підзаконних актах, інших нормативно-правових актах, так і в міжнародному аспекті – шляхом підготовки і прийняття міжнародних документів, що містять в собі стандарти з прав людини, наприклад, Статуту ООН, приєднанням до міжнародних договорів з прав людини, їх ратифікацією.

Сьогодні в Україні на тлі глибоких соціальноекономічних, політичних перетворень, створення належних умов для реального здійснення кожним своїх суб'єктивних прав виступає актуальною теоретичною і практичною проблемою. Основний Закон держави створює широку юридичну основу для активізації діяльності щодо забезпечення правових гарантій прав людини та громадянина. Правові гарантії виступають специфічними засобами забезпечення, реалізації, охорони та захисту прав людини.

Чинна Конституція України значно розширила каталог прав і свобод людини та громадянина, включивши до неї усі основні права та свободи, закладені в Загальній декларації прав людини 1948 р.

При цьому було визнано принцип пріоритету прав і свобод людини над державою. Проте, за всієї важливості закріплення прав і свобод людини відповідно до міжнародних стандартів це, все-таки, є недостатньою умовою для того, щоб ці права і свободи реалізовувались громадянами.

Без наявності відповідного механізму і гарантій реалізації більшість прав і свобод можуть залишитися для людей лише деклараціями і красивими словами. А тому практична реалізація конституційних прав і свобод повинна забезпечуватися двома категоріями гарантій.

Це, по-перше, загальні гарантії, які охоплюють усю сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, спрямованих на практичне здійснення прав і свобод громадян, на усунення можливих причин і перешкод щодо їх неповного або неналежного здійснення, на захист прав від можливих порушень. Загальні гарантії прав і свобод можна класифікувати на економічні, політичні, соціальні, організаційні та інші. По-друге, це спеціальні гарантії – правові засоби і способи, за допомогою яких реалізуються, охороняються, захищаються права і свободи громадян, усуваються порушення прав і свобод, поновлюються порушені права.

Спеціальні гарантії встановлюються державою в Конституції, нормах поточного законодавства. Їхньою метою є реальне забезпечення правовими засобами максимального здійснення, охорони й захисту конституційних прав і свобод громадян.

Зокрема, Основний Закон передбачає низку конкретних гарантій, які є переважно традиційними для Конституції і законів України. Наприклад, такі: - право на оскарження у суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів самоврядування, посадових і службових осіб (ст. 55); - право на правову допомогу, яке означає, зокрема, що кожний вільний у виборі захисника своїх прав і що у випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно (ст. 59); - принцип необов'язковості виконання явно злочинного розпорядження чи наказу (ст. 60); - гарантія неприпустимості обмеження конституційних прав і свобод означає, що ці права і свободи не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією (ст. 64) та інші.

Список використаних джерел

1. Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики: матеріали наукового семінару (25 червня 2021 р.) / упор. М.Т. Гаврильців. Львів: ЛьвДУВС, 2021. С. 134-136.
2. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
3. Сучасний словник іншомовних слів: близько 20 тис. слів і словосполучень / уклали: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. К.: Довіра, 2006. 789 с.
4. Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина: навч. посібник. К.: Атіка, 2004. 464 с.

А.Б. Грищук,

*кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту
права та правоохоронної діяльності,
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

І.М. Проць,

*кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту
права та правоохоронної діяльності,
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

**РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ
БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ**

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України суттєво змінила умови функціонування державних інституцій та зумовила необхідність адаптації діяльності правоохоронних органів до нових викликів. Одним із ключових суб'єктів забезпечення безпеки в умовах воєнного стану виступає Національна поліція України, на яку покладено широкий спектр завдань щодо підтримання правопорядку, захисту населення та забезпечення стабільності функціонування держави.

В умовах воєнного стану роль Національної поліції виходить за межі традиційної правоохоронної діяльності та набуває стратегічного значення для забезпечення національної безпеки, територіальної цілісності та обороноздатності держави. Проблематика діяльності Національної поліції в умовах воєнного стану є предметом досліджень багатьох вітчизняних науковців. Значний внесок у розроблення зазначеної проблематики зробили В. Авер'янов, Ю. Битяк, Т. Коломоєць, О. Драган, О. Мердова та інші вчені. У своїх працях вони акцентують увагу на особливостях реалізації правоохоронних функцій держави в умовах особливих правових режимів та необхідності удосконалення механізмів забезпечення публічної безпеки.

Відповідно до чинного законодавства органи та підрозділи Національної поліції беруть участь у виконанні завдань територіальної оборони, забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану, а також у заходах із забезпечення національної безпеки та оборони держави. У період воєнного стану окремі поліцейські підрозділи можуть залучатися до виконання завдань з відсічі та стримування збройної агресії, використовуючи спеціальні засоби, озброєння та техніку відповідно до законодавства України [1, с. 314].

Одним із головних завдань Національної поліції залишається підтримання публічного порядку та безпеки населення. Поліцейські забезпечують дотримання комендантської години, здійснюють перевірку документів громадян, контролюють дотримання встановлених обмежень та сприяють підтриманню стабільної ситуації в населених пунктах.

Особливого значення набуває діяльність поліції на блокпостах, де здійснюється перевірка транспортних засобів, виявлення осіб, причетних до диверсійної діяльності, а також запобігання незаконному переміщенню зброї та вибухонебезпечних предметів [2, с. 373].

В умовах воєнного стану Національна поліція бере активну участь у виявленні диверсійно-розвідувальних груп, осіб, які співпрацюють з державою-агресором, а також у припиненні діяльності колабораціоністів. Важливим напрямом роботи є своєчасне реагування на загрози державній безпеці та взаємодія зі Службою безпеки України й іншими правоохоронними органами. Після початку широкомасштабної агресії на Національну поліцію було покладено важливу функцію з документування воєнних злочинів. Поліцейські здійснюють огляд місць обстрілів, фіксують факти руйнування цивільної інфраструктури, збирають речові докази та забезпечують проведення першочергових слідчих дій.

Належне документування злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку є важливою передумовою притягнення винних осіб до відповідальності як у національних судах, так і в міжнародних судових інституціях [3, с. 343].

У період воєнного стану Національна поліція виконує не лише правоохоронні, а й гуманітарні функції. Працівники поліції беруть участь в евакуації населення із зон бойових дій, супроводжують гуманітарні вантажі, надають допомогу постраждалим особам та сприяють відновленню життєдіяльності деокупованих територій. Ефективне забезпечення безпеки в умовах воєнного стану можливе лише за умови тісної взаємодії Національної поліції із Збройними Силами України, Національною гвардією України, Службою безпеки України, органами прокуратури, Державною службою України з надзвичайних ситуацій та органами місцевого самоврядування. Координація діяльності зазначених суб'єктів дозволяє оперативно реагувати на загрози, забезпечувати належний рівень правопорядку та ефективно використовувати наявні сили й засоби [4, с. 177].

Незважаючи на значні досягнення, діяльність Національної поліції в умовах воєнного стану супроводжується низкою проблем, серед яких: підвищене навантаження на особовий склад; необхідність постійного оновлення матеріально-технічної бази; потреба у вдосконаленні професійної підготовки працівників; необхідність забезпечення балансу між безпековими потребами держави та дотриманням прав людини; удосконалення механізмів міжвідомчої взаємодії [5, с. 73].

Подальший розвиток правоохоронної системи має бути спрямований на впровадження сучасних технологій, цифровізацію поліцейської діяльності, розширення міжнародного співробітництва та адаптацію національного законодавства до європейських стандартів безпеки.

Отже, в умовах воєнного стану Національна поліція України виконує одну з ключових ролей у системі забезпечення національної безпеки. Діяльність поліції охоплює широкий спектр завдань: від забезпечення публічного порядку та протидії злочинності до участі в обороні держави, документування воєнних злочинів та надання допомоги цивільному населенню.

Ефективне виконання зазначених функцій сприяє підтриманню правопорядку, захисту прав громадян та зміцненню стійкості держави в умовах збройної агресії. Подальше вдосконалення нормативно-правового забезпечення та матеріально-технічного оснащення Національної поліції є необхідною умовою підвищення ефективності її діяльності в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Назар Т. Я. Особливості громадського контролю за діяльністю Національної поліції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 314–317.
2. Лозинський Ю.Р., Павлович-Сенета Я.П. Вплив правового режиму воєнного стану на правовий статус суб'єктів адміністративного права. *Аналітично-порівняльне правознавство – електронне наукове фахове видання*

юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет». 2023. № 5. С. 373-378.

3. Проць І.М. Скриньковський Р.М. Принципи адміністративно-правового забезпечення безпеки дорожнього руху. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право*. Випуск 92.Ч.3., Ужгород. 2025. С.343-348. URL. <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2026/01/92-part-3-1.pdf> DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.3.48>

4. Єсімов С., Бортник Н. Процесуальна діяльність Національної поліції при реалізації контрольно-наглядової функції. *Науковий вісник Національного університету Львівська політехніка. Серія юридична*. 2020. № 4 (28). Том. 7. С. 177-184. URL. http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/56431/2/2020v7n4_Bortnyk_N-Procedural_activity_of_177-184.pdf

5. Єсімов С. Адміністративно-правове регулювання внутрішньовідомчого контролю в органах Національної поліції. *Соціально-правові студії*. 2021. Випуск 2 (12). С. 72-78. URL. <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3926/1/11.pdf>

С.П. Добрянський,
провідний науковий співробітник
Лабораторії прав людини імені
академіка Петра Рабіновича,
(Львівський національний університет
імені Івана Франка)
Ю.В. Фартух,
аспірантка юридичного факультету
(Львівський національний університет
імені Івана Франка)

ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ ЮРИДИЧНИХ СТАНДАРТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Події останніх років безсумнівно свідчать, що укорінення України у спільноті цивілізованих, демократичних європейських держав, сьогодні є не просто можливим перспективним зовнішньополітичним вектором розвитку нашої держави, а радше єдиним реалістичним шляхом збереження власної державності, національної ідентичності, соціальної самобутності українського народу.

Практично з моменту проголошення незалежності Україна виявила намір посісти гідне місце серед цивілізованих держав сучасного світового співтовариства. Початком такого напрямку виступив вступ України до Ради Європи (далі = РЄ) і відповідне освоєння нею юридичних стандартів цієї організації. Тоді як РЄ є перспективною формою політичної інтеграції держав Європи, ще ширші можливості співпраці не лише у політико-правовій, а й у сфері

соціальній, економічній відкриваються для України у такому міжнародному інтеграційному формуванні як Європейський Союз (далі - ЄС).

Фундаментальним джерелом юридичних стандартів прав людини у ЄС, як відомо, нині виступає Хартія основоположних прав ЄС (далі - Хартія) [1], котра отримала юридичну силу установчих документів цього міжнародного формування у 2009 р. Разом з тим варто звернути увагу на те, що Хартія ЄС за задумом творців цього акта має зберігати глибокий генетичний зв'язок з Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. (далі - ЄКПЛ) [2], який проявився не тільки під час розробки Хартії ЄС, але й, що не менш важливо, має зберігатися в процесі усього подальшого застосування норм вказаної Хартії.

Відтак спробуємо розглянути низку засад взаємодії Хартії ЄС та ЄКПЛ. Простеження певного зв'язку між ЄКПЛ та Хартією ЄС є очевидним уже з аналізу перших рядків Хартії. Зокрема, в Преамбулі Хартії ЄС зазначається, що вона підтверджує, при дотриманні компетенції і цілей ЄС з урахуванням принципу субсидіарності, права, що виникають, перш за все, з конституційних традицій і спільних міжнародних зобов'язань держав-членів, Договору про Європейський Союз і Договору про Європейські співтовариства, ЄКПЛ, Соціальних хартій прийнятих Європейським співтовариством і Радою Європи, а також практикою Суду ЄС та Євросуду з прав людини [1].

Питанню співвідношення положень ЄКПЛ та Хартії ЄС присвячена окрема част. 3 ст. 52 Хартії ЄС, де серед іншого вказано, що обсяг прав, передбачених Хартією ЄС, їх розуміння і застосування повинні бути такими, як і в ЄКПЛ, проте, лише в частині тих прав, які фактично співпадають між двома каталогами.

Також ця стаття містить положення, згідно якого ЄС фактично наділений правом встановлювати вищі стандарти захисту прав та свобод людини, ніж ті, що передбачені ЄКПЛ.

Більш детально розкрити зміст положень частини 3 статті 52 Хартії ЄС дозволяє звернення до Роз'яснень Президії Конвенту (далі – «Роз'яснення Хартії») щодо застосування положень Хартії ЄС. Даний документ є своєрідним «тлумаченням» положень Хартії ЄС і вказівником, щодо застосування її положень, проте не наділений обов'язковим характером [3].

Як зазначається в роз'ясненнях до частини 3 статті 52 Хартії ЄС її положення покликані забезпечити узгодження між змістом і обсягом аналогічних прав закріплених в Хартії ЄС та ЄКПЛ, що мають спільну природу. Разом з тим, обмеження прав закріплені в Хартії ЄС, не можуть перевищувати ступеня обмеження відповідних прав передбачених ЄКПЛ. Іншими словами, якщо в положеннях ЄКПЛ міститься пряма заборона обмеження певних прав (для прикладу, окремі права носять абсолютний характер – заборона катувань - стаття 3 ЄКПЛ) то така заборона поширюється і на права передбачені Хартією ЄС.

В Роз'ясненнях Конвенту міститься перелік прав, котрі були прямо «запозичені» розробниками Хартії ЄС із тексту ЄКПЛ. Загалом, ці права можна поділити на дві категорії:

- Права що містяться в Хартії ЄС, зміст і обсяг котрих повністю співпадає з аналогічними правами закріпленими в ЄКПЛ (наприклад стаття 2 ЄКПЛ співпадає із змістом і обсягом статті 2 Хартії ЄС, де закріплено право на життя) [3];
- Права що містяться в Хартії ЄС зміст котрих співпадає з аналогічними правами закріпленими ЄКПЛ, проте обсяг цих прав у Хартії ЄС є ширшим в порівнянні з обсягом аналогічних прав закріплених в ЄКПЛ (наприклад, стаття 9 Хартії ЄС (право на шлюб і створення сім'ї) змістовно перетинається з статтею 12 ЄКПЛ (право на шлюб), проте обсяг права закріпленого в статті 9 Хартії ЄС може поширюватись і на інші форми шлюбу, передбачені національним законодавством держав-членів, натомість згідно положення статті 12 ЄКПЛ право на шлюб мають виключно чоловік і жінка) [3];
- Окрему категорію складають права, що містяться в Хартії ЄС, проте текстуально не передбачені в положеннях Євроконвенції, як наприклад, право на культурне, мовне і релігійне різноманіття (стаття 22 Хартії ЄС) [3].

Відповідний перелік наводиться в Роз'ясненнях Конвенту не просто так. Окрім того, що він прямо констатує зв'язок між ЄКПЛ і окремими положеннями Хартії ЄС в плані змістовного запозичення прав останньої із ЄКПЛ, цей перелік також є своєрідною «інструкцією» із застосування положень ч.3 статті 52 Хартії ЄС, де вказано, що обсяг прав, передбачених Хартією ЄС, їх розуміння і застосування повинні бути такими, як і в ЄКПЛ.

Проте необхідно зазначити, що це положення є повністю застосовними лише щодо 12 прав, які за змістом і обсягом співпадають між двома каталогами прав людини.

Щодо іншої частини прав, обсяг котрих передбачений Хартією ЄС є ширшим, положення ч.3 статті 52 не може бути застосовано в повній мірі, оскільки такі права вже гарантують більший ступень захисту ніж у ЄКПЛ.

Надзвичайно цікавими є положення Роз'яснень Конвенту, де вказано, що посилання в ч.3 статті 52 Хартії ЄС на ЄКПЛ також охоплює Протоколи до ЄКПЛ та відповідну практику Європейського суду з прав людини (далі = ЄСПЛ).

Якщо аналізувати безпосередньо сам текст Хартії ЄС, то згадка про практику ЄСПЛ міститься лише в преамбулі до цього документу, котра не має обов'язкового характеру. З іншого боку, використання лише тексту ЄКПЛ при встановленні відповідності положень змісту ЄКПЛ Хартії ЄС без урахування практики Євросуду з прав людини – є недоцільним та може призвести до хибних результатів при тлумаченні положень ЄКПЛ.

Річ у тім, що норми ЄКПЛ є живим та динамічним інструментом, положення якого підлягають тлумаченню та застосуванню з боку Євросуду з прав людини. Можливо відсутність згадки про практику Євросуду з прав людини в положеннях ч.3 статті 52 Хартії ЄС було прикрим упущенням розробників Хартії ЄС, а можливо розробники презюмували пряме використання положень ч.3 статті 31 Віденської Конвенції про право міжнародних договорів, згідно якої при тлумаченні змісту договору, поряд з його текстом враховується і практика його застосування [Віденська конвенція про право міжнародних договорів: прийнята

Конференцією ООН по праву договорів 23.05.1969 База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118 (дата звернення 30.11.2018)].

Проведений нами аналіз дає підстави прийти до висновку, що Хартія ЄС і ЄКПЛ є тісно пов'язаними праволюдними документами, що повинні застосовуватись гармонійно та поєднувано. Безумовно, пряма констатація розробниками Хартії ЄС прямого запозичення окремих положень ЄКПЛ при конструюванні Хартії ЄС підкреслює як унікальність ЄКПЛ так і ефективність механізму захисту прав та свобод людини, що склався в рамках Ради Європи.

Список використаних джерел

1. Charter of Fundamental Rights of the European Union (2007/C 303/01), 14 December 2007 C 303/1. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:12012P/TXT> (date of reference 30.05.2026)
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950, Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.1997 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
3. Texte des explications relatives au texte complet de la Charte, tel que repris au doc. CHARTE 4487/00CONVENT 50. P. 51 URL: http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/04473_fr.pdf (date of reference 27.05.2026)

М.С. Долинська,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри господарсько-правових дисциплін
ННІ права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ПРОВАДЖЕННЯ ФЕРМЕРСТВА В УКРАЇНІ

Має рацію О. Роговенко, що цілий ряд Конституцій 1924, 1929, 1937, 1978 років текстово «прикрашалися» правами і свободами людини, які насправді мали виключно декларативний характер, оскільки не були забезпечені реальним механізмом їх захисту жодним державним інститутом, про що засвідчує і судова практика, яку спрямовували Пленуми Верховних судів СРСР та УРСР. Вся правоохоронна та судова система в особі судів загальної юрисдикції, забезпечували лише захист політичної та соціалістичної системи господарювання, ядром якої з одного боку була комуністична партія, а з економічного – держава і колгоспно-кооперативна власність [1, с. 34].

В Конституціях 1924, 1929, 1937 років держава прямо закріплювала заборону приватної власності на землю і засоби виробництва. Так, в Конституції 1978 року ці питання носили завуальований характер, але всі питання правозастосування, які регулювалися підзаконними актами, фактично дублювали конституційно-

правові наративи, формуючи таким чином державну систему заборон щодо прав власності на землю з неможливістю судового захисту такого права, яке носить виключно природний характер [1, с. 33].

Незалежна українська держава впевнено стала на шлях радикальних реформ. Їх епіцентром стали земельна та аграрна реформи, головна мета яких полягає у тому щоби перевести сільське господарство на засади багатуукладної аграрної економіки, створити можливість виникнення нових форм господарювання на селі, заснованих на праві приватної власності на землі сільськогосподарського призначення [2, с. 1].

Серед них важлива роль належала фермерським формуванням – селянським (фермерським) господарствам, яке було законодавчо врегульоване відповідним Законом України «Про селянське (фермерське) господарство» від 20 грудня 1991 року. Наступним актом фермерського законодавства став прийнятий у червні 1993 року Закон України «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про селянське (фермерське) господарство».

Прийняття у 1996 році Конституції України створило в державі нові сприятливі умови для розвитку підприємницької діяльності, в тому числі селянських (фермерських) господарств [3]. Дійсно, провідна роль у загальному законодавстві щодо фермерських господарств, як щодо інших аграрних суб'єктів, належить – Конституції України. Тільки завдяки Конституції створено досить чіткий правовий фундамент для розвитку всіх галузей законодавства і, в тому числі, для фермерського законодавства [4, с. 19].

Відповідно до частини другої ст. 8 Основного Закону Конституція України має найвищу юридичну силу; закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй [3]. Варто відмітити важливе значення статті 14 Конституції, яка гарантує право власності на землю, а саму землю «правомірно» оголошує «основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави» [3].

Хоча в статті 14 не передбачено термін «приватна» власність, але він презюмується, оскільки в ній наголошується, що право власності на землю набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою «виключно відповідно до закону» [4, с. 19].

Також в статті 41 Конституції справедливо наголошується, що «право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом».

В Україні конституційно встановлено дві форми земельної власності, а саме: публічна (суспільна) власність, яка охоплює державну і комунальну власність, та приватна власність, яка охоплює власність фізичних осіб і недержавних юридичних осіб. Інститут права колективної власності на землю, введений у законодавство країни в 1992 році для забезпечення приватизації сільськогосподарських земель колишніх колгоспів і радгоспів, втратив свою легітимність у зв'язку з прийняттям чинного Земельного кодексу [5, с. 12].

Причому, фермерські господарства у земельній сфері поставлені законодавцем у пріоритетне правове становище, аналогічні положення відображено у статті 121 Земельного кодексу України від 25 жовтня 2001 року [6].

В.І. Андрейцев зауважує, що «особлива охорона державою земель» вказує на специфічний правовий режим земель як територіально-просторової та матеріальної основи існування держави в межах кордону України, що характеризується цілісністю і недоторканістю і відображає її суверенітет – як основний принцип функціонування незалежної держави [7, с. 21].

Оскільки фермерство є одним із видів підприємницької діяльності, тому важливе значення для цього правового інституту мають висвітлені в статті 32 Конституції норми щодо підприємництва. Зокрема, передбачено, що «держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності».

Дійсно, конституційні засади законодавства про фермерство дають тільки можливість для подальшого його розвитку, при цьому вони не виступають гарантією практичного виконання норм, закладених в його змісті [8, с. 146].

У Законі України «Про фермерське господарство» від 19 червня 2003 року [9] конституційні норми знайшли своє відображення та втілення, хоча й не в повній мірі. Наприклад, рецепійовані конституційні норми вбачаються у статті 32 фермерського закону, де встановлено правила співіснування держави та фермерських господарств. Слід виокремити норми частини першої вищевказаної статті фермерського закону, відповідно з якими «держава гарантує дотримання і захист майнових та інших прав і законних інтересів фермерського господарств». Вищевказані положення є лише «деклара-тивними» та не несуть під собою ніяких преференцій на практиці [8, с. 146].

Закон України «Про фермерське господарство» [9] став наступною сходинкою законодавчої бази для подальшого розвитку спеціального фермерського законодавства, внаслідок чого було прийнято багато інших нормативно-правових актів спеціального фермерського законодавства [10, с. 394].

Новий етап становлення фермерства в Україні започатковано Законом України від 31 березня 2016 р. «Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств» [11]. Прийняття вищевказаного закону нарешті запозичило світову практику, згідно з якою понад 500 мільйонів сімейних фермерських господарств використовують 98 відсотків сільськогосподарських угідь планети. Вказані сімейні ферми виробляють 56 відсотків сільськогосподарської продукції на 56 відсотках земель та понад 80 відсотків світової продовольчої продукції у вартісному еквіваленті [12, с. 78].

Ми погоджуємося з думкою науковців та практиків, що цим законом запроваджено новий вид фермерських господарств – сімейні ферми у вигляді фізичної особи-підприємця. Тобто вищевказаним законодавчим актом в Україні було передбачено два основні типи фермерських господарств: юридична особа та фізична особа-підприємець.

На нашу думку, члени однієї сім'ї, які створили фермерське господарство у вигляді сімейної ферми на підставі реєстрації фізичної особи – підприємця, є співпідприємцями вищевказаної сімейної ферми [13, с. 148].

Для ефективного розвитку фермерства, зокрема сімейного, в державі повинна діяти «найбільш сприятлива» державна політика, яка повинна бути

належним чином закріплена на конституційному рівні та підтверджена стимулюючими економічними «бюджетними» засобами.

Список використаних джерел:

1. Роговенко О. В. Забезпечення конституційного права власності на землю та урегулювання спірних питань у сфері земельно-майнових відносин: історичний аспект. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції № 4. 2024 с. 33-40.
2. Долинська М.С. Правові засади створення та діяльності селянських (фермерських) господарств в Україні : автореф. дис. канд. юрид. наук. Спец. 12.00.06. Львів: Львівський державний університет імені Івана Франка. Львів., 1999. 18 с.
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>.
4. Долинська М.С. Фермерські господарства як суб'єкти агровиробництва: монографія. Львів: Галицька видавнича спілка. 2022. 176 с.
5. Долинська М. С. Довідник посадових осіб. К.: Юстініан. 2007. 360 с.
6. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2768-14>.
7. Андрейцев В.І. Правовий режим землі як основного національного багатства (коментар до ч. 1 ст. 1 Земельного кодексу України). *Законодавство України: наук.-практ. ком.* 2002. № 4. С. 15-26.
8. Долинська М. С. Конституція як джерело фермерського законодавства. *Права людини як індикатор розвитку сучасної держави: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (13 грудня 2021 року)* / За ред. О. Васильченко; Є. Герасименко, О. Сінкевич, А. Матат. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ: «Видавництво Людмила», 2021. С. 145-147.
9. Про фермерське господарство: Закон України від 19.06.2003 р., № 973-IV. *Відомості Верховної Ради.* 2003. № 45. Ст. 363.
10. Долинська М.С. Новели законодавства щодо створення фермерських господарств України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* Серія: юридичні науки. 2017. Випуск 865. С. 392-397.
11. Про внесення змін до Закону України “Про фермерське господарство” щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств: Закон України від 31.03.2016 № 1067-VIII. *Відомості Верховної Ради.* № 21. Ст. 406.
12. Спаський Г. В. Розвиток сімейних фермерських господарств в Україні та зарубіжний досвід їх функціонування. *Економіка АПК.* 2019. № 7. С. 73–82.
13. Долинська М. Порівняльний аналіз правового статусу фермерських господарств та сільськогосподарських кооперативів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* Серія: Юридичні науки. 2021. № 2 (30). С. 143-151.

С. С. Єсімов,

*кандидат юридичних наук, професор
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін*

*навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЦИФРОВІ ЦІННОСТІ ЯК ОБ'ЄКТИ ПРАВ

Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2026-2030 роки та затвердження операційного плану заходів з її реалізації передбачає розвиток публічного інвестування, що неможливо без упровадження новітніх фінансових інструментів, закріплення цифрових цінностей як об'єктів прав [1]. Правові цінності носять нормативний характер, опосередковано впливаючи на соціальну практику забезпечуючи включення правової практики у суспільне життя. Більшість законодавчо закріплених цінностей, які входять у предмет правового регулювання, доцільно визнати правовими цінностями, що сприймається як нормативно-правовий об'єкт, значимий для особи чи групи осіб, суспільства, направлені на регулювання правовідносин на які вони націлені.

Правові цінності за умов інтеграції у структури Європейського Союзу наповнюються новим змістом. Це правове явище частково стабільне, але може бути динамічним залежно від мінливих соціально-економічних і політичних умов. Правові цінності – це узагальнені правові цілі та правові засоби їх досягнення, що виконують роль правових норм.

У доктрині немає єдності щодо співвідношення понять «об'єкт права» та «об'єкт правовідносини». Відносна єдність у доктрині є у виділенні двох основних теорій, що пояснюють зміст об'єкта права: моністичної та плюралістичної. Ознака закріпленості представляє значення лише галузей, але з загальної теорії. Що ж до ознаки відокремленості, він необхідний індивідуалізації. З появою першої криптовалюти – біткоїн почалося обговорення питань щодо можливості розгляду як об'єкт права.

У результаті з 10 серпня 2023 року набули чинності поправки до Цивільного кодексу України, які доповнили перелік об'єктів цивільного права цифровими речами [2]. Однак прихильники криптовалюти залишилися незадоволені, оскільки багато можливостей та особливостей не були відображені в законі «Про віртуальні активи» і залишилися на рівні законопроектів [3].

Ці поправки отримали неоднозначну оцінку в доктрині. Під терміном цифрові права розуміється лише електронна форма закріплення традиційних прав, а чи не щось принципово нове. Однак у життя суспільства проникають нові феномени, яких не застосовні традиційні конструкції та інститути, що зародилися в римському праві. Цифровізація неминуче породить зміну парадигм у науці права, оскільки традиційні конструкції лише певної частини можна використовувати стосовно цифровим правам.

Деякі дослідники зазначаються, що вони мають нові споживчі властивості. Проте залишається відкритим питання щодо появи нових об'єктів із позиції теорії держави та права. Прийняті зміни законодавства не дають відповіді на це

питання, оскільки неможливо однозначно витлумачити, виділяються цифрові права як самостійний об'єкт чи форма фіксації об'єкта.

На даний момент найбільше дискусій зводиться до визначення правової природи цифрових прав, закріплених у ЦК України. Саме поняття цифрових прав наведено у статті 177 ЦК України «Види об'єктів цивільних прав». Відповідно до статті об'єкти цивільних прав можуть існувати в матеріальному світі та/або цифровій середовищі, що обумовлює форму об'єктів, особливості набуття, здійснення та припинення цивільних прав та обов'язків щодо них.

Позначення в законі категорії цифрових прав збігаються з поняттям цифрових цінностей. Зазначимо, що це формулювання закону порушувало б принцип технологічної нейтральності і не торкнулося інших цінностей, що існують у цифровому просторі, які можуть з'явитися в майбутньому на базі інших технологій.

До цифрових прав потенційно можна віднести майже будь-які блага, що закріплюються у цифровій формі, починаючи від криптовалюти та токенів, на які була спрямована законодавча ініціатива, закачуючи різними бонусними балами та «майном» у комп'ютерних іграх.

З подальшим розвитком цифрової сфери перелік явищ лише зростатиме. З погляду правової політики це розумно. З економічної погляду і з погляду правової природи подібні явища немає істотних відмінностей. Зазначені об'єкти та інші цінності віртуального світу потребують детальної регламентації.

Спочатку концепція законопроекту про віртуальні активи була принципово іншою, до цифрових прав передбачалося віднести лише права, що виникають у користувачів платформ залучення цифрових інвестицій та криптовалюти, що призвело до неоднозначної реакції в юридичній спільноті та господарській діяльності.

Потенційно зроблені застереження «названі в такій якості в законі» та «відповідним встановленим законом ознакам» повинні дозволити звужити коло об'єктів і внести ясність за допомогою інших нормативно-правових актів. Однак це так і не було зроблено достатньою мірою.

На даний момент у законодавстві, крім ст. 177-179 ЦК України, цифрові права фігурують у законі «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів» як цифровий фінансовий актив та у проекті закону «Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні [4; 5]. У цих актах цифрові права прив'язані до розподіленого способу зберігання даних, по суті йдеться про технологію блокчейн.

Цифрові права як об'єкт права на даний момент прив'язані виключно до розподілених реєстрів, що має сенс через надійність і прозорість цієї технології. Однак для цілей теорії права необхідно звернути увагу на окремі блага цифрового світу, щоб зрозуміти, чи виступають вони як принципово нові об'єкти права. Почати варто з криптовалюти.

З технологічної погляду вони тотожні цифровим валютам центральних

банків. Ключовою відмінністю є те, що емісія здійснюється приватною особою. Криптовалюта – це альтернативна форма валюти, що обертається, зберігається та створюється онлайн, але не має фізичної форми. Може бути визначена як вид цифрового фінансового активу, що створюється та враховується у розподіленому реєстрі цифрових транзакцій учасниками реєстру відповідно до правил ведення реєстру цифрових транзакцій (блокчейну).

Специфіка криптовалюти полягає в тому, що вона існує тільки в цифровому середовищі та не може змінити закріплення з цифрової на матеріальну форму. Ця особливість не дозволяє визначити її як новий об'єкт права. Йдеться про спосіб закріплення.

Наступним об'єктом розгляду є токен. Токен – це одиниця обліку в криптовалютах або унікальний символ у системі блокчейну.

У національному законодавстві України термін «токен» не має єдиного універсального визначення, але активно використовують у трьох основних значеннях: як захищений носій електронного підпису, цифровий ідентифікатор у платежах та одиниця вимірювання професійного розвитку. З технологічної точки зору токен – це один із елементів у системі блокчейну, який може використовуватись для закріплення різних прав у цій системі.

У Європейському Союзі визначають цифрове право (токен) як юридичну конструкцію, схожі на бездокументарні цінні папери. Таке розуміння дозволяє застосовувати до прогалин та колізій, що стосуються правового регулювання цифрового права, аналогії закону, а саме щодо норм, що застосовуються до цінних паперів. Ключовою відмінністю токена від бездокументарного цінного паперу є те, що він існує тільки в цифровому середовищі. Його можна зарахувати до категорії цифрової цінності. У законодавстві як терміни, найбільш близькі до поняття токена, використовуються цифрові фінансові активи.

Цифровими фінансовими активами визнаються цифрові права, що включають грошові вимоги, можливість здійснення прав з емісійних цінних паперів, права участі в капіталі непублічного акціонерного товариства, право вимагати передачі емісійних цінних паперів, які передбачені рішенням про випуск цифрових фінансових активів у порядку, встановленому законом, на підставі реєстру, до інших інформаційних систем.

У доктрині та законодавстві під токеном розуміється не самостійне благо, а спосіб фіксації права. Термін «токен» застосовується для фіксації прав на підставі технологій блокчейн. При використанні інших технологічних рішень загальний принцип закріплення не зміниться.

Поняття «токен» слід розповсюдити на всі випадки цифрової фіксації прав на об'єкт. Токени та криптовалюта не є новими об'єктами права. Вони або засвідчують права на класичний об'єкт, або виступають як аналог класичного об'єкта з тією відмінністю, що він існує виключно в цифровому середовищі. Ця особливість вимагає створення спеціального правового режиму. Цифрові цінності або це класичний об'єкт у новій формі, або є способом фіксації класичного об'єкта.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2026-2030 роки та затвердження операційного плану заходів з її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.02.2026 р. № 217-р. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/217-2026-%D1%80#Text>

2. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав: Закон України від 10.08.2023 р. № 3320-IX. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3320-20#Text>

3. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 р. № 2974-IX. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів: Закон України від 19.06.2020 р. № 738-IX. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-20#Text>

5. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні. URL. <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56271>

С. С. Єсімов,
кандидат юридичних наук, професор
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)
Д. В. Мельничук,
здобувач вищої освіти
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ДЖЕРЕЛА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

Нормативно-правове регулювання публічних закупівель здійснюється комплексом джерел, які включають норми міжнародного правничий та національного законодавства. Теоретично права виділяють загальні та спеціальні джерела правового регулювання. Загальні норми права регулюють широке коло публічних відносин, використовуючи високий рівень узагальнення, а спеціальні норми містять чіткі приписи проти загальними нормами і враховують особливості регульованих публічних відносин.

До джерел правового регулювання публічних закупівель належать: Конституція України [1]. До загальних належать: Цивільний кодекс України щодо загальних положень про угоди та договори, норми, що регулюють порядок постачання товарів для публічних потреб; Бюджетний кодекс України, що

містить положення, що регулюють сферу публічних закупівель [2; 3]. Розглянуті загальні норми не є вичерпними з огляду на те, що інститут публічних закупівель за природою та специфікою зачіпає широке коло питань.

Крім загальних джерел правового регулювання публічних закупівель, до спеціальних джерел належить Закон «Про публічні закупівлі» [4]. Даний нормативний акт є базовим джерелом, яке регулює публічні закупівлі в Україні. Цей Закон закріплює основні засади функціонування правового регулювання у сфері публічних закупівель.

Відповідно до Закону України «Про публічні закупівлі» цілями правового регулювання є створення умов для своєчасного і повного задоволення потреб у товарах, роботах, послугах з необхідними показниками ціни, якості та надійності, забезпечення єдності економічного простору, ефективне використання грошових коштів, розвиток сумлінної конкуренції, забезпечення гласності та прозорості розширення можливостей участі юридичних та фізичних осіб у закупівлі товарів, робіт, послуг для потреб замовників та стимулювання такої участі.

Система публічних закупівель є антимонопольного регулювання (Закон України «Про захист економічної конкуренції»). Цілями цього Закону є забезпечення єдності економічного простору, вільного переміщення товарів, свободи економічної діяльності, захист конкуренції та створення умов для ефективного функціонування товарних ринків. Положеннями Закону законодавець закріплює поняття сумлінної конкуренції та визначає основи недопущення її обмеження, встановлює правову основу захисту конкуренції, у тому числі запобігання та припинення монополістичної діяльності та недобросовісної конкуренції; недопущення обмеження, усунення конкуренції державними органами виконавчої влади, місцевими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, Національним банком України.

Нормативно-правовим актом, що встановлює загальні правові та економічні засади та положення про закупівлю та постачання сільськогосподарської продукції, є Закон «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» [5]. Він закріплює правові основи придбання державою закупівель продукції, сировини та продовольства, а також запроваджує визначення поняття «закупівля»: це форма організованого придбання державою сільськогосподарської продукції, сировини та продовольства у товаровиробників (постачальників) для подальшої переробки чи реалізації споживача (покупця) на взаємовигідних договірних умовах. Постачання представляє форму організованих договірних відносин між споживачем готовою для використання сільськогосподарської продукції та продовольства та товаровиробником.

Закон «Про оборонні закупівлі» закріплює основи процесу закупівлі постачання товарів, виконання робіт, надання послуг для федеральних потреб з метою забезпечення оборони та безпеки країни, постачання продукції у галузі міжнародного військово-технічного співробітництва [6]. Особливе місце у системі джерел правового регулювання публічних закупівель займають

підзаконні акти.

На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що весь існуючий масив нормативних актів, що регулюють сферу публічних закупівель, включає досить великий обсяг правових норм, що регулюють закупівельні відносини, починаючи з Конституції України, законодавства та закінчуючи відомчими нормативними актами.

Ця сфера відносин гостро потребує певного впорядкування та систематизації. Спеціальним джерелом правового регулювання сфери публічних закупівель є Закон України «Про публічні закупівлі», який містить спеціальні норми, що регулюють відносини державного замовника та учасників закупівлі у сфері публічних закупівель. На сьогоднішній день до нього було внесено більше змін та правок, не кажучи про більшу кількість виданих підзаконних актів.

Така законотворча активність з боку законодавця з негативним чином позначається на ефективному функціонуванні системи публічних закупівель, тому що учасники закупівельного процесу не завжди можуть коректно орієнтуватися в існуючому масиві підзаконних актів даної сфери, що вносяться регулярні зміни, ускладнюють процедуру, швидкість укладання та виконання контракту, а в цим роблячи процес участі у державних закупівлях який завжди рентабельним і доцільним.

Регулярні зміни законодавцем правил проведення закупівель з неймовірною швидкістю ускладнюють закупівельні процеси та збільшують обсяг нормативного матеріалу за його недостатньої опрацьованості з практичного та правового боку.

На сьогоднішній день не приведено у відповідність до чинного законодавства низку постанов Кабінету Міністрів України, які мають принципове значення для учасників закупівельних процедур, відсутня єдина база акредитованих постачальників.

Ряд нормативно-правових актів, що регулюють закупівельну діяльність, дублюють правові положення, а норми законодавства у сфері публічних закупівель часто суперечать і не відповідають один одному.

У юридичної літературі висловлювалася думка необхідність проведення кодифікації законодавства, регулюючого публічні закупівлі, і прийняття єдиного нормативного акта – Кодексу публічних закупівель.

Кодифікація дозволить уникнути невиправданого дублювання правових розпоряджень, а також створити чітко налагоджений механізм правового регулювання закупівельних відносин відповідно до норм законодавства Європейського Союзу.

На сьогоднішній день у цьому напрямі ведеться певна робота. Ефективне правове регулювання публічних закупівель сприятиме успішному розподілу та використанню фінансових ресурсів країни та задоволенню публічних інтересів.

27 травня Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про публічні закупівлі», який передбачає комплексне оновлення системи публічних закупівель з урахуванням європейських стандартів та вимог інтеграції до Європейського Союзу (реєстр. №11520).

Прийнятий Закон є одним із ключових євроінтеграційних актів та важливою складовою переговорного процесу щодо набуття Україною членства в Європейському Союзі. Його положення спрямовані на імплементацію європейських стандартів у сфері публічних закупівель, подальше наближення національного законодавства до права Європейського Союзу та гармонізацію законодавства України з правом ЄС.

Закон має стати дієвим інструментом економії бюджетних ресурсів, посилення довіри міжнародних партнерів та підвищення ефективності використання державних коштів. Документ також сприятиме зміцненню позицій України у переговорах щодо вступу до Європейського Союзу [7].

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
3. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
- 4 Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 р. № 922-VIII. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text>
5. Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку: Закон України від 24.06.2004 р. № 1877-IV. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text>
6. Про оборонні закупівлі: Закон України від 17.07.2020 р. № 808-IX. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#Text>
7. Верховна Рада України ухвалила новий Закон «Про публічні закупівлі»: курс на ЄС та прозору відбудову. URL. <https://www.rada.gov.ua/news/razom/273142.html>

Д.Є. Забзалюк,

доктор юридичних наук, професор

завідувач кафедри теорії, історії

та конституційного права навчально-наукового

інституту права та правоохоронної діяльності

(Львівський державний університет

внутрішніх справ)

Б.С. Грабець,

аспірант кафедри теорії, історії

та конституційного права навчально-наукового

інституту права та правоохоронної діяльності

(Львівський державний університет

внутрішніх справ)

ДО ПИТАННЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПРИНЦИПУ

ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Сьогодні принцип верховенства права є основою правових систем сучасних країн та ЄС. Він поєднує національні конституційні традиції, міжнародні стандарти прав людини (зокрема, Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод) та власне цінності Європейського Союзу, які визначені судом ЄС. Аналізуючи офіційні тлумачення, здійснені Конституційним Судом України (далі – КСУ) та Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ), неважко помітити, що вони мають багато спільного та відмінного.

Змістовно порівнюючи інтерпретації феномена верховенства права, здійснені КСУ і ЄСПЛ, можна зауважити, що спільним у них є, по-перше, інтегральність праворозуміння, в якому представлені – так чи інакше – і природно-правові, і позитивістсько-правові концепції, зокрема засади відповідно етичного (аксіологічного) та інструментально-потребового підходів. По-друге, спільною рисою також є гуманістичність їхнього праворозуміння, тобто зорієнтованість його передусім на забезпечення природних (загальносоціальних) прав людини, її гідності, її інтересів.

Що ж до відмінностей, то вони вбачаються насамперед у тому, що ЄСПЛ постійно акцентує ситуативність змістовної інтерпретації поняття права (а отже, й поняття верховенства права), традиційно уникаючи такого вкрай абстрактного визначення (дефініювання) загального поняття права, яке можна було б поширити на всі без винятку конкретно-історичні й конкретно-суб'єктивні життєві випадки. Натомість КСУ здійснив спробу сформулювати якраз загальне визначення такого поняття у досить абстрактному вигляді: «верховенство права – це панування права в суспільстві» [1, с. 12]; [2, с. 27-30];

Шукаючи у рішеннях ЄСПЛ відповідь на питання щодо сутності верховенства права, серед властивостей, характеристик цього явища помічаємо наступні: визнання пріоритетності, домінування, визначальної ролі прав людини у діяльності держави, оскільки – за висловом ЄСПЛ – принцип верховенства права втілено в усіх статтях Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, якої зобов'язались дотримуватись держави-члени Ради Європи; поширюваність цієї пріоритетності, цього принципу на діяльність усіх без винятку органів держави, включаючи, зокрема, й органи прокуратури; правова певність, визначеність (legal certainty) положення людини у тій ситуації, в якій вона перебуває; неприпустимість затримання особи на невизначений і непередбачуваний термін, якщо воно не ґрунтується на законі чи судовому рішенні; обсяг будь-якого правового розсуду і спосіб його здійснення мають бути з достатньою ясністю визначені законом; наявність громадської довіри до судів як до гарантів справедливості; майже безвиняткова можливість доступу до суду; наявність судового контролю за втручанням виконавчих органів у права людини; підпорядкованість судовому рішенню всіх органів держави, безвиняткова обов'язковість його виконання будь-якими органами і посадовцями; можливість скасування вищим судом рішення нижчого суду, яке не набрало чинності; незмінність, неоспорюваність остаточного судового

рішення, яке набрало чинності; невтручання законодавчої влади у відправлення правосуддя; секулярність (світський характер) держави; забезпечення державою, у разі застосування смертельної зброї, швидкого та ефективного розслідування справи її органами, аби підтримувати громадську довіру у дотримання верховенства права. Тоді ж було задекларовано, що задля з'ясування сутності верховенства права є виправданим його, так би мовити, «поелементний аналіз»: слід встановити, по-перше, яке явище відображається поняттям «право», і по-друге, у чому полягає верховенство цього явища. Якщо відповідь на перше питання має виявити, «вичленити» саме той феномен, якому має бути надано «панування» у суспільстві й державі, то відповідь на друге покликана схарактеризувати, в який спосіб, якими соціальними інструментами така ситуація може бути забезпечена [1, с. 12].

Конституційний Суд України у своєму рішенні від 02.11.2004 р. №15-рп/2004, у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання), зазначає, що відповідно до частини першої статті 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо.

Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України. Таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи. Справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права. Зазвичай справедливість розглядають як властивість права, виражену, зокрема, в рівному юридичному масштабі поведінки й у пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню [3].

У рішенні від 20.06.2019 р. №6-р/2019 у справі за конституційним поданням 62 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів», Конституційний Суд України зазначає, що основна мета верховенства права полягає, насамперед, в обмеженні влади держави над людиною, у забезпеченні від довільного втручання держави та її органів у певні сфери життєдіяльності людини [4].

Враховуючи зміст статті 8 Конституції України та практику Конституційного Суду України, верховенство права слід розуміти, зокрема, як механізм забезпечення контролю над використанням влади державою та захисту людини від свавільних дій державної влади. Верховенство права як нормативний ідеал, до якого має прагнути кожна система права, і як універсальний та інтегральний принцип права необхідно розглядати, зокрема, в контексті таких основоположних його складових: принцип законності, принцип поділу державної влади, принцип народного суверенітету, принцип демократії, принцип юридичної визначеності, принцип справедливого суду.

Таким чином, верховенство права означає, що органи державної влади обмежені у своїх діях заздалегідь регламентованими та оголошеними правилами, які дають можливість передбачити заходи, що будуть застосовані в конкретних правовідносинах, і, відповідно, суб'єкт правозастосування може передбачати й планувати свої дії та розраховувати на очікуваний результат [4].

Список використаних джерел:

1. European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission). Report on the Rule of Law Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice, 25-26 March 2011), CDL – AD(2011)003rev (article 41) URL: [http://www.venice.coe.int/web-forms/documents/?pdf=CDLAD\(2011\)003reve](http://www.venice.coe.int/web-forms/documents/?pdf=CDLAD(2011)003reve).

2. Кельзен Г. Чисте правознавство: З додатком: Проблема справедливості пер. з нім. Київ. Юніверс. 2004. 496 с.

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02.11.2004 р. № 15-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text>

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 62 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів» від 20.06.2019 № 6-р/2019 р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-19#Text>

О. М. Ілюшик

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри медичного права

*(ДНП «Львівський національний університет
імені Данила Галицького»)*

**КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА
НА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА
ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ**

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України спричинила безпрецедентні виклики для реалізації конституційних прав людини, серед яких особливе місце займає право на охорону здоров'я. Однією з найгостріших проблем сьогодення є погіршення психічного здоров'я населення внаслідок бойових дій, вимушеного переміщення, втрати близьких осіб, перебування в окупації та постійного психологічного стресу. За оцінками Всесвітньої організації охорони здоров'я, мільйони громадян України потребують психологічної та психіатричної допомоги у зв'язку з наслідками війни [1].

Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [2]. Згідно зі ст. 49 Конституції України кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування [2]. Хоча право на психічне здоров'я прямо не закріплене в Основному Законі, воно є невід'ємною складовою конституційного права на охорону здоров'я та впливає із принципу поваги до людської гідності [3, с. 115–118].

Міжнародні стандарти у сфері прав людини також визнають право кожної особи на найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я. Зокрема, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права покладає на держави обов'язок створювати умови для забезпечення медичної допомоги та охорони здоров'я населення [4]. Водночас Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод гарантує захист людської гідності та особистої недоторканності, що становить основу для реалізації права на психічне здоров'я [5].

Наукові дослідження свідчать про зростання рівня тривожних розладів, депресивних станів, посттравматичного стресового розладу та інших психоемоційних порушень серед населення України [6; 7]. Особливу увагу слід приділити дітям, які перебувають у групі підвищеного ризику через втрату безпечного середовища, порушення соціальних зв'язків та тривалий вплив стресогенних факторів [8, с. 142–145]. В умовах воєнного стану особливого значення набуло саме право на психічне здоров'я як складова права на охорону здоров'я, оскільки психологічні наслідки війни впливають на всі категорії населення, зокрема військовослужбовців, ветеранів, внутрішньо переміщених осіб, дітей та осіб, які постраждали внаслідок бойових дій [8; 6].

Важливим кроком у формуванні сучасної системи охорони психічного здоров'я стало прийняття Закону України «Про систему охорони психічного здоров'я в Україні» від 15 січня 2025 року № 4223-IX [9]. Закон визначає правові, організаційні, економічні та соціальні засади системи охорони психічного здоров'я в Україні, регулює суспільні відносини у цій сфері з метою забезпечення доступності, якості послуг, дотримання прав людей з психічними розладами, іншими проблемами, що стосуються психічного здоров'я, запобігання виникненню психічних розладів, сприяння досягненню психологічного благополуччя та розвитку людини, усунення факторів, що

негативно впливають на психічне здоров'я та передбачає міжвідомчу взаємодію органів державної влади, закладів охорони здоров'я, соціального захисту та освіти [9]. Особливого значення набуває закріплення людиноцентричного підходу до забезпечення психічного здоров'я населення, що відповідає сучасним міжнародним стандартам.

У післявоєнний період одним із ключових завдань держави стане відновлення людського потенціалу та забезпечення ефективної психологічної реабілітації населення. Насамперед це стосується ветеранів війни, осіб з інвалідністю внаслідок війни, членів сімей загиблих військовослужбовців та цивільних осіб, які постраждали від збройної агресії. Реалізація права на психічне здоров'я потребує комплексного підходу, що включає удосконалення законодавства, розширення доступу до психосоціальних послуг, розвиток реабілітаційної інфраструктури та підготовку фахівців відповідного профілю [10; 3, с. 237–240].

Отже, право на психічне здоров'я є важливою складовою конституційного права на охорону здоров'я та однією з передумов забезпечення людської гідності. В умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України особливого значення набуває формування ефективного механізму конституційно-правових гарантій реалізації цього права. Подальший розвиток законодавства та державної політики у сфері психічного здоров'я має бути спрямований на забезпечення доступності, якості та безперервності відповідних послуг для всіх категорій населення, які постраждали від наслідків війни.

Список використаних джерел

1. World Health Organization. WHO's response to health emergencies in Ukraine: annual report 2024. Copenhagen : WHO Regional Office for Europe, 2025. 84 p.
2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
3. Стеценко С. Г., Стеценко В. Ю. Медичне право України : підручник. 5-те вид. Київ : Правова єдність, 2024. 784 с.
4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
6. Савиченко О., Горбачова О., Шуневич Є. Динаміка психічного здоров'я військовослужбовців у період війни. *Психологічний журнал*. 2024. Т. 13. DOI: 10.31499/2617-2100.13.2024.315043.
7. Клименко І. С. Медичний стан постраждалих внаслідок війни в Україні: фізичне здоров'я, медичні проблеми та їхній вплив на психічне здоров'я. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. 2024. № 3. С. 34–39.
8. Спіцина Л. В. Проблемне поле психологічних досліджень з психічного здоров'я і психосоціальної підтримки вимушених мігрантів. *Український психологічний журнал*. 2024. № 2 (22). С. 132–149.

9. Про систему охорони психічного здоров'я в Україні : Закон України від 15 січня 2025 р. № 4223-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4223-20>

10. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я : Закон України від 03 грудня 2020 р. № 1053-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20>

Ю.М. Йоняк

здобувачка вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Р.Б. Тополевський

доцент кафедри теорії, історії та конституційного права

ННІ права та правоохоронної діяльності

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

БЕЗПЕКА ГРОМАДЯН ЯК ЗАВДАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ: МІЖ СВОБОДОЮ І ПОРЯДКОМ

Забезпечення безпеки громадян – одна з базових функцій держави. Кожна людина має право жити у суспільстві, де її життя, здоров'я, майно, свободи і права надійно захищено. Водночас держави не лише охороняють, але й врегульовують реалізацію прав та свобод людини, в окремих випадках передбачаючи можливість їх обмеження в інтересах громадського порядку та безпеки. Тому забезпечення безпеки неминуче постає як певний баланс між свободою окремої людини та інтересами суспільства.

Безпека громадян розуміється як стан, за якого забезпечено захист важливих для людини інтересів – життя, здоров'я, власності, недоторканості, а також гарантії прав і свобод. Такий підхід відображено у концепції громадської безпеки, згідно з якою безпека – це комплексне явище, що охоплює як особисту, так і суспільну складову [1, с. 110].

Для демократичної правової державі функція гарантування безпеки громадян покладена не лише на державні органи, передовсім – правоохоронні, або спеціальні служби, а також на активних громадян. При цьому, законодавство визначає межі допустимого втручання у свободи громадян задля захисту безпеки [2].

З одного боку, держава має здійснювати заходи щодо попередження злочинів, захисту громадян від протиправних посягань – тобто створювати умови, за яких люди можуть реалізовувати свої свободи без страху за життя чи майно. Одним із пріоритетів державної політики є формування безпечного

середовища для громадян за допомогою підвищення ефективності роботи поліції та інших правоохоронних органів[3].

З іншого боку, надмірні або неправомірні обмеження можуть призвести до порушення прав людини – наприклад, свободи пересування, приватності, недоторканості житла тощо. Це створює соціальну напругу та ставить питання: як держава може ефективно забезпечити безпеку, не порушуючи при цьому фундаментальних свобод? У цьому й полягає основна дилема – вибір між свободою і порядком.

Безпека не повинна розглядатися лише як сума заходів примусу чи контролю: важливо також створювати соціально-економічні умови, стимулювати розвиток громадянського суспільства, правову культуру, забезпечувати превентивні механізми, щоб зменшити потребу у покаранні [4, с. 198].

Основні завдання держави у забезпеченні безпеки громадян можна сформулювати так:

1) захист життя, здоров'я, недоторканості, майна громадян від злочинних посягань та інших загроз;

2) забезпечення публічної безпеки і правопорядку, тобто системи правил, норм і процедур, які регламентують поведінку осіб та гарантують громадськість від правопорушень.

3) створення безпечного середовища для розвитку людини і суспільства – не лише шляхом примусу, а через превентивні заходи: запобігання соціальних, економічних, правових факторів, які породжують злочинність; розвиток громадянської відповідальності та правосвідомості.

Важливо, що держава ефективно здійснювала не лише каральну, а й превентивно-соціальну функцію. Так, профілактика правопорушень – складова частина загального поняття безпеки, яка реалізовується через комплекс соціальних, правових, освітніх, виховних заходів.

Незважаючи на закріплення функцій у законодавстві та наявність структур, які займаються охороною безпеки, на практиці виникає низка проблем:

1) ризик надмірного обмеження свобод. Наприклад, при забезпеченні правопорядку можливі втручання у приватне життя, перевірки, обмеження пересування – якщо такі заходи не врегульовані належним чином, це може призвести до порушень прав людини.

2) недостатня ефективність соціальних та превентивних механізмів – прийняття заходів лише репресивного характеру без одночасного впровадження структурних змін (соціальна політика, правова освіта, профілактика) може дати лише тимчасовий ефект.

3) недовіра громадян до органів, що забезпечують безпеку – якщо держава не гарантує законність, прозорість і підзвітність, сприйняття поліції та інших органів як захисників слабшає, що підриває легітимність системи.

4) складність балансу між правами і обов'язками – держава має забезпечити безпеку, але не може надто втручатися у свободи. Недостатня

регламентація функцій, відсутність чітких стандартів може призвести до зловживань.

Щоб забезпечити поєднання свободи і порядку, держава повинна спиратись на такі принципи (засади):

- 1) законність і прозорість – усі заходи безпеки мають бути чітко передбачені законом, мати правове обґрунтування, контроль і підзвітність.
- 2) пропорційність втручання в права та свободи – обмеження прав і свобод мають бути мінімально необхідними для досягнення мети безпеки; втручання не повинні бути надмірними.
- 3) превентивність – наголос на запобігання злочинам та правопорушенням, через соціальні, освітні, правові заходи; розвиток громадянської свідомості.
- 4) співпраця з громадянським суспільством – залучення громадян до встановлення стандартів безпеки, контролю за роботою правоохоронців, прозорих процедур. Це сприяє довірі та підвищує ефективність [5, с. 107].
- 5) гарантування прав і свобод людини – безпека має забезпечуватися не за рахунок фундаментальних прав, а в їх межах.

Безпека громадян – базове завдання держави, без виконання якого неможливе нормальне функціонування суспільства. Однак забезпечення безпеки не може бути тотожним зі «захланним» контролем і обмеженням свобод. Реалізувати ефективну політику безпеки – значить забезпечити такий баланс, за якого громадяни мають реальну свободу, а водночас відчують, що їхнє життя, здоров'я, майно, права – під захистом держави. Це передбачає поєднання превентивних, правових, соціальних, превентивно-виховних заходів, відкритість і підзвітність влади, співпрацю з громадянським суспільством.

Держава, яка прагне бути справжньою правовою державою, має не лише проголошувати гарантії безпеки – вона має створювати умови для дійсної, ефективної та справедливої безпеки, де повага до прав людини й захист громадського порядку не конфліктують, а взаємодіють.

Список використаних джерел

1. Джагунов Г.В. Питання безпеки особистості під час забезпечення громадської безпеки. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2015. Вип. 35, ч. 2. С. 109 – 112.
2. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
3. Державні політики щодо безпеки громадян: забезпечення публічної безпеки та співпраця з громадськістю. Кабінет Міністрів України, секція «Безпека для громадян». 2023. URL : <https://www.kmu.gov.ua/reformi/bezpeka-ta-oborona/bezpeka-dlya-gromadyan>
4. Ярош О. Забезпечення громадського порядку та громадської безпеки Національною поліцією України. Knowledge, Education, Law, Management. 2023 № 3 (55). С. 197 – 200.
5. Субота С.І. Сучасні уявлення щодо взаємодії громадянського суспільства і поліцейських структур. Право і безпека. 2015. № 3 (58). С. 103 – 108.

О. Р. Кавчак,
*кандидат юридичних наук,
начальник сектору аналітичної роботи Управління головної інспекції
Головного управління Національної поліції у Львівській області
майор поліції*
С. С. Єсімов,
*кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЗАСТОСУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОКАРАНЬ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

Адміністративне покарання виступає мірою примусу, що застосовується від імені держави за рішенням компетентного органу за протиправне діяння до особи, визнаної винною у вчиненні адміністративного правопорушення, представляє систему обмежень прав, встановлених законом.

У навчальній літературі термін «адміністративне покарання» сприймається як реакція держави; міра відповідальності; застосування державою каральних санкцій; позбавлення благ; негативна оцінка правопорушення та правопорушника; вид адміністративно-примусового заходу. Необхідно співвідносити покарання зі ступенем суспільної небезпеки діяння, обставинами вчинення та особистістю винного, обтяжливими та пом'якшувальними обставинами.

До підлягаючих обліку, при призначенні покарання, відомостям про особу Верховний Суд відносить відомості, які характеризують винного, дані про сімейне та про майнове становище, про стан здоров'я, наявність інвалідності, державних нагород, почесних, військових і інших звань, поведінку в побуті, наявність на утриманні неповнолітніх.

Відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення покарання необхідне для запобігання вчинення суб'єктом правопорушення подальших порушень; виправлення правопорушника; примусу особи до виконання правил у сфері державного управління, якими нехтує [1].

Відповідно до Земельного кодексу України державні органи та органи місцевого самоврядування здійснюють управління та розпорядження земельними ділянками [2]. Держава виступає у ролі господарюючого та публічного суб'єкта, що полягає в організації раціонального та ефективного використання земельних ресурсів і збереженні їхньої якості для майбутніх поколінь на благо суспільства.

У разі порушення законодавства у сфері земельних відносин двоїстість

становища зазначених суб'єктів зберігається. Слід розмежовувати інтерес державних органів та органів місцевого самоврядування як звичайних учасників земельних відносин, і публічний інтерес даних суб'єктів у разі судового захисту прав державних органів та органів місцевого самоврядування і інших учасників земельних відносин.

Найбільш поширеним видом покарання за вчинення земельних правопорушень є адміністративний штраф, розміри якого відповідно до законодавства різняться залежно від статусу суб'єкта правопорушення та кадастрової вартості земельної ділянки.

Відповідно до законодавства розмір адміністративного штрафу встановлюється залежно від кадастрової вартості земельної ділянки у зв'язку з використанням не за цільовим призначенням, невиконанням обов'язків щодо приведення земель у стан, придатний для використання за цільовим призначенням та самовільним зняттям чи переміщенням родючого шару ґрунту.

Адміністративне законодавство спрямоване переважно на відшкодування збитків. Це простежується у встановленні розміру штрафу в залежності від кадастрової вартості земельної ділянки. Кадастрова вартість земельної ділянки – це офіційна (нормативна грошова оцінка) вартість землі, яка використовується державою для розрахунку податків, орендної плати та державного мита. Вона суттєво відрізняється від ринкової ціни, за якою ділянку можна реально купити чи продати. Якщо щодо юридичних осіб це обумовлено економічними показниками, оскільки об'єкт земельних відносин має значення для держави, то щодо фізичних осіб виникає низка питань, особливо у стадії виконання покарання.

По-перше, якщо розглядати склад адміністративного правопорушення, передбачений Стаття 53⁻³ «Зняття та перенесення ґрунтового покриву земельних ділянок з порушенням умов зняття, збереження і використання родючого шару ґрунту» Кодексу України про адміністративні правопорушення, то зняття родючого шару ґрунту неодмінно призведе до погіршення якості землі. У цьому випадку порушуються хімічні та біологічні процеси екосистеми, що призводять до деградації земель.

По-друге, стягнення адміністративних штрафів із фізичних осіб відбувається важко, навіть за умови застосування примусового порядку виконання. Виконавчі провадження завершуються у зв'язку з неможливістю стягнення у боржника коштів або іншого майна, яким було звернено стягнення.

Розмір адміністративного штрафу низький порівняно з розміром заподіяної шкоди через суттєве пошкодження ґрунту, що призводить до економічних та фінансових втрат держави. Санкції періодично переглядалися то у бік пом'якшення, то посилення. Але питання про те, який саме захід із досить широкого діапазону можливих санкцій слід застосовувати у кожному конкретному випадку, залишається невирішеним.

Проблема покарання у вигляді адміністративного штрафу є актуальною, тому напрошується лише один висновок – адміністративне законодавство все ще продовжує «лихоманити» при встановленні меж штрафів та їх призначенні.

Законодавство зазнає активного виявлення прогалин і пошук продуктивних рішень, вкладених у відносну стабілізацію. Юридична «стабілізація» складів адміністративних правопорушень неможлива через постійний пошук законодавцем нових конструкцій адекватних умовам процесуальних порядків, що змінюються.

Складність стягнення виникає через відсутність майна, під час реалізації якого можна виконати зобов'язання щодо оплати штрафів. Стягнення штрафів за адміністративними правопорушеннями у сфері використання, управління та охорони земель завжди було далеким від виконання усіх постанов за даним адміністративним правопорушенням. До максимального рівня ефективності покарань можна дійти за комплексного застосування санкцій та превентивних заходів до потенційного правопорушника.

Адміністративним покаранням притаманний принцип індивідуалізації, тому профілактичні заходи мають бути спрямовані на особу, а потім на соціальне оточення. Засобом попередження правопорушень у сфері земельних відносин може стати правове виховання, підкріплене адміністративно-правовими обмеженнями та заходами забезпечення виконання зобов'язань, превентивними заходами, що виражаються у зниженні ризику вчинення правопорушень у сфері земельних відносин.

Як міра забезпечення належного використання земель застосування обмежень на нерухомість, транспорт та інше майно особи, яка володіє землею. Даним майном можна буде користуватись, але не розпоряджатися.

Майно, що забезпечує виконання зобов'язань з охорони земель та раціонального використання, виступить гарантом належного виконання обов'язків правовласника та у спосіб виконання постанов про притягнення до адміністративної відповідальності. Застосування обмежень у реалізації земельних відносин дозволить вирішити питання не лише щодо виконання постанов органів державної влади про притягнення до адміністративної відповідальності, а й знизить кількість вчинених правопорушень.

Відповідно доцільно внести доповнення у статтю 38 «Вилучення майна» Глави 2 «Додаткові правові наслідки адміністративного проступку» Розділу 3 «Правові наслідки адміністративного проступку» Кодексу України про адміністративні проступки (законопроект).

Список використаних джерел

1. Кодексу України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8073-10#Text>
2. Земельний кодекс України: Закон України від 25.01.2001 р. № 2768-III. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2768-14>
3. Проект Кодексу про адміністративні проступки № 11386 від 28.06.2024 р. Законодавство України. URL. <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44507>

М.В. Ковалів,
кандидат юридичних наук, професор

*доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГАРАНТІЙ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Становлення сучасного конституційного ладу обумовлює необхідність наукового пошуку у сфері гарантування з метою забезпечення його адекватності реаліям та перспективам суспільно-політичного розвитку особливо в умовах війни та післявоєнний період. Українська держава захищає конституційний лад і забезпечує його стабільність.

Гарантування конституційного ладу актуалізується необхідністю вдосконалення діяльності держави як у цілому, так і окремих органів державної влади, що покликані забезпечувати стабільність її базових принципів та інститутів.

Багатозначність терміна «гарантія» безумовно позначається на різноманітності його трактування в юридичній науці, яка далеко не завжди оперує цим поняттям у суто юридичному його значенні. Етимологічно термін «гарантія» походить від французького слова «garantie», яке утворене від «garantir» – забезпечувати, охороняти.

Людство завжди прагнуло створити конституційний лад, який справді був би демократичним і захищав би його права та свободи, а без створення надійного механізму гарантування це уявляється неможливим. Тривалий час науковці прагнули на теоретичному рівні показати необхідність створення легітимних соціальних інститутів, які мали б гарантувати існування демократичного державного ладу. Варто зазначити, що на сьогоднішній день термін «гарантії» використовується в багатьох галузях юридичної, політичної та інших наук.

У Конституції України термін «гарант» зустрічається всього лише один раз. Він характеризує конституційну правосуб'єктність Президента України (ч. 2 ст.102).

Наукове опрацювання цієї проблематики дозволяє визначити гарантії конституційного ладу України як систему загальних умов і спеціальних (нормативно-правових та організаційно-правових) засобів, що забезпечують існування та дієвість інститутів конституційного ладу. Гарантії конституційного ладу слугують базою для формування певних суспільних відносин, які мають загальну специфіку. Це дозволяє поєднати їх в одну групу і охарактеризувати шляхом виокремлення спільних ознак, які притаманні гарантіям конституційного ладу взагалі.

Серед нормативно-правових гарантії конституційного ладу Конституція України є найважливішою. Її роль у гарантуванні конституційного ладу визнається практично всіма без винятку дослідниками. У низці праць

Конституцію називають не лише гарантією стабільності конституційного ладу, а й взагалі умовою його існування.

Гарантування конституційного ладу України полягає у встановленні власного статусу Конституції і відповідно статусу тих інститутів, які вона закріплює: у обмеженні можливостей внесення змін і доповнень до неї, тобто забезпеченні самою Конституцією власної стабільності, а також у регулюванні нею порядку визначення, охорони, функціонування та зміни державного ладу України.

Конституція України має найвищу юридичну силу, визначає статус державних і недержавних інститутів, які виступають гарантами реалізації конституційних норм про державний лад України, внаслідок чого здійснюється функціонування відповідного конституційного ладу. Тому важливою гарантією конституційного ладу є стабільність Конституції. Стабільність обумовлена стійкістю тих суспільних відносин, які регулюються Конституцією, і передбачає дію її основних положень протягом тривалого історичного періоду розвитку держави та суспільства.

Гарантіями конституційного ладу України є такі положення Конституції України:

а) неможливість зміни Конституції, якщо ці зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина або якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України (ч. 1 ст. 157);

б) неможливість зміни Конституції в умовах воєнного або надзвичайного стану (ч. 2 ст. 157);

в) ускладнений порядок внесення змін до першого розділу Конституції, присвяченого засадам конституційного ладу України;

г) конституційне визначення статусу Президента України як гаранта державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина (ч. 2 ст. 102) та встановлення відповідальності Президента України у разі вчинення ним державної зради або іншого злочину (ст. 111);

д) заборону утворювати політичні партії та громадські організації, програмні цілі або дії яких спрямовані на зміну конституційного ладу насильницьким шляхом (ч. 1 ст. 37);

є) присягу народних депутатів України щодо додержання Конституції України та законів України (ч. 2 ст. 79);

ж) конституційний обов'язок Кабінету Міністрів України забезпечувати державний суверенітет України, виконання Конституції і законів України (п. 1 ст. 116);

з) діяльність спеціального органу захисту конституційного ладу – Конституційного Суду України – який вирішує питання про конституційність чинного законодавства, актів Президента України та актів Кабінету Міністрів України (ст. 150) [1, с. 147].

Екстраординарним засобом захисту конституційного ладу є правовий режим воєнного стану, що може бути введений в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Список використаних джерел

1. Ковалів М.В., Гаврильців М.Т., Бліхар М.М. Конституційне право України: навч. пос. Львів, 2014. 402 с.

М.В. Ковалів,

*кандидат юридичних наук, професор
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

А. Коваль

*здобувач вищої освіти
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ІНСТИТУТІВ

В сучасній юридичній науці під інститутом конституційного права прийнято розуміти сукупність норм права, які регулюють певне коло однорідних, однопорядкових суспільних відносин і утворюють однорідну групу; відповідну систему норм конституційного права, які регулюють однорідні і взаємопов'язані суспільні відносини, що складають відносно самостійну групу; визначену сукупність юридичних норм, які регулюють якісно однорідні і взаємопов'язані відносини, що утворюють досить відокремлену і сталу групу; сукупність відносно обумовлених норм конституційного права України, що регулюють однорідні суспільні відносини всередині галузі права; об'єднання норм конституційного права за характером і змістом тощо [1, с. 23].

Формування інститутів конституційного права обумовлюється насамперед інституціоналізацією певних груп суспільних відносин, що є предметом цієї

галузі права. Таким чином, конституційно-правові інститути – це відповідна система норм конституційного права, що регулюють однорідні і взаємопов’язані суспільні відносини, які утворюють відносно самостійну групу.

Інституту конституційного права властиві такі загальні юридичні ознаки, як: єдність нормативного матеріалу; цільність і завершеність регулювання чітко визначеного виду суспільних відносин, що є предметом конституційного права; однорідність суспільних відносин (тобто певного сегменту цих відносин), які є об’єктом впливу норм об’єднаних у конкретний інститут конституційного права; єдність загальних положень, принципів, понять і конструкцій інституту; автономність існування нормативного матеріалу в межах інституту; функціональна спеціалізація (спрямованість) норм у межах інституту; зовнішнє уособлене закріплення інститутів права у вигляді окремих розділів Конституції України, самостійних законів, самостійних розділів законів, чи підзаконних нормативно-правових актів тощо.

Разом із тим, до спеціальних кваліфікуючих ознак інституту конституційного права слід віднести: об’єктивне існування відносно самостійних груп політичних, економічних, соціальних, культурних та інших суспільних відносин, які в силу свого значення для суспільства і держави потребують конституційно-правового регулювання, тобто становлять предмет конституційного права; ототожнення вказаних груп суспільних відносин з основними напрямками і видами впливу конституційного права на суспільні відносини; наявність достатньої кількості матеріальних і процесуальних, установчих і регулятивних та інших видів конституційно-правових та інших норм права, необхідних для регулювання суспільних відносин, що є предметом конституційного права; наявність креативних, структурних і функціональних комплексних зв’язків між нормами, які регулюють суспільні відносини, що є складовою предмета конституційного права; об’єктивізацію системи норм конституційного та інших галузей права, що існують у межах інституту конституційного права в системі конституційного законодавства України.

Визначення належності конституційно-правової норми при її застосуванні до того чи іншого правового інституту є необхідним, оскільки не в кожній правовій нормі виявляються властивості, притаманні конституційно-правовому інституту в цілому, а ці властивості інституту слід враховувати, щоб правильно зрозуміти механізм реалізації окремої норми.

У зв’язку з тим, що галузь права – це не просто сукупність норм, і між ними існують складні системні зв’язки, а жодна конституційно-правова норма не діє ізольовано від інших, важливо відзначити особливості конституційно-правових інститутів. Виявити зв’язки між конституційно-правовими нормами – означає зрозуміти механізм конституційно-правового регулювання суспільних відносин.

Можна виділити такі види інститутів конституційного права України:

а) за предметом правового регулювання: інститут загальних засад конституційного ладу України; інститут основ конституційного статусу особи і громадянина в Україні; інститут конституційних основ безпосередньої демократії; інститут законодавчої влади; інститут конституційно-правового

статусу глави держави; інститут конституційних засад організації та діяльності органів виконавчої влади; інститут загальних засад судоустрою та судочинства; інститут загальних засад організації та діяльності прокуратури; інститут місцевого самоврядування, інститут основ адміністративно-територіального устрою України; інститут правового захисту Конституції України та інститут конституційного процесу;

б) за функціями: установчі, регулятивні та охоронні інститути конституційного права України;

в) за структурою: генеральні інститути (підгалузі), основні інститути та субінститути конституційного права;

г) за галузевою приналежністю: галузеві та комплексні інститути конституційного права України; г) за призначенням у системі конституційного права України: функціональні інститути загальної частини конституційного права України та предметні інститути особливої частини конституційного права України; д) за формами та видами об'єктивізації в чинному законодавстві: конституційні та законодавчі інститути конституційного права України.

Відокремлення конституційно-правових інститутів відбиває спеціалізацію, своєрідний «поділ праці» між окремими нормами. Юридичним критерієм виокремлення тієї чи іншої сукупності норм у конкретний правовий інститут є три ознаки. По-перше, для конституційних інститутів характерна юридична єдність правових норм. По-друге, юридичним критерієм виділення тієї чи іншої сукупності конституційних норм у конституційно-правовий інститут є повнота регулювання відповідної сукупності державно-правових відносин. По-третє, юридичним критерієм виділення тієї чи іншої сукупності конституційних норм у конституційно-правовий інститут є відокремленість норм, що створюють конституційний інститут, в розділах Конституції України, законах, інших нормативно-правових актах.

Виходячи з цього, інститути можуть бути розподілені на генеральні, основні і субінститути. Як правило, генеральні інститути конституційного права регулюють найбільш об'ємні та важливі суспільні відносини, що є предметом конституційного права України, включають до свого складу інші інститути конституційного права, що вміщують матеріальні й процесуальні норми конституційного та інших галузей права. Ці інститути формуються в зв'язку зі специфікою окремих, найбільш широких різновидів суспільних відносин у предметі конституційного регулювання.

Список використаних джерел

1. Ковалів М.В., Гаврильців М.Т., Бліхар М.М. Конституційне право України: навч. пос. Львів, 2014. 402 с.

О.І. Колич,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії, історії

та конституційного права ННІПД

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

С. Бояновська

здобувачка вищої освіти ННІПД

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

БАЛАНС МІЖ ПРИВАТНІСТЮ ТА НАЦІОНАЛЬНОЮ БЕЗПЕКОЮ В УМОВАХ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ.

Цифрові технології радикально трансформували зміст права на приватність, поширивши його не лише на особисте життя у фізичному вимірі, а й на електронні комунікації, персональні дані, цифрові профілі та поведінкові сліди особи, що підлягають конституційному захисту незалежно від способу їх обробки [7].

Стан захищеності персональних даних визначається як юридично забезпечений рівень безпеки інформації про особу, який гарантує її конфіденційність, цілісність та доступність, а також дотримання прав суб'єктів даних щодо збору, обробки, зберігання та передачі. Досягнення такого стану передбачає впровадження відповідних організаційних і технічних заходів, спрямованих на запобігання несанкціонованому доступу, розголошенню, зміні або знищенню персональних даних відповідно до чинного законодавства [9].

Баланс між приватністю та безпекою ґрунтується на принципі верховенства права, який вимагає, щоб будь-яке втручання у сферу цифрової приватності здійснювалося виключно на підставі закону, а не підзаконних актів або адміністративної доцільності [5].

Законодавче регулювання персональних даних встановлює модель допустимого втручання, за якої держава може обробляти інформацію про особу лише в чітко визначених межах, із дотриманням принципів цільового використання, мінімізації даних та обмеження строків зберігання [4].

Конфіденційність електронних комунікацій є невід'ємною складовою приватного життя та охороняється незалежно від того, чи становить зміст повідомлень безпековий інтерес, а втручання у цю сферу можливе лише за умови належного процесуального контролю [3].

Кримінально-правовий захист приватного життя виконує стримуючу функцію щодо незаконного збирання, зберігання або поширення персональних даних та не втрачає своєї актуальності в умовах цифровізації державного управління [8].

Міжнародні стандарти захисту приватності, зокрема право на повагу до приватного життя, встановлюють обов'язок держави забезпечувати ефективні запобіжники від зловживань при застосуванні цифрових технологій безпеки [1].

Забезпечення національної безпеки в умовах цифровізації включає інформаційну та кібербезпеку як самостійні напрями державної політики, однак саме по собі існування цифрових загроз не створює легітимної підстави для необмеженого втручання у приватне життя громадян. Баланс між приватністю та національною безпекою в цифровому суспільстві досягається не шляхом розширення контрольних повноважень, а через поєднання чіткої законодавчої регламентації, інституційного нагляду та ефективного судового захисту прав

людини. Співвідношення між приватністю та національною безпекою є динамічною правовою конструкцією, яка потребує постійного оновлення законодавства з урахуванням розвитку технологій та нових ризиків [4].

Цифрова стратегія має будуватися як гнучка та адаптивна система, здатна реагувати на швидкі зміни цифрового середовища. Це зумовлює необхідність функціонування постійних аналітичних структур (зокрема на базі РНБО, СБУ, МВС), які забезпечуватимуть безперервний моніторинг кіберзагроз, аналіз напрямів кібератак, експертну оцінку новітніх технологій та підготовку рекомендацій для своєчасного коригування державної політики. При цьому пріоритетною має бути увага до ризиків, що походять від технологічно розвинених держав і потужних приватних корпорацій, здатних впливати на національні процеси через залежність від цифрової інфраструктури, сервісів, апаратних і програмних рішень [10].

Баланс між національною безпекою та приватністю є постійною системною проблемою цифрової держави, що не обмежується воєнними чи кризовими умовами, а потребує постійного правового та етичного регулювання для забезпечення захисту громадянських прав у цифровому середовищі [11].

Таким чином, ефективний баланс між приватністю та національною безпекою можливий лише за умови поєднання технологічного розвитку з правовими обмеженнями, які забезпечують захист людської гідності та автономії особи у цифровому середовищі.

Право на приватність у цифровому середовищі охоплює недоторканність особистого життя, захист персональних даних, конфіденційність комунікацій, прозорість обробки інформації, право на інформованість та право на забуття. Воно гарантує, що особисті дані збираються, зберігаються та використовуються лише з дотриманням принципів безпеки, мінімізації та контролю. Це фундаментальне право людини визнається міжнародними стандартами і закріплюється у національному законодавстві. У цифрову добу його дотримання є ключовим для забезпечення довіри громадян до держави та технологічних сервісів. Для ефективного захисту права на приватність в Україні необхідно адаптувати національне законодавство до міжнародних стандартів, підвищити прозорість та підзвітність обробки персональних даних, а також забезпечити громадянам права на доступ, виправлення та видалення їхніх даних. Важливим є підвищення обізнаності громадян через освітні програми та інформаційні кампанії про способи захисту приватності в цифровому середовищі. Інституційне зміцнення органів, відповідальних за захист персональних даних, включає їхню незалежність, ресурсну забезпеченість та ефективність. Технологічні рішення, такі як шифрування, анонімізація, псевдонімізація та використання блокчейну, сприяють безпеці та конфіденційності даних. У разі додаткових обмежень у цифровій сфері вони мають бути обґрунтованими, пропорційними та тимчасовими, відповідати принципам законності та необхідності, як підкреслює практика ЄСПЛ [2].

Список використаних джерел:

1. Європейська конвенція з прав людини. Ст. 8. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
2. Загуменна Ю. О., Трум М. В. Теоретичні основи права на приватність в умовах цифрових технологій. Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів : матеріали наукової конференції. Вінниця, 2024. С. 156. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/41c0ab7f-a051-4606-bda5-24273ad6c890/content>
3. Закон України «Про електронні комунікації» від 16 грудня 2020 р. № 1089-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text>
4. Закон України «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 р. № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>
5. Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
6. Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
7. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Ст. 31–32. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
8. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. Ст. 18. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
9. Пальчик М. Л., Шкрібляк К. П., Берездецький Ю. М. Актуальні проблеми захисту персональних даних як напряму забезпечення національної безпеки України в умовах війни. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. № 6. Ч. 2. С. 429. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/12/71-1.pdf>
10. Пархоменко-Куцевіл О. Сучасні виклики національній безпеці України в умовах цифрових викликів: державно-управлінський аспект. Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення. 2025. Вип. 12. С. 120. URL: <https://pa.journal.in.ua/index.php/pa/article/view/231/214>
11. Шипка Р. Кібербезпека та цифрова дипломатія. Матеріали міжнародної наукової конференції, 14 листопада 2025 р. С. 116. URL: <https://intrel.lnu.edu.ua/ddlab/wp-content/uploads/2025/11/Conference-proceedings-11-2025.pdf>

О.І. Колич,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії, історії
та конституційного права ННІППД*

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

О.І. Дейнега,

*здобувачка вищої освіти ННІППД
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

Сучасний етап розвитку цивілізації характеризується невідворотним проникненням технологій штучного інтелекту (ШІ) у всі сфери професійної діяльності, створюючи безпрецедентні етико-правові виклики. Ця тенденція зумовлена тим, що людство, вичерпавши свої когнітивні можливості для аналізу великих масивів інформації, змушене покладатися на системи ШІ [2]. Стрімкий розвиток ШІ, зокрема перспектива появи суперінтелекту, ставить загрозу повного контролю людини [3]. У зв'язку з цим, актуалізуються критичні питання: хто нестиме відповідальність за помилки, спричинені роботою техніки, та чи будуть порушені права людини [4].

Метою роботи є визначення загроз для конфіденційності та адвокатської таємниці в умовах діджиталізації правової сфери та обґрунтування необхідності змін у професійній етиці юристів і адвокатів.

Подальше розширення сфер застосування ШІ вимагає запобігання ситуаціям, коли технологія генерує упереджені або дискримінаційні судові рішення [2]. Етичний виклик полягає в тому, що системи ШІ, навчаючись на нерепрезентативних або історично упереджених масивах даних, можуть відтворювати й підсилювати дискримінаційні моделі. Упередженість алгоритмів є прямим порушенням принципу рівності перед законом.

Фундаментальною передумовою для набуття ШІ статусу надійного інструменту є розробка систем, що є абсолютно зрозумілими у своїй дії. Необхідно забезпечити, щоб суб'єкти могли розуміти основу рішень ШІ для мінімізації ризику помилок [2]. Немоżliвість пояснення процесу прийняття рішення (феномен "чорного ящика") підриває принцип правової визначеності. Прозорість (XAI) є ключовою умовою для забезпечення права на ефективне оскарження.

Питання встановлення юридичної відповідальності набуває критичного значення, оскільки автономність роботів ставить під сумнів адекватність звичайних правил про відповідальність. Це викликало дискусію щодо доцільності визнання ШІ спеціальними суб'єктами міжнародного права [3].

Введення "електронної особистості" є передчасним кроком, проте нагально вимагається чітке законодавче закріплення розподілу ризиків між розробником, оператором і кінцевим користувачем.

Європейський Союз прийняв комплексний закон EU AI Act [4]. Цей документ базується на ризик-орієнтованому підході. Ключовим етичним постулатом є необхідність збереження «людського контролю» (*Human Oversight*), оскільки ШІ-технологія не повинна замінювати людей або приймати за них остаточні рішення. Експерти рекомендують утримуватися від встановлення правосуб'єктності для систем ШІ [2]. Україна вже здійснила перші кроки до регулювання, створивши Концепцію розвитку штучного інтелекту [4]. Проте, ключовим викликом є забезпечення конфіденційності та професійної етики, особливо у сфері юридичних послуг.

Неконтрольоване використання адвокатом можливостей ШІ може спричинити порушення принципу конфіденційності та адвокатської таємниці. Чинні українські Правила адвокатської етики (ПАЕ) потребують роз'яснень для

усунення прогалини між змістом правил і практикою застосування технологій ШІ [5]. Цифровізація адвокатури не повинна змінювати основних етичних принципів, а лише адаптувати їх тлумачення.

Таким чином, проведене дослідження підтверджує, що впровадження систем штучного інтелекту у правову сферу є незворотним процесом, який, проте, супроводжується зростанням фундаментальних етичних ризиків. До них належать, перш за все, алгоритмічна упередженість, що суперечить принципу рівності, та проблема недостатньої прозорості (ХАІ), що підриває правову визначеність. Хоча світове регулювання, зокрема EU AI Act, вказує на шлях ризик-орієнтованого підходу і необхідність збереження людського контролю [4, 2], ключова проблема – прогалина у юридичній підзвітності – залишається не вирішеною.

У контексті України, головна загроза стосується професійної етики та конфіденційності. Доведено, що неконтрольоване використання адвокатом ШІ може спричинити пряме порушення адвокатської таємниці, що імперативно вимагає негайного реагування [5].

З огляду на ці виклики, обґрунтуємо низку невідкладних пропозицій. Насамперед, необхідна термінова адаптація та роз'яснення Правил адвокатської етики України. Ці зміни повинні чітко встановити протоколи безпечного використання ШІ, забезпечуючи безумовний захист конфіденційної інформації [5]. Одночасно із цим, національне законодавство має бути адаптоване до норм ЄС, зокрема, шляхом чіткого розподілу юридичної відповідальності за шкоду, завдану ШІ-системами, а також закріплення вимоги прозорості (ХАІ), як передумови для оскарження рішень [2, 4]. Лише шляхом законодавчого закріплення етичних гарантій та чіткого розподілу ризиків, Україна зможе забезпечити, щоб цифровізація правосуддя не підірвала основоположні принципи верховенства права.

Список використаних джерел :

1. Баранов О. А. Правові аспекти національних стратегій розвитку штучного інтелекту. *Юридична Україна*. 2019. № 7. С. 44–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2019_7_5
2. Марценко Н. С. Правовий режим штучного інтелекту у цивільному праві. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. Вип. 4 (20). С. 91–98. URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/download/884/871>
3. Милоненко Ю. В. Перспектива визнання штучного інтелекту як суб'єкта міжнародного права. *Young Scientist*. 2018. № 11 (63). С. 138–142. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/3434/3397>
4. Тюря Ю. І. Правове регулювання використання штучного інтелекту на основі європейського підходу. *Juris Europensis Scientia*. 2022. Вип. 2. С. 141–145.. URL: <http://chernvisn.onua.edu.ua/index.php/chern/article/view/362/455>
5. Штучний інтелект у правовій практиці: межі та можливості : збірник тез Всеукр. круглого столу (Львів, 15 берез. 2024 р.). Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2024. 214 с. URL:

О.І. Колич,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії, історії
та конституційного права ННІППД
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*
М.Ю. Дяків,
*здобувачка вищої освіти ННІППД
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ У ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИСТА

Проблематика конфлікту інтересів у юридичній діяльності сьогодні посідає важливе місце у формуванні професійної культури правника. Юристи працюють у середовищі, де від їхньої поведінки залежить не лише якість правничої допомоги, а й рівень довіри клієнтів, суспільства та держави. Саме тому виявлення, попередження та належне врегулювання конфлікту інтересів є невід'ємними складовими професійної доброчесності. Науковці визначають конфлікт інтересів як ситуацію, у якій приватний, майновий або інший особистий інтерес юриста може вплинути на його об'єктивність та неупередженість під час виконання професійних обов'язків [5].

Сформованість етичних стандартів у сфері права передбачає, що юрист повинен розуміти природу конфлікту інтересів, вміти його ідентифікувати та не допускати дій, які можуть завдати шкоди клієнту чи професійній репутації. У навчально-методичних матеріалах із юридичної деонтології наголошується, що обов'язок уникати конфлікту інтересів є базовим принципом професії, адже будь-які суперечності між особистими інтересами та професійними обов'язками здатні підірвати моральні основи правничої діяльності [5].

Згідно з науковими підходами, конфлікт інтересів може бути реальним, потенційним або уявним. Реальний конфлікт існує тоді, коли інтерес юриста вже впливає на його дії; потенційний – якщо ситуація може перерости у конфлікт у майбутньому; уявний – коли поведінка юриста може бути сприйнята як упереджена, попри відсутність фактичного впливу [1]. Юрист повинен враховувати не лише фактичну наявність конфлікту, а й ризик сприйняття його діяльності по-різному різними сторонами, адже саме це впливає на довіру до професійної спільноти.

Особливе місце тема конфлікту інтересів займає в адвокатській діяльності. Професійні стандарти адвоката вимагають незалежності, неупередженості та чесності у взаєминах із клієнтом. У дослідженнях, присвячених адвокатській етиці, підкреслюється, що адвокат має не лише уникати впливу сторонніх осіб, а й не дозволяти роботодавцеві, партнерам чи іншим суб'єктам впливати на зміст і якість правничої допомоги [2]. Це питання

особливо актуальне в умовах функціонування юридичних компаній, де адвокат може поєднувати професійну незалежність і підпорядкування адміністративній структурі.

Проблему взаємовідносин адвоката з роботодавцем ґрунтовно аналізують А. Якімова та В.Вовнюк, наголошуючи, що тиск роботодавця або інтереси юридичної фірми можуть суперечити інтересам клієнта, що неприпустимо в адвокатській практиці [6]. Автори зазначають, що адвокат не може дозволити, щоб корпоративні інтереси переважали над професійним обов'язком, адже це порушує принцип незалежності, закріплений у законодавстві та етичних кодексах.

Окрему увагу в юридичній науці приділяють нормативним підходам до врегулювання конфлікту інтересів. В Україні концепція конфлікту інтересів поступово розширюється, отримує нормативне закріплення й адаптується до міжнародних стандартів [4]. Дослідниця вказує, що правове регулювання має враховувати широкий спектр професійних ситуацій, а також особливості діяльності як адвокатів, так і юристів, які працюють в державних структурах чи корпоративному секторі.

Змістовний внесок у систематизацію видів конфлікту інтересів зробив В.Заборовський, який наголошує, що класифікація конфліктів інтересів дозволяє чітко визначити характер ризику та застосувати відповідні заходи реагування. Автор підкреслює, що уявний конфлікт також є небезпечним, оскільки може підірвати довіру до юриста, навіть якщо фактичної загрози немає. Такий підхід стимулює правників дотримуватися більш високого стандарту поведінки – не лише уникати конфлікту, а й уникати ситуацій, які можуть бути сприйняті як конфліктні [1]

Не менш важливе значення конфлікт інтересів має в альтернативних формах вирішення спорів, зокрема в медіації. Медіатор повинен залишатися абсолютно нейтральним і не може мати ані фінансового, ані соціального інтересу, пов'язаного з будь-якою зі сторін [3]. Навіть опосередкований зв'язок може створити загрозу упередженості, тому медіатор зобов'язаний повідомляти сторони про будь-які можливі обставини, що можуть вплинути на його неупередженість.

Попередження конфлікту інтересів включає цілу систему професійних дій. Серед ключових механізмів можна виокремити:

- інформування клієнта про наявний або потенційний конфлікт;
- документальне фіксування обставин, що можуть вплинути на незалежність юриста;
- передачу справи іншому юристу або відмову від представництва;
- створення внутрішніх стандартів у юридичних фірмах;
- прозоре розмежування ролей та функцій працівників.

Науковці зазначають, що правники повинні демонструвати не лише дотримання вимог законодавства, а й етичну відповідальність, яка часто передбачає утримання від сумнівних ситуацій навіть тоді, коли це не прямо заборонено законом [5]. Це формує високу культуру професії та сприяє розвитку довіри клієнтів.

У підсумку можна зазначити, що конфлікт інтересів є складним правовим та етичним явищем, яке стосується всіх сфер юридичної діяльності. Його своєчасне виявлення та врегулювання є важливою умовою професійної доброчесності та захисту прав клієнтів. Використання міжнародних і національних підходів, систематизація видів конфліктів та застосування ефективних механізмів їх запобігання дозволяють юристам забезпечувати належний рівень незалежності, об'єктивності та відповідальності.

Список використаних джерел

1. Заборовський В. В. Можливі види конфліктів інтересів в адвокатській діяльності та критерії їх класифікації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2022. Том 2. № 73. С. 182-187 URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.73.57>
 2. Лучковський В. Конфлікт інтересів в адвокатській діяльності, уникнення, види та заборони. *Вища школа адвокатури НААУ*. 2022. URL: <https://www.hsa.org.ua/lectors/luchkovskiy-valentyn/articles/konflikt-interesiv-v-advokatskii-diialnosti-pro-uniknennia-vidi-ta-zaboroni-rozpovist-valentin-luckovskii>
 3. Медіація у професійній діяльності юриста : підручник / авт. кол.: Т. Білик, Р. Гаврилюк, І. Городиський та ін. ; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. Одеса : Екологія, 2019. 456 с.
 4. Телліс С.О. Конфлікт інтересів: підходи до втілення поняття в законодавство України. *Аналітично-порівняльне правознавство* .2024. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/12/110.pdf>
 5. Чернищук Н. В. Юридична деонтологія : навчально-методичний посібник. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2024. 136 с. URL: <https://dspace.vspu.edu.ua/items/5ec3c99a-8514-4e70-8761-0c3c4a2036b6>
- Якімова А., Вовнюк В. Конфлікт інтересів: адвокат і роботодавець. 2025. URL: <https://www.hsa.org.ua/lectors/iakimova-anastasiia/articles/konflikt-interesiv-advokat-i-robotodavec-anastasiia-iakimova-viktor>

О.І. Колич,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії, історії

та конституційного права ННІПД

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Т.Р. Марків,

здобувачка вищої освіти ННІПД

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВА ЛЮДИНИ У СФЕРІ БІОЕТИКИ: ГЕНЕТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА МЕЖІ ДОЗВОЛЕНОГО

У сучасному світі біомедичні технології розвиваються дуже швидко, і це відкриває для людей нові можливості. Генетичні дослідження дають шанс краще розуміти спадкові хвороби, вчасно їх виявляти та навіть запобігати їм. Завдяки таким методам наука може впливати на здоров'я не лише окремої людини, а й майбутніх поколінь. Проте разом із великими перевагами виникають і серйозні питання: тема евтаназії піднімає питання про право людини на гідну смерть і межі дозволеної медичної допомоги. Експерименти на людях і тваринах потребують суворих правил, щоб уникнути страждань і порушення гідності [1]. Ці питання є дуже важливими, тому що стосуються прав людини, її свободи та гідності. Тому необхідно розуміти, як захистити приватність, як забезпечити добровільну згоду на дослідження та як не допустити дискримінації за генетичними ознаками.

Одним із головних завдань сучасної біоетики є визначення моральних правил, за якими мають застосовуватися нові досягнення біології та медицини. У правовій науці також стає все важливішим питання захисту прав людини у цих сферах. Тому не дивно, що в юридичній літературі все частіше говорять про появу «біоправа», «біоетичного законодавства» та навіть «біоетичних прав людини» [2]. У 1993 році з ініціативи ЮНЕСКО був створений Міжнародний комітет з біоетики, до складу якого увійшли 36 незалежних експертів. Це стало поштовхом для створення національних комітетів з біоетики в різних країнах. В Україні Національна комісія у справах ЮНЕСКО запропонувала створити такий орган при Національній академії наук, і в результаті було утворено Комітет з питань біоетики при Президії НАН України [3]. До роботи комітетів, комісій та кафедр у сфері біоетики залучаються експерти та спеціалісти з різних галузей: біології, медицини, філософії, права, а також представники релігійних організацій. Їхня діяльність спрямована на вивчення етичних аспектів наукової та практичної роботи у біомедицині, особливо щодо дотримання прав людини, а також на визначення потреби у розробці правових актів для регулювання суспільних відносин у цій сфері. Комітети надають експертизу щодо проведення наукових досліджень за участю людини, застосування новітніх медичних технологій для збереження та подовження життя [3]. Основними формальними джерелами етичних норм в Україні у сфері охорони здоров'я є **Етичний кодекс лікаря України та Етичний кодекс фармацевтичних працівників України**. Ці документи мають декларативний і рекомендаційний характер, а їхнє застосування на практиці є добровільним і залежить від самоврядування професійної спільноти. Біоетика, як наука, що досліджує моральні проблеми розвитку медицини та біології, має і юридичну складову. Існують нормативно-правові акти, які регулюють окремі напрямки біоетики. Проте виділення окремого терміну «право біоетики» вважається недостатньо обґрунтованим, адже об'єкт регулювання права та етики часто збігається, а методи різні [2].

Однак, на рівні міжнародного права діяльність міжнародних організацій у сфері біоетики спрямована на розробку та заохочення впровадження універсальних принципів, які допомагають запобігати порушенням прав людини. До основних біоетичних принципів належать заборона дискримінації, добровільна інформована згода особи на участь у наукових дослідженнях або медичних втручаннях, конфіденційність, заборона отримання фінансової вигоди з використання тіла людини та його частин, принцип переваги користі над шкодою, пріоритет людини, особиста автономія та цілісність особи. Поява проблем, пов'язаних із складними питаннями зародження (штучні репродуктивні технології), продовження (трансплантація), відтворення (клонування) та припинення життя людини (штучне переривання вагітності, евтаназія), зумовила потребу у створенні універсальних етичних стандартів у біомедицині та їх закріпленні на рівні міжнародного права. Усі біоетичні принципи, пов'язані з досягненнями біомедицини, базуються на повазі до прав людини. Гідність людини є невід'ємною частиною будь-якого права, що охороняється міжнародним правом, і визначальною для основоположних прав людини. Тому принцип поваги до людської особистості та гідності є базовим у біоетиці [4].

Допоміжні репродуктивні технології (ДРТ) відкривають можливості для схрещення людських і тваринних гамет, клонування та партеногенезу, що викликає етичні сумніви. Проблема безпліддя залишається актуальною: за світовою статистикою, 8–29% подружніх пар страждають на неплідність, при цьому у 55–65% випадків причиною є жіноча неплідність, у 45–55% – чоловіча, а часто обидва партнери одночасно. Щороку у світі з'являється близько 10 мільйонів нових неплідних пар, а в Україні цей показник становить 15–20% подружніх пар. Основними причинами непліддя у жінок є аборти, використання контрацептивів та запальні процеси статевих органів. У 70-х роках ХХ століття розпочався розвиток екстракорпорального запліднення, яке стало першим ефективним методом боротьби з безпліддям. Хоча ці методи дозволяють подолати безпліддя, вони мають етичні та медичні ризики. Наприклад, технологія запліднення передбачає гіперстимуляцію яєчників у жінок, що збільшує ризик розвитку раку, а також маніпуляції з ембріонами, які часто призводять до їх знищення. Окрім того, методи ДРТ можуть негативно впливати на розвиток плода та здоров'я дитини в майбутньому, а хворі або слабкі ембріони піддаються знищенню, що ставить серйозні етичні питання щодо цінності людського життя [5]. Морально неприпустимими є експерименти з ембріонами та відбирання стовбурових клітин для трансплантації, оскільки це завдає непоправної шкоди розвитку людського ембріона. Імплантацію ембріона не можна порівнювати з усиновленням народженої дитини. Якщо жінка, керуючись милосердям, приймає ембріон для порятунку життя, така дія може бути виправданою як акт допомоги, але не знімає відповідальності за створення надлишкових ембріонів, що було заплановане і здійснене всіма учасниками процесу.

Сьогодні лікарів турбує здоров'я дітей, зачатих за допомогою екстракорпорального запліднення. У таких дітей підвищується ризик уроджених вад, синдрому Беквіта-Відемана, синдрому Ангельмана, проблем із серцем, кістково-м'язовою та репродуктивною системами. Вони часто народжуються передчасно, що збільшує ризик смертності, та мають підвищену ймовірність розвитку пухлин і неврологічних порушень [5].

Отже, сучасний розвиток біомедичних технологій відкриває нові можливості для збереження здоров'я та продовження життя людини, проте одночасно ставить перед суспільством складні етичні, правові та медичні виклики. Біоетика та «біоправо» забезпечують основу для регулювання застосування новітніх методів у медицині та біології, підкреслюючи пріоритет людської гідності, права на життя, особисту автономію та конфіденційність. Допоміжні репродуктивні технології, хоча і дозволяють долати проблему безпліддя, пов'язані з численними медичними ризиками та етичними дилемами, зокрема щодо цінності людського життя, знищення ембріонів та безпеки дітей, зачатих екстракорпоральним заплідненням. Моральна оцінка цих технологій вимагає дотримання принципів добровільної інформованої згоди, недискримінації, захисту прав людини та запобігання шкоді. У цьому контексті ключовим є поєднання правових, етичних і медичних підходів для забезпечення балансу між науковим прогресом і гуманістичними цінностями. Забезпечення контролю за застосуванням біомедичних технологій, розвиток національних та міжнародних комітетів з біоетики, а також чітке регулювання допоміжних репродуктивних технологій сприятимуть захисту життя та гідності людини, запобіганню зловживанням та формуванню відповідальної та етичної практики у сфері сучасної медицини.

Список використаних джерел

1. Гулевська Г. Ю., Сергєєва С. М. Біоетика та права людини: міжнародно-правовий аспект. *Форум права*. 2011. № 3. С. 196–200. URL: C:\Users\1\Documents\FP_index.htm_2011_3_36.pdf
2. Розвиток медичного права України в контексті євроінтеграційних та глобалізаційних процесів : матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, м. Київ, 10 грудня 2020 року / редкол.: О. П. Орлюк, Р. Ю. Гревцова, А. А. Суходольська та ін. Київ : Талком, 2021. 282 с. URL: [https://www.researchgate.net/publication/363861750_Rozvitok_medicnogo_prava_Ukraini_v_konteksti_evrointegracijnih_ta_globalizacijnih_procesiv_materiali_IV_Vse_ukrainskoi_naukovo-practicnoi_konferencii_z_miznarodnou_ucastu_m_Kiiv_10_grudna_2020_roku_red](https://www.researchgate.net/publication/363861750_Rozvitok_medicnogo_prava_Ukraini_v_konteksti_evrointegracijnih_ta_globalizacijnih_procesiv_materiali_IV_Vse_ukrainskoi_naukovo-prakticnoi_konferencii_z_miznarodnou_ucastu_m_Kiiv_10_grudna_2020_roku_red)
3. Островська Б. В. Роль міжнародних, регіональних та національних організацій в утвердженні права на життя у сфері біоетики. *Міжнародний конгрес європейського права* : збірник наукових праць, м. Одеса, 21–22 квітня 2017 р. / Нац. ун-т «Одеська юридична академія» ; наук. ред. С. В. Ківалов. Одеса : Фенікс, 2017. С. 235–239. URL: https://web.ccu.gov.ua/sites/default/files/ostrovska_b.v._mizhnarodno-

pravove_regulyuvannya_prava_lyudyny_na_zhyttya_v_konteksti_bioetyky_monografiya.pdf

4. Островська Б. В. Біоетичні принципи як утвердження в міжнародному праві нового рівня захисту прав людини. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2 (16). С. 38–54. URL: <https://lawjournal.naiu.kiev.ua/index.php/lawjournal/article/view/901>

5. Терешкевич Г. Т. Аналіз державної політики у сфері застосування репродуктивних прав людини з позиції біоетики. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Державне управління. 2021. Т. 32 (71), № 3. С. 55–63. URL: https://pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/3_2021/3_2021.pdf

О.І. Колич,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії, історії

та конституційного права ННІПД

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

М.А. Тарасова,

здобувачка вищої освіти ННІПД

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

НАРОДОВЛАДДЯ В УКРАЇНІ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Народовладдя є однією з базових засад демократичної держави та визначальним принципом конституційного ладу України. Його зміст полягає у визнанні народу єдиним носієм суверенітету та джерелом державної влади. Саме через механізми народовладдя забезпечується участь громадян у формуванні органів державної влади, прийнятті політичних рішень та контролі за діяльністю державних інститутів. Конституційно-правове закріплення цього принципу є необхідною передумовою функціонування правової та демократичної держави.

Нормативною основою народовладдя в Україні є Конституція України. Відповідно до статті 5 Основного Закону, Україна є республікою, а носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в державі є народ. Народ здійснює владу безпосередньо та через органи державної влади і органи місцевого самоврядування. При цьому право визначати та змінювати конституційний лад належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами (Конституція України, 1996) [1]. Таке положення визначає фундаментальний принцип організації державної влади та встановлює первинність влади народу щодо всіх інших суб'єктів політичної системи.

У конституційно-правовій теорії народовладдя тісно пов'язується з категорією народного суверенітету. Народний суверенітет означає верховенство влади народу та його виключне право визначати форму державного правління,

політичний режим і конституційний лад держави. У цьому контексті народ виступає первинним суб'єктом установчої влади, що має право приймати конституцію та визначати основні принципи функціонування держави. Саме тому Конституція України була прийнята Верховною Радою України від імені Українського народу, що підтверджує реалізацію народного суверенітету у процесі державотворення [1].

Важливе значення для розуміння змісту принципу народовладдя має практика Конституційного Суду України. У Рішенні від 5 жовтня 2005 року № 6-рп/2005 Конституційний Суд України зазначив, що народ як носій суверенітету має виключне право визначати і змінювати конституційний лад держави, а результати народного волевиявлення, отримані через вибори або референдум, є обов'язковими для виконання (Рішення Конституційного Суду України № 6-рп/2005) [2]. Суд також підкреслив, що народ може реалізувати своє установче право шляхом прийняття нової Конституції на всеукраїнському референдумі. Таким чином, практика Конституційного Суду підтверджує особливу роль народу як первинного джерела влади в державі.

Реалізація принципу народовладдя здійснюється у двох основних формах – безпосередній та представницькій демократії. Безпосередня демократія передбачає безпосередню участь громадян у прийнятті державних рішень. До основних форм прямого народовладдя належать вибори, референдуми, народні ініціативи, громадські слухання та інші механізми участі громадян у політичному процесі. Саме через ці механізми громадяни можуть прямо впливати на формування державної політики та визначення стратегічних напрямів розвитку держави.

Найважливішою формою безпосереднього народовладдя є вибори. Вибори забезпечують формування органів державної влади та місцевого самоврядування, а також надають громадянам можливість реалізувати своє конституційне право брати участь в управлінні державними справами. Через виборчий процес громадяни делегують свої повноваження представникам, які здійснюють владу від імені народу. Таким чином, вибори виступають механізмом легітимації державної влади та інструментом політичної відповідальності органів влади перед суспільством.

Представницька демократія реалізується через діяльність органів державної влади, які формуються шляхом виборів. До таких органів належать Верховна Рада України, Президент України, органи місцевого самоврядування та інші інститути державної влади. Через систему представницьких органів народ здійснює владу опосередковано, делегуючи частину своїх повноважень обраним представникам. При цьому важливою умовою ефективного функціонування представницької демократії є підзвітність і відповідальність органів влади перед народом.

Суттєвим елементом реалізації народовладдя є місцеве самоврядування. Відповідно до Конституції України, місцеве самоврядування є правом територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції та законів України. Через органи місцевого самоврядування

громадяни можуть безпосередньо впливати на вирішення питань соціально-економічного розвитку територій, що сприяє демократизації державного управління та наближенню влади до населення.

У науковій літературі наголошується, що принцип народовладдя є невід'ємною складовою демократичного конституціоналізму. Його реалізація забезпечує взаємозв'язок між суспільством і державою, а також гарантує легітимність політичної влади. Науковці підкреслюють, що народовладдя не обмежується лише формальним проголошенням влади народу, а передбачає створення ефективних правових механізмів участі громадян у політичному процесі та забезпечення їхніх політичних прав і свобод [3; 4].

Водночас реалізація принципу народовладдя в Україні стикається з певними проблемами. До них належать недостатній рівень політичної участі громадян, низький рівень довіри до державних інститутів, а також недосконалість окремих механізмів прямої демократії. Окремі дослідники також зазначають необхідність подальшого вдосконалення законодавства щодо референдумів, розвитку електронної демократії та розширення можливостей громадянської участі у процесі прийняття державних рішень [5].

Крім того, важливим напрямом розвитку народовладдя є зміцнення інститутів громадянського суспільства. Активна діяльність громадських організацій, незалежних медіа та громадських ініціатив сприяє підвищенню рівня політичної культури населення та забезпечує ефективний громадський контроль за діяльністю органів державної влади [6]. Саме розвиток громадянського суспільства є важливою умовою реалізації принципу народовладдя у сучасній демократичній державі.

Отже, народовладдя є фундаментальним принципом конституційного ладу України, який визначає характер взаємовідносин між державою та суспільством. Його конституційно-правове закріплення забезпечує визнання народу джерелом державної влади, гарантує можливість громадян брати участь у формуванні та здійсненні влади, а також сприяє розвитку демократичних інститутів. Подальше вдосконалення механізмів реалізації народовладдя є важливою умовою зміцнення демократичної державності та розвитку правової системи України.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>
2. Рішення Конституційного Суду України у справі про здійснення влади народом від 5 жовт. 2005 р. № 6-рп/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05>
3. Берч В. В. Парадигма імплікативного взаємозв'язку демократії та конституціоналізму: ключові цінності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2022. Вип. 74. Ч. 1. С. 55–58. URL: <https://web.ccu.gov.ua/library/fiter/3594>
4. Щербанюк О. В. Принцип демократії та народовладдя в судовому праві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2023. Вип. 75. Ч. 1. С. 138–141. URL: <https://web.ccu.gov.ua/library>

5. Федоренко В. Л. Конституція України як основа демократичного устрою. Новий шлях до права : колективна монографія. Київ : Логос, 2021. С. 96–106.

6. Конституційний Суд України. Народовладдя : інформаційні матеріали. URL: <https://ccu.gov.ua/en/node/17313>

А. В. Коломійчук,
аспірантка кафедри кримінального
права і кримінології
(Львівський національний університет
імені Івана Франка)

МОМЕНТ ЗАКІНЧЕННЯ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ ТА ДЕПОРТАЦІЇ ДИТИНИ ЗА Ч. 1 СТ. 438 КК УКРАЇНИ

У червні 2025 року перелік воєнних злочинів, передбачений у ст. 438 Кримінального кодексу України (далі – КК України), було доповнено такими діяннями, як незаконне переміщення або депортація дитини [1]. Незважаючи на обґрунтовану актуальність цих новел, зумовлену збройною агресією росії проти України, у правозастосовній практиці можуть виникати труднощі з визначенням моменту закінчення зазначених злочинів з огляду на їхній триваючий характер. Встановлення моменту закінчення незаконного переміщення дитини або її депортації має важливе практичне значення для кваліфікації вчиненого діяння та розмежування закінченого злочину від замаху на злочин, а також для визначення часу вчинення кримінального правопорушення.

1. Задля правильного встановлення моменту закінчення злочинів найперше необхідно розкрити поняття «незаконне переміщення дитини» та «депортація». На відміну від першого, друге поняття вже розкрито у п. 2 ч. 1 ст. 442-1 КК України, відповідного до якого депортацією населення є примусове і за відсутності підстав, передбачених міжнародним правом, переміщення (виселення) відповідної групи осіб з території, на якій вони законно перебували, на територію іншої держави. Під незаконним переміщенням дитини, у контексті ст. 438 КК України, пропонуємо розуміти умисне переведення (перевезення, перенесення) дитини з місця її законного перебування до іншого місця в межах державного кордону, вчинене під час збройного конфлікту за відсутності підстав, передбачених нормами міжнародного гуманітарного права, шляхом застосування фізичного/психічного насильства або психологічного тиску, або

погроз, або обману, або створення обстановки, що виключає справжній добровільний вибір дитини чи її законних представників.

2. Незаконне переміщення або депортація дитини у розумінні ч.1 ст. 438 КК України є злочинами з формальними складами, оскільки суспільно небезпечні наслідки не є обов'язковою ознакою їхньої об'єктивної сторони, тобто обидва злочини вважаються закінченими незалежно від настання суспільно небезпечних наслідків.

3. На нашу думку, незаконне переміщення дитини або її депортація (ст. 438 КК України) за своєю правовою природою належать до категорії триваючих злочинів. Суспільно небезпечне діяння у складі таких злочинів може продовжуватися протягом невизначеного часу, не змінюючи своєї кримінально-правової сутності. При триваючому кримінальному правопорушенні особа вчиняє суспільно небезпечне діяння, яке триває безперервно протягом невизначеного часу на стадії закінченого кримінального правопорушення до його припинення з волі чи поза волею особи [2]. Для вирішення питання про момент закінчення триваючого злочину слід виходити не з особливостей законодавчої конструкції складу, а з фактичного способу вчинення суспільно небезпечного діяння та механізму заподіяння шкоди об'єкту кримінально-правової охорони. Такої позиції дотримується В. М. Бурдін та наголошує, що саме тривалість протікання діяння та безперервність заподіяння шкоди охоронюваному об'єкту визначають юридичну природу таких злочинів, а не лише конструкція диспозиції статті Особливої частини КК України [3]. Для встановлення конкретного моменту закінчення обговорюваних злочинів важливою є двоетапна структура діяння: 1) вилучення дитини з місця її законного перебування та 2) її подальше переміщення на іншу територію. Постає питання: з якого саме моменту злочини є закінченими — з початку вилучення дитини чи з моменту її прибуття до місця призначення?

4. Вважаємо, незаконне переміщення дитини є юридично закінченим з моменту фактичного вилучення дитини з місця її законного перебування та початку переміщення, незалежно від того, чи дитина досягла місця призначення.

По-перше, саме в цей момент відбувається фактичне порушення охоронюваного міжнародним гуманітарним правом права дитини залишатись на території свого законного місця перебування. Права, гарантовані ст. 49 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 року та ст. 78 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року (Протокол I) від 8 червня 1977 року, порушуються в момент примусового вилучення, а не в момент прибуття до іншого місця [4; 5]. Тобто мета кримінально-правової охорони в цьому випадку полягає саме у забороні переміщення, а не у забороні перебування дитини в певному місці.

По-друге, якщо дитину було примусово вилучено та розпочато переміщення, але до прибуття до місця призначення вона була звільнена або повернута до первісного місця перебування, злочин є закінченим, а не замахом. Подальше повернення дитини може враховуватись при призначенні покарання, проте не виключає кримінальної відповідальності за закінчений злочин.

5. Що стосується депортації дитини, підхід до моменту закінчення є інакшим. Насамперед депортація відрізняється від незаконного переміщення географічним критерієм — перетином державного кордону України, який у цьому складі виконує розмежувальну функцію. Відповідно, депортація є юридично закінченим злочином лише з моменту фактичного примусового переміщення дитини за межі державного кордону. До настання цього моменту, якщо дитину вилучено та розпочато переміщення, але кордон ще не перетнуто, діяння підлягає кваліфікації як замах на депортацію. При цьому, шкода охоронюваному об'єкту — праву дитини на перебування у середовищі свого законного місця проживання, збереження ідентичності, сімейних зв'язків та національної належності не вичерпується в момент перетину кордону, а триває безперервно весь час фактичного утримання дитини на території держави-агресора. Відповідно, злочин не може вважатися припиненим, поки дитина не репатрійована.

6. На підтвердження триваючого характеру депортації вказує й реальна практика вчинення цього злочину росією щодо українських дітей. Держава-агресор цілеспрямовано вживає заходів, що унеможливають добровільне повернення дітей і забезпечують їхнє фактичне утримання на підконтрольній їй території: вилучення та знищення українських документів, примусова паспортизація, надання дітям російського громадянства, у тому числі на підставі особистих указів президента рф, зокрема, указу № 11 від 4 січня 2024 року, що дозволив оформлювати громадянство за заявою керівників установ, де утримуються діти [6]. Усі зазначені заходи спрямовані на одну мету — унеможливити фізичний та юридичний вихід дитини з-під контролю держави-агресора. Саме тому незаконне переміщення та депортація не є «одноактними» злочинами, що вичерпуються в момент перетину кордону чи переміщення до нового місця. Доки дитина фактично утримується у «новому» місці і позбавлена реальної можливості його залишити, злочинний стан триває безперервно, а шкода охоронюваному об'єкту не припиняється.

Таким чином, попри триваючий характер обох злочинів (**фактично** вони тривають до репатріації дитини до місця її законного перебування) момент їх **юридичного** закінчення визначається по-різному: для незаконного переміщення — це момент вилучення дитини та початку переміщення в межах державного кордону; для депортації — з моменту фактичного примусового перетину державного кордону України. Таке розмежування має безпосереднє практичне значення для правильної кваліфікації вчиненого діяння та відмежування закінчених злочинів від замаху.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про внесення зміни до статті 438 Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за незаконне переміщення, депортацію, невинуватну затримку репатріації дитини, вербування та використання дитини у військових цілях» № 4499-IX від 17 червня 2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4499-20#Text>

2. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / за заг. ред. В. М. Бурдіна, В. І. Маркіна. Київ: Юрінком Інтер, 2025. С. 411.
3. Бурдін В. М. До питання про момент закінчення продовжуваних та триваючих злочинів // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2013. Вип. 1. С. 81–95.
4. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (IV) від 12 серпня 1949 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 66.
5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 р. // Офіційний вісник України. – 1990. – № 45.
6. указ президента рф № 11 від 4 січня 2024 року <https://war-sanctions.gur.gov.ua/resources/files/kidnappers-N11.pdf>

Т. М. Кравцова,
*доктор юридичних наук, професор,
 професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
 навчально-наукового інституту
 права та правоохоронної діяльності
 (Львівський державний університет
 внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ОБСТАВИН СПРАВИ ТА ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ АДМІНІСТРАТИВНИМ ОРГАНОМ

Ефективне вирішення адміністративної справи адміністративним органом залежить від повного, всебічного та об'єктивного встановлення обставин справи. У сучасних умовах така діяльність здійснюється в межах адміністративної процедури, що регламентується положеннями Закон України «Про адміністративну процедуру», який визначає основні засади дослідження обставин та збирання доказів [1].

Ключовою особливістю адміністративної процедури є принцип офіційності, відповідно до якого обов'язок щодо збирання доказів покладається на адміністративний орган [2]. Це означає, що орган не обмежується лише матеріалами, поданими учасниками провадження, а зобов'язаний самостійно вживати заходів для встановлення всіх обставин справи, у тому числі витребувати необхідні документи та інформацію від інших суб'єктів владних повноважень. Реалізація принципу офіційності передбачає, що адміністративний орган самостійно визначає обсяг і способи встановлення обставин справи, витребує необхідні документи, отримує інформацію з державних реєстрів, взаємодіє з іншими органами влади та використовує доступні інформаційні ресурси. При цьому він зобов'язаний досліджувати як обставини, що є сприятливими для особи, так і ті, що можуть мати для неї несприятливі наслідки, забезпечуючи тим самим об'єктивність і неупередженість прийнятого рішення. Важливою складовою цього принципу є також заборона перекладати на особу

обов'язок щодо подання доказів, які перебувають у розпорядженні держави або можуть бути отримані органом самостійно, що відповідає сучасним підходам до належного врядування.

Дослідження обставин справи передбачає встановлення юридично значущих фактів, які мають значення для прийняття адміністративного рішення. При цьому адміністративний орган повинен діяти неупереджено, враховуючи як обставини, що є сприятливими для особи, так і ті, що можуть мати для неї негативні наслідки [3]. Такий підхід забезпечує об'єктивність та справедливість адміністративного провадження.

Важливим елементом є процес збирання доказів, який включає витребування документів, отримання інформації з державних реєстрів, направлення запитів до інших органів влади, а також використання електронних інформаційних ресурсів [4]. У цьому контексті діє принцип, відповідно до якого адміністративний орган повинен самостійно отримувати інформацію, що перебуває у володінні держави, не перекладаючи цей обов'язок на особу. Збирання доказів в адміністративній процедурі — це не пасивне прийняття інформації, а активна, цілеспрямована діяльність адміністративного органу, спрямована на повне та неупереджене встановлення обставин справи.

Водночас законодавство встановлює обмеження щодо діяльності адміністративного органу, зокрема заборону витребування надмірних або нерелевантних доказів. Не допускається вимагати від особи документи, які не стосуються предмета розгляду або вже є у розпорядженні інших органів державної влади, оскільки це суперечить принципам належного врядування [2].

Не менш важливим є забезпечення прозорості адміністративної процедури. Особа має право бути поінформованою про зібрані докази, ознайомлюватися з матеріалами справи, подавати свої пояснення та заперечення до прийняття рішення [4]. Це гарантує реалізацію права бути почутим та сприяє запобіганню помилковим рішенням. Йдеться про обов'язок органу діяти таким чином, щоб усі процедурні дії, рішення та підстави їх прийняття були доступними для сприйняття, перевірки та оцінки з боку учасників адміністративної справи. Прозорість передбачає, що особа має право знати про початок адміністративного провадження, його зміст, підстави та можливі наслідки, а також бути поінформованою про всі докази, які збираються та використовуються адміністративним органом. Важливим елементом цього принципу є забезпечення доступу до матеріалів справи, можливість ознайомлення з ними, подання пояснень, зауважень і заперечень до моменту прийняття рішення. Таким чином реалізується право особи бути почутою, що є невід'ємною складовою справедливої адміністративної процедури. Прозорість також означає обов'язок адміністративного органу належним чином мотивувати свої рішення, чітко зазначаючи фактичні обставини, встановлені у справі, докази, на яких вони ґрунтуються, а також правові норми, які застосовуються. Це дає змогу особі зрозуміти логіку прийняття рішення та, у разі необхідності, ефективно його оскаржити. Крім того, прозорість пов'язана з недопущенням прихованих або неформальних процедурних дій, які можуть вплинути на

результат розгляду справи, що забезпечує довіру до діяльності органів публічної влади. У сучасних умовах цей принцип тісно пов'язаний із цифровізацією публічного управління, зокрема використанням електронних реєстрів, автоматизованих систем та міжвідомчого обміну інформацією, що спрощує доступ до даних і зменшує ризики зловживань.

Завершальним етапом є оцінка доказів, яка здійснюється адміністративним органом на основі їх всебічного, повного та об'єктивного дослідження. Жоден доказ не має наперед встановленої сили, а їх значення визначається у сукупності. При цьому адміністративний орган зобов'язаний належним чином мотивувати своє рішення, обґрунтовуючи врахування або відхилення кожного доказу [4].

Отже, дослідження обставин справи та збирання доказів адміністративним органом є активним процесом, що ґрунтується на принципі офіційності та спрямований на встановлення об'єктивної істини. Його особливістю є поєднання владних повноважень із обов'язком забезпечення прав особи, що відповідає сучасним підходам до розвитку адміністративного права та принципам належного врядування.

Список використаних джерел

1. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17 лютого 2022 р. № 2073-ІХ. Відомості Верховної Ради України. 2023. № 15. Ст. 50.
2. Науково-практичний коментар до Закону України «Про адміністративну процедуру» / авт. колектив: О. Ф. Андрійко, В. М. Бевзенко, Т. О. Гуржій та ін.; за заг. ред. В. П. Тимошука. Київ, 2023. 545 с.
3. Коліушко І. Б., Тимошук В. П. Адміністративна процедура: європейські стандарти та українська модель. Київ : Факт, 2003. 496 с.
4. Бандурка О. М. Адміністративне право України : підручник. Харків : ХНУВС, 2021. 672 с.

О.П. Куманська-Нор,

кандидат юридичних наук

доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін

навчально-наукового інституту права та

правоохоронної діяльності

(Львівський державний університет

внутрішніх справ)

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ НОРМИ ТА ФОРМИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ

Дотримання конституційних норм – це така форма їх реалізації, коли громадяни, державні органи, юридичні особи утримуються від здійснення заборонених Конституцією дій.

Так, стаття 68 Конституції України встановлює, що «кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України». Це пасивна форма поведінки суб'єктів правовідносин.

Вимога дотримання конституційних норм адресована всім суб'єктам права: органам державної влади, органам місцевого самоврядування, посадовим особам, громадянам та їх об'єднанням, іноземцям і особам без громадянства, які перебувають на території України, державі як суб'єкту міжнародних відносин. І при цьому така вимога стосується всіх видів державної діяльності, а також поведінки фізичних осіб. Вона пронизує зміст особистісної поведінки всіх суб'єктів права при реалізації конституційних установок. Так, на громадян України, інших осіб частиною першою статті 68 Конституції України покладається обов'язок дотримуватися Конституції і законів України. Отже, це не якийсь конкретний обов'язок, який можна «прив'язати» до тієї чи іншої соціальної практики, а узагальнюючий принцип і узагальнюючий обов'язок, який упереджує всі інші конституційні обов'язки, а також права і свободи людини й громадянина.

Виконання конституційних норм – це активна поведінка суб'єктів правовідносин, яка вимагається конституційною нормою і спрямована на досягнення поставленої в ній мети.

Конституційні норми виконуються громадянами у процесі їх життєдіяльності як суб'єктами різноманітних правовідносин, у тому числі й державно-правових. Виконання державними органами конституційних норм відбувається при реалізації ними своєї компетенції (прийняття законодавчих та інших нормативно-правових актів, здійснення контролю, прийняття управлінських рішень, здійснення правосуддя, а також здійснення прокуратурою представництва інтересів громадянина або держави в суді у визначених законом випадках тощо).

У Конституції України встановлено такі вимоги до її виконання:

- усі суб'єкти права повинні виконувати Конституцію України і закони України;
- Українська держава зобов'язана виконувати міжнародні договори, якщо вони ратифіковані Верховною Радою України;
- громадяни України повинні виконувати свої обов'язки.

Виконання конституційних норм на відміну від їх дотримання передбачає не пасивну, а активну поведінку, зрозуміло, що в обох цих випадках у межах конституційних приписів.

Використання конституційних норм – це форма реалізації цих норм уповноваженими суб'єктами шляхом здійснення наданих їм суб'єктивних прав у вигляді дозволів чи повноважень.

При цьому дозволу суб'єкт реалізує на власне бачення і власними діями.

Наприклад, у конституційних нормах закладена можливість громадянина брати участь чи не брати участі у виборчій кампанії, оскільки вибори в нашій країні вільні й ніхто нікого не має права примушувати брати в них участь.

Використання конституційних норм як форма реалізації Конституції України виявляється в тому, що суб'єкти державно-правових відносин на власний розсуд застосовують надані їм права.

У багатьох випадках законодавець ототожнює поняття використання прав і свобод зі здійсненням прав і свобод. Так, у частині першій статті 34 Конституції України зафіксовано: «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань», а в частині третій цієї статті проголошується, що «здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя» [1].

Ця та інші конституційні норми виходять з того, що, закріплюючи за громадянами та іншими особами відповідні права, необхідно враховувати інтереси суспільства і держави, права інших громадян. Власне Конституція України встановлює такі критерії використання громадянами проголошених нею прав і свобод:

- використання прав і свобод повинно здійснюватись у певній відповідності до їх соціального та юридичного змісту;
- Конституція вимагає дотримання цільового призначення прав і свобод громадян;
- використання прав і свобод не повинно призводити до невиконання обов'язків;
- якщо використання прав і свобод як попередньої умови передбачає виконання обов'язків, то сама ця форма правореалізаційного процесу може виникнути тільки за наявності цієї умови. Дотримання, виконання і використання конституційних норм становлять форми безпосередньої реалізації Конституції України, оскільки реалізуються шляхом безпосередніх дій суб'єктів правовідносин.

Іншу правову модель має така форма реалізації Конституції України, як правозастосування.

Застосування конституційних норм – це владна організуюча діяльність державних та інших органів, осіб, яка має на меті забезпечити адресатам цих норм реалізацію належних їм прав і обов'язків, а також гарантувати контроль за цим процесом [2, с. 80].

Застосування конституційних норм як форма реалізації Конституції України передбачається у правозастосовчій діяльності органів державної влади – державних структур і посадових осіб, але тільки в межах наданих їм повноважень.

Суб'єктами застосування конституційних норм є держава, органи державної влади і місцевого самоврядування, прокуратура, посадові особи.

Конституційні норми застосовуються також трудовими колективами, зборами громадян, виборцями, тобто громадянами, які фігурують в особливій державно-правовій якості. Суб'єктами застосування конституційно-правових норм можуть бути громадські об'єднання в особі своїх органів. При цьому

зауважимо, що правозастосовча діяльність деяких з цих суб'єктів здійснюється за делегуванням держави та її органів.

Список використаних джерел

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Ковалів М.В., Гаврильців М.Т., Бліхар М.М. Конституційне право України: навч. пос. Львів, 2014. 402 с.

В.О. Кучер,

*завідувач кафедри загальноправових дисциплін факультету № 1
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

В. Кравчук,

*курсант 2 курсу факультету № 1
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ПРИНЦИП НЕДИСКРИМІНАЦІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Принцип недискримінації є одним з фундаментальних принципів правової держави та визначальною засадою діяльності правоохоронних органів у демократичному суспільстві. У контексті діяльності Національної поліції України цей принцип набуває особливого значення, оскільки саме поліцейські першими взаємодіють з громадянами та реалізують державну політику захисту прав і свобод людини.

Як обґрунтовано підкреслюють В. М. Панкевич та Т. І. Сухоребра, Національна поліція України є центральним органом виконавчої влади, що служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку та здійснює свою службову діяльність, керуючись принципами, які визначені у Розділі II Закону України «Про Національну поліцію».

Поняття принципу недискримінації у сучасній юридичній науці визначається як гарантована державою заборона будь-яких форм обмежень прав і свобод людини за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками.

Принцип рівноправності громадян є загальноправовим та ґрунтується як на нормах національного, так і на нормах міжнародного права, виступає складовою частиною конституційно-правового статусу громадян, та полягає у існуванні в державі стану рівних конституційних прав, свобод та обов'язків громадян незалежно від ознак раси, національності, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження або іншими ознаками [1, с. 69].

Конституційно-правовою основою принципу недискримінації виступає стаття 24 Конституції України, яка закріплює, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом [2].

Базовим нормативно-правовим актом, що регулює діяльність поліції, є Закон України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року № 580-VIII, стаття 7 якого закріплює принцип додержання прав і свобод людини, а стаття 8 – принцип верховенства права [3].

Спеціальним нормативно-правовим актом у сфері протидії дискримінації виступає Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 6 вересня 2012 року № 5207-VI [4], який визначає організаційно-правові засади запобігання та протидії дискримінації з метою забезпечення рівних можливостей. Як обґрунтовує С. В. Чирик, правові принципи діяльності Національної поліції являють собою основоположні засади, що визначають зміст і спрямованість діяльності поліцейських у процесі виконання покладених на них завдань [5, с. 128].

Реалізація принципу недискримінації в діяльності Національної поліції охоплює декілька ключових напрямів. Першочерговим є забезпечення рівноправного ставлення поліцейських до всіх осіб під час застосування превентивних і примусових заходів. Як обґрунтовують В. М. Панкевич та Т. І. Сухоребра, професійна діяльність поліції, в тому числі застосування превентивних поліцейських заходів, має ґрунтуватися на принципах, що визначені профільним законом [1, с. 70]. Важливим аспектом є дотримання принципу недискримінації під час перевірки документів, поверхневого огляду, опитування осіб, зупинки транспортних засобів та інших превентивних заходів.

Як зазначає С. В. Чирик, принцип верховенства права передбачає, що поліцейські при виконанні своїх повноважень повинні діяти виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, причому жодні обставини не можуть бути підставою для порушення прав і свобод людини [5, с. 131]. Принцип недискримінації також охоплює забезпечення рівноправного доступу громадян до поліцейських послуг, незалежно від їхнього соціального статусу, місця проживання чи особистих характеристик.

Сучасна практика реалізації принципу недискримінації в діяльності Національної поліції стикається з низкою системних проблем. Однією з найгостріших залишається проблема дискримінаційного характеру деяких підстав застосування превентивних поліцейських заходів. Як обґрунтовано наголошують В. М. Панкевич та Т. І. Сухоребра, аналіз підстав застосування

превентивних поліцейських заходів дозволяє стверджувати, що деякі з них носять дискримінаційний характер, зокрема такі підстави застосування поліцейським перевірки документів та зупинки транспортного засобу як наявність в особи зовнішніх ознак, що схожі на зовнішні ознаки особи, яка перебуває в розшуку, або безвісно зниклої особи [1, с. 70].

Гострою залишається проблема расового профілювання – неправомірного виокремлення осіб за зовнішніми ознаками (раса, етнічне походження) як підстави для застосування поліцейських заходів. Не менш складною є проблема дискримінації осіб з інвалідністю в межах поліцейської діяльності, що проявляється у недостатній доступності поліцейських приміщень, відсутності перекладачів жестової мови. Окремою проблемою є дискримінація за ознакою громадянства під час зупинки транспортних засобів, зареєстрованих в інших країнах, що також, на думку В. М. Панкевич та Т. І. Сухоребри, містить дискримінаційні ознаки та порушує принцип рівноправності громадян [1, с. 72].

Шляхи оптимізації реалізації принципу недискримінації в діяльності Національної поліції охоплюють декілька основних напрямів. Першочерговим є вдосконалення Закону «Про Національну поліцію» в частині усунення дискримінаційних підстав застосування превентивних поліцейських заходів. Як обґрунтовують В. М. Панкевич та Т. І. Сухоребра, наявність дискримінаційних ознак у підставах застосування превентивних заходів обумовлює необхідність внесення відповідних змін до Закону України «Про Національну поліцію України» [1, с. 72].

Перспективним напрямом є посилення антидискримінаційної підготовки поліцейських через спеціалізовані освітні програми у вищих навчальних закладах системи МВС України. Як обґрунтовує С. В. Чирик, реалізація правових принципів діяльності Національної поліції потребує системного підходу, що включає не лише нормативне закріплення, але й формування правової культури поліцейських та забезпечення дієвих механізмів контролю за дотриманням цих принципів [5, с. 133].

Доцільним є запровадження ефективних механізмів громадського контролю за дотриманням принципу недискримінації поліцейськими через активне залучення Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та правозахисних організацій. Перспективним є також гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами захисту від дискримінації, зокрема з Європейською конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод і Загальнополітичною рекомендацією ECRІ № 11 щодо боротьби з расизмом та расовою дискримінацією в поліцейській діяльності [6].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що дотримання принципу рівноправності громадян є не лише юридичним зобов'язанням поліцейських, але й важливою передумовою забезпечення довіри суспільства до правоохоронних органів та зміцнення верховенства права в Україні [1, с. 72]. Перспективними напрямками вдосконалення є усунення дискримінаційних положень з нормативно-правових актів, що регулюють діяльність поліції, посилення антидискримінаційної підготовки поліцейських, запровадження ефективних

механізмів громадського контролю, гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами та формування правової культури поліцейських, орієнтованої на безумовну повагу до людської гідності та принципу рівноправності всіх громадян.

Список використаних джерел:

1. Панкевич В. М., Сухоребра Т. І. Дотримання принципу рівноправності громадян під час застосування превентивних поліцейських заходів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. Т. 65. С. 69–72. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.65.12>.
2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
3. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.
4. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 6 вересня 2012 року № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>.
5. Чирик С. В. Правові принципи діяльності Національної поліції України. *Інформація і право*. 2015. № 3 (15). С. 128–134. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2015.3\(15\).272796](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2015.3(15).272796).
6. Загальнополітична рекомендація ECRІ № 11 щодо боротьби з расизмом та расовою дискримінацією в поліцейській діяльності від 29 червня 2007 р. URL: <https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/recommendation-no.11>

А.-М. І. Левко,

здобувачка вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Р.Б. Тополевський,

доцент кафедри теорії, історії та конституційного права

ННІ права та правоохоронної діяльності

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ У СФЕРІ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ДЕРЖАВИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ВПРОВАДЖЕННЯ В ПРАВОВУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ.

Процеси цифровізації держави розглядаються як процес інтеграції інформаційно-комунікаційних технологій у всі сфери державного управління. Це в свою чергу змінює спосіб взаємодії між органами влади, громадянами та бізнесом. Сучасна держава щоразу більше функціонує як **комунікативна мережа**, у якій інформаційні потоки передаються через цифрові канали, а взаємодія відбувається у режимі реального часу. Цей процес має значні **правові наслідки**, що потребують належного регулювання, аби забезпечити баланс між ефективністю, безпекою та захистом прав людини.

Цифровізація державного управління є одним із ключових напрямів модернізації публічної влади у XXI столітті. В умовах глобалізації, євроінтеграції та воєнного стану в Україні, питання імплементації міжнародних стандартів цифрової трансформації набуває особливої актуальності. Україна активно адаптує своє законодавство до норм Європейського Союзу, OECD, ISO/IEC, що дозволяє не лише підвищити ефективність управлінських процесів, а й забезпечити прозорість, доступність та безпеку державних послуг.

Виклики імплементації міжнародних стандартів цифровізації держави в українське законодавство розглядаються науковцями як багатовимірний процес, що охоплює правові, інституційні та соціально-технологічні аспекти. На думку Ю. В. Акулова, «конвергенція цифрових технологій та адміністративних процесів створює унікальний симбіоз, який вимагає переосмислення традиційних підходів до оцінки ефективності державної політики». І далі «при правильній організації численні нормативні акти можуть забезпечити ясність, вирішувати тонкі питання та адаптуватись до складних соціально-економічних потреб. Однак без ретельної консолідації та спрощення вони можуть призвести до надмірної бюрократії, дублювання та неефективності, що ускладнить дотримання вимог. Ефективні регуляторні рамки збалансовують конкретність і доступність, спрямовані на досягнення комплексного управління без надмірних ускладнень» [1, с.210-211]. Інакше кажучи, якість законодавства та його гармонізація з стандартами ЄС у сфері цифровізації є ключовим елементом ефективності цифровізації.

Другим суттєвим викликом є кібербезпека, яка потребує створення комплексної національної системи захисту даних, що відповідає б вимогам GDPR[2] та NIS2 [3] та водночас враховувала українські реалії. Інакше кажучи, без належного рівня кіберзахисту цифровізація державних послуг може стати фактором ризику для національної безпеки, оскільки зростає кількість кібератак на державні інформаційні ресурси та критичну інфраструктуру.

Цифрова нерівність визначається як ще один бар'єр на шляху імплементації міжнародних стандартів. Цифрова трансформація супроводжується нерівним доступом громадян до цифрових послуг у різних регіонах, що зумовлено як інфраструктурними, так і освітніми чинниками. Саме тому, існує необхідність розвитку цифрових компетентностей, освіти та просвіти у сфері цифрового доступу, створення умов для інклюзивного доступу до електронних сервісів та подолання регіональних диспропорцій. Інакше кажучи, сам процес цифровізації держави може породжувати цифрові бар'єри, які створюють перешкоди щодо взаємодії з певними цифровими сервісами для осіб, які не володіють певним рівнем цифрової грамотності або не мають доступу до відповідних пристроїв. І обов'язок держави якраз і полягає в тому, щоб зменшити ці бар'єри та допомогти громадянам подолати їх.

Правова невизначеність у сфері новітніх технологій, таких як блокчейн, штучний інтелект та інтернет речей, також є серйозним викликом, бо відсутність чітких правових норм щодо цих технологій гальмує їх інтеграцію у державне управління та створює ризики для правозастосовної практики. Саме тому

потрібна розробка спеціалізованих законів, які б враховували міжнародні стандарти та водночас відповідали українському контексту.

Таким чином, можна сказати, що виклики імплементації міжнародних стандартів цифровізації в українське законодавство на сучасному етапі включають в себе термінологічні проблеми, потребу у кіберзахисті, подолання цифрової нерівності та усунення правової невизначеності у сфері цифровізації держави та цифрових сервісів. В свою чергу, їх подолання можливе лише за умови комплексного підходу, що поєднує правові, технологічні та освітні підходи.

Ключову роль у цифровізації держави відіграє **Міністерство цифрової трансформації України**, яке з моменту свого створення у 2019 році стало центральним органом виконавчої влади, відповідальним за формування та реалізацію державної політики у сфері цифрової трансформації, розвитку електронного урядування та цифрових послуг. Можна сказати, що саме **Міністерство цифрової трансформації України** забезпечує системність і стратегічність цифрових реформ, координуючи їх із міжнародними стандартами та європейськими практиками [4].

Важливим інструментом оцінки прогресу у сфері цифровізації є **Індекс цифрової трансформації регіонів**, який розроблений Мінцифрою спільно з Програмою EGAP та Фондом Східна Європа. Індекс вимірює рівень цифрового розвитку областей і територіальних громад за такими критеріями, як цифрова економіка, цифрові навички, цифрова інфраструктура та цифровізація публічних послуг. За результатами 2025 року, середній показник індексу зріс із 30 до 38 балів, що свідчить про поступове зростання рівня цифровізації на місцях, а лідерами стали Львівська, Дніпропетровська та Полтавська області [5].

Окремим напрямом розвитку є **створення спеціалізованих регуляторних органів у сфері штучного інтелекту**, за аналогією з **European AI Board**, який функціонує в ЄС у межах регулювання AI Act [6]. В Україні вже обговорюється необхідність формування подібного органу, який би координував політику у сфері штучного інтелекту, забезпечував дотримання етичних принципів та гармонізацію національного законодавства з європейськими нормами. Це дозволить Україні інтегруватися у єдиний цифровий простір ЄС та уникнути правових прогалин у регулюванні новітніх технологій [7, р.34].

У 2025 році Україна продовжує активну інтеграцію до європейського цифрового простору, що є складовою переговорного процесу щодо вступу до ЄС. Цей напрям визначається як один із ключових у сфері державної політики, адже цифрова трансформація стала не лише інструментом модернізації управління, а й важливим чинником демократизації суспільства та підвищення його стійкості в умовах воєнних викликів.

Одним із очікуваних кроків стане **прийняття Закону України «Про штучний інтелект»**, гармонізованого з **AI Act ЄС**. Міністерство цифрової трансформації вже презентувало дорожню карту регулювання ШІ, яка передбачає створення правового поля для безпечного та етичного використання технологій, а також формування культури саморегуляції бізнесу через

добровільні кодекси поведінки та рекомендації для компаній [8]. За прогнозами, ухвалення закону дозволить Україні інтегруватися до європейського ринку цифрових технологій, а також забезпечить захист прав громадян у сфері використання ШІ.

Важливим напрямом є **розширення функціоналу платформи «Дія»**. У 2025 році планується перехід до рівня **цифрового паспорта громадянина**, що дозволить використовувати «Дію» як повноцінний ідентифікаційний інструмент у всіх сферах життя – від банківських операцій до участі у виборах. Це відповідає європейським практикам розвитку **eID** та цифрових гаманців, які закріплені у стратегії **EU Digital Compass 2030**. Разом із тим, платформа «Дія» залишається потенційним джерелом порушення персональних даних.

Серед ключових реформ передбачено удосконалення **електронного судочинства**, що посилить прозорість та доступність правосуддя, скорочення бюрократичних процедур і зменшення корупційних ризиків. Паралельно розвивається **цифрова освіта**, яка включає створення національних платформ для дистанційного навчання, розвиток цифрових компетентностей та інтеграцію ШІ у навчальний процес. У сфері охорони здоров'я очікується масштабування **медичних е-послуг**, зокрема електронних рецептів, телемедицини та цифрових медичних карток, що відповідає європейським стандартам **eHealth** [9].

Таким чином, аналіз міжнародних стандартів цифровізації та їх імплементації в українське законодавство дає підстави стверджувати, що цифрова трансформація стала не лише технічним чи організаційним процесом, а й стратегічним напрямом розвитку держави. Україна, перебуваючи у складних умовах воєнного стану та водночас у процесі євроінтеграції, демонструє системний підхід до гармонізації свого законодавства з європейськими та міжнародними нормами. Відповідно, цифровізація в Україні є не лише інструментом модернізації державного управління, а й важливим чинником національної безпеки, соціальної згуртованості та економічного розвитку. Її успішність залежить від здатності держави забезпечити баланс між швидкістю впровадження інновацій та якістю правового регулювання, між технологічними можливостями та захистом прав громадян, між глобальними стандартами та національними особливостями. У перспективі саме цифрова трансформація може стати тим фундаментом, на якому вибудується сучасна європейська Україна.

Список використаних джерел

1. Акулов Ю. В. Правове регулювання цифрової трансформації в Україні: інституційно-технологічні критерії ефективності в умовах європейської інтеграції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. № 86. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.3.31>
2. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation) (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj/eng>

3. Директива Європейського Парламенту і Ради ЄС. 2022/2555 від 14 грудня 2022 року «Про заходи для високого спільного рівня кібербезпеки на всій території Союзу, внесення змін до Регламенту (ЄС) № 910/2014 та Директиви (ЄС) 2018/1972 та скасування Директиви (ЄС) 2016/1148 (Директива NIS 2). Офіційний вісник Європейського Союзу. L 333/80. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9a3_001-22#Text
4. Міністерство цифрової трансформації України. Офіційний сайт. URL: <https://thedigital.gov.ua/>
5. Фонд Східна Європа. Індекс цифрової трансформації регіонів. URL: <https://eef.org.ua/indeks-tsyfrovoi-transformatsiyi-2/>
6. Regulation. Artificial Intelligence Act. EU. 2024/1689. 13 June 2024. URL: <https://www.aiact-info.eu/full-text-and-pdf-download>
7. The OECD Digital Government Policy Framework: Six dimensions of a Digital Government”, OECD Public Governance Policy Papers, No. 02, OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/f64fed2a-en>
8. Міністерство цифрової трансформації України. Регулювання штучного інтелекту в Україні: дорожня карта. 07.10.2023. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/regulyuvannya-shtuchno-go-intelektu-v-ukraini-prezentuemo-dorozhnyu-kartu>
9. LIGA360. Державне регулювання штучного інтелекту. 27.09.2025. URL: <https://ligazakon.net/to>

Н.Я. Лепіш,
*кандидат юридичних наук, доцент,
 доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
 навчально-наукового
 інституту права та правоохоронної діяльності
 (Львівський державний університет
 внутрішніх справ)*

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ПАТРУЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Забезпечення безпеки дорожнього руху є одним із пріоритетних напрямів державної політики у сфері публічної безпеки та національної стійкості. У сучасних умовах дорожньо-транспортна інфраструктура виконує не лише соціально-економічні функції, а й набуває особливого стратегічного значення. В умовах дії правового режиму воєнного стану ефективне функціонування транспортної системи безпосередньо впливає на обороноздатність держави, оперативність переміщення військових формувань, забезпечення потреб населення, а також підтримання безперебійної роботи об'єктів критичної інфраструктури. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває діяльність підрозділів патрульної поліції, спрямована на забезпечення безпеки дорожнього

руху та мінімізацію ризиків, пов'язаних із функціонуванням транспортної мережі в умовах воєнних викликів.

Введення воєнного стану в Україні у 2022 році зумовило необхідність адаптації діяльності підрозділів патрульної поліції до нових викликів. Окрім традиційних завдань, пов'язаних із наглядом за дотриманням [2]. Правил дорожнього руху та запобіганням правопорушенням, на поліцію покладено додаткові обов'язки: організація та супровід евакуаційних колон, забезпечення пріоритетного руху військової техніки та гуманітарних вантажів, контроль транспортних потоків у період комендантської години, а також протидія диверсійним загрозам [4].

У сучасних умовах особливої актуальності набуває питання нормативно-правового забезпечення діяльності поліції, координації її дій із Збройними силами України, Державною службою з надзвичайних ситуацій та органами місцевого самоврядування. Крім того, важливим є дослідження міжнародного досвіду та визначення оптимальних шляхів підвищення ефективності роботи патрульної поліції у сфері забезпечення дорожньої безпеки під час воєнних конфліктів.

Таким чином, дослідження проблематики забезпечення безпеки дорожнього руху підрозділами патрульної поліції в умовах воєнного стану є необхідним для вдосконалення нормативної бази, розробки дієвих механізмів реагування на нові загрози та формування науково обґрунтованих рекомендацій для правоохоронної практики.

Основою для діяльності підрозділів патрульної поліції є Конституція України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Закон України «Про Національну поліцію», Закон України «Про правовий режим воєнного стану», а також низка підзаконних нормативно-правових актів.

В умовах воєнного стану до завдань поліції у сфері безпеки дорожнього руху додаються нові функції, зокрема:

- сприяння евакуації населення з небезпечних регіонів;
- забезпечення безперешкодного руху військових колон та гуманітарних вантажів;
- контроль дотримання комендантської години на транспортних шляхах;
- протидія диверсійним групам, що можуть використовувати транспортні засоби для атак [3].

Серед головних викликів, які постали перед патрульною поліцією у 2022–2025 рр.:

- *Масові переміщення населення.* Евакуаційні потоки створюють перевантаження на основних автомагістралях.

- *Збереження критичної інфраструктури.* Дорожні об'єкти (мости, тунелі, залізничні переїзди) стають стратегічними об'єктами, що потребують охорони.

- *Нестача ресурсів.* Брак пального, спецтехніки та персоналу ускладнює забезпечення безпеки.

- *Психологічний фактор.* Водії та пішоходи перебувають у стресових умовах, що підвищує кількість аварійних ситуацій [1].

Ефективність діяльності підрозділів патрульної поліції у сфері безпеки дорожнього руху забезпечується через:

- використання систем відеоспостереження та аеророзвідки для моніторингу дорожньої обстановки;
- оперативне перекриття доріг під час повітряних тривог чи загрози диверсій;
- координацію дій з військовими формуваннями та органами місцевого самоврядування;
- інформаційні кампанії щодо правил поведінки на дорогах у воєнний час.

Досвід інших держав, які перебували у стані воєнних конфліктів (Ізраїль, Хорватія, Грузія), свідчить про необхідність інтеграції дорожньої безпеки у загальнодержавну систему оборони. Україні доцільно розширювати застосування інтелектуальних транспортних систем, цифрового контролю за рухом та мобільних додатків для оповіщення учасників дорожнього руху.

Таким чином, в умовах дії правового режиму воєнного стану забезпечення безпеки дорожнього руху набуває особливого значення як складова національної безпеки та стійкості держави. Підрозділи патрульної поліції здійснюють широкий спектр повноважень, спрямованих не лише на підтримання належного рівня дорожньої безпеки, а й на забезпечення безперебійного функціонування транспортної інфраструктури в умовах воєнних загроз. Підвищення ефективності цієї діяльності потребує подальшого вдосконалення нормативно-правового регулювання, модернізації матеріально-технічного забезпечення, впровадження сучасних інформаційних технологій та посилення міжвідомчої взаємодії між суб'єктами сектору безпеки й оборони. Реалізація зазначених заходів сприятиме підвищенню рівня безпеки дорожнього руху та зміцненню спроможності держави ефективно реагувати на виклики воєнного часу.

Список використаних джерел:

1. Аналітичні матеріали МВС України (2022–2024) URL: <https://mvs.gov.ua/upload/2/0/3/4/8/5/plan-roboti-mvs-na-2025-rik-zi-zminami.pdf>
2. Статистика Патрульної поліції (2022–2024) URL: <https://patrolpolice.gov.ua/statystyka/>
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
4. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

Н. В. Лесько,

доктор юридичних наук, професор,

заступник директора

Навчально-наукового Інституту права,

психології та інноваційної освіти

(Національний університет «Львівська політехніка»)

С. С. Єсімов,

кандидат юридичних наук, професор

професор кафедри адміністративно-правових дисциплін

*навчально-наукового
інституту права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

КОНСТИТУЦІЯ ЯК ОСНОВНЕ ДЖЕРЕЛО ФІНАНСОВОГО ПРАВА

Після переходу до ринкової економіки процесу формування доходної та видаткової частини бюджету держави почала приділятися підвищена увага. Фінансові відносини вимагали ретельної регламентації, якої можна було досягти шляхом визначення, розробки, прийняття та подальшої систематизації правових джерел фінансового права. У цьому контексті першочергову увагу слід приділити Конституції України, яка виступає базовим джерелом регулювання фінансово-правових відносин, що проявляється через владну діяльність, спрямовану на впорядкування суспільних відносин за допомогою встановлення та реалізації правил поведінки [1].

Ключові функції меж конституційно-правового регулювання фінансового права полягають у наступному: по-перше, з допомогою виражається можливість існування об'єктивної реальності. По-друге, межі дозволяють відобразити можливість реалізації правового регулювання різних за змістом фінансових відносин. Конституція зобов'язує сплату законно встановлених податків і зборів.

Правотворець гарантує свободу господарської діяльності та встановлює межі державного регулювання.

У суспільстві та державі правове регулювання фінансових відносин виступає однією з важливих та значущих форм здійснення владної діяльності.

Особливістю влади є вплив однієї сторони на іншу – інакше кажучи, між суб'єктом та об'єктом виникають владні відносини.

Щодо інституту джерел фінансового права основою механізму визначення меж правового регулювання фінансових відносин є принцип поділу влади – система її організації та функціонування, у якій функції законодавчої, виконавчої та судової влади реалізуються різними державними органами.

Органи влади, які здійснюють фінансову політику, мають певні владні повноваження та відповідальність перед суспільством; будучи у складі апарату держави, вони є складною системою, що у розвитку та існування має базуватися на певних принципах.

У контексті регулювання фінансового права на конституційному рівні принципи публічної влади трактуються як об'єктивно обумовлені нормативні засади, що є своєрідним відображенням законів та закономірностей управління, які в основному закріплені в юридичних актах у вигляді норм поведінки та керівних правил та цілей діяльності системи управління, структури, організації та механізму державної влади.

Принципи організації та функціонування влади закріплені у різних загальних і спеціальних нормативно-правових актах, проте на правотворчому рівні невирішеним продовжує залишатися питання принципів правового

регулювання фінансових відносин.

Принцип верховенства права, якого, як одного з популярних у світі, регулярно звертаються політичні діячі; він став важливою складовою міжнародних актів, присвячених захисту прав і свобод людини.

Термін «право» у словосполученні «верховенство права» свідчить про визнання його як необхідного та справедливого. Право в юридичних актах – як нормативний та ціннісний регулятор суспільних відносин. Верховенство права є дуже складним принципом, який містить комплекс імперативних вимог.

У доповіді Венеціанської комісії «Про верховенство права» йдеться про те, що цей принцип має супроводжуватися: доступністю закону (положення законодавчих актів би мало бути зрозумілими, доступними і адекватними); вирішенням питань про юридичні права за допомогою норм закону; рівністю перед законом; реалізацією влади відповідно до закону – розумно та справедливо; захист прав людини; присутністю у державі дієвих способів урегулювання спорів; існуванням справедливого суду; дотриманням державою зобов'язань у межах національного та міжнародного права [2].

У загальному розумінні верховенство права – це не лише принцип, а й стан існування цивілізованого, демократичного суспільства, яке досягається внаслідок виконання вимог щодо дотримання прав і свобод людини, правового обмеження влади та недопущення свавілля, доступності правосуддя.

Сутність цього принципу стосовно правового регулювання фінансових відносин полягає в тому, що, наприклад, конституційні права та свободи людини вважаються безпосередньо діючими, визначають зміст і напрям діяльності органів законодавчої та виконавчої влади, органів місцевого самоврядування.

Принцип законності. Законність – це особливий режим чи порядок діяльності держави та суб'єктів фінансових відносин, суть якого зводиться до кількох основних вимог, що включають: існування продуманої системи нормативно-правових актів; точне та повне закріплення правового статусу всіх учасників правовідносин; точне та неухильне виконання та дотримання норм права посадовими особами.

Принцип законності у контексті фінансового права, формулюється у Конституції, згідно з якою Національний банк України здійснює ключову функцію – захист та забезпечення стійкості національної валюти. Ця конституційна норма кореспондує із положеннями закону «Про Національний банк України», де є пряма вказівка на необхідність забезпечення та захисту національної валюти Національним банком України [3].

Інститут контролю над ринком цінних паперів дозволяє безпосередньо та максимально повно сформулювати компетенцію уповноважених органів держави та їх посадових осіб. У законі «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» правотворець встановлює, що Національний банк України контролює діяльність професійних учасників ринку, наділений контролюючими повноваженнями та компетенцією стежить за правомірністю операцій та сумлінною поведінкою учасників [4].

По-четверте, принцип відкритості та прозорості. Названі принципи є

невід'ємними супутниками демократії; їх зміст у тому, що фізичні особи мають право отримання інформації про діяльність органів державної влади. Посадовці органів влади зобов'язані інформувати громадськість про діяльність.

По-п'яте, взаємодія з іншими органами публічної влади та інститутами громадського суспільства. Цей принцип щодо регулювання фінансового права сприяє підвищенню оперативності прийняття рішень та необхідних заходів, забезпечує досягнення синергетичного ефекту у системі органів публічної влади.

На попередження та запобігання виникненню монопольної, абсолютної влади на правовому рівні спрямований принцип поділу влади.

Конституція України є документом, в якому містяться норми всіх галузей права, оформлено основи конституційного ладу, визначено статус особи та визнано права людини, закріплено принципи діяльності органів державної влади. Фінансове право, в основі якого лежить Конституція України, включає спеціальні та загальні засади, норми, систему законодавчих актів, присвячених фінансовим питанням.

Центр уваги фінансового права зосереджений на правових відносинах, що виникають при практичній реалізації завдань та функцій держави у фінансовій сфері. Конституція проголошує та закріплює принцип поділу влади в контексті визначення меж правового регулювання фінансових відносин та має на меті попередження можливості виникнення монополії на владу. Проте одного визнання цього принципу на рівні визначення джерел фінансового права недостатньо. Для практичного здійснення меж правового регулювання фінансових відносин необхідні закріплені правові норми форми та методи діяльності органів публічної влади у фінансовій сфері.

Побудова державних систем демократичних країн членів Європейського Союзу свідчить про цілісність меж правового регулювання діяльності органів публічної влади у фінансовій сфері, що мають певні особливості. Виклики, що стоять перед суспільством і державою в умовах військової агресії, напрям європейської інтеграції вимагають вироблення нових підходів до формування системи органів публічної влади та їх діяльності стосовно механізму регулювання фінансового права.

Фінансові правовідносини за юридичною природою є владними, базуються на нерівності сторін, де перевага надається переважанню волі одного з учасників. Відносини, що впливають із фінансового права, ґрунтуються на субординації та супідрядності суб'єктів. Публічно-правова ознака фінансового права робить Конституцію України базовим, джерелом фінансово-правових відносин із обов'язковою участю органів публічної влади та делегуванням повноважень владного характеру посадовим особам.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Доповідь Венеціанської комісії «Про верховенство права». URL. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/CDL_AD_2011_003_rev_2011_04_04.pdf

3. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 р. № 679-XIV. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>

4. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>

У.М. Литя,
здобувачка вищої освіти
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)
Науковий керівник:
Ярема О.Г.,
кандидат юридичних наук, доцент
завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Незважаючи на дію воєнного стану, основною функцією адміністративних судів України залишається здійснення правосуддя шляхом справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення спорів, що виникають у сфері публічно-правових відносин, з метою ефективного захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних осіб, а також прав та інтересів юридичних осіб від неправомірних дій чи рішень суб'єктів владних повноважень. Водночас для забезпечення належного функціонування адміністративного судочинства в умовах воєнного стану адміністративні суди України були змушені адаптувати свою діяльність до нових обставин. Такі умови характеризуються наявністю численних викликів і труднощів організаційного, матеріально-технічного та процесуального характеру, що потребують відповідного реагування та пристосування механізмів здійснення правосуддя.

Відповідно до ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами [1]. Разом з тим, як відомо, систему судоустрою в Україні складають: місцеві суди (окружні адміністративні суди, а також інші суди, визначені процесуальним законом), апеляційні суди (апеляційні адміністративні суди, які утворюються у відповідних апеляційних), округах Верховний Суд.

Місцеві адміністративні суди (місцеві загальні суди як адміністративні суди та окружні адміністративні суди) вирішують адміністративні справи як суди першої інстанції, крім випадків, визначених законодавством. Апеляційному адміністративному суду в апеляційному окрузі, що включає місто Київ, як суду

першої інстанції підсудні адміністративні справи: щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності Центральної виборчої комісії, дій кандидатів на пост Президента України, їх довірених осіб; про заборону політичної партії. Апеляційним адміністративним судам як судам першої інстанції підсудні справи за позовами про примусове відчуження з мотивів суспільної необхідності земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені. Апеляційним адміністративним судам як судам першої інстанції підсудні справи за позовами про примусове відчуження з мотивів суспільної необхідності земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, а також спори за участю суб'єктів владних повноважень з приводу проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства та спори, що виникають у зв'язку з проведенням та/або визначенням результатів конкурсу з визначення приватного партнера та концесійного конкурсу. Верховному Суду як суду першої інстанції підсудні справи щодо встановлення Центральною виборчою комісією результатів виборів або всеукраїнського референдуму, справи за позовом про дострокове припинення повноважень народного депутата України, а також справи щодо оскарження актів, дій чи бездіяльності Верховної Ради України, Президента України, Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, рішень, дій чи бездіяльності органів, які обирають (призначають), звільняють членів Вищої ради правосуддя, щодо питань обрання (призначення) на посади членів Вищої ради правосуддя, звільнення їх з таких посад, бездіяльності Кабінету Міністрів України щодо невнесення до Верховної Ради України законопроекту на виконання (реалізацію) рішення Українського народу про підтримку питання загальнодержавного значення на всеукраїнському референдумі за народною ініціативою [3].

Водночас навіть в умовах воєнного стану право особи на судовий захист, гарантоване Конституцією України, не підлягає обмеженню. Держава зобов'язана забезпечувати можливість оскарження в судовому порядку рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень навіть за складних умов функціонування правової системи. Діяльність адміністративних судів не припиняється, а здійснення правосуддя відбувається відповідно до встановлених процесуальних правил без запровадження скорочених або спрощених процедур розгляду справ. Усі суди, які мають можливість здійснювати свою діяльність, продовжують працювати, хоча їх функціонування відбувається з урахуванням особливостей, зумовлених правовим режимом воєнного стану.

У науковій літературі чинники, що впливають на діяльність адміністративних судів України, поділяють на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх належать обставини, які не залежать від судової влади, зокрема політичні та економічні фактори. Політичні чинники відображають рівень державної підтримки незалежності суду, тоді як економічні визначають можливості належного фінансування та матеріально-технічного забезпечення судів. В умовах воєнного стану такі можливості можуть бути обмежені через спрямування значної частини державних ресурсів на потреби Збройних Сил України [4, с.128].

Окрему групу зовнішніх чинників становлять форс-мажорні обставини, зокрема війни, пандемії та стихійні лиха. Такі події, з одного боку, виявляють наявні недоліки в організації діяльності судів, а з іншого – стимулюють удосконалення та реформування механізмів їх функціонування.

До внутрішніх чинників належать ті, що перебувають у сфері впливу представників судової влади. Йдеться про діяльність голів судів та їх заступників, керівників апаратів судів, суддів, зборів суддів, Ради суддів України, Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Саме від ефективності роботи цих суб'єктів значною мірою залежить належна організація діяльності судової системи та якість здійснення правосуддя [4, с.129].

Парламент намагається забезпечити здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану шляхом прийняття змін до законодавства. У липні 2022 року було внесено зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Зокрема, ч. 1 ст. 11 вказаного закону було викладено в такій редакції: «Судові рішення, судові засідання та інформація щодо справ, які розглядаються судом, є відкритими, крім випадків, установлених законом. Ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду його судової справи. Будь-яка особа має право на вільний доступ до судового рішення в порядку, встановленому законом [5].

Додаткове інформування учасників справи може здійснюватися через Єдиний державний вебпортал електронних послуг та мобільний застосунок «Дія». За їх допомогою сторони можуть отримувати відомості про суд, предмет спору, дату, час і місце судового засідання, а також переглядати судові рішення та виконавчі документи в електронній формі» [5].

Прийняття відповідного закону забезпечило легалізацію питання використання найбільш поширених нині засобів комунікації у практиці адміністративних судів України, що врахує виклики сьогодення та значно сприятиме здійсненню правосуддя у порядку адміністративного судочинства в умовах воєнного стану та спричиненої війною фінансової кризи у державі. Адже через неналежне фінансування судової влади (за що відповідає виконавча влада) та збереження чинної норми права про надсилання судових рішень рекомендованою поштовою кореспонденцією (за що відповідає законодавча влада), яку суди де-факто не можуть виконати, суди опиняються у «безпорадному стані» [6, с. 30].

Отже, адміністративне судочинство України в умовах воєнного стану має низку особливостей, зумовлених впливом зовнішніх і внутрішніх чинників. Хоча більшість із них уже врегульовано законодавством, окремі питання потребують подальшого вдосконалення. Зокрема, досі залишається невирішеною проблема законодавчого регулювання зупинення провадження у справі за наявності обґрунтованих підстав, що вимагає внесення відповідних змін до Кодексу адміністративного судочинства України. Крім того, у зв'язку з появою нових правових норм воєнного часу існує потреба в додаткових роз'ясненнях щодо розгляду окремих категорій справ. Таким чином, особливості адміністративного

судочинства в умовах воєнного стану потребують подальшого наукового дослідження, насамперед у сфері нормативно-правового регулювання та вдосконалення законодавства.

Список використаних джерел

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 24.05.2022 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 року №1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> 4.
3. Кодекс адміністративного судочинства України : закон України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>
4. Бойко В. Б. Стан здійснення адміністративного судочинства України в сучасних умовах. Grail of Science. 2023. № 26. С. 128–130
5. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 27.07.2022 року № 2461-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2461-20#Text>
6. Соломаха А. Г. Проблеми використання окремих видів засобів комунікації у практиці адміністративних судів України. *Актуальні дослідження правової та історичної науки* (Випуск 47): матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції, м. Тернопіль, Україна, м. Переворськ, Польща, 8–9 лютого 2023 р. С. 29–32.

В.В. Литвин,

Здобувачка вищої освіти

навчально-наукового інституту права та

правоохоронної діяльності

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник: О.З. Панкевич,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри теорії, історії та конституційного права

навчально-наукового інституту права та

правоохоронної діяльності

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРИМУСОВА ТРУДОВА МОБІЛІЗАЦІЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: МЕЖІ ПРАВОМІРНОГО ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ТА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ

Проблема правового оцінювання та регламентації примусової трудової мобілізації в умовах міжнародного збройного конфлікту належить до найскладніших дилем сучасного конституційного та міжнародного права. Екзистенційна загроза державному суверенітету та територіальній цілісності

об'єктивно зумовлює потребу в тотальній мобілізації всіх наявних ресурсів, включаючи людський капітал. Водночас демократична правова держава не може функціонувати поза межами концепції верховенства права, де людина, її життя, здоров'я, честь, гідність і недоторканність визнаються найвищою соціальною цінністю.

Фундаментальне питання, що потребує глибокого доктринального аналізу, полягає в встановленні межі між правомірним, суспільно необхідним обов'язком громадянина (законною вимогою держави задля колективного виживання) та інституціоналізованим рабством або абсолютно забороненою примусовою працею. У компаративістському вимірі різниця між мешканцем демократичної держави, якого уряд під час збройного конфлікту в правовому полі спрямовує на оборонне виробництво, і особою, яку тоталітарний режим перетворює на безправний ресурс воєнної економіки, полягає не у факті наявності державного примусу як такого, а виключно у правовій природі цього примусу. У першому випадку праця залишається юридичною формою участі вільного громадянина в обороні держави із збереженням його базової правосуб'єктності, тоді як у другому людина редукується до об'єкта, позбавленого будь-яких фундаментальних прав.

Ключовим орієнтиром у сфері регулювання трудових відносин, який заклав базис для всього подальшого розвитку міжнародного права прав людини, є Конвенція про примусову чи обов'язкову працю №29. Відповідно до положень статті 2 даного акта, термін «примусова чи обов'язкова праця» означає будь-яку роботу або службу, що вимагається від будь-якої особи під загрозою якогось покарання і для якої ця особа не запропонувала своїх послуг добровільно [1].

Проте міжнародне публічне право визнає об'єктивну складність управління державою в кризові періоди. Відповідно до пункту 2 статті 2 Конвенції МОП №29, термін «примусова праця» не включає роботу чи службу, що вимагається в умовах надзвичайних обставин, зокрема війни, лиха або загрози лиха, які ставлять під загрозу життя або нормальні умови існування населення. Ця норма виводить суспільно необхідну мобілізацію в умовах збройного конфлікту з-під дії абсолютної заборони, за умови, що такі заходи є тимчасовими, співмірними загрозі та застосовуються виключно для подолання екзистенційної небезпеки.

На європейському континенті стандарти МОП були імplementовані, розширені та деталізовані в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ). Стаття 4 ЄКПЛ має складну трирівневу структуру, яка доктринально розмежовує абсолютні заборони та відносні обмеження. По-перше, частина 1 статті 4 встановлює, що ніхто не може триматися в рабстві або в підневільному стані. Ця заборона є абсолютною імперативною нормою (*jus cogens*). Жодні відступи від цієї заборони не допускаються навіть у випадку війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації. По-друге, частина 2 статті 4 проголошує, що ніхто не може бути примушений виконувати примусову чи обов'язкову працю. По-третє, частина 3(с) статті 4 деталізує винятки, вказуючи, що термін «примусова чи обов'язкова праця» не включає

службу, що вимагається у випадку кризової ситуації або лиха, які загрожують життю чи благополуччю суспільства [2].

Аналіз цих норм свідчить, що трудова повинність в умовах збройної агресії підпадає під дію винятку, передбаченого статтею 4(3) (с) ЄКПЛ, і а priori не є порушенням міжнародного права. Водночас перехід межі, за якою державна мобілізація перетворюється на інструмент знищення правосуб'єктності особи та дегуманізації, кваліфікується за статтею 4(1) як підневільний стан, що становить міжнародний злочин за будь-яких умов.

Зокрема, в епохальному рішенні ЄСПЛ у справі *Van der Mussele v. Belgium* було закладено основи сучасного тлумачення поняття «примусова праця». Суд підтвердив необхідність двох кумулятивних елементів для констатації примусової праці: (1) робота виконується проти волі особи та (2) під загрозою покарання. Однак ЄСПЛ здійснив еволюційний прорив, застосувавши концепцію «непропорційного тягаря» (*disproportionate burden test*) [3].

Суд зазначив, що навіть якщо послуга об'єктивно є обов'язковою, вона не визнається забороненою примусовою працею, якщо становить нормальний громадянський обов'язок, не є надмірно обтяжливою або несправедливою та не призводить до невідворотних страждань. Відтак, обов'язкова праця, яка є співмірною і має легітимну суспільну мету, не становить порушення Конвенції.

Іншим фундаментальним прецедентом щодо застосування винятку про «надзвичайну ситуацію» є рішення Європейської комісії з прав людини у справі *I. v. Norway*. Норвезький уряд законодавчо зобов'язав стоматологів відпрацювати певний період у віддалених північних регіонах країни через гостру нестачу медичного персоналу, що загрожувало здоров'ю населення. Комісія дійшла висновку, що такі заходи не становлять примусову працю, оскільки вони були застосовані для подолання ситуації, що загрожувала благополуччю суспільства. У цьому рішенні Комісія застосувала концепцію «простору обдумування» (*margin of appreciation*), зазначивши, що уряду має надаватися широка свобода розсуду у визначенні того, чи існує надзвичайна ситуація, яка безальтернативно вимагає вжиття екстраординарних заходів мобілізації трудових ресурсів [4].

Для розмежування законної трудової мобілізації та поневолення показовими є рішення ЄСПЛ у справах *Siliadin v. France* та *Rantsev v. Cyprus and Russia*. У цих справах Суд чітко окреслив поняття підневільного стану (*servitude*), яке визначається як глибоке внутрішнє відчуття жертвою неможливості змінити свою ситуацію, що усвідомлюється як постійна і невідворотна, поєднане з повною залежністю від примушувача та відсутністю правових гарантій [5] [6].

Аналіз проблеми правової природи примусової праці неможливий без ретроспективного звернення до історичних прецедентів, зокрема досвіду держав антигітлерівської коаліції під час Другої світової війни.

У Великій Британії система регулювання трудових відносин у період війни базувалася на Акті про надзвичайні повноваження (*Emergency Powers (Defence) Act 1939*). Уряд отримав екстраординарні повноваження щодо розподілу робочої

сили в інтересах оборони. Проте ця мобілізація кардинально відрізнялася від рабства. Вона впроваджувалася еволюційно, держава функціонувала як координатор, але не знищувала свободу особистості. Правова суб'єктність британського робітника залишалася недоторканою.

Подібну демократичну модель надзвичайного управління продемонструвала Канада, ухваливши Акт про мобілізацію національних ресурсів 1940 року (National Resources Mobilization Act, 1940). Цей закон дозволяв уряду вимагати від осіб надати свої послуги та майно для захисту Канади. Незважаючи на жорсткий контроль над зайнятістю та введення обов'язкової реєстрації, канадські працівники зберігали статус вільних громадян і базові соціальні права.

На протилежному полюсі знаходилася система тоталітарної експлуатації нацистської Німеччини, де примусова праця базувалася на доктрині винищення через працю. Юридична межа між людиною та річчю була свідомо стерта на рівні державного законодавства та правовідносини підмінялися абсолютним терором. Саме ця поляризація підходів стала каталізатором для післявоєнного оформлення міжнародного права прав людини та суворого закріплення критеріїв законної трудової повинності.

Сучасна Україна, відбиваючи повномасштабну збройну агресію Російської Федерації, застосовує конституційні механізми захисту суверенітету, які цілком узгоджуються з вищезазначеними міжнародними стандартами.

Стаття 43 Конституції України імперативно гарантує право на працю та прямо зазначає, що використання примусової праці забороняється [7]. Проте наступне положення цієї ж статті містить пряму імплементацію винятків міжнародного права: «Не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою... відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан».

Більше того, стаття 64 Основного Закону чітко регламентує, що в умовах воєнного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із обов'язковим зазначенням строку дії цих обмежень. Права, передбачені статтею 43 (право на працю) та статтею 44 (право на страйк), не входять до вичерпного переліку абсолютних прав, що не підлягають обмеженню. Отже, їх тимчасове обмеження є легітимним конституційним інструментом.

Судова влада України відіграє вирішальну роль у недопущенні трансформації правомірних обмежень у свавілля. Конституційний Суд України у своєму рішенні №1-р(II)/2022 від 6 квітня 2022 року [8] наголосив, що верховенство права слід розуміти як механізм забезпечення контролю над використанням влади державою та безумовного захисту людини від свавільних дій державної влади. Суд підкреслив, що обмеження конституційних прав у воєнний час мають бути виваженими, законними і легітимними.

Верховний Суд також активно формує практику вирішення трудових спорів в умовах воєнного стану. У постанові Касаційного цивільного суду у складі ВС від 20 березня 2024 року (справа №343/1551/22) сформульовано чітку позицію, що переведення працівників на інші посади для ліквідації наслідків

бойових дій (навіть без їхньої згоди) є законним, однак воно має здійснюватися за відсутності медичних протипоказань та із збереженням заробітної плати на рівні, не нижчому за попередній [9].

Таким чином, доктринальний аналіз правової природи примусової трудової мобілізації в синергії з нормами міжнародного права та конституційного права України доводить, що залучення громадян до виконання суспільно корисних робіт в умовах екзистенційної війни є абсолютно легітимною, законною вимогою держави.

Міжнародні стандарти, зокрема Конвенція МОП № 29 та ЄКПЛ, спираючись на історичний досвід протистояння тираніям, чітко відокремлюють мобілізаційні заходи в умовах надзвичайного стану від забороненої експлуатації. Головним критерієм правомірності таких дій виступає не відсутність примусу як такого, а не порушення збереження за особою статусу суб'єкта права.

Конституція України та спеціальне законодавство вибудовують архітектуру, за якої трудова повинність супроводжується соціальними та економічними гарантіями. Саме наявність цих механізмів, як підтверджено прецедентною практикою ЄСПЛ та рішеннями національних судів вищої інстанції, формує фундаментальну, непрохідну юридичну межу між громадянським обов'язком, необхідним для виживання демократичної нації, та новітнім рабством. Відтак, трудова повинність в Україні є конституційно виправданим, пропорційним і тимчасовим заходом, що цілком відповідає найвищим стандартам європейського та міжнародного захисту прав людини.

Список літератури

1. Конвенція про примусову чи обов'язкову працю N 29 : Конвенція Міжнар. орг. пр. від 28.06.1930 № 29 : станом на 10 серп. 1956 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_136#Text
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
3. Рішення Європейського суду з прав людини Van der Musselle v. Belgium № 8919/80 від 23.11.1983. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr#%7B%22fulltext%22:%5B%22Van%20der%20Musselle%20v.%20Belgium%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-57591%22%5D%7D>
4. Рішення Європейської комісії з прав людини I. v. Norway № 1468/62 від 17.12.1963. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-115963%22%5D%7D>
5. Рішення Європейського суду з прав людини Siliadin v. France № 73316/01 від 01.02.2005. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22siliadin%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-68376%22%5D%7D>

6. Рішення Європейського суду з прав людини Rantsev v. Cyprus and Russia № 25965/04 від 07.01.2010. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22%5C%22CASE%20OF%20RANTSEV%20v.%20CYPRUS%20AND%20RUSSIA%5C%22%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-96549%22%5D%7D>
7. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
8. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16-3 Закону України „Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей“ (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців) : Рішення Конституційного Суду України від 06.04.2022 № 1-р(П)/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-22#Text>
9. Постанова Касаційного цивільного суду у складі ВС від 20 березня 2024 року (справа №343/1551/22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118333811>

Ю.Р. Лозинський,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГАРАНТІЙ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ

У сучасних умовах розвитку демократичної, правової держави особливого значення набуває забезпечення належного балансу між реалізацією контрольних функцій держави та дотриманням прав і законних інтересів суб'єктів, щодо яких здійснюються заходи державного контролю. Державний контроль є важливим інструментом забезпечення законності, безпеки, захисту суспільних інтересів і дотримання встановлених стандартів у різних сферах суспільного життя. Водночас надмірне або необґрунтоване втручання контролюючих органів може призводити до порушення прав суб'єктів господарювання, створення адміністративних бар'єрів та негативно впливати на розвиток економічної діяльності.

Особливої уваги потребують питання забезпечення прозорості контрольних процедур, запобігання зловживанням з боку контролюючих органів, підвищення рівня правової визначеності та ефективності механізмів оскарження рішень, дій чи бездіяльності посадових осіб.

Нормативну основу забезпечення гарантій прав суб'єктів у сфері державного контролю становлять Конституція України, закони України, зокрема

Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [3], а також інші нормативно-правові акти, що регулюють діяльність контролюючих органів. Законодавством передбачено низку гарантій, спрямованих на захист прав суб'єктів контролю, серед яких принципи відкритості та неупередженості контрольних заходів, обмеження підстав для проведення перевірок, право на отримання інформації, участь у контрольних процедурах та оскарження результатів перевірок.

Поняття «адміністративно-правові гарантії» охоплює сукупність адміністративно-правових засобів, що забезпечують практичну реалізацію правовідносин та захист прав фізичних і юридичних осіб під час здійснення державного нагляду (контролю). Вони є важливою складовою механізму забезпечення прав суб'єктів контролю. Водночас Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» не містить чіткого визначення адміністративно-правових гарантій їх захисту.

Гарантії в адміністративно-правовому механізмі забезпечення прав фізичних і юридичних осіб займають значне місце, але не вичерпують його обсягу. Вони, як правові гарантії, встановлюються та діють для певної мети за допомогою властивого інструментарію щоб впливати на соціальне середовище та на людей та забезпечити дію суб'єктивних прав учасників суспільних відносин, їх повноцінну реалізацію, захистити правовідносини від посягань та порушень [2].

Адміністративно-правові гарантії прав фізичних і юридичних осіб у сфері державного нагляду (контролю) не є унікальними для цієї сфери, оскільки ґрунтуються на загальних адміністративно-правових засобах регулювання суспільних відносин. Їх особливість визначається метою застосування, об'єктом гарантування, колом уповноважених суб'єктів та етапами реалізації контрольних заходів. У цьому контексті адміністративно-правові гарантії доцільно розглядати як сукупність правових норм і заснованих на них дій уповноважених органів, спрямованих на забезпечення, дотримання та захист прав фізичних і юридичних осіб під час здійснення державного нагляду (контролю).

Важливим напрямом удосконалення системи гарантій прав суб'єктів у сфері державного контролю є впровадження принципів прозорості, правової визначеності та ризик-орієнтованого підходу до здійснення контрольних заходів. Сучасні наукові дослідження свідчать, що ефективність державного контролю залежить не лише від обсягу повноважень контролюючих органів, а й від наявності дієвих механізмів захисту прав підконтрольних суб'єктів. Зокрема, М. М. Бліхар наголошує на необхідності вдосконалення адміністративно-правового регулювання контрольної діяльності шляхом забезпечення балансу між публічними інтересами держави та правами суб'єктів господарювання, а також недопущення надмірного адміністративного втручання у їхню діяльність. Особливого значення набувають цифровізація контрольних процедур, уніфікація вимог до проведення перевірок та підвищення відповідальності посадових осіб контролюючих органів за порушення прав суб'єктів контролю. Реалізація зазначених заходів сприятиме підвищенню довіри до системи державного

контролю та наближенню національного законодавства до європейських стандартів публічного адміністрування [1].

Практика застосування законодавства свідчить про наявність певних проблем у реалізації зазначених гарантій. Серед них – неоднозначність окремих правових норм, недосконалість процедурного регулювання, тривалість судового захисту та недостатній рівень цифровізації контрольної діяльності. Це обумовлює необхідність подальшого вдосконалення правового механізму забезпечення прав суб'єктів у сфері державного контролю.

Список використаних джерел

1. Бліхар М. М. Державний контроль за суб'єктами підприємницької діяльності: адміністративно-правові засади організації та функціонування. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2024. № 5. С. 17–20.
2. Ковалів М. В. Яремко В. Я., Кузьо Л. І. Гарантії забезпечення прав та свобод людини у провадженні у справах про адміністративні правопорушення. *Соціально-правові студії*. 2019. Випуск 1 (3). С. 57-62.
3. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05.04.2007 р. № 877-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text>

Ю. А. Лукашук,
асистент кафедри
автоматизованих систем управління,
доктор філософії в галузі комп'ютерних наук
(Національний університет
«Львівська політехніка»)

КІБЕРБЕЗПЕКА ТА ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ЯК ГАРАНТІЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Сучасний розвиток інформаційного суспільства в Україні відбувається в умовах одночасного розгортання процесів цифрової трансформації державного управління та триваючої збройної агресії, що формує якісно нове середовище функціонування держави, економіки та системи забезпечення основоположних прав і свобод людини. У таких умовах інформаційно-комунікаційні технології стають не лише інструментом модернізації публічного управління, а й сферою підвищених ризиків, де кібербезпека та захист персональних даних набувають стратегічного значення. Вони виходять за межі суто технічного захисту інформаційних систем і перетворюються на один із ключових елементів гарантування конституційних прав людини, насамперед права на приватне життя та інформаційну безпеку [1].

Актуальність дослідження зумовлена тим, що в умовах воєнного стану цифрова інфраструктура держави стає об'єктом системних кібератак, спрямованих як на дестабілізацію функціонування органів державної влади, так і

на отримання доступу до масивів персональних даних громадян. Це потребує переосмислення ролі кібербезпеки як складової національної безпеки та як правового інструменту забезпечення конституційних гарантій людини.

Методологічну основу дослідження становлять системний, формально-юридичний та порівняльно-правовий методи наукового пізнання. Окремо застосовано ризик-орієнтований підхід до аналізу кіберзагроз, що дозволяє оцінити їх вплив не лише на технічну інфраструктуру, а й на рівень забезпечення прав людини в цифровому середовищі.

Конституційною основою регулювання суспільних відносин у сфері захисту персональних даних є стаття 32 Конституції України, яка закріплює право кожної особи на невтручання в особисте і сімейне життя, а також забороняє збирання, зберігання, використання і поширення конфіденційної інформації без згоди особи, за винятком випадків, прямо передбачених законом і зумовлених інтересами національної безпеки, економічного добробуту та захисту прав людини [2]. Таким чином, конституційна модель захисту персональних даних в Україні поєднує приватноправовий та публічно-правовий підходи, що особливо актуалізується в умовах воєнного стану.

Важливе значення для тлумачення змісту права на приватність та захист персональних даних має практика Європейського суду з прав людини. У рішеннях *Rotaru v. Romania*, *S. and Marper v. the United Kingdom* та *Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom* Суд послідовно наголошує, що збирання, зберігання та обробка персональних даних становлять втручання у право на повагу до приватного життя, а тому повинні відповідати критеріям законності, легітимної мети, необхідності та пропорційності. Навіть за умов забезпечення національної безпеки держава зобов'язана створювати достатні правові та інституційні гарантії від надмірного втручання у приватність особи [20–22].

Стрімке розширення цифрових технологій та масштабна цифровізація публічного управління зумовлюють суттєве зростання обсягів обробки персональних даних у державному та приватному секторах. Це формує необхідність впровадження комплексної ризик-орієнтованої моделі кібербезпеки, яка передбачає не лише реагування на вже реалізовані інциденти, а й системне виявлення потенційних загроз, постійний моніторинг вразливостей інформаційних систем та впровадження превентивних механізмів захисту.

У науковій літературі підкреслюється, що ефективність правового регулювання у сфері кібербезпеки безпосередньо залежить від здатності держави забезпечити баланс між правовими, етичними та соціальними цінностями. Саме цей баланс визначає межі допустимого втручання держави у сферу приватного життя особи та встановлює критерії пропорційності заходів кіберзахисту [3].

Подальший розвиток цифрової інфраструктури держави, зокрема електронного урядування, державних реєстрів та цифрових сервісів, призводить до концентрації значних масивів персональних даних у єдиних інформаційних системах. Це, у свою чергу, формує нову систему кіберризиків, яка включає несанкціонований доступ до інформації, витоки персональних даних, порушення

цілісності інформаційних ресурсів, а також використання отриманої інформації у гібридних інформаційних та розвідувальних операціях [4].

Практика функціонування державних інформаційних систем в Україні свідчить, що об'єкти критичної інфраструктури та державні інформаційні ресурси є основними цілями кібератак, особливо в умовах воєнного стану. Подібні атаки мають комплексний характер і впливають не лише на технічну доступність систем, а й на реалізацію соціальних гарантій держави, зокрема безперервність надання адміністративних та соціальних послуг населенню [5].

Дані Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, зокрема Команди реагування на комп'ютерні надзвичайні події CERT-UA, свідчать про стале зростання кількості кіберінцидентів у 2022–2025 роках. У 2023 році було опрацьовано 2543 кіберінциденти, у 2024 році їх кількість перевищила чотири тисячі, а у 2025 році наблизилася до шести тисяч випадків. Така динаміка підтверджує тенденцію до ескалації кіберзагроз, насамперед щодо органів державної влади, енергетичного сектору та об'єктів критичної інфраструктури [17–19].

У національному контексті зазначені процеси посилюються поєднанням воєнних дій, елементів гібридної агресії та високого рівня залежності державних сервісів від цифрових технологій. Важливим додатковим чинником виступає недостатній рівень кібергігієни користувачів та персоналу органів державної влади, що значно підвищує ефективність атак, реалізованих через методи соціальної інженерії.

Окремі кібератаки демонструють еволюцію тактик і зростання складності атакуючих сценаріїв. Якщо у 2023 році переважали атаки з використанням шкідливих веб-скриптів, спрямованих на порушення доступності державних вебресурсів, то у 2024–2025 роках значного поширення набули фішингові кампанії, орієнтовані на органи місцевого самоврядування та установи сектору безпеки. У 2025–2026 роках фіксується використання інфостілерів та програм віддаленого доступу, які маскуються під офіційні повідомлення державних органів та CERT-структур.

Особливої уваги потребує захист персональних даних вразливих категорій населення, зокрема військовослужбовців, внутрішньо переміщених осіб та працівників сектору безпеки. У випадку витоку такої інформації виникають прямі загрози життю, здоров'ю та безпеці осіб, що суттєво підвищує вимоги до рівня захищеності відповідних інформаційних систем [6].

Важливим складником забезпечення кібербезпеки є формування цифрової грамотності населення та розвиток культури безпечної поведінки в кіберпросторі. Оскільки значна частина кіберінцидентів реалізується через фішингові атаки та методи соціальної інженерії, рівень обізнаності користувачів стає одним із ключових чинників національної кіберстійкості.

Практика останніх років демонструє, що зловмисники активно використовують довіру громадян до державних інституцій, створюючи підроблені повідомлення від офіційних органів для розповсюдження шкідливого програмного забезпечення. Такі кампанії спрямовані на отримання

несанкціонованого доступу до інформаційних систем або викрадення конфіденційних даних, що підтверджує вирішальну роль людського фактора у структурі кіберризиків.

Не менш важливим напрямом є забезпечення кіберстійкості об'єктів критичної інфраструктури, зокрема енергетики, транспорту, банківського сектору, охорони здоров'я та державних реєстрів. Їх безперервне функціонування безпосередньо пов'язане з реалізацією фундаментальних прав людини, таких як право на життя, здоров'я, соціальний захист та доступ до публічних послуг [5; 16].

Практична реалізація політики кібербезпеки передбачає впровадження комплексної системи управління інформаційною безпекою в органах державної влади та на об'єктах критичної інфраструктури. До основних заходів належать регулярний аудит інформаційних систем, оцінка ризиків, застосування багаторівневої автентифікації, резервне копіювання даних та постійний моніторинг кіберінцидентів. Сукупність цих заходів забезпечує мінімізацію наслідків атак та гарантує безперервність функціонування державних сервісів навіть в умовах воєнного стану.

Окремого значення набуває принцип «безпека за замовчуванням», який передбачає інтеграцію засобів захисту персональних даних ще на етапі проєктування інформаційних систем. Такий підхід дозволяє зменшити ризики несанкціонованого доступу та підвищити рівень довіри громадян до електронного урядування.

Важливим практичним напрямом є також систематичне підвищення кваліфікації працівників, які здійснюють обробку персональних даних. Регулярне навчання, проведення кібернавчань та тестування готовності до реагування на інциденти є необхідними складовими забезпечення кіберстійкості державних інституцій.

Міжнародне співробітництво виступає одним із ключових елементів сучасної системи кібербезпеки, оскільки кіберзагрози мають транскордонний характер і потребують узгоджених дій держав. Для України це має особливе значення у контексті європейської інтеграції та імплементації міжнародних стандартів у сфері кібербезпеки [8–14].

Вагому інституційну роль у сфері захисту персональних даних виконує Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, який здійснює нагляд за дотриманням законодавства, розглядає звернення громадян та забезпечує контроль за діяльністю володільців і розпорядників персональних даних. Його діяльність має також превентивний характер і спрямована на формування стандартів обробки інформації та підвищення правової культури у цифровій сфері.

Правове регулювання у сфері кібербезпеки та захисту персональних даних в Україні ґрунтується на Законі України «Про захист персональних даних» [15] та Законі України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [16]. Подальший розвиток цієї сфери пов'язаний із гармонізацією національного

законодавства з правовими підходами Європейського Союзу, що передбачає посилення механізмів контролю та відповідальності.

Європейська система захисту персональних даних базується на принципах законності, мінімізації даних та безпеки їх обробки, а також розвивається через діяльність Агентства Європейського Союзу з кібербезпеки, впровадження директив щодо безпеки мережевих та інформаційних систем, а також стратегічні документи Європейського Союзу та Північноатлантичного альянсу у сфері кіберзахисту [7–14].

Перспективним напрямом розвитку системи кібербезпеки є використання технологій штучного інтелекту для виявлення кіберзагроз у режимі реального часу. Водночас такі технології потребують додаткових правових механізмів контролю, що забезпечують прозорість алгоритмів та недопущення порушення прав людини під час автоматизованої обробки даних.

У сучасних умовах доцільно розглядати кібербезпеку та захист персональних даних у межах інтегрованої моделі кіберстійкості держави, яка охоплює три взаємопов'язані рівні: нормативно-правовий (формування законодавчих гарантій і стандартів), інституційний (діяльність органів державної влади, CERT-структур та регуляторів) та поведінковий (рівень цифрової грамотності користувачів). Така модель дозволяє комплексно оцінювати кіберризики не лише як технічні інциденти, а як фактори прямого впливу на реалізацію конституційних прав людини, що є особливо актуальним в умовах гібридної війни та масштабної цифровізації державних сервісів.

Таким чином, кібербезпека та захист персональних даних є невід'ємними складовими забезпечення конституційних прав і свобод людини в умовах цифрової трансформації та воєнного стану. Зростання кіберзагроз і масштабна цифровізація державних сервісів обумовлюють необхідність посилення правових, організаційних та технічних механізмів захисту інформації. Водночас чинне законодавство України у сфері захисту персональних даних потребує подальшого вдосконалення з урахуванням сучасних цифрових викликів та європейських стандартів захисту прав людини.

Список використаних джерел

1. Лукашук Ю. А. Цифрова етика та захист персональних даних у взаємодії сил безпеки з громадянськими інституціями під час війни // Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції. Львів : ЛьвДУВС, 2026. С. 45–49.
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 05.06.2026).
3. Цмоць У. О. Співвідношення правових і моральних цінностей: компаративістський аналіз. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2025. № 3. С. 112–118. DOI: <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2025-3-1>.
4. Рубля О. С. Захист персональних даних як складова національної та інформаційної безпеки. 2025. С. 168–171. Режим доступу:

- <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2025-18-168-171> (дата звернення: 05.06.2026).
5. Фасій Б. Національна безпека та захист персональних даних в епоху цифрових технологій. 2024. № 6(6). С. 76–82. Режим доступу: [https://doi.org/10.26642/sas-2024-6\(6\)-76-82](https://doi.org/10.26642/sas-2024-6(6)-76-82) (дата звернення: 05.06.2026).
 6. Пашинський В., Цьоменко А. Забезпечення захисту персональних даних в умовах війни. 2022. № 52. С. 50–53. Режим доступу: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2022.52.50-53> (дата звернення: 05.06.2026).
 7. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 (General Data Protection Regulation). Official Journal of the European Union. Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj> (дата звернення: 05.06.2026).
 8. European Union Agency for Cybersecurity (ENISA). ENISA Threat Landscape Report (2023–2025 editions). Режим доступу: <https://www.enisa.europa.eu/publications> (дата звернення: 05.06.2026).
 9. Directive (EU) 2022/2555 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 (NIS2 Directive). Official Journal of the European Union. Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu> (дата звернення: 05.06.2026).
 10. Regulation (EU) 2019/881 of the European Parliament and of the Council (Cybersecurity Act). Official Journal of the European Union. Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu> (дата звернення: 05.06.2026).
 11. European Commission. EU Cybersecurity Strategy. Режим доступу: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/cybersecurity-strategy> (дата звернення: 05.06.2026).
 12. North Atlantic Treaty Organization (NATO). Cyber Defence Policy. Режим доступу: <https://www.nato.int> (дата звернення: 05.06.2026).
 13. Council of the European Union. Cybersecurity Policy. Режим доступу: <https://www.consilium.europa.eu> (дата звернення: 05.06.2026).
 14. European Union Agency for Cybersecurity (ENISA). NIS2 Directive Overview. Режим доступу: <https://www.enisa.europa.eu/topics/nis-directive> (дата звернення: 05.06.2026).
 15. Закон України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 № 2297-VI. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17> (дата звернення: 05.06.2026).
 16. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05.10.2017 № 2163-VIII. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19> (дата звернення: 05.06.2026).
 17. Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України. CERT-UA: кіберзагрози та статистика інцидентів в Україні (2022). Режим доступу: <https://cert.gov.ua> (дата звернення: 05.06.2026).
 18. Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України. CERT-UA: кіберзагрози та статистика інцидентів в Україні (2023). Режим

- доступу: <https://cip.gov.ua/en/news/uryadova-komanda-cert-ua-v-2023-roci-oprasyuvala-2543-kiberincidenti> (дата звернення: 05.06.2026).
19. Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України. CERT-UA: кіберзагрози та статистика інцидентів в Україні (2024–2025). Режим доступу: <https://cip.gov.ua/en/news/cert-ua-minulogo-roku-oprasyuvala-4315-kiberincidentiv> та <https://cip.gov.ua/en/news/cert-ua-u-2025-roci-oprasyuvala-maizhe-6000-kiberincidentiv-kilkist-vorozhikh-atak-zrosla-na-37> (дата звернення: 05.06.2026).
 20. Rotaru v. Romania. European Court of Human Rights. Judgment of 4 May 2000, Application No. 28341/95. Режим доступу: HUDOC – Rotaru v. Romania (дата звернення: 08.06.2026). У справі Суд визнав, що зберігання державними органами персональних даних у спеціальних досьє становить втручання у право на приватне життя за статтею 8 Конвенції.
 21. S. and Marper v. the United Kingdom. European Court of Human Rights. Judgment of 4 December 2008, Applications Nos. 30562/04, 30566/04. Режим доступу: HUDOC – S. and Marper v. the United Kingdom (дата звернення: 08.06.2026). Суд встановив, що безстрокове зберігання відбитків пальців та ДНК осіб, не засуджених за злочини, порушує принцип пропорційності та статтю 8 Конвенції.
 22. Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom. European Court of Human Rights. Judgment of 25 May 2021, Applications Nos. 58170/13, 62322/14, 24960/15. Режим доступу: HUDOC – Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom (дата звернення: 08.06.2026). Суд сформулював сучасні стандарти щодо масового перехоплення електронних комунікацій, наголосивши на необхідності ефективних гарантій від зловживань та дотримання принципу пропорційності навіть з міркувань національної безпеки.

С. О. Макеєв,

*аспірант кафедри адміністративного права
(Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого)*

ПРО ГАРАНТІЇ ПРАВ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ, ЯКІ ЗВІЛЬНЯЮТЬСЯ ЗІ СЛУЖБИ

В умовах розбудови професійної та стабільної державної служби в Україні, у якій персонал є мотивованим до ефективного виконання посадових обов'язків та захищеним від протиправного впливу, важливого значення набуває належна законодавча регламентація гарантій прав державних службовців, які звільняються зі служби. Як наголошено у моніторинговому звіті програми SIGMA (грудень 2023 р.), положення законодавства про державну службу щодо звільнення «не забезпечують повного захисту прав державних службовців» [4, с.98]. У зв'язку з цим актуального значення набуває аналіз як теоретичних питань, пов'язаних із визначенням сутності, видів та місця гарантій прав осіб при

звільненні з державної служби серед елементів правового статусу державних службовців, так і проблем їх законодавчого регулювання та практичної реалізації.

У межах адміністративно-правової науки відсутня єдність поглядів стосовно видів гарантій прав державних службовців (у тому числі при припиненні державної служби), а існуючі підходи вирізняються кількісними та якісними параметрами. У цьому матеріалі ми визначимо основні види гарантій прав державних службовців при звільненні зі служби, що передбачені спеціальними нормами адміністративного законодавства України, та охарактеризуємо їх.

Так, з-поміж гарантій прав державних службовців при звільненні зі служби можна відзначити, зокрема, такі:

– *вичерпність підстав для припинення державної служби*. За інформацією НАДС, ухвалення суб'єктами призначення у період дії воєнного стану рішень про припинення державної служби з підстав, не передбачених Законом України «Про державну службу» від 10.12.2015 р., є одним із поширених порушень [3].

Відповідно до ч. 1 ст. 83 Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015 р. державна служба припиняється: 1) у разі втрати права на державну службу або його обмеження; 2) у разі закінчення строку призначення на посаду державної служби; 3) за ініціативою державного службовця або за угодою сторін; 4) за ініціативою суб'єкта призначення; 5) у разі настання обставин, що склалися незалежно від волі сторін; 6) у разі незгоди державного службовця на проходження державної служби у зв'язку із зміною її істотних умов; 7) у разі виходу державного службовця на пенсію або досягнення ним 65-річного віку, якщо інше не передбачено законом; 8) у разі застосування заборони, передбаченої Законом України «Про очищення влади» від 16.09.2014 р.; 9) з підстав, передбачених контрактом про проходження державної служби (у разі укладення) [1]. Наведена гарантія унеможливорює звільнення особи з державної служби з дискримінаційних, політичних або ж інших протиправних мотивів (відкритих або прихованих), а правомірність такого звільнення пов'язує лише з підставами, що передбачені Законом України «Про державну службу» від 10.12.2015 р. Це повною мірою узгоджується із європейськими стандартами щодо правового регулювання припинення державної служби. Зокрема, як відзначається у п. 16 Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи № R (2000) 6 «Про статус публічних службовців в Європі» від 24.02.2000 р., «звільнення повинно відбуватися лише у тих випадках та з тих причин, які обумовлені законом» [5];

– *безстроковість призначення на посаду державної служби, крім випадків, визначених законами*. Призначення на посаду державного службовця здійснюється безстроково, крім випадків, визначених Законом України «Про державну службу» та іншими законами України. Зокрема, строкове призначення на посаду здійснюється у разі: а) призначення на посаду державної служби категорії «А» – на п'ять років, якщо інше не передбачено законом, з правом повторного призначення без обов'язкового проведення конкурсу на ще один строк або переведення на рівнозначну або нижчу посаду до іншого державного органу; б) заміщення посади державної служби на період відсутності державного службовця, за яким відповідно до цього Закону зберігається посада державної

служби; в) необхідності забезпечення організації та виконання завдань, що мають тимчасовий характер, з укладанням контракту про проходження державної служби (на посади державної служби категорій «Б» і «В»); г) призначення особи, яка досягла 65-річного віку, на посаду державної служби – на один рік з правом повторного призначення без обов’язкового проведення конкурсу щорічно [1, ст. 34].

Водночас, Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» від 12.05.2022 р. були внесені зміни до ст. 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р. Зокрема, було встановлено, що «у період дії воєнного стану особи призначаються на посади державної служби ... керівником державної служби або суб’єктом призначення ... без конкурсного відбору» (абз. 1 ч. 1 ст. 10). Передбачено, що після припинення чи скасування воєнного стану, але не пізніше шести місяців з дня його припинення чи скасування, на посади державної служби, на які особи призначені відповідно до абз. 1 ч. 5 ст. 10, оголошується конкурс. Граничний строк перебування особи на посаді державної служби, на яку її призначено, становить 12 місяців з дня припинення чи скасування воєнного стану [2];

– *неможливість звільнення зі служби у зв’язку зі зміною політичного або адміністративного керівництва.* Персональний склад державної служби є незалежним: а) від змін політичного керівництва держави (обрання Президента України, обрання Голови Верховної Ради України, призначення Прем’єр-міністра України, міністрів тощо); б) від змін керівництва державних органів (зокрема керівників центральних органів виконавчої влади (служб, агентств, інспекцій, бюро, комісій та ін.), державного секретаря Кабінету Міністрів України, державних секретарів міністерств та ін.), безпосередніх керівників тощо (зміна адміністративного керівництва). Зміна керівників або складу державних органів, керівників державної служби в державних органах та безпосередніх керівників не може бути підставою для припинення державним службовцем державної служби на займаній посаді з ініціативи новопризначених керівників (ч. 2 ст. 83 Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015 р.);

– *дотримання процедури звільнення з державної служби відповідно до встановлених підстав.* Наприклад, у ст. 43 Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015 р. передбачена процедура припинення державної служби у разі незгоди державного службовця на проходження державної служби у зв’язку із зміною її істотних умов. Зокрема, встановлено, що: 1) про зміну істотних умов служби керівник державної служби письмово повідомляє державного службовця не пізніш як за 30 календарних днів до зміни істотних умов державної служби, крім випадків підвищення заробітної плати; 2) у разі незгоди державного службовця на продовження проходження державної служби у зв’язку із зміною істотних умов державної служби він подає керівнику державної служби заяву про звільнення на підставі п. 6 ч. 1 ст. 83 цього Закону або заяву про переведення на іншу запропоновану йому посаду не пізніш як за 30 календарних днів з дня ознайомлення з повідомленням про зміну істотних умов державної служби; 3) якщо протягом 30 календарних днів з дня ознайомлення

державного службовця з повідомленням про зміну істотних умов служби від нього не надійшли заяви, зазначені в абз. 2 ч. 4 ст. 43, державний службовець вважається таким, що погодився на продовження проходження державної служби;

– *вихідна допомога*: у разі звільнення з державної служби на підставі пунктів 6 та 7 ч. 1 ст. 83 Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015 р. державному службовцю виплачується вихідна допомога у розмірі середньої місячної заробітної плати; вихідна допомога державному службовцю, який звільняється на підставі п. 7 ч. 1 ст. 83 вказаного Закону, виплачується одноразово за його бажанням у разі виходу на пенсію або досягнення 65-річного віку;

– *судовий захист*. Державний службовець, який вважає, що його незаконно звільнили з державної служби, має право звернутися до суду з метою поновлення на службі. Публічно-правові спори з приводу звільнення з публічної служби належать до предметної юрисдикції адміністративного суду (ст. 19 КАС України).

Таким чином, проведений аналіз свідчить, що гарантії прав державних службовців, які звільняються зі служби, є засобом забезпечення стабільності, професіоналізму та політичної неупередженості державної служби. Закон України «Про державну службу» від 10.12.2015 р. передбачає низку гарантій прав відповідних осіб, як-то: вичерпний перелік підстав для припинення державної служби; безстроковий характер призначення на посаду, крім урегульованих винятків; недопустимість звільнення у зв'язку зі зміною політичного або адміністративного керівництва; обов'язковість дотримання визначеної законом процедури звільнення; право на отримання вихідної допомоги у передбачених законом випадках; право на ефективний судовий захист від незаконного звільнення та ін. Разом із тим результати моніторингу програми SIGMA та практика застосування законодавства вказують на наявність низки проблем у реалізації зазначених гарантій (зокрема, випадків припинення державної служби з порушенням законодавчо визначених підстав або процедур), що свідчить про доцільність вжиття комплексу організаційно-правових заходів у відповідній сфері.

Список використаних джерел

1. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII, зі змін. та доп. *Офіційний вісник України*. 2016. № 3. Ст. 149.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р., № 389-VIII, зі змін. та доп. *Офіційний вісник України*. 2015. № 46. Ст. 1449.
3. **Вплив звільнення державних службовців на реформу державного управління: судова практика.** *Лабораторія законодавчих ініціатив*. 30 липня 2025 року. URL: <https://www.parlament.org.ua/analytics/vplyv-zvilnennya-derzhavnyh-sluzhbovcziv-sudova-praktyka/> (дата звернення: 05.06.2026).
4. Державне управління в Україні. Оцінювання на відповідність принципам державного управління. Грудень 2023 року. SIGMA, OECD. 2024. 219 с. URL: https://www.oecd.org/uk/publications/2024/02/public-administration-in-ukraine_27a46a58.html (дата звернення: 05.06.2026).
5. Recommendation No. R (2000) 6 of the Committee of Ministers to member states on the status of public officials in Europe, adopted by the Committee of Ministers

on 24 February 2000 at the 699th meeting of the Ministers' Deputies. URL: <https://rm.coe.int/native/09000016804c3142> (дата звернення: 05.06.2026).

Н.С. Мороз,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту
права та правоохоронної діяльності,
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЕЛЕКТРОННІ СЕРВІСИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна збройна агресія РФ проти України та запровадження воєнного стану зумовили необхідність пошуку ефективних механізмів забезпечення прав і свобод громадян в умовах обмеженого функціонування окремих державних інституцій та підвищених безпекових ризиків. За таких обставин особливого значення набуває цифровізація публічного управління, яка дозволяє забезпечити безперервність надання електронних публічних послуг, а також підтримувати належний рівень реалізації конституційних прав громадян.

Відповідно до ст. 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [1]. Навіть в умовах воєнного стану держава зобов'язана забезпечувати належні умови для реалізації основоположних прав громадян, за винятком випадків, коли окремі права можуть бути тимчасово обмежені відповідно до Конституції та законів України. Водночас Закон України «Про правовий режим воєнного стану» передбачає можливість запровадження окремих обмежень прав і свобод громадян, що актуалізує питання пошуку альтернативних механізмів забезпечення їх реалізації [2].

Масове переміщення населення, руйнування об'єктів інфраструктури, тимчасова окупація окремих територій та безпекові ризики значно ускладнили доступ громадян до державних органів і отримання публічних послуг. Одним із найбільш ефективних механізмів забезпечення прав громадян стали електронні сервіси, розвиток яких значно прискорився після початку повномасштабного вторгнення. Найбільш поширеними стали сервіси порталу та мобільного застосунку «Дія», серед яких: «єДопомога» (отримання фінансової підтримки постраждалим від бойових дій), «єВідновлення» (компенсація за пошкоджене житло), «єВорог» (передача інформації про переміщення військ агресора), «єЧерга», а також електронне відновлення документів [3] та можливість використання електронних документів, що посвідчують особу (е-паспортів). До прикладу, функціонування систем електронної черги дозволяє громадянам завчасно планувати візит до суб'єктів надання адміністративних послуг, мінімізуючи безпекові ризики у місцях масового скупчення людей. Слушно зауважує А. Габуда, що ці інструменти сприяють реалізації права громадян на звернення, на соціальний захист, на доступ до адміністративних послуг навіть у

кризових умовах [4, с. 103]. Завдяки функціонуванню зазначених електронних сервісів громадяни отримали можливість використовувати документи в електронній формі, отримувати публічні послуги, оформлювати соціальні виплати, подавати заяви та звернення до органів державної влади незалежно від свого фактичного місця перебування.

Завдяки впровадженню документів в електронній формі громадяни отримали можливість підтверджувати свою особу та свій правовий статус без необхідності пред'явлення паперових документів, що є особливо важливим для осіб, які були вимушені залишити місце проживання внаслідок бойових дій або втратили документи. Важливо, що документи в застосунку Дія – це цифрові аналоги паперових документів. Вони мають таку саму юридичну силу, як і паперові документи [5].

Особливого значення електронні публічні послуги набули для внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Можливість дистанційного оформлення довідки про взяття на облік ВПО та подання заяви на отримання державної допомоги на проживання через портал або застосунок «Дія» сприяла оперативному забезпеченню соціальних прав значної кількості громадян. Крім того, зазначені інструменти дозволили мінімізувати адміністративні бар'єри, усунути корупційні ризики та значно скоротити строки отримання необхідних послуг у сфері соціального захисту.

Важливим напрямом цифровізації стало впровадження електронних механізмів фіксації та компенсації шкоди, завданої внаслідок збройної агресії рф. Зокрема, комплексна електронна публічна послуга «Відновлення» забезпечила можливість подання повідомлень та заяв про отримання грошової компенсації за пошкоджене чи знищене житло за допомогою засобів Єдиного державного вебпорталу електронних послуг (порталу «Дія»). Це безпосередньо сприяє реалізації та захисту конституційних житлових прав громадян, спрощує процедуру верифікації руйнувань через Державну електронну систему у сфері будівництва та підвищує доступність відповідних державних компенсаційних програм.

Крім того, електронні сервіси суттєво оптимізують реалізацію законодавчо визначеного права громадян на звернення до органів державної влади, місцевого самоврядування та правоохоронних органів. Використання сучасних засобів електронних комунікацій (включаючи офіційні вебпортали, сервіси отримання електронних довідок та спеціалізовані урядові чат-боти) дозволяє особам подавати заяви, скарги, повідомлення про кримінальні або адміністративні правопорушення, а також отримувати відповіді на них дистанційно. Такий формат взаємодії є критично важливим для підтримання правопорядку та комунікації з населенням у деокупованих регіонах або зонах, де існують підвищені безпекові ризики.

Емпіричні дані свідчать про стрімке зростання ролі електронних сервісів у забезпеченні доступу до публічних послуг в Україні в умовах воєнного стану. Станом на 2025 рік платформою «Дія» користуються понад 23 мільйони громадян України, що становить близько 77% власників смартфонів у країні, а

кількість користувачів електронних державних послуг загалом досягла 59% населення [6]. Станом на травень 2026 року кількість користувачів мобільного застосунку «Дія» перевищила позначку у 24 мільйони людей, а вебпорталом активно користуються майже 7 мільйонів громадян [7].

Разом із тим активне впровадження електронних сервісів породжує низку проблемних питань. Насамперед йдеться про забезпечення належного рівня захисту персональних даних та кібербезпеки інформаційно-комунікаційних систем. В умовах перманентних кібератак та кіберінцидентів з боку держави-агресора особливого значення набуває посилення технічного захисту інформації в державних реєстрах, протидія несанкціонованому доступу до персональних даних громадян та запобігання кіберзлочинам у сфері публічних послуг.

Водночас, проблемним залишається питання цифрової нерівності. Попри значні досягнення цифрової трансформації, окремі категорії населення, зокрема особи похилого віку, особи, які потребують додаткових умов доступності, мешканці деокупованих, віддалених та прифронтових територій та громадяни з обмеженим доступом до цифрової інфраструктури, можуть зіштовхуватися з об'єктивними труднощами при реалізації своїх прав через електронні сервіси. Це зумовлено пошкодженням критичної інфраструктури, дефіцитом стабільного інтернет-зв'язку та різним рівнем цифрової грамотності населення, що актуалізує необхідність збереження та модернізації традиційних (офлайн) каналів взаємодії громадян із державою.

У зв'язку із цим важливим напрямом державної політики має стати розробка та впровадження комплексних програм цифрової інклюзії, спрямованих на підвищення цифрової грамотності населення та забезпечення доступності електронних послуг для соціально вразливих категорій громадян. Подальша цифрова трансформація повинна супроводжуватися забезпеченням альтернативних способів отримання публічних послуг для осіб, які потребують додаткової підтримки. Це є необхідною умовою забезпечення конституційного принципу рівності та недопущення дискримінації громадян за ознакою наявності чи відсутності доступу до цифрових технологій.

Отже, в умовах воєнного стану електронні сервіси стали ефективним інструментом забезпечення прав і свобод громадян України. Їх використання сприяє реалізації права на соціальний захист, доступ до правосуддя, отримання електронних публічних послуг та взаємодію з органами державної влади. Подальше вдосконалення електронних механізмів та посилення їх кіберзахисту має стати одним із пріоритетних напрямів розвитку державної політики та правоохоронної діяльності як під час дії воєнного стану, так і в період повоєнного відновлення України.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР / *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Про правовий режим воєнного стану : закон України від 12.05.2015 року № 389-VIII VIII / *Відомості Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>
3. Єдиний портал державних послуг Дія. URL: <https://diia.gov.ua/> (дата звернення: 10.06.2026).
4. Габуда А. Цифрові інструменти реалізації прав громадян у час війни. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні* : збірник матеріалів IX Всеукраїнської науково-практичної конференції 12 грудня 2025 року. Львів: ЛьвДУВС. С. 102-105.
5. Чи мають документи в застосунку Дія юридичну силу? URL: <https://diia.gov.ua/faq/26> (дата звернення: 10.06.2026).
6. Підсумки 2025: які послуги в Дії були найпопулярнішими серед українців. URL: https://thedigital.gov.ua/news/progress/pidsumky-2025-iaki-posluhy-v-diyi-buly-naupopuliarnishymy-sered-ukrayintsiv?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 10.06.2026).
7. «Дію» використовують 24 млн. українців. URL: <https://18000.com.ua/strichka-novin/diyu-vikoristovuyut-24-mln-ukrayinciv/> (дата звернення: 10.06.2026).

Т. Я. Назар,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

Національна поліція є важливим державним інститутом, який займає одну з ключових позицій, виконуючи функцію правоохоронних органів та забезпечуючи широкий спектр завдань із захисту прав та свобод громадян, тому правовий захист поліцейських відіграє важливу роль в належному виконанні покладених на них повноважень. Загалом, ефективна система правових гарантій поліцейських сприяє підвищенню їх морального духу та мотивації, що впливає на якість виконання ними службових обов'язків. Наявність чітких і зрозумілих правових норм, що визначають соціальний захист, медичне обслуговування, пенсійне забезпечення та інші аспекти діяльності поліцейських, є запорукою їхнього статусу в суспільстві.

Розглядаючи поняття «правовий захист» варто вказати, що його зміст у законодавстві або не розкривається, або описується по-різному. Зокрема, у

Великому тлумачному словнику сучасної української мови термін «захист» тлумачиться як заступництво, охорона, підтримка [1, с. 432]. М. В. Логінова, розкриваючи правовий захист поліцейських, акцентує на аспектах щодо права на захист честі та гідності поліцейського. Науковиця вважає за необхідне розглядати наклеп і образу як злочини проти честі та гідності особи, вивести цю категорію з тіні цивільного законодавства, а також надати чітке законодавче розмежування понять «честь» і «гідність» [2, с. 76]. Ж. Марініч дослідивши проблеми захисту честі, гідності та ділової репутації у діяльності поліцейських, дійшла наступних висновків, зокрема: 1) правоохоронець – особа з особливим правовим статусом, яка має право на захист від посягання на свої особисті немайнові права, але даний захист не лише має забезпечуватись декількома галузями права, а повинен охоплювати усе чинне законодавство; 2) посягання на честь, гідність та ділову репутацію працівника поліції спричиняє шкоду не лише чітко визначеній особі, але й інтересам поліції України взагалі; 3) правоохоронець, як носій певних державних повноважень та службових обов'язків, підлягає ризику порушення особистих немайнових прав значно частіше, ніж звичайні громадяни, отже і захисту потребує більш фундаментального; 4) інститут захисту цивільного права потребує уваги з боку законотворців через характер даної проблеми, а також через можливість зростання її масштабів; 5) механізм захисту честі, гідності та ділової репутації правоохоронців повинен бути ефективним, реальним, запобігати вчиненню нових посягань та швидко реагувати на появу нових [3, с. 29].

В Україні правова база, що забезпечує гарантії для поліцейських, складається з низки законодавчих актів, які охоплюють аспекти правового та соціального захисту. Так, у статті 3 Конституції України визначено, що «людина, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [4]. Спеціальним нормативно-правовим актом в якому зазначаються межі правового захисту поліцейського є Закон України «Про Національну поліцію». Зокрема, у статті 104 Закону передбачено, що для захисту своїх прав та законних інтересів працівники поліції можуть утворювати професійні об'єднання та професійні спілки відповідно до Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності». Відповідно до Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», професійні спілки створюються з метою здійснення представництва та захисту трудових, соціально-економічних прав та інтересів членів профспілки [5]. Професійні спілки поліції здійснюють свої повноваження із урахуванням обмежень, що накладаються на працівників поліції цим Законом. Вагоме значення для правового захисту при виконанні службово-професійних завдань поліцейських має Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», який передбачає систему заходів по забезпеченню виконання покладених на них обов'язків і реалізації наданих прав, а також від посягань на життя, здоров'я, житло і майно зазначених осіб та їх близьких родичів у зв'язку з службовою діяльністю цих працівників. Так, статтею 3 даного Закону передбачено наступні права поліцейських та їх близьких родичів: а)

застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і зброю з метою забезпечення виконання правомірних наказів і усних вимог, що добровільно не виконуються, для захисту особистої безпеки, безпеки близьких родичів, а також свого житла і майна; б) вимагати і одержувати допомогу у виконанні покладених на них обов'язків, а в разі необхідності - для особистого захисту, а також свого житла і майна з боку відповідних правоохоронних та інших державних органів; в) здійснювати спеціальні заходи забезпечення безпеки; г) отримувати матеріальну компенсацію в разі загибелі працівника, каліцтва або іншого ушкодження здоров'я, знищення чи пошкодження його житла і майна у зв'язку з виконанням службових обов'язків.

Даним законом передбачені спеціальні заходи забезпечення безпеки: особиста охорона, охорона житла і майна; надання зброї, засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку; встановлення телефону за місцем проживання; використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; тимчасове розміщення у місцях, що забезпечують безпеку; забезпечення конфіденційності даних про об'єкти захисту; переведення на іншу роботу, направлення на навчання, заміна документів, зміна зовнішності, переселення в інше місце проживання. В разі встановлення даних, що свідчать про реальну небезпеку посягання на осіб, вживаються заходи щодо особистої охорони поліцейських та їх близьких родичів їх житла і майна. Залежно від ступеня загрози для життя і здоров'я поліцейського та його близьким родичам з дотриманням вимог чинного законодавства можуть видаватися зброя, спеціальні засоби індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку. В разі загрози вчинення насильства або інших протиправних дій щодо осіб, взятих під захист, за письмовими заявами або згодою цих осіб може проводитися прослуховування телефонних та інших переговорів. У разі необхідності поліцейський, його неповнолітні діти та інші близькі родичі можуть бути за їх згодою тимчасово розміщені у місцях, що гарантують їх безпеку, в тому числі в дошкільних виховних закладах або установах органів соціального захисту населення України [6].

Норми щодо правового захисту поліцейського містить також Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність». Зокрема, статтею 12 даного Закону врегульовуються питання правового захисту працівників оперативних підрозділів та зазначається, що на працівників, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, поширюються гарантії правового і соціального захисту, передбачені законами України про ці органи. Працівникам, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, надаються додаткові пільги в питаннях соціально-побутового та фінансового забезпечення в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. При наявності даних про загрозу життю, здоров'ю або майну працівника та його близьких родичів у зв'язку із здійсненням ним оперативно-розшукової діяльності в інтересах безпеки України, або по виявленню тяжкого та особливо тяжкого злочину, або викриттю організованої злочинної групи оперативний підрозділ зобов'язаний вжити спеціальних заходів для забезпечення їх безпеки - зміна даних про особу, зміна місця проживання,

роботи і навчання, інших даних у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України [7].

Отже, правовий захист поліцейського передбачає чітке окреслення його прав, свобод як людини і громадянина, гарантії реалізації його законних інтересів, чітке встановлення, які обмеження стосуються поліцейського та яка з боку держави передбачена за ці обмеження компенсація та відповідальність. Правовий захист поліцейського гарантує належне виконання покладених на нього повноважень, а також забезпечує можливість виконувати службові обов'язки без страху незаконних переслідувань та з належною підтримкою держави. Варто зазначити, що правовий захист поліцейського це не лише захист окремої особи, а й механізм забезпечення ефективності всієї правоохоронної системи.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
2. Логінова М. В. Правовий захист співробітників поліції. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія ПРАВО. Випуск 78: частина 2. 2023. С. 73-76. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/285970/280010>
3. Марініч Ж. Особливості захисту честі, гідності та ділової репутації поліцейського. Підприємництво, господарство і право. № 3. 2020. С. 24-30. URL: <https://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/3/6.pdf>
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності : Закон України від 15.09.1999. № 1045-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14#Text>
6. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993. № 3781-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text>
7. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992. № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>

О.Б. Онишко,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії, історії та
конституційного права ННІПД

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПОДОЛАННЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У ЗАКОНОДАВСТВІ ЄС

Європейський Союз досяг значного прогресу у досягненні гендерної рівності за останні десятиліття. Це є результатом внесення змін до законодавства, врахування гендерних аспектів у політичній, економічній, соціальній та інших сферах функціонування європейського суспільства загалом та кожної держави-

члена ЄС зокрема та вжиття конкретних заходів для покращення становища жінок.

Позитивні тенденції включають збільшення кількості жінок на ринку праці та прогрес в їхній освіті та професійній кваліфікації. Однак, гендерна нерівність зберігається на ринку праці. Жінки продовжують працювати в низькооплачуваних секторах та недостатньо представлені на керівних посадах.

7 березня 2025 року Європейська Комісія прийняла План дій щодо гендерної рівності (Gender Equality Plan). План визначає довгострокову перспективу досягнення гендерної рівності, що ґрунтується на фундаментальних принципах та цілях політики, викладених у Декларації принципів гендерно-рівного суспільства. Мета полягає в захисті та просуванні прав жінок, а також у вирішенні нових викликів гендерної рівності, таких як упередження, дискримінація та насильство. План дій забезпечує основу для розробки цілеспрямованих правових та політичних заходів у рамках Стратегії гендерної рівності на період після 2025 року та далі. Він також має на меті заохотити впровадження гендерно-чутливої політики в інших ініціативах Європейської Комісії [1].

Комісія закликала інші європейські інституції, зокрема Європейський парламент та Раду, країни ЄС, соціальних партнерів, організації громадянського суспільства та інші зацікавлені сторони схвалити та дотримуватися Декларації принципів гендерно-рівного суспільства у 2025 році та цілей Плану дій та вживати заходів на відповідному рівні.

Стратегія ЄС щодо гендерної рівності реалізує зобов'язання Єврокомісії щодо створення Союзу рівності, яка закладена у головних шести цінностях Європейського союзу, однією з яких і є рівність, тобто заборона будь-якої дискримінації, нетерпимість до корупції, енергоефективність житла, рівні можливості для осіб інвалідністю, урівняння в правах жінок та чоловіків. Стратегія окреслила політичні цілі та дії для досягнення значного прогресу в напрямку гендерної рівності в Європі до 2025 року. Метою є Союз, в якому всі жінки та дівчата, чоловіки та хлопці, у всій своїй різноманітності, можуть вільно йти своїм обраним шляхом у житті, мають рівні можливості для розвитку та можуть рівноправно брати участь у житті суспільства та керувати європейським суспільством [2].

Основні цілі полягають у боротьбі з гендерно зумовленим насильством, руйнуванні гендерних стереотипів, подолання гендерного розриву на ринку праці, забезпеченні рівної участі в різних економічних секторах, вирішенні проблеми гендерних упереджень в оплаті праці та пенсіях, подолання гендерного розриву у сфері догляду та досягненні гендерного балансу в процесі прийняття рішень та політиці. Стратегія застосовує подвійний підхід до гендерного мейнстрімінгу, поєднаний з цілеспрямованими діями, з інтерсекційністю як горизонтальним принципом її реалізації. Хоча стратегія зосереджена на діях в рамках ЄС, вона відповідає зовнішній політиці ЄС щодо гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок.

Одним із перших результатів стратегії стали обов'язкові заходи щодо прозорості оплати праці, які Комісія представила 4 березня 2021 року. У травні 2023 року було прийнято Директиву про прозорість оплати праці. Нові правила допоможуть реалізувати принцип рівної оплати за рівну працю або працю рівної цінності, закріплений у Договорі про заснування Європейської Спільноти 1957 року.

8 березня 2022 року Європейська Комісія ухвалила нову загальноєвропейську пропозицію щодо директиви про боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством. 6 лютого 2024 року держави-члени ЄС досягли політичної згоди щодо цієї пропозиції. Ця директива є першим комплексним правовим інструментом на рівні ЄС для боротьби з насильством щодо жінок, яке залишається поширеним. Вона криміналізує певні форми фізичного насильства, як онлайн, так і офлайн, а також передбачає комплексні заходи для захисту, забезпечення доступу до правосуддя та підтримки жертв (наприклад, створення притулків, кризових центрів для жертв зґвалтувань, гарячі лінії) [3].

Не менш важливим документом у сфері досягнення гендерної рівності є Директива ЄС про гендерний баланс у радах директорів компаній, яка спрямована на покращення гендерного балансу на керівних посадах у найбільших компаніях на території ЄС. Після 10 років переговорів директиву було нарешті прийнято 22 листопада 2022 року. Нові європейські правила допоможуть подолати скляну стелю в радах директорів компаній, що відіграють важливу роль на біржі праці, та нададуть багатьом жінкам, які мають кваліфікацію для обіймання керівних посад, реальний шанс досягти успіху у професійній діяльності [4].

Важливим кроком у сфері досягнення гендерної рівності на теренах ЄС є нові права батьків та опікунів у забезпеченні балансу між роботою та особистим життям, які набули чинності у серпні 2022 року. У вересні 2022 року Комісія представила Європейську стратегію щодо догляду, поєднану з новими цілями щодо дошкільної освіти та догляду для покращення участі жінок на ринку праці. Неоднакові послуги з догляду мають непропорційний вплив на жінок, оскільки додаткові або неформальні обов'язки з догляду за неповнолітніми дітьми у родині переважно реалізуються жінками. Це призводить до тривалої відсутності жінок на ринку праці у зв'язку з відпустками по догляду за дітьми, внаслідок чого скорочується їх робочий час та можливості для гідного нарахування пенсійних виплат у подальшому. Для багатьох жінок – це крок до зменшення кар'єрних можливостей, нижчої заробітної плати та пенсій у порівнянні з їхніми однолітками-чоловіками [5].

Для ефективного функціонування будь-якого суспільства 8 березня 2023 року Європейська Комісія розпочала кампанію з подолання гендерних стереотипів. Ця кампанія під назвою «Покінчимо з гендерними стереотипами» (EndGenderStereotypes) тривала протягом 2023 року та була присвячена гендерним стереотипам, які впливають як на чоловіків, так і на жінок у різних

сферах життя, включаючи вибір кар'єри, розподіл обов'язків з догляду та прийняття рішень.

У жовтні 2023 року Європейська Комісія стала учасницею Конвенції Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок та домашньому насильству та боротьбу з ними (Стамбульська конвенція). ЄС тепер зобов'язаний дотримуватися амбітних та комплексних стандартів щодо запобігання та боротьби з насильством щодо жінок у сферах судового співробітництва у кримінальних справах, надання притулку та принципу невідворення, а також у власному державному управлінні. Це включає фінансування, політичні та законодавчі заходи [6].

Восени 2023 року Європейською Комісією було створено Мережу ЄС щодо запобігання гендерно зумовленому насильству та домашньому насильству (EU network on prevention of gender-based violence and domestic violence). Мережа забезпечує проведення форуму, де країни ЄС та інші зацікавлені сторони обговорюють актуальні питання, пов'язані із обговорення потреб у запобіганні насильству, які недостатньо враховані, можливих шляхів запобігання гендерному насильству (наприклад, як залучати конкретні цільові групи та фахівців, працювати з громадами, залучати чоловіків та хлопців тощо) обміну знаннями та інструментами для ефективної оцінки ризиків та виявлення вразливих факторів [7].

У грудні 2024 року Європейська Комісія опублікувала опитування Євробарометра (служба, створена Європейською Комісією для вивчення громадської думки громадян країн-членів ЄС з питань політики, гуманітарної допомоги, стратегії розвитку та інших сфер суспільного життя) щодо гендерних стереотипів. Було виявлено, що громадяни ЄС вважають, що гендерна рівність вигідна як жінкам, так і чоловікам. Однак, гендерні стереотипи і надалі зберігаються в різних сферах, з відмінностями між країнами та віковими групами. Щодо реалізації жінок у професійній сфері, половина респондентів погоджується, що жінка має такі ж шанси на підвищення по службі, як і чоловік (52%). 40% опитаних погоджуються, що чоловіки часто заробляють більше за жінок, оскільки до їх роботи ставиться більше вимог, тоді як 34% вважають, що жінки повинні надавати пріоритет своїм сімейним обов'язкам, а не кар'єрному зросту. Менше 1/4 погоджується, що жінки недостатньо амбітні, щоб отримати керівні посади в організації чи підприємстві (23%), і що чоловіки, які беруть відпустку по догляду за дитиною, демонструють брак амбіцій щодо своєї реалізації у професії (19%). 47% респондентів погоджуються, що чоловіки більш амбітні в політичній сфері, ніж жінки. На рівні ЄС понад половина респондентів виступають за запровадження тимчасових заходів (квот) для подолання недостатнього представництва жінок у політиці [8].

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що Європейський Союз постійно прагне підвищити свої очікування щодо держав-членів, щоб вони якомога швидше досягли найвищих балів у світових рейтингах гендерної рівності. Згадані вище нормативно-правові акти чітко показують, що ці зміни відбуваються повільно, але все більше країн вживають заходів для

розширення своєї економічної участі та можливостей, а також вищий відсоток жінок обіймає керівні посади/політичні посади. ЄС розробляє соціальну політику, щоб забезпечити жінкам відчуття рівності з чоловіками та, що найважливіше, відчуття безпеки та поваги до них. На сьогодні політика гендерної рівності є однією з ключових тем, якою займаються інституції Європейського Союзу – кожна з них розробляє власні стратегії або повідомлення для максимізації рівного ставлення до жінок.

Список використаних джерел

1. План дій із гендерної рівності: права жінок та дівчат є основою глобальної стратегії для гендерної рівності. 26.11.2020. Brussels. URL: <https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine>
2. Gender equality strategy. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/gender-equality/gender-equality-strategy_en
3. Directive (EU) 2024/1385 of the European Parliament and of the Council of 14 May 2024 on combating violence against women and domestic violence. Document 32024L1385. PE/33/2024/REV/1 URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1385/oj/eng>
4. Directive (EU) 2022/2381 of the European Parliament and of the Council of 23 November 2022 on improving the gender balance among directors of listed companies and related measures. Document 32022L2381. PE/59/2022/INIT URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2022/2381/oj>
5. Communication from the Commission to the European Parliament, The Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on the European care strategy. Brussels, 7.9.2022 COM(2022) 440 final URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52022DC0440>
6. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence Istanbul. 11.V.2011. Document 22023A0602(01). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=oj:JOL_2023_143_I_0003#
7. EU network on prevention of gender-based violence and domestic violence URL: https://commission.europa.eu/eu-network-prevention-gender-based-violence-and-domestic-violence_en
8. 2025 report on gender equality in the EU. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2025. 80 s. URL: https://commission.europa.eu/document/download/055fdbab-5786-425e-a072-652bf53d8fe4_en?filename=Gender%20Equality%20Report.pdf&prefLang=pl

О.Б. Онишко,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії, історії та
конституційного права ННІПД*

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

О.М. Федорчук,

здобувач вищої освіти

ЕЛЕКТРОННІ ПЕТИЦІЇ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ В ПРОЦЕСІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Епоха цифровізації зумовила розвиток інформаційних технологій у сфері політичної участі громадян здійснювати вплив на владу, відкривши інші способи взаємодії з владою. Одним із способів взаємодії є електронні петиції, які дозволяють швидко привернути увагу і отримати підтримку у важливих питаннях. Громадяни дедалі активніше потребують реальних механізмів впливу на важливі рішення, а не лише формальної участі у процесах. Сьогодні електронні петиції – один із найбільш доступних способів реалізації запиту суспільства.

Метою наукової розвідки є аналіз нормативно – правової бази, яка регулює інститут електронних петицій, охарактеризувати значення електронних петицій у демократичних процесах держави, визначити основні проблеми та перешкоди у функціонуванні інституту електронних петицій.

Ст. 40 Конституції України встановлює політичне право громадян на індивідуальні та колективні письмові звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів [1]. Оскільки на момент прийняття Конституції України електронні сервіси були ще в процесі розробки, то і форма звернення визначалася відповідна. Однак, цифровізація усіх сфер державотворення спонукала до надання можливостей громадянам швидко і якісно долучитися до вирішення питань загальнодержавного та місцевого значення шляхом створення сучасних он-лайн платформ та застосунків. 28 серпня 2015 року був прийнятий Указ Президента «Про Порядок розгляду електронної петиції», адресованій Президентові України» відповідно до цього наступного дня на офіційному сайті президента було запущено сервер петицій [2].

Електронна демократія, хоча й не є новим явищем, набуває більшої ефективності завдяки використанню сучасних інформаційних технологій. Це, у свою чергу, сприяє розширенню можливостей громадян щодо участі в державному управлінні та підвищенню ефективності діяльності урядових інституцій. За результатами моніторингу першого дня роботи системи, найбільшу популярність отримала петиція, що стосувалася створення реєстру чиновників. Водночас частина поданих звернень була відхилена у зв'язку з невідповідністю встановленим вимогам до петицій.

Система електронних петицій була розроблена за експертної та фінансової підтримки програми «Електронне врядування задля підзвітності влади та участі громади» (EGAP), що фінансується Швейцарською Конфедерацією. У процесі створення сервісу було враховано досвід функціонування аналогічних платформ, а також застосовано сучасні

механізми електронної ідентифікації, що сприяють забезпеченню відкритості, доступності та надійності системи, мінімізуючи ризики фальсифікацій [3].

Відповідно до Закону України «Про звернення громадян» ст. 23-1 електронна петиція – це форма звернення громадян до органів державної влади або місцевого самоврядування, яка подається через веб – сайти і має на меті збір підписів на її підтримку [4]. Петиція містить певну проблему або пропозицію, дані автора і повинна бути опублікована для відкритого доступу громадян. Для подання електронної петиції автор повинен заповнити форму на сайті petition.president.gov.ua. і вказати текст звернення.

Електронна петиція опубліковується протягом двох робочих днів, після цього починається збір підписів. Для того щоб петиції розглянув президент України необхідно зібрати не менше 25 000 підписів протягом 90 днів. Після того, як петиція збрала достатню кількість голосів інформація про початок розгляду оприлюднюється, а сама петиція розглядається невідкладно не пізніше 10 робочих днів. Після розгляду надається офіційна відповідь [4].

Електронні петиції є важливим інструментом демократичного контролю з боку громадян. Вони виступають механізмом взаємодії між державою і суспільством, сприяють формуванню довіри громадян до влади і створюють додаткові можливості для залучення громадян до процесів формування державної політики. Серед ключових інструментів електронної демократії, що використовуються на рівні місцевих громад, виділяють сервіси “Громадський бюджет” та “Відкрите місто”. Ці інструменти є основою для вирішення не лише соціальних питань розвитку громад України, а й економічних. Вони створюють умови для зростання соціально – економічної активності жителів, розвитку ефективних форм взаємодії між бізнесом і місцевою владою та зростання економічного потенціалу [5].

Першою петицією, яка досягла необхідної кількості голосів, стала петиція від Української асоціації власників зброї, в якій вимагалось законодавчо затвердити право громадян на захист. У перший день функціонування системи було подано близько 200 електронних петицій, з яких 120 уже оприлюднено на офіційному вебсайті, тоді як інші перебували на стадії модерації [6]. З появою петицій прослідковується позитивна динаміка розвитку електронного урядування в Україні, зокрема підвищення позиції держави у світовому рейтингу, що свідчить про ефективність впровадження інструментів електронної демократії.

До головних проблем функціонування інституту електронних петицій належить недостатня обізнаність населення про існування сервісу електронних петицій. Дослідження на прикладі Лисичанської міської ради показало, що 54% жителів не знали про існування відповідної системи, а лише 8% підписували петицію. При цьому 92% опитаних заявили, що ніколи не підписували електронні петиції [7].

Серед причин низької активності є ігнорування поширення інформації у громадському просторі. Під час аналізу деяких петицій було виявлено дефекти їх змісту, а саме мета петиції сформульована не чітко і була розміщена

не на початку тексту, петиції написані із допущенням орфографічних помилок, що знижує їх сприйняття [8].

Процес розвитку інституту електронних петицій відбувається в умовах правового вакууму щодо низки важливих питань. Недосконалість законодавства у сфері електронних петицій породжує конкретні проблеми правового регулювання, особливо стосовно органів місцевого самоврядування. Для підвищення результатів розгляду електронних петицій важлива не лише кількість підписів, а й сила аргументу. Слабка петиція з сотнями підписів не отримає належної підтримки, натомість аргументоване та максимально наближене до потреб суспільства звернення з кількома десятками підписів може похитнути систему [9].

Існує ризик зловживання петиціями у політичних цілях - через постановку в порядок денний, подання фальшивих голосів та маніпулятивні інформаційні кампанії. Також наявні ризики адміністративних зловживань під час підрахунку підписів. Громадянам не вистачає механізмів моніторингу розгляду та контролю за виконанням електронних петицій.

Запровадження воєнного стану внесло низку законодавчих колізій, які пов'язані із функціями військових адміністрацій і органів місцевого самоврядування. Психологічне та фізичне виснаження посадових осіб в умовах стресу суттєво знижує ефективність розгляду петицій та якість надання публічних послуг. Більшість органів місцевого самоврядування стикаються з технічними проблемами у цифровій роботі: лише 39% не мали жодних проблем із цифровізацією. Серед основних перешкод – нестача цифровізованих технічних ресурсів, 37% – труднощі з автоматизацією обміну даними 23% і низька якість даних [3].

Загальний аналіз застосування електронних петицій упродовж 2020 – 2023 років показує, що місцеві петиції користуються значно меншим попитом порівняно з петиціями національного рівня. Уже з 2024 року кількість петицій значно збільшилася переважно більшість з них є про присвоєння звання Героя України (посмертно).

Висновки. Виходячи із вищевикладеного, слід підсумувати, що електронні петиції – це важливий інструмент прямої демократії, спосіб повернути довіру громадян до влади і навіть подолати її пасивність. Будь-яка, як фізична особа, може подати петицію, предметом якої може бути, зокрема, «вимога» щодо зміни чинного законодавства чи рішень органів влади та місцевого самоврядування..

Інститут електронних петицій є важливим інструментом реалізації права громадян на звернення, гарантованого статтею 40 Конституції України. Він забезпечує можливість громадянам безпосередньо брати участь у формуванні державної політики, відображає принципи відкритості, публічності та підзвітності влади, що є невід'ємними складовими демократичного суспільства.

Електронні петиції сприяють розвитку електронної демократії, посиленню зворотного зв'язку між владою та громадськістю, створенню умов

для обговорення суспільно важливих питань та пошуку спільних рішень. Попри це, інститут електронних петицій стикається з низкою проблем і перешкод: низьким рівнем правової культури населення, формальним підходом органів влади до розгляду петицій, відсутністю дієвого механізму контролю за виконанням результатів їх розгляду, технічними проблемами електронних платформ, а також можливістю зловживання з боку користувачів (фальсифікація підписів, дублювання звернень тощо).

Для підвищення ефективності функціонування цього інституту необхідно: удосконалити процедуру розгляду електронних петицій і запровадити обов'язковий механізм реагування з боку органів влади, підвищити рівень цифрової грамотності громадян та популяризувати культуру участі в е-демократії, забезпечити прозорість процесу збору підписів і технічну безпеку платформ, розвивати партнерство держави з громадськими організаціями, які можуть брати участь у створенні незалежних петиційних сервісів.

Список використаних джерел

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
2. Про Порядок розгляду електронної петиції, адресованої Президентові України. Указ Президента України № 523/2015 від 28.08.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/523/2015>
3. В Уряді запрацювала система подачі електронних петицій. Урядовий портал. 30.08.2016. URL: <https://petition.kmu.gov.ua/petitions/new/search>
4. Про звернення громадян. Закон України № 393/96-ВР від 02.10.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Механізми електронної участі громадян у контролі за діяльністю Міністерства юстиції України. URL: <https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/357595>
6. Батан Ю.Д., Шевченко Ю.О. Електронна петиція як особлива форма прямої демократії в умовах воєнного стану. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a0019ef4-341e-4887-855c-3f43d202d391/content>
7. Електронна петиція: знай, застосовуй та впливай. Міжнародний фонд «Відродження». URL: https://dobrochyn.org.ua/wp-content/uploads/2015/10/Booklet_EP.pdf
8. Вовк С.О., Морозов О.Д. Проблеми реалізації механізму електронної петиції на місцевому рівні (на матеріалі Лисичанської міської ради). Наукові записки Малої академії наук України, № 1 (17). 2020. С. 60-66. URL: <https://snman.science/index.php/sn/article/view/46>
9. Покрасьон А.О., Булко Л.О., Товстоган Ю. В. Електронні петиції до органів місцевого самоврядування: проблеми правового регулювання та шляхи їх вирішення. Юридичний науковий електронний журнал № 3/2024. С. 95-98. URL: https://lsej.org.ua/3_2024/22.pdf

Я.П. Павлович-Сенета,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту
права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ПРИНЦИП ОФІЦІЙНОСТІ В АДМІНІСТРАТИВНІЙ ПРОЦЕДУРІ: ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Сучасний розвиток адміністративного права України нерозривно пов'язаний із реформуванням діяльності публічної адміністрації та впровадженням європейських стандартів належного урядування. Важливим етапом такого реформування стало прийняття Закону України «Про адміністративну процедуру», який уперше на загальному законодавчому рівні закріпив систему принципів адміністративної процедури.

Одним із ключових принципів адміністративної процедури є принцип офіційності. Його сутність полягає в активній ролі адміністративного органу щодо встановлення всіх фактичних обставин справи, збору та оцінки доказів, необхідних для прийняття законного та обґрунтованого адміністративного акта. Згідно частини 1 статті 16 Закону України «Про адміністративну процедуру», адміністративний орган зобов'язаний встановлювати обставини, що мають значення для вирішення справи, і за необхідності збирати для цього документи та інші докази з власної ініціативи, у тому числі без залучення особи витребувати документи та відомості, отримувати погодження та висновки, необхідні для вирішення справи [1].

Значення принципу офіційності особливо зростає в умовах цифровізації публічного управління та розвитку сервісної держави, оскільки саме він забезпечує належний баланс між публічними інтересами та правами приватних осіб.

Проблематика адміністративної процедури та її принципів традиційно перебуває у центрі уваги вітчизняної адміністративно-правової науки. Значний внесок у дослідження цієї проблематики зробили І. Бойко, Р. Мельник, О. Миколенко, Т. Коломєць, В. Тимошук, А. Школик, та інші науковці.

На думку більшості дослідників, принцип офіційності визначає активний характер діяльності адміністративного органу під час розгляду адміністративної справи та покладає на нього обов'язок самостійно встановлювати обставини, що мають значення для прийняття рішення [2, с. 82].

У сучасних наукових працях принцип офіційності розглядається не лише як процесуальна вимога, а й як важливий елемент забезпечення права особи на належне адміністративне провадження [3, с. 45]. Відповідно до частини 2 статті 16 Закону України «Про адміністративну процедуру», адміністративний орган не може зобов'язувати особу самостійно отримувати документи та інші докази,

необхідні для здійснення адміністративного провадження, якщо такий обов'язок не визначено законом [1].

Таким чином, відповідно до змісту цього принципу адміністративний орган зобов'язаний самостійно встановлювати обставини справи, необхідні для її вирішення, а також за власною ініціативою збирати документи, відомості та інші докази, якщо вони мають значення для прийняття рішення. Фактично законодавець відмовився від моделі, за якої весь тягар доказування покладається на заявника, та закріпив активну роль адміністративного органу у процедурі прийняття адміністративного акта. Згідно частини 3 статті 16 Закону України «Про адміністративну процедуру», адміністративний орган не може вимагати від особи надання документів та відомостей, що перебувають у володінні адміністративного органу або іншого органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування, підприємства, установи або організації, що належить до сфери управління такого органу [1].

Принцип офіційності є тісно пов'язаним із принципами законності, рівності учасників адміністративного провадження, обґрунтованості, пропорційності та добросовісності.

Принцип офіційності забезпечує ефективність адміністративної процедури шляхом покладення на адміністративний орган обов'язку встановити об'єктивну істину у справі.

Практичне значення цього принципу полягає у тому, що адміністративний орган не має права:

- обмежуватися формальною перевіркою поданих документів;
- покладати на особу надмірний обов'язок щодо доказування;
- приймати рішення без повного з'ясування обставин справи;
- відмовляти у задоволенні заяви лише через відсутність документів, які

можуть бути отримані органом самостійно.

Реалізація принципу офіційності сприяє підвищенню якості адміністративних рішень та зміцненню довіри громадян до діяльності органів публічної влади.

Попри законодавче закріплення принципу офіційності, практика його реалізації стикається з низкою проблем.

По-перше, значна кількість органів публічної адміністрації продовжує застосовувати формальний підхід до розгляду адміністративних справ, перекладаючи обов'язок зі збору доказів на заявника. Одним із поширених випадків є сфера соціального забезпечення, де громадяни, звертаючись за призначенням пенсії чи соціальної допомоги, стикаються з вимогою надати повний пакет документів, навіть якщо значна частина інформації вже міститься у державних реєстрах. Замість того, щоб самостійно витребувати необхідні дані з відповідних баз, органи Пенсійного фонду чи органи соціального захисту змушують заявника збирати довідки з різних установ, що суперечить принципу офіційності адміністративної процедури, який передбачає активну роль адміністрації у встановленні фактичних обставин справи [5, с. 19].

По-друге, недостатній рівень підготовки посадових осіб щодо застосування нового законодавства призводить до неоднакового розуміння змісту принципу офіційності [5, с. 20].

У практиці це проявляється в тому, що різні органи публічної адміністрації по-різному трактують обсяг своїх обов'язків щодо збору та перевірки доказів. Наприклад, у деяких випадках посадові особи вважають, що їхня роль обмежується лише формальною перевіркою поданих заявником документів, тоді як інші органи намагаються активно витребувати необхідну інформацію з державних реєстрів чи від інших установ. Така різноманітність підходів свідчить про відсутність єдиної управлінської культури та належної професійної підготовки [6, с. 185].

По-третє, окремі положення спеціального законодавства досі не приведені у відповідність до Закону України «Про адміністративну процедуру», що створює колізії у правозастосуванні. Це породжує численні колізії у правозастосуванні, адже норми галузевих актів часто містять інші вимоги щодо порядку розгляду справ, ніж ті, що закріплені у базовому законі. Наприклад, у сфері дозвільних процедур окремі закони продовжують вимагати від заявника подання документів, які відповідно до Закону «Про адміністративну процедуру» мають бути витребувані адміністративним органом самостійно [7, с. 89].

Подібні суперечності можна простежити й у сфері будівельного та земельного законодавства, де окремі процедури щодо отримання дозволів чи погоджень не узгоджені з новими вимогами щодо адміністративного провадження. Це призводить до того, що посадові особи, керуючись нормами спеціального закону, діють у спосіб, який суперечить загальним принципам адміністративної процедури, зокрема принципу офіційності. Внаслідок цього громадяни стикаються з неоднаковим застосуванням права залежно від конкретного органу чи навіть регіону, що підриває довіру до системи публічної адміністрації.

Відсутність системної гармонізації законодавства створює ситуацію, коли принцип офіційності адміністративної процедури залишається декларативним, а його практична реалізація залежить від суб'єктивного розуміння посадових осіб та від того, який нормативний акт вони вважають пріоритетним.

По-четверте, відсутність сталої судової практики щодо застосування Закону України «Про адміністративну процедуру» поки що ускладнює формування єдиних підходів до реалізації принципу офіційності [8, с. 116].

Хоча принцип офіційності отримав нормативне закріплення лише після прийняття Закону України «Про адміністративну процедуру», його зміст фактично застосовувався адміністративними судами і раніше.

У практиці адміністративних судів неодноразово визнавалися протиправними рішення органів влади у випадках, коли такі органи:

- не дослідили всі істотні обставини справи;
- не витребували необхідні документи;
- не перевірили достовірність відомостей;
- не надали належної оцінки доказам;

- прийняли рішення на підставі неповно з'ясованих обставин [9, с. 98].

У податкових, міграційних, земельних та дозвільних спорах суди послідовно наголошували на необхідності всебічного дослідження фактичних обставин справи як передумови прийняття законного адміністративного акта.

Таким чином, порушення принципу офіційності дедалі частіше розглядається як самостійна підстава для визнання адміністративного акта протиправним та його скасування.

Отже, принцип офіційності є одним із фундаментальних принципів адміністративної процедури та важливою гарантією захисту прав і законних інтересів приватних осіб у відносинах із публічною адміністрацією. Його сутність полягає в активній ролі адміністративного органу щодо встановлення всіх обставин справи та прийняття обґрунтованого адміністративного акта. Реалізація цього принципу сприяє підвищенню якості адміністративних рішень, забезпеченню законності діяльності органів влади та утвердженню європейських стандартів належного урядування.

Список використаних джерел:

1. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>
2. Бойко І. В. Адміністративна процедура: теоретико-правові засади розвитку. Харків: Право, 2020. 328 с.
3. Коломосьць Т. О. Адміністративне право України. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 576 с.
4. Мельник Р. С. Загальне адміністративне право в питаннях і відповідях. Київ: Юрінком Інтер, 2022. 432 с.
5. Георгієвський Ю., Щербакова О. Проблеми застосування принципів адміністративної процедури. *Застосування Закону України «Про адміністративну процедуру» при вирішенні адміністративними судами публічно-правових спорів: концептуальні підходи та практичні проблеми*: збірник тез за матеріалами Всеукраїнського круглого столу (12 грудня 2024 р.). Харків: Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2024. С. 18-23. URL: <https://nauka.nlu.edu.ua/nauka/vnd/zbirnyky-naukovykh-konferenczij/>.
6. Тимощук В. П. Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Київ: Факт, 2021. 480 с.
7. Школик А. М. Адміністративна процедура: навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2023. 312 с.
8. Миколенко О. І. Закон України «Про адміністративну процедуру»: проблеми імплементації та перспективи розвитку. *Правова держава*. 2022. № 48. С. 115-123.
9. Єфіменко Н. Принцип офіційності в адміністративному судочинстві: сучасні підходи до розуміння. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2025. № 84. С. 97-103.

Я.П. Павлович-Сенета,
кандидат юридичних наук, доцент,

*доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту
права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

А.С. Босак,
*здобувач вищої освіти
навчально-наукового інституту
права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ПОЛІЦЕЙСЬКИЙ ОФІЦЕР ГРОМАДИ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Реформування правоохоронної системи України передбачає впровадження нових підходів до забезпечення публічної безпеки та правопорядку. Одним із найбільш успішних проєктів останніх років став проєкт «Поліцейський офіцер громади», започаткований Національною поліцією України у межах реалізації концепції Community Policing [1].

Сутність зазначеного проєкту полягає у закріпленні за кожною територіальною громадою поліцейського, який постійно працює на її території, безпосередньо взаємодіє з мешканцями та бере участь у вирішенні локальних безпекових проблем. Основною метою проєкту є підвищення рівня довіри населення до поліції та забезпечення ефективної профілактики правопорушень на місцевому рівні.

Проблематика діяльності поліцейських офіцерів громад останніми роками активно досліджується українськими науковцями.

Зокрема, Н. Вітвіцька зазначає, що інститут поліцейського офіцера громади є сучасною формою трансформації правоохоронної діяльності, яка ґрунтується на принципах партнерства між поліцією та суспільством і спрямована на підвищення ефективності забезпечення правопорядку на місцевому рівні [2, с. 45].

Окремі аспекти взаємодії поліції та територіальних громад досліджували О. Бандурка, В. Галуцько, О. Безпалова, Ю. Битяк, В. Настюк та інші вчені. Проте подальший розвиток інституту поліцейського офіцера громади потребує додаткового наукового осмислення в умовах децентралізації та воєнного стану.

Нормативну основу діяльності поліцейських офіцерів громад становлять:

- Конституція України;
- Закон України «Про Національну поліцію»;
- Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»;
- Закон України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону»;
- відомчі нормативно-правові акти Національної поліції України.

Відповідно до статті 11 Закону України «Про Національну поліцію» діяльність поліції здійснюється на засадах партнерства з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями [3].

Саме реалізація цього принципу стала підґрунтям для створення проєкту «Поліцейський офіцер громади», який орієнтований на безпосередню взаємодію поліції та місцевих жителів.

Поліцейський офіцер громади є спеціально підготовленим працівником поліції, який закріплюється за конкретною територіальною громадою та здійснює свою діяльність з урахуванням її потреб і особливостей [4, с. 193].

Основними завданнями поліцейського офіцера громади є:

- профілактика правопорушень;
- забезпечення публічної безпеки;
- реагування на звернення громадян;
- протидія домашньому насильству;
- взаємодія з органами місцевого самоврядування;
- проведення превентивної роботи серед дітей та молоді;
- координація безпекових проєктів у громаді [5, с. 54].

Особливістю діяльності поліцейського офіцера громади є його постійна присутність на території обслуговування. На відміну від традиційної моделі роботи дільничних офіцерів поліції, нова модель передбачає тісний контакт із мешканцями та орієнтацію на потреби конкретної громади.

Однією з ключових особливостей діяльності поліцейського офіцера громади є співпраця з органами місцевого самоврядування.

Така взаємодія здійснюється шляхом:

- участі у розробленні місцевих програм безпеки;
- проведення спільних профілактичних заходів;
- організації інформаційно-просвітницької роботи;
- реалізації проєктів відеоспостереження;
- реагування на проблеми місцевого значення [6, с. 115].

Органи місцевого самоврядування нерідко забезпечують поліцейських офіцерів службовими приміщеннями, транспортом та матеріально-технічною підтримкою, що сприяє ефективнішому виконанню службових обов'язків.

Функціонування поліцейських офіцерів громад базується на концепції Community Policing, яка передбачає партнерство поліції та населення у сфері забезпечення безпеки.

Основними принципами Community Policing є:

- довіра населення до поліції;
- відкритість діяльності правоохоронних органів;
- орієнтація на потреби громади;
- профілактика правопорушень;
- спільна відповідальність за стан безпеки [1].

Сучасні наукові дослідження засвідчують, що розвиток партнерства між поліцією та громадою є одним із найефективніших механізмів підвищення рівня

публічної безпеки та вдосконалення адміністративно-правових відносин у правоохоронній сфері.

Попри значні позитивні результати функціонування інституту поліцейського офіцера громади, існує низка проблем [7, с. 178].

По-перше, нерівномірний рівень фінансової спроможності територіальних громад.

По-друге, кадровий дефіцит у підрозділах Національної поліції.

По-третє, недостатня матеріально-технічна забезпеченість окремих громад.

По-четверте, необхідність подальшого вдосконалення нормативного регулювання статусу поліцейського офіцера громади.

По-п'яте, зростання безпекових викликів в умовах воєнного стану.

Подальший розвиток зазначеного інституту доцільно здійснювати шляхом розширення мережі поліцейських офіцерів громад, удосконалення правового регулювання їх діяльності, розвитку цифрових механізмів взаємодії з населенням, посилення співпраці з органами місцевого самоврядування, впровадження нових форм превентивної діяльності, використання кращих європейських практик Community Policing.

Отже, поліцейський офіцер громади є одним із найбільш успішних напрямів реформування Національної поліції України та важливим елементом сучасної системи забезпечення публічної безпеки. Його діяльність базується на принципах партнерства поліції та громади, сприяє профілактиці правопорушень, підвищенню рівня довіри населення до правоохоронних органів та розвитку місцевих безпекових ініціатив.

Список використаних джерел:

1. Концепція реалізації проєкту «Поліцейський офіцер громади» (Community Policing). *Національна поліція України*: веб-сайт. URL: <https://npu.gov.ua/>
2. Вітвіцька Н. В. Адміністративно-правовий статус поліцейського офіцера громади: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2025. 220 с.
3. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
4. Щербина М. О. Адміністративно-правовий статус поліцейського офіцера громади: аналіз та удосконалення законодавства. *Юридична наука*. 2020. № 4 (106). С. 192-199.
5. Бандурка О. М. Управління в органах Національної поліції України. Харків: Право, 2021. 420 с.
6. Безпалова О. І. Організація діяльності Національної поліції України: навчальний посібник. Харків: Право, 2022. 368 с.
7. Галуцько В. В. Адміністративна діяльність Національної поліції України: монографія. Київ: Алерта, 2021. 352 с.

О.З. Панкевич,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії, історії та конституційного права
ННІ права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ),
старший науковий співробітник
Лабораторії прав людини імені академіка Петра Рабіновича
(НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України)*

СТАНДАРТИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО РЕЛІГІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ: ДЕЯКІ ВСТУПНІ ЗАУВАГИ

Свобода віровизнання та віросповідання належить до фундаментальних людських прав, які становлять один із наріжних каменів європейської правозахисної системи. У правопорядку ЄС це право закріплене на найвищому юридичному рівні – рівні первинного права, зокрема у ст. 10 Хартії основних прав ЄС, та конкретизується у багаторічній практиці Суду справедливості ЄС у нерозривному взаємозв'язку з принципами недискримінації, пропорційності та поваги до «розмаїття культур і традицій народів Європи, національної ідентичності держав-членів» [1]. Наголосимо, що імплементація стандартів ЄС у сфері свободи совісті та віросповідання має не лише правозахисний, а й *системоутворюючий* характер для демократичного конституційного ладу.

Очевидно, що *актуальність* імплементації стандартів ЄС у царині свободи совісті для Української держави зумовлена, передусім, її стратегічним курсом на набуття повноправного членства у вказаному інтеграційному об'єднанні та необхідністю виконання політичних і правових умов, визначених Копенгагенськими критеріями. У межах процесу європейської інтеграції питання дотримання фундаментальних прав, зокрема свободи релігії або переконань, перебуває під постійним пильним контролем Європейської комісії, відповідна оцінка якої оприлюднюється в її щорічних звітах щодо прогресу України як держави-кандидата. Відповідність національного законодавства та правозастосовної практики стандартам вказаного інтеграційного утворення у цій сфері розглядається як результат наближення до «*Acquis de l'Union*», насамперед у межах розділів, які стосуються судової влади, основних прав та верховенства права.

Стандарти ЄС щодо забезпечення та захисту релігійних прав визначаються відповідною системою первинного та вторинного законодавства, а також спеціальними стратегічними документами. Зараз зосередимося лише на актах первинного права.

У Преамбулі *Договору про ЄС (ДЄС)* згадується, зокрема про «натхнення від культурного, *релігійного* та гуманістичного спадку Європи» [2]. Гадаємо, цей фрагмент є доволі показовим в нашу секулярну добу і написаний очевидно із дотриманням вимог так званої політкоректності, адже зрозуміло, що йдеться власне про *християнську* (католицьку, протестантську та православну)

спадщину! Слід погодитися також з чеськими науковцями, котрі зауважують: «Хоча деякі абзаци виражають радше політичні погляди та ідеологічні конотації, часто термінологічно загальні, Преамбула важлива для тлумачення права ЄС. Суд ЄС використовує її переважно для телеологічного тлумачення первинного права. З цієї точки зору Преамбула є не простим волевиявленням, а істотною частиною джерел первинного права» [3, с. 1239-1240].

Окрім цього ст. 2 ДЄС визначає «повагу до прав людини, зокрема осіб, що належать до меншин» як засадничу цінність Союзу» [2]. Очевидно, що це положення охоплює й *релігійні* права, й *релігійні* меншини.

Ст. 17 *Договору про функціонування ЄС (ДФЄС)* зобов'язує ЄС поважати національний правовий статус церков, релігійних об'єднань та громад у державах-членах та вести з ними регулярний діалог [2]. На думку Суду ЄС, ця стаття «виражає нейтралітет Союзу щодо того, яким чином держави-члени організовують свої відносини з церквами і релігійними об'єднаннями або громадами» (*Egenberger*). (...) цей нейтралітет не призводить до суттєвого виключення із застосування інших норм права ЄС. ... навіть у випадку з конфесійними організаціями зацікавлені особи мають право на ефективний судовий контроль щодо застосування винятку для релігійних організацій з Директиви Ради 2000/78/ЄС, що встановлює загальні рамки для рівного ставлення у сфері зайнятості та професійної діяльності (*Egenberger*)» [3, с.63].

У публікації F. Colombo слушно стверджується, що ст. 17 ДФЄС не визнає національної компетенції *ex ante* у всіх релігійних питаннях; вона лише вимагає від ЄС утримуватися від регулювання справ, які конкретно характеризуються високим рівнем конфесійної специфічності: «ст. 17 ДФЄС тлумачиться переважно як «запобіжне положення», спрямоване на запобігання впливу ЄС (навіть опосередковано) на національні положення, що мають релігійний підтекст» [4].

Нарешті, ст. 19 ДФЄС надає ЄС повноваження ухвалювати акти для боротьби з дискримінацією за *релігійною* ознакою.

У *Хартії основоположних прав ЄС*, яка згідно ст. 6 (1) ДЄС в редакції Лісабонського договору набула статусу первинного джерела права ЄС (*primary EU law source*), питання релігійного гатунку згадуються декілька разів, що само по собі наочно свідчить про визнання інституціями об'єднаної Європи їхньої значущості.

Центральною у цьому контексті безумовно є ст. 10, яка безпосередньо проголошує право кожного на (а) свободу думки, (б) совісті та (в) віросповідання, що «охоплює свободу змінити релігію чи переконання», а також (г) «свободу сповідувати свою релігію або переконання під час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як прилюдно, так і приватно» [1]. У контексті реалізації третьої свободи (в) Суд ЄС наголошував, що термін «релігія» включає теїстичні, нетеїстичні та атеїстичні переконання і, таким чином, стосується як «традиційних» релігій, так і інших переконань (C-56/17 *Fathi*, § 80)» [3, с. 1587].

Принципово важливими є положення, сформульовані в прецедентній практиці Суду ЄС, стосовно того, що поняття «релігія» або «релігійні переконання» у значенні ч. 1 ст. 10 ХОПЄС повинні тлумачитися у тому сенсі, що включають як *forum internum*, тобто релігію як таку (йдеться про п. (а), (б), (в) – *О.П.*), так і *forum externum*, тобто публічний прояв цієї релігії (п. (г) – *О.П.*), «включаючи прояви у вигляді одягу або використання зовнішніх символів» (*G4S Secure Solutions*, § 28; *Centraal Israëlitisch Consistorie van België and Others*, § 52) [3, с. 76-77]. Окрім того, на думку Суду, «право, гарантоване ст. 10(1) Хартії, відповідає праву, гарантованому ст. 9 ЄКПЛ, і, відповідно до ст. 52(3) Хартії, має таке ж значення та обсяг» [5]. У цьому контексті очевидно, що й можливі обмеження зазначеного права повинні відповідати вимогам ч. 2 ст. 9 Конвенції 1950 р.

Водночас ч. 3 ст. 14 розглядуваного історичного документа закріплює «право батьків забезпечувати освіту та навчання своїх дітей згідно зі своїми *релігійними*, світоглядними та педагогічними переконаннями» [1]. Проте, як слушно зазначається в науковій літературі, «неправильно вважати, що батьки мають право на те, щоб освіта їхніх дітей була повністю підпорядкована їхнім релігійним чи філософським переконанням, оскільки кожна держава визначає умови надання освіти, а отже, кожна держава сама вирішує, чи включати інформацію та знання релігійного чи філософського характеру в освітні програми. Таке включення конкретних релігійних чи філософських предметів у навчальну програму має відповідати умові, що інформація чи знання будуть передаватися об'єктивно, критично і плюралістично» [3, с. 1605].

Ч. 1 ст. 21 ХОПЄС забороняє будь-яку дискримінацію за низкою різних ознак, серед яких – й «релігія або переконання» [1]. Зауважимо, що Судом ЄС у справі *Egenberger* (яка стосувалася, зокрема, заборони дискримінації за щойно вказаною ознакою) був підтверджений той факт, що ця стаття «не потребує конкретизації положеннями права ЄС або національного законодавства для того, аби надати особам право, яке може бути забезпечене правовою санкцією» [3, с. 1633].

Нарешті, ст. 22 Хартії декларує повагу Союзу до культурного, *релігійного* та мовного розмаїття [1], що вочевидь є важливою концептуальною настановою, в тому числі для офіційних інституцій об'єднаної Європи та держав-членів (а також держав-кандидатів).

Отже, первинне право ЄС формує обов'язкові стандарти захисту релігійних прав. Договори та ХОПЄС утворюють так би мовити *конституційну основу правопорядку* цього об'єднання, у межах якої свобода думки, совісті та віросповідання визнається фундаментальним правом. Саме на рівні первинного законодавства Союзу встановлюється не лише декларативне визнання цього права, але й його юридично обов'язковий характер, що відрізняє стандарти ЄС від суто політичних або рекомендаційних механізмів [6].

Первинні джерела права ЄС забезпечують єдність і передбачуваність стандартів. Закріплення релігійних прав у первинному праві дозволяє уникнути фрагментації підходів і гарантує їх однакове розуміння на всій території ЄС.

Список використаних джерел

1. Хартія основоположних прав Європейського Союзу (2010/С 83/02). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#top
2. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#top
3. Tomášek M., Šmejkal V. та ін. Коментар до Договору про функціонування ЄС, Договору про ЄС та Хартії основоположних прав ЄС. Прага: Wolters Kluwer ČR, 2024. 1780 с.
4. Colombo F. (2020). Interpreting Article 17 TFEU: New Openings towards a European Law and Religion System. *Stato, Chiese E Pluralismo Confessionale*. DOI: <https://doi.org/10.13130/1971-8543/12856>
5. Achbita v. G4S Secure Solutions (ECLI:EU:C:2017:203). Judgment of the Court (Grand Chamber) of 14 March 2017. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62015CJ0157>
6. Панкевич О. З. Стандарти Європейського Союзу щодо релігійних прав людини (деякі вихідні засади). *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука"*. Серія: "Юридичні науки". 2026. № 2. <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2026-2-11969>

І.М. Проць,

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту
права та правоохоронної діяльності,
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Податковий контроль є складовою державного фінансового контролю та охоплює систему заходів, спрямованих на забезпечення правильності обчислення, повноти і своєчасності сплати податків та зборів.

Відповідно до Податкового кодексу України основними формами податкового контролю є ведення обліку платників податків, інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності контролюючих органів, камеральні, документальні та фактичні перевірки [1].

Після введення воєнного стану законодавець тимчасово обмежив проведення окремих видів податкових перевірок з метою підтримки бізнесу та мінімізації адміністративного навантаження. Однак у подальшому, враховуючи необхідність забезпечення бюджетних надходжень та виконання міжнародних зобов'язань України, контрольні повноваження податкових органів були поступово відновлені. У 2025 році документальні та фактичні перевірки здійснюються за умови наявності безпечного доступу до об'єктів перевірки та документів платника податків. Водночас зберігаються окремі обмеження щодо проведення перевірок платників податків, які знаходяться на тимчасово окупованих територіях або територіях активних бойових дій [2, с. 25].

Важливим елементом сучасної системи податкового контролю стало використання цифрових технологій, електронного документообігу та автоматизованих систем аналізу ризиків. Це дозволяє підвищувати ефективність контрольних заходів без значного втручання у господарську діяльність суб'єктів підприємництва. Незважаючи на поступове відновлення контрольних функцій держави, система податкового контролю стикається з низкою проблем: безпекові ризики, тобто проведення перевірок у регіонах, наближених до зони бойових дій, часто є ускладненим або неможливим; обмежений доступ до документації, адже частина підприємств втратила документи через бойові дії, окупацію або переміщення виробничих потужностей; часті зміни податкового законодавства, оскільки воєнний стан супроводжується оперативним внесенням змін до податкових норм, що ускладнює їх застосування як для платників податків, так і для контролюючих органів; зростання податкових ризиків, тому що воєнний стан створює додаткові можливості для ухилення від оподаткування та використання схем мінімізації податкових зобов'язань; кадрові та організаційні проблеми, частина працівників податкових органів залучена до виконання завдань оборонного характеру або вимушено переміщена з територій бойових дій [3, с. 50].

Для підвищення ефективності податкового контролю в умовах воєнного стану доцільно реалізувати такі заходи: подальший розвиток електронних сервісів податкового адміністрування; розширення застосування ризик-орієнтованого підходу при відборі платників для перевірок; удосконалення механізмів дистанційного контролю; підвищення прозорості діяльності контролюючих органів; гармонізація податкового законодавства з правом Європейського Союзу; забезпечення стабільності податкових правил для суб'єктів господарювання; посилення аналітичної складової податкового контролю [4, с. 26].

Податковий контроль в Україні в умовах воєнного стану зазнав суттєвих трансформацій, обумовлених необхідністю забезпечення фінансової стабільності держави та підтримки суб'єктів господарювання. Встановлено, що сучасна модель податкового контролю характеризується поєднанням контрольних заходів із механізмами підтримки бізнесу та широким використанням цифрових технологій.

Подальший розвиток системи податкового контролю має ґрунтуватися на принципах правової визначеності, цифровізації, прозорості та ризик-орієнтованого підходу. Це дозволить підвищити рівень податкової дисципліни, забезпечити стабільні бюджетні надходження та створити належні передумови для післявоєнного економічного відновлення України.

Список використаних джерел:

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
2. Греца В. Я. Модифікація податкової системи в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2023. Том 2 № 78. С. 24–31.
3. Литвинова К. А., Кобильнік Д. А. Особливості здійснення податкового обов'язку в умовах воєнного стану. Приватне і публічне право. 2024. № 4. С. 47–54.
4. Біла-Тіунова Л. Р. Теоретичні підходи до визначення сутності податкових перевірок та правові обмеження їх здійснення під час дії воєнного стану в Україні. Juris Europensis Scientia. 2024. Вип. 5. С. 24–27.

І.М. Проць,

*кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту
права та правоохоронної діяльності,
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

В.І. Петелька,

*аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту
права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

РОЗМЕЖУВАННЯ ЮРИСДИКЦІЇ СУДІВ У ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ СПОРАХ

Однією з фундаментальних гарантій права на справедливий суд є розгляд справи судом, встановленим законом. Визначення належної судової юрисдикції має важливе значення для забезпечення ефективного судового захисту прав, свобод та законних інтересів осіб. Неправильне визначення юрисдикції призводить до затягування розгляду справи, порушення принципу правової визначеності та обмеження доступу до правосуддя [1, с. 15].

Відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України публічно-правовим є спір, у якому хоча б одна сторона здійснює публічно-владні управлінські функції та спір виник у зв'язку з виконанням або невиконанням таких функцій. Юрисдикція адміністративних судів поширюється на спори

фізичних чи юридичних осіб із суб'єктами владних повноважень щодо оскарження їхніх рішень, дій або бездіяльності.

Основними ознаками публічно-правового спору є: участь суб'єкта владних повноважень; реалізація владних управлінських функцій; наявність відносин влади та підпорядкування; спрямованість спору на захист прав у сфері публічного управління.

Разом із тим сама лише участь суб'єкта владних повноважень не є достатньою підставою для віднесення спору до адміністративної юрисдикції. Вирішальним є характер правовідносин, з яких виник спір [2, с. 375].

У практиці Великої Палати Верховного Суду сформовано підхід, відповідно до якого критеріями розмежування судової юрисдикції виступають: суб'єктний склад правовідносин, предмет спору, характер спірних правовідносин, пряма вказівка закону на вид судочинства.

Найважливішим критерієм є саме характер правовідносин. Якщо спір виникає внаслідок реалізації суб'єктом владних повноважень своїх управлінських функцій, він належить до адміністративної юрисдикції. Якщо ж орган державної влади виступає учасником приватноправових відносин на рівних засадах з іншими суб'єктами, спір підлягає розгляду за правилами цивільного або господарського судочинства [3, с. 322].

Після судової реформи 2017 року Велика Палата Верховного Суду стала ключовим органом у вирішенні юрисдикційних конфліктів. У своїх постановках вона неодноразово наголошувала, що визначальним фактором є не формальна наявність суб'єкта владних повноважень серед учасників спору, а зміст спірних правовідносин. Так, у справах щодо реалізації контрольних, дозвільних, реєстраційних або наглядових функцій державних органів суди повинні виходити з того, що такі відносини мають публічно-правовий характер. Водночас майнові спори, договірні відносини або питання відшкодування шкоди можуть належати до цивільної чи господарської юрисдикції навіть за участю державного органу.

На практиці виникають труднощі при визначенні юрисдикції у таких категоріях справ: земельні спори; спори щодо державної реєстрації речових прав; корпоративні спори за участю держави; спори щодо відшкодування шкоди, завданої рішеннями органів влади; податкові та митні спори; спори у сфері публічних закупівель.

Наявність змішаних правовідносин часто ускладнює визначення належного суду. Це негативно впливає на принцип правової визначеності та може призводити до тривалого розгляду справ через передачу їх між судами різних юрисдикцій [4, с. 200].

Для підвищення ефективності механізму розмежування юрисдикції доцільно: уточнити законодавче визначення публічно-правового спору; уніфікувати підходи процесуальних кодексів до визначення юрисдикції; розширити узагальнення практики Великої Палати Верховного Суду; забезпечити стабільність судової практики; запровадити додаткові механізми запобігання юрисдикційним конфліктам.

Розмежування юрисдикції судів у публічно-правових спорах є важливою гарантією реалізації права на ефективний судовий захист. Аналіз законодавства та практики Верховного Суду свідчить, що основними критеріями визначення належної юрисдикції є суб'єктний склад, предмет спору та характер спірних правовідносин у їх сукупності. Вирішальне значення має зміст правовідносин, а не лише формальна участь суб'єкта владних повноважень.

Подальше вдосконалення законодавства та забезпечення єдності судової практики сприятиме зміцненню принципу правової визначеності, підвищенню ефективності судового захисту та розвитку адміністративної юстиції в Україні.

Список використаних джерел:

1. Тимченко І. О. Судова практика Верховного Суду у справах адміністративної юрисдикції. *Юридичний вісник*. 2022. № 4. С. 15–23.
2. Проць І. М. Співвідношення законодавства про адміністративне судочинство та про адміністративні правопорушення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 1. С. 374–379.
3. Смокович М.І. Дотримання правил адміністративної юрисдикції як конституційна гарантія судового захисту. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2022. Вип. 69. С. 322–327
4. Сідей Я. Розмежування адміністративної юрисдикції з іншими видами юрисдикції у сфері судової компетенції. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 196–200.

І.М. Проць,

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту
права та правоохоронної діяльності,
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

О.І. Петелька,

аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту
права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

**АДМІНІСТРАТИВНА ПРОЦЕДУРА В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН
ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

Сучасний розвиток демократичної та правової держави передбачає забезпечення прозорості, передбачуваності та ефективної взаємодії між органами публічної влади та громадянами. Одним із важливих інструментів досягнення цієї мети є адміністративна процедура, яка визначає порядок розгляду та вирішення індивідуальних адміністративних справ [1, с. 376].

Тривалий час в Україні відсутній був єдиний нормативно-правовий акт, що комплексно регулював би порядок діяльності органів публічної адміністрації при прийнятті адміністративних рішень. Прийняття Закону України «Про адміністративну процедуру» стало важливим кроком у реформуванні системи публічного управління та наближенні національного законодавства до європейських стандартів.

Проблематика адміністративної процедури була предметом дослідження багатьох вітчизняних учених-адміністративістів, серед яких вагомий внесок зробили Віктор Авер'янов, Юрій Битяк, Тетяна Коломоєць та інші.

У своїх працях вони обґрунтовували необхідність законодавчого закріплення єдиних процедурних стандартів діяльності органів влади.

Адміністративна процедура являє собою встановлений законодавством порядок розгляду та вирішення адміністративними органами індивідуальних справ щодо реалізації прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб. Її основним призначенням є забезпечення законності, обґрунтованості та справедливості адміністративних рішень [2].

Адміністративна процедура виступає важливою гарантією захисту прав людини у сфері публічного управління, оскільки встановлює чіткі правила діяльності адміністративних органів та визначає процесуальні права учасників провадження. Правовою основою адміністративної процедури є Конституція України, міжнародні договори України, практика Європейського суду з прав людини та Закон України «Про адміністративну процедуру» № 2073-IX від 17 лютого 2022 року, який набрав чинності 15 грудня 2023 року. Закон уперше комплексно врегулював відносини між органами публічної адміністрації та приватними особами під час розгляду адміністративних справ. Закон встановлює єдині правила діяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів, уповноважених здійснювати функції публічної адміністрації. Його прийняття спрямоване на підвищення рівня правового захисту громадян і забезпечення передбачуваності дій органів влади.

До основних принципів адміністративної процедури можна віднести: верховенство права, законність, рівність учасників перед законом, обґрунтованість адміністративних рішень, безсторонність адміністративного органу, добросовісність і розсудливість, пропорційність, відкритість та прозорість, своєчасність розгляду справи, гарантування права особи на участь у провадженні [3, с. 124].

Реалізація зазначених принципів сприяє формуванню довіри громадян до державних інституцій та забезпечує належний рівень адміністративної справедливості.

Адміністративне провадження включає кілька послідовних стадій: відкриття провадження; збирання та дослідження матеріалів справи; забезпечення права особи бути вислуханою; прийняття адміністративного акта; доведення рішення до відома заінтересованих осіб; адміністративне оскарження; виконання адміністративного акта.

Особливого значення набуває право особи бути вислуханою до прийняття рішення, яке може негативно вплинути на її права чи законні інтереси. Такий підхід відповідає європейським стандартам належного врядування.

Запровадження єдиних адміністративних процедур має позитивний вплив на діяльність органів влади та суспільство загалом. По-перше, воно забезпечує однакові стандарти прийняття адміністративних рішень. По-друге, сприяє зменшенню проявів бюрократизму та корупційних ризиків. По-третє, підвищує ефективність захисту прав громадян у відносинах із державою [3, с. 126].

Важливим результатом упровадження адміністративної процедури є наближення української системи публічного управління до європейських принципів належного адміністрування та стандартів Європейського Союзу.

Подальший розвиток адміністративно-процедурного законодавства має бути спрямований на вдосконалення механізмів адміністративного оскарження, цифровізацію адміністративних послуг та гармонізацію національного законодавства з європейськими правовими стандартами. Реалізація цих завдань сприятиме підвищенню ефективності публічного управління та зміцненню гарантій прав людини в Україні.

Список використаних джерел:

1. Проць І. М. Співвідношення законодавства про адміністративне судочинство та про адміністративні правопорушення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 1. С. 374–379.

2. Закон України «Про адміністративну процедуру» від 17.02.2022 № 2073-IX. URL/ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>

3. Адміністративно-судове процесуальне право України : підручник. за заг. ред. проф. Д. В. Лученка. Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2024. 696 с.

С.П. Рабінович,

*професор кафедри конституційного права
(Львівський національний університет імені Івана Франка),
завідувач Лабораторії прав людини
імені академіка Петра Рабіновича
НДІ ДБМС НАПрН України*

**ПРАВА ЛЮДИНИ В СТРУКТУРІ НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ
ДЕРЖАВНОГО ПРАВА У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ:
ДОСВІД УКРАЇНИ ТА НІМЕЧЧИНИ**

В структурі навчального курсу "Конституційне право" в Україні та зарубіжних країнах питома вага питань, присвячених правам людини, відмінна, що зумовлене низкою чинників. В нашій державі серед останніх певну роль відіграє інерція пострадянського правового мислення, зосередженого на конституційному праві як праві державних інститутів та яке звикло бачити в правах людини передовсім політичні декларації. Варто звернути увагу й на складність розгляду низки питань взаємодії національного та міжнародного права та необхідність знайомства з практикою ЄСПЛ, без розуміння та урахування якої ефективне навчання конституційним правам людини практично неможливе. Зрештою, не слід виключати й небажання раз торкатися в початковому процесі «незручних» питань прямої дії конституційних гарантій.

Так чи інакше, але фактом є те, що в навчальних програмах провідних університетів України теми, присвячені конституційним правам людини, становлять приблизно від 0,25 до 0,33 % усіх тем курсу.

На противагу цьому видається прикметним, що в університетах Німеччини співвідношення кількості цих тем із темами про формування та організацію державної влади становить 1 до 1. Необхідність та доцільність саме такого співвідношення зумовлює не тільки практичний бік питання (навички й "компетентності" у сфері практичного правознавства), а й наближеність розглянутих питань до життєвого досвіду й кола інтересів студентів.

Щодо українського суспільства, то з огляду на його перехідний характер і триваючий посттоталітарний транзит потреба утвердження у свідомості молодих правників базових засад конституційного ладу, серед яких чільне місце належить правам людини, є незаперечною.

Під таким оглядом вартує уваги досвід вишів Німеччини у викладанні державного (конституційного) права, *Staatsrecht*.

Насамперед слід зробити загальне застереження. Порівняльний аналіз місця прав людини в навчальних курсах конституційного (державного) права потребує врахування відмінностей у структурі юридичної освіти в різних країнах. Зокрема, в Німеччині курси *Staatsrecht I* та *Staatsrecht II* викладаються не в межах класичної моделі "бакалаврат–магістратура", а як частина професійно орієнтованого державного треку під підготовку до *Erstes Staatsexamen* — першого державного юридичного іспиту, який є ключовою умовою доступу до традиційних юридичних професій (суддя, прокурор, адвокат).

Розгляньмо структуру навчального курсу *Staatsrecht* детальніше на основі офіційних академічних описів, які надають університети в Німеччині на своїх інтернет-сторінках.

Зазвичай ця навчальна дисципліна є базовою частиною юридичної освіти, яку викладають на I році навчання переважно, протягом двох семестрів. Відповідно, вона поділена на дві основні частини: *Staatsrecht I (Staatsorganisationsrecht)* і *Staatsrecht II (Grundrechte)*. Прикладами такого підходу є навчальні програми університетів Гетінгена (Georg-August-Universität Göttingen) і Регенсбурга (Universität Regensburg).

Поряд із цим, в деяких університетах (Eberhard Karls Universität Tübingen, Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg, Universität Passau) існує розширена модель викладання *Staatsrecht*, в якій його вивчають уже протягом не двох, а трьох або й навіть чотирьох семестрів (*Staatsrecht III*). *Staatsrecht III* - це поглиблений курс, який включає спеціальні питання конституційного права.

Модуль *Staatsrecht I* (*Staatsorganisationsrecht*) охоплює питання структури та організації держави в Німеччині. За описами університетів Регенсбурга/Геттінгена, сюди входять також і взаємовідносини між національним правом і правом Європейського Союзу; методи конституційної інтерпретації та практики правозастосування. *Staatsrecht I* часто викладають у першому семестрі бакалаврату права та створює базу для подальшого вивчення публічного права [1, 2, 3].

У другому семестрі часто викладають другий модуль державного права - *Staatsrecht II*, який має назву *Grundrechte* (Основні права) та дає спеціалізовані знання з прав людини та їх гарантій у правовій системі Німеччини.

Курс *Staatsrecht II* — *Grundrechte* («основні права»), як він викладається в Georg-August-Universität Göttingen [2] і подібних правничих факультетах. Це стандартна частина німецької юридичної освіти (продовження *Staatsrecht I*), орієнтована на основні права в *Grundgesetz* (Основному Законі). Понижча типова структура (перелік тем) побудована на основі офіційних університетських описів тем, програмних напрямів та доступних навчальних матеріалів, які характерні для курсу *Staatsrecht II* (*Grundrechte*): 1). Вступ до *Grundrechte* (поняття, функція та значення основних прав у системі публічного права; історичний розвиток основних прав; місце *Grundrechte* у *Grundgesetz* (Основний Закон); 2). Джерела та норми основних прав (конституційні норми, що гарантують *Grundrechte*; міжнародні та європейські стандарти, зокрема ЄКПЛ); співвідношення *Grundgesetz* з правом ЄС; 3). Суб'єкти та обсяг захисту, обсяг і межі основних прав; 4). Захист основних прав (конституційна скарга (*Verfassungsbeschwerde*); інші способи захисту основних прав у федеральному Конституційному Суді; судові процедури та юрисдикція; 5). Аналіз особливостей захисту окремих фундаментальних прав і свобод (окремії свободі зазвичай присвячена окрема тема); 6). Обмеження *Grundrechte* (легітимні підстави для обмеження основних прав; принцип пропорційності (*Verhältnismäßigkeitsprinzip*); засоби забезпечування балансу між свободою та безпекою); 7). Методологія конституційного тлумачення (лексичний, історичний, систематичний та телеологічний підходи); Юридична аргументація у вирішенні справ щодо *Grundrechte*; 8). Прикладні кейси / практика (розгляд реальних конституційних справ; аналіз рішень Федерального Конституційного Суду; практичні вправи з тлумачення норм).

Зазвичай *Staatsrecht I + II* у Німеччині становить приблизно 220–300 годин загального студентського навантаження, з яких близько 60–80 год - аудиторні, 160–220 год, - самостійна робота. В Україні загальна кількість часу, відведеного на вивчення конституційного права – 180 академічних годин. З них права

людини займають приблизно 50–70 годин; «Державні» теми - приблизно 110–130 годин.

Для оцінки практичних наслідків такої ситуації може становити інтерес ще одне порівняння: середня щорічна кількість судових *рішень ЄСПЛ* щороку проти Німеччини і проти України.

За даними ЄСПЛ за період 2014–2023 років (враховано всі види рішень, окрім більшості рішень про неприйнятність), щодо Німеччини Судом ухвалено загалом 6 279 рішень; тоді як щодо України за цей самий період загалом 52 871 рішення [4-6]. Середньостатистична кількість рішень ЄСПЛ проти України близько 5 287 рішень/рік, тоді як проти Німеччини це близько 628 рішень/рік. Таким чином, (за вказаний період і згідно з обраною методикою підрахунку) проти України ЄСПЛ щороку ухвалює приблизно в 8-9 разів більше рішень, ніж проти Німеччини.

Порівняння сум грошових компенсацій (справедливої сатисфакції), визначених у рішеннях ЄСПЛ відповідно, в його рішеннях щодо України і щодо Німеччини за період 2014–2023 років, свідчить, що щодо України загальна сума таких компенсацій становить близько €2,21 млрд, тоді як щодо Німеччини – близько €300 000. Середній розмір компенсації на одне рішення ЄСПЛ становить для України близько €42 000 на одне рішення, тоді як для Німеччини - €50 на одне рішення (у 800–900 разів менше). Різниця між середніми розмірами присуджених ЄСПЛ компенсацій у перерахунку на 1 млн населення Німеччини та України, становить 15 000 (!) разів.

Причини такої різниці полягають, зокрема (але не виключно), в тому, що кількість справ проти України значно більша. У ЄСПЛ щодо України є масові “repetitive cases” (особливо щодо невиконання рішень судів, умов утримання, тривалості проваджень). У 2014 р. ЄСПЛ у справах проти України була присуджена надзвичайно велика сума компенсації, пов’язана з групою системних справ. Однак, навіть ураховуючи ту обставину, що стан вивчення прав людини в курсі конституційного (державного) права в цих державах це, безумовно, *не єдина*, хоча й важлива причина такої ситуації, наведені цифри дають привід серйозно замислитися над системним характером проблеми, а для українських вишів – над необхідністю змін у структурі навчальної дисципліни «Конституційне право».

Список використаних джерел

1. Georg-August-Universität Göttingen, *Staatsrecht I (Vorlesung)* <https://www.uni-goettingen.de/de/536575.html> (accessed 9 March 2026).
2. Georg-August-Universität Göttingen, *Staatsrecht II (Grundrechte)* <https://www.uni-goettingen.de/en/staatsrecht%2Bii%2B%28grundrechte%29/44371.html> (accessed 9 March 2026).
3. Universität Regensburg, Faculty of Law, *Lehre – Öffentliches Recht (Staatsrecht I / Staatsrecht II)* <https://www.uni-regensburg.de/rechtswissenschaft/oeffentliches-recht/eckhoff/lehre/index.html> (accessed 9 March 2026).
4. Council of Europe, Committee of Ministers, Supervision of the Execution of Judgments and Decisions of the European Court of Human Rights: 17th Annual Report

2023 (Council of Europe 2024) <https://edoc.coe.int/en/european-convention-on-human-rights/11835-supervision-of-the-execution-of-judgments-of-the-european-court-of-human-rights-2023-17th-annual-report-of-the-committee-of-ministers.html> (accessed 9 March 2026).

5. Council of Europe, Committee of Ministers, Supervision of the Execution of Judgments and Decisions of the European Court of Human Rights: Annual Report 2024 (Council of Europe 2025) <https://www.coe.int/en/web/execution/annual-report-2024> (accessed 9 March 2026).

6. Council of Europe, Department for the Execution of Judgments of the European Court of Human Rights, Annual Reports on the Supervision of the Execution of ECtHR Judgments <https://www.coe.int/en/web/execution/annual-reports> (accessed 9 March 2026).

А. Радченко,
аспірант кафедри
загальноправових дисциплін
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВО ЛЮДИНИ НА ПОШИРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ ТА МЕЖІ ЙОГО ПРАВОМІРНОГО ОБМЕЖУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Право на поширення інформації як одне з інформаційних прав людини є важливою складовою системи прав і свобод людини та однією з фундаментальних гарантій існування демократичного суспільства. Це право тісно пов'язане зі свободою вираження поглядів, яку нормативно забезпечують Конституція України та чинні міжнародні договори у сфері прав людини.

Конституція України гарантує кожному право вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб на власний вибір. Водночас Основний Закон передбачає, що реалізація цього права може бути обмежена в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності, громадського порядку, охорони здоров'я населення та захисту прав інших осіб [1], а згідно зі ст. 64, конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. Зокрема, в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень.

Ці приписи кореспондують зі ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, у якій закріплено право кожного вільно отримувати та передавати інформацію без втручання органів державної влади. Проте Конвенція допускає можливість певних обмежень, якщо вони є необхідними для забезпечення національної безпеки, громадської безпеки чи територіальної цілісності держави [2].

Порівняльний аналіз двох важливих джерел інформаційних прав людини – Конституції та Конвенції – свідчить, що в обох цих документах інтереси національної безпеки визнано легітимною метою обмежування інформаційних прав, які в сучасному правознавстві визначають як комплекс можливостей людини щодо вільного отримання, використання, зберігання та поширення інформації [3, с. 31–33]. О. О. Тихомиров підкреслив, що такі права не є абсолютними й можуть бути обмежені у разі, якщо це необхідно для захисту національної безпеки, громадського порядку чи прав інших осіб. Учений зазначив, що в умовах воєнного стану межі втручання держави у сферу інформаційних прав мають бути чітко визначені законом і відповідати міжнародним стандартам у сфері прав людини [4, с. 63–64]. На думку науковця, навіть в умовах війни держава не повинна допускати свавільного обмеження свободи слова чи встановлення необґрунтованої цензури, оскільки це суперечить принципам демократичного суспільства та верховенства права [4, с. 65]. У монографії «Права людини: інформаційний вимір» О. О. Тихомиров акцентує на тому, що забезпечення інформаційної безпеки повинно здійснюватися з дотриманням балансу між публічними інтересами держави та приватними правами людини [5, с. 142–145]. Дослідник підкреслює, що надмірне обмеження права на поширення інформації може призвести до звуження демократичних свобод, обмеження діяльності незалежних медіа та порушення права суспільства на отримання суспільно важливої інформації [5, с. 146–148].

Із запровадженням в Україні 24 лютого 2022 року правового режиму воєнного стану держава отримала право застосовувати додаткові заходи у сфері інформаційної безпеки. Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», можуть тимчасово обмежуватися окремі конституційні права і свободи людини та громадянина, зокрема й право на поширення інформації [6, ст. 8]. Але навіть у таких умовах обмеження повинні мати законну мету, бути необхідними та відповідати принципу пропорційності.

В умовах сучасних інформаційних викликів важливе значення має Закон України «Про медіа», який визначає правові засади функціонування медіа, механізми захисту інформаційного простору держави й інструменти протидії поширенню інформації, що може становити загрозу національній безпеці України.

Однак суттєве занепокоєння викликає те, що з-поміж вимог, визначених Законом України «Про медіа» щодо рішення про внесення особи до Переліку осіб, які становлять загрозу національній безпеці, передбачено необхідність «обґрунтування, що будь-яка публічна діяльність такої особи, яка прямо або опосередковано регулюється цим Законом, в тому числі діяльність що проявляється при використанні будь-яких творів (фільмів, передач, музичних творів тощо), фонограм, відеограм, створених за її участю (незалежно від форми і способу такої участі), може спричинити шкоду або принаймні загрозу (і потенційну, і актуальну) національній безпеці, територіальній цілісності або громадському порядку» (п. 4. ч. 3, ст. 126). Серйозні сумніви тут спричиняє критерій «принаймні потенційної загрози», оскільки його зміст може не

відповідати вимогам принципу пропорційності, що підтверджується правовою позицією Конституційного Суду України, викладеною у п. 4 мотивувальної частини Рішення від 21.12.2021 [8], а також практикою Європейського суду з прав людини.

Отже, в умовах війни інформаційна безпека є однією з ключових складових системи національної безпеки держави. Межі правомірного обмежування права на поширення інформації в інтересах національної безпеки в умовах воєнного стану повинні визначатися з урахуванням принципів законності, необхідності, пропорційності та тимчасовості. Саме тому держава має право застосовувати спеціальні механізми обмеження поширення окремих видів інформації, розголошення якої може завдати шкоди обороноздатності держави, функціонуванню об'єктів критичної інфраструктури, публічній чи громадській безпеці загалом.

Особливої уваги потребує проблема протидії дезінформації та інформаційним операціям держави-агресора. Повномасштабна війна продемонструвала, що інформація може використовуватися не лише як засіб комунікації, а і як інструмент ведення гібридної війни, впливу на суспільну свідомість, дестабілізації суспільства та підризу довіри до державних інституцій. За таких умов держава змушена формувати нові механізми інформаційної безпеки, спрямовані на протидію фейкам, інформаційним диверсіям, маніпулятивному контенту та пропаганді держави-агресора. Водночас реалізація таких заходів повинна здійснюватися із дотриманням принципів верховенства права та демократичних стандартів свободи слова.

Отже, забезпечення належного балансу між потребами національної безпеки та гарантіями свободи слова є одним із ключових завдань України. Від ефективності такого балансу залежить не лише рівень захисту інформаційних прав людини, а й стійкість демократичних інститутів, довіра суспільства до держави та здатність України ефективно протидіяти сучасним викликам гібридної війни.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
3. Тихомиров О. О. Межі і обмеження інформаційних прав людини / *Право і суспільство*. 2023. № 1. С. 31–33. URL: <http://ccu.gov.ua/library/mezhi-i-obmezheniya-informatsiynyh-prav-lyudyny>.
4. Тихомиров О. О. Проблеми обмеження інформаційних прав людини в умовах воєнного стану в Україні / *Juris Europensis Scientia*. 2022. Вип. 6. С. 62–65. DOI: <https://doi.org/10.32782/chern.v6.2022.12>.

5. Тихомиров О. О. Права людини: інформаційний вимір : монографія. Одеса : Юридика, 2023. 304 с. DOI: <https://doi.org/10.32782/978-617-8263-30-0>. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/tihomirov_o.o._prava_lyudini_print.pdf.
6. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.
7. Про медіа : Закон України від 13 грудня 2022 р. № 2849-IX. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20>.
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів статті 6 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», статей 15, 15-1, 26 Закону України «Про кінематографію» від 21.12.2021 № 3-р/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va03p710-21/card2#Card>

І. Ю. Росовська,

кандидат юридичних наук

доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін

навчально-наукового інституту права та

правоохоронної діяльності

(Львівський державний університет

внутрішніх справ)

МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ

Питання міграційних процесів є актуальними дослідженнями, що відображені у працях українських вчених, які здійснили ґрунтовне дослідження широкого поля проблем, що пов'язані із зовнішньою трудовою міграцією українських громадян, зокрема досліджено соціально-економічні, демографічні тенденції, що провокують зростання міграції, а також умови праці трудових мігрантів за кордоном, обсяги заробітків трудових мігрантів та їх вплив на добробут домогосподарств, вплив зовнішніх трудових міграцій на розвиток ринку праці тощо [1, с. 42].

Міграційні процеси впливають на природне відтворення населення шляхом зміни вікової структури регіонів виходу населення, трансформацію репродуктивної поведінки контингентів населення, зміни умов життя переселенців, що відбивається на стані здоров'я. Міграція впливає на функціонування та розвиток ринку праці; міграційні процеси сприяють розвитку розширеного світогляду особи, зумовлюють підвищення пристосовності до різноманітних умов життя, а також обмін навиками та досвідом між жителями різних регіонів, поширення корисних знань. Вони призводять до перерозподілу виробників та споживачів матеріальних благ і платних послуг між регіонами та їх підрозділами, змінюють якісні характеристики робочої сили різних регіонів внаслідок нерівномірної участі в міграційних процесах представників різних соціально-демографічних груп.

Міграційні процеси часто призводять до заповнення робочих місць, що не користуються попитом у корінного населення – коли окремі спеціалісти мігрують за кордон, а там працюють на рядових роботах (особливо жінки – домогосподарками, покоївками, доглядають за перестарілими тощо).

Міграційні процеси є свого роду демографічною та демографічною економічною «інвестицією» в регіони-реципієнти і, навпаки, викликають старіння населення та погіршення трудового ресурсного потенціалу в регіонах-донорах. Особливо велике економічне значення міграція має як фактор урбанізації, що є невід’ємним джерелом кількісного і якісного зростання. Отже, процес міграції завжди є географічним за формою прояву та соціально-економічним за змістом.

Міграція має набір властивих тільки їй соціально-економічних, демографічних і специфічних криміногенних властивостей, які визначають і формують моральний клімат і стан правопорядку в регіонах України, які приймають мігрантів.

Для України початок ХХІ ст. можна назвати часом відродження духовних цінностей людей і можливостей більш повно обстоювати свої права та свободи. Відбувається процес формування оновленого світогляду, за якого будь-яка людська невлаштованість спонукає до пошуку кращої долі. Одним із наслідків такої людської невлаштованості є міграція, за допомогою якої людство шукає кращого життя для задоволення різних рівнів потреб, починаючи з фізіологічних (необхідних для виживання) і закінчуючи потребами у само визнанні (реалізації потенційних можливостей). Нині панує розуміння міграції не як природного стану, коли люди подорожують задля пізнання світу, вивчаючи нові країни, культуру, історію та традиції й повертаються у кінцевому підсумку до рідних місць, а як вимушений хід людської долі [1, с. 46].

Усе частіше міграція сьогодні асоціюється з глобальними негативними явищами. Зростає відсоток осіб, які вимушені мігрувати для того, щоб вижити, захистити себе і своїх рідних від переслідувань. Україна відчула прогресивне зростання державних проблем, пов’язаних із поверненням депортованих осіб, негативний тиск незаконної міграції, що посягає на безпеку країни та спокій її громадян, оскільки часто буває пов’язана з організованою злочинністю.

Як раніше зазначалося, міграція є особливим процесом територіального переміщення населення, який зазвичай завершується зміною постійного місця проживання.

Актуальність міграційних проблем в адміністративно-правовому регулюванні пов’язана з тим, що міграція як суспільне явище потребує регулювання з боку державних органів влади та органів місцевого самоврядування, інакше вона може трансформуватися у саморегульовану, а з боку держави – у нерегульовану соціальну систему. Наявність адміністративно-правового регулювання міграції зумовлюється нормативно-правовим механізмом, за допомогою якого регулюється кількісний і якісний склад міграції, напрями та спрямування, обсяги та параметри.

Міграцію населення можна розглядати як трьох стадійний процес: по-перше, як процес формування території рухливості населення; по-друге, як власне переміщення (міграцію); по-третє, як адаптацію мігрантів до нового місця.

На процес ухвалення рішення про переселення впливають об'єктивні (економічна, політична нестабільність у державі, загроза екологічної безпеки) та суб'єктивні фактори (необхідність вирішити власні матеріальні проблеми, можливість заробити гроші для допомоги сім'ї, втрата місця роботи в Україні і можливість працевлаштування за кордоном, турбота про навчання й подальше працевлаштування дітей, еміграція близьких людей і небажання залишитись без звичного кола спілкування, переслідування за політичні, релігійні чи інші переконання в Україні).

Ступінь реалізації міграційної рухливості виявляється на другій стадії – переміщенні. Сукупність переселень, які відбуваються в певний час в одному напрямку, складають міграційні потоки, що мають досить цікаві властивості процесу розгалуження по території різних держав, областей чи регіонів із неоднаковою інтенсивністю, масштабністю та скупченістю.

Міграційні потоки належать до розряду негативних явищ, оскільки викликають небажані наслідки – значне збільшення кількості іноземців усередині держави, тобто зменшення питомої ваги місцевого населення в загальній чисельності населення, що є реальною загрозою національній безпеці України.

Список використаних джерел

1. Міграційне право України : навч. посіб. / [Сопільник Р. Л. , Ковалів М. В. , Єсімов С. С. та ін.]. Львів : СПОЛОМ, 2023. 260 с.

В.В. Решота,

*доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник
Лабораторії прав людини імені академіка Петра Рабіновича
(Науково-дослідний інститут державного будівництва та місцевого
самоврядування Національної академії правових наук України)*

**ЗАХИСТ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ПРИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ
ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ВІЙНИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ
СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ ТА ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ ЄС**

Трансформація системи публічного адміністрування в Україні, зумовлена запровадженням правового режиму воєнного стану, каталізувала безпрецедентно стрімкий перехід до електронного урядування у багатьох галузях суспільних відносин. Діджиталізація публічного адміністрування, зокрема через розширення функціоналу Єдиного державного вебпорталу електронних послуг «Дія», виконала роль ключового стабілізатора, гарантуючи інституційну спроможність та безперервність роботи державного апарату в умовах внутрішньої міграції, забезпечення надання послуг незалежно від місця реєстрації проживання. Водночас ці процеси актуалізували проблему використання цифрових технологій різними категоріями громадян.

Екстремальна цифровізація неминуче вступає в колізію з конституційними гарантіями рівності та недоторканності приватного життя. Абсолютизація цифрових форматів взаємодії з державою містить латентну загрозу звуження обсягу суб'єктивних публічних прав для тих категорій населення, які внаслідок об'єктивних (відсутність стабільного інтернет-покриття, руйнування інфраструктури, низький рівень цифрової грамотності) чи суб'єктивних (релігійні, етичні світоглядні переконання) причин позбавлені можливості використовувати цифрові ідентифікатори. Феномен «цифрового відчуження» [1] трансформує питання доступу до електронних послуг із суто технологічної площини у площину фундаментального захисту прав людини. Йдеться, насамперед, про системні ризики порушення права на недоторканність приватного життя (стаття 32 Конституції України) та принципу рівності конституційних прав і свобод (стаття 24 Конституції України) [2].

Доктринальне осмислення цих викликів доцільно здійснювати крізь призму європейських стандартів належного адміністрування, закріплених, зокрема, у статті 41 Хартії основних прав Європейського Союзу [3]. Європейська правова традиція виходить з імперативу, що технологічна оптимізація функцій державного апарату не може слугувати легітимною метою для погіршення правового становища особи. Релевантним та значущим для вітчизняної правозастосовної практики є підхід вищого органу адміністративної юстиції Франції – Державної ради (*Conseil d'État*). У знаковому рішенні від 3 червня 2022 року у справі № 452798, ухваленому за позовами низки правозахисних організацій, суд розглянув питання правомірності урядових актів, які запроваджували виключно електронний формат процедур подання заяв іноземцями для отримання посвідок на проживання. Державна рада Франції сформулювала прецедентну правову позицію: безальтернативна дематеріалізація публічних процедур є неправомірною, оскільки порушує засадничий принцип рівності у доступі до публічних послуг. Суд наголосив на позитивному обов'язку уряду гарантувати можливість фізичного супроводу, використання традиційних поштових каналів або телефонних ліній для осіб, які страждають на так звану «електронну неписьменність» або зіштовхуються з об'єктивними технічними перешкодами [4]. Цей прецедент чітко засвідчив, що виключно цифровий доступ, за відсутності належної альтернативи, є незаконним обмеженням прав людини.

В Україні завдання зі збереження балансу між рішеннями суб'єктів владних повноважень та особами приватного права покладено на органи адміністративної юстиції. Фундаментом для захисту прав у цій сфері залишається правова позиція Великої Палати Верховного Суду, викладена у постанові від 19 вересня 2018 року у зразковій справі № 806/3265/17. Вирішуючи доктринально складну колізію між обов'язком оформлення паспорта громадянина України виключно у формі ID-картки з безконтактним носієм та правом особи відмовитися від обробки персональних даних, Велика Палата констатувала, що реалізація публічних функцій не може зумовлюватися примусовою згодою на обробку даних. Суд дійшов обґрунтованого висновку, що позбавлення особи можливості отримати паспорт у традиційній (паперовій) формі є непропорційним втручанням у приватне життя та прямим порушенням статті 32 Конституції України. Цей підхід Великої Палати закріпив правило, що діджиталізація має розширювати інструментарій реалізації прав, полегшуючи доступ до послуг, а не перетворюватися на інструмент примусу чи дискримінації [5]. В умовах воєнного стану, коли ризики витоку персональних даних з державних реєстрів значно зростають, право на інформаційне самовизначення набуває характеру гарантії особистої фізичної безпеки громадянина.

Окремим, не менш гострим викликом в умовах масової цифровізації публічної сфери є проблема делегування дискреційних владних повноважень щодо прийняття рішень автоматизованим інформаційним системам без належного та своєчасного контролю з боку посадових осіб. Найбільш чітко ця проблема проявляється сьогодні у податкових правовідносинах, зокрема під час масового автоматизованого зупинення реєстрації податкових накладних через спрацювання критеріїв Системи моніторингу оцінки ризиків. Замість індивідуального підходу автоматизовані системи часто генерують шаблонні відмови, не враховуючи індивідуалізованого підходу до оцінки поданих первинних документів.

Сучасна практика Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду послідовно протистоїть цій тенденції алгоритмічного спрощення, захищаючи презумпцію правомірності дій особи. Показовою у цьому контексті є постанова КАС ВС від 21 лютого 2023 року у справі № 2240/3271/18. Скасовуючи рішення фіскальних органів, Верховний Суд наголосив на неправомірності зупинення реєстрації податкових накладних на підставі автоматично згенерованих квитанцій, які містять лише загальні підстави та не вказують на чіткий перелік документів, необхідних для розблокування. Суд підкреслив, що суб'єкт владних повноважень, навіть діючи через автоматизовані алгоритми, зобов'язаний формувати чіткі, конкретизовані та індивідуалізовані вимоги. Держава не має права прикривати власну управлінську чи технічну неспроможність абстрактними висновками щодо програмного забезпечення. Правомірність адміністративного акта не може обґрунтовуватися виключно алгоритмічним розрахунком машини; рішення повинне містити прозорі мотиви, зрозумілі адресату. Перекладання тягара технічних помилок державних

цифрових систем на громадян і бізнес є порушенням принципів верховенства права [6].

Підсумовуючи, слід зазначити, що посилена цифровізація публічних послуг, яка в умовах війни виступає додатковою гарантією вільного доступу до таких послуг, водночас потребує посиленого контролю з боку інститутів адміністративного судочинства. Аналіз релевантної практики Верховного Суду та досвіду Державної ради Франції дозволяє констатувати формування стійкого правового стандарту: технологічна оптимізація не повинна бути безальтернативною.

Для ефективного захисту суб'єктивних прав в епоху електронного урядування держава зобов'язана дотримуватися трьох фундаментальних умов: 1) імперативне збереження альтернативних (нецифрових) каналів доступу до публічних послуг з метою недопущення дискримінації; 2) забезпечення найвищого рівня кіберзахисту персональних даних; 3) заборона на повне делегування юридично значущих рішень комп'ютерним алгоритмам без гарантування прозорості їх роботи та права особи на оскарження. Будь-які обмеження доступу до публічних послуг або покладання додаткових обтяжень на громадян, що мотивуються технологічною оптимізацією або вимогами правового режиму воєнного стану, не можуть зачіпати сутнісного змісту конституційних прав людини. Завданням адміністративних судів у цих умовах є гарантування рівності перед законом та судом для всіх учасників процесу, а також перевірка законності нормативних та індивідуальних актів на відповідність критеріям, закладеним в адміністративному процесуальному законодавстві.

Список використаних джерел

1. Огороднійчук Ю. Й. Цифрова цивілізація як середовище нових типів відчуження: соціально-філософський аналіз. *Вісник гуманітарних наук*. 2025. № 12. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17522663>
2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
3. Charter of Fundamental Rights of the European Union 07.12.2000. *Official Journal of the European Union*. 2012. С 326. Р. 391–407. URL: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf
4. Décision du Conseil d'État du 3 juin 2022, La Cimade et autres, n° 452798. ECLI: FR:CESEC:2022:452798.20220603. Légifrance. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/ceta/id/CETATEXT000045863484>.
5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 19 вересня 2018 року у зразковій справі № 806/3265/17 (провадження № 11-460зai18). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76822787>.
6. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 21 лютого 2023 року у справі № 2240/3271/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109138573>.

О. І. Савайда,

кандидат юридичних наук, доцент

старший науковий співробітник

науково-дослідної лабораторії

вивчення проблем протидії торгівлі людьми ННІПФПКП

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Б.П. Ониськів,

здобувач вищої освіти спеціальності «Право»

курсант 2 курсу факультету № 1 з підготовки фахівців

для органів досудового розслідування Національної поліції України

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОЇ ОКУПАЦІЇ

Воєнна окупація є одним із найскладніших правових режимів, що виникають під час міжнародних збройних конфліктів. Її особливість полягає в тому, що частина або вся територія однієї держави опиняється під фактичним контролем збройних сил іншої держави без набуття останньою суверенітету над цією територією. Незважаючи на тимчасовий характер окупації, її наслідки можуть істотно впливати на реалізацію основоположних прав і свобод людини. У сучасних умовах проблема захисту прав людини на окупованих територіях набула особливої актуальності у зв'язку зі зростанням кількості міжнародних збройних конфліктів та необхідністю забезпечення ефективних механізмів міжнародно-правового захисту цивільного населення.

Поняття воєнної окупації закріплене у статті 42 Гаазького положення про закони та звичаї війни на суходолі 1907 року, відповідно до якої територія вважається окупованою тоді, коли вона фактично перебуває під владою ворожої армії. Окупація поширюється лише на територію, де така влада встановлена та може здійснюватися [1]. Таким чином, вирішальним критерієм є не формальне проголошення контролю над територією, а реальна здатність держави здійснювати владні функції. Водночас окупація не призводить до переходу суверенітету над територією до держави-окупанта. Як зазначає М.М. Антонович, інститут окупації в міжнародному праві ґрунтується на принципі тимчасовості та не створює правових підстав для зміни належності окупованої території [2, с. 286].

Основу правового регулювання захисту прав людини в умовах окупації становлять норми міжнародного гуманітарного права. Ключовим міжнародним актом у цій сфері є Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року, відповідно до якої ст. 27 передбачається, що особи, які перебувають під захистом, мають право на повагу до своєї особистості, честі, сімейних прав, релігійних переконань та звичаїв. Це міжнародний нормативно-правовий акт також забороняє фізичний чи моральний примус, колективні покарання та заходи залякування цивільного населення [3, ст. 31-33]. Окупаційна

влада зобов'язана забезпечувати населення продовольством і медикаментами та підтримувати належне функціонування медичних закладів [3, ст. 55-56].

Особливе значення в умовах окупації має право на життя, яке належить до фундаментальних прав людини. Відповідно до статті 6 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права право на життя є невід'ємним правом кожної людини та охороняється законом [4]. У період окупації загроза порушення цього права істотно зростає через застосування сили проти цивільного населення, позасудові страти та інші форми насильства. Женевська конвенція відносить умисне вбивство осіб, які перебувають під захистом, до категорії тяжких порушень міжнародного гуманітарного права [3, ст. 147]. Водночас стаття 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду визначає умисне вбивство цивільних осіб як воєнний злочин, за який передбачена міжнародна кримінальна відповідальність [5].

Не менш важливими є право на свободу та особисту недоторканність, а також заборона катувань. Відповідно до статті 2 Конвенції проти катувань жодні виняткові обставини, включаючи стан війни або загрозу війни, не можуть бути виправданням застосування катувань [6]. Заборона катувань має абсолютний характер і належить до імперативних норм міжнародного права. Незаконне позбавлення волі, жорстоке поводження та застосування фізичного або психологічного насильства щодо цивільного населення є грубим порушенням міжнародних стандартів захисту прав людини та міжнародного гуманітарного права.

Однією з найбільш уразливих категорій населення під час окупації є діти. Міжнародне гуманітарне право передбачає для них додаткові гарантії захисту. Зокрема, стаття 50 IV Женевської конвенції покладає на державу-окупанта обов'язок сприяти належному функціонуванню установ, відповідальних за виховання та освіту дітей [3]. Водночас стаття 49 Конвенції забороняє примусове індивідуальне або масове переміщення і депортацію населення з окупованих територій [3]. Захист прав дітей є одним із пріоритетних напрямів діяльності міжнародних організацій та механізмів контролю за дотриманням міжнародного гуманітарного права.

Окремої уваги заслуговує право власності, яке також зазнає суттєвих ризиків під час окупації. Відповідно до статті 46 Гаазького положення приватна власність повинна поважатися і не може бути конфіскована [1]. Незважаючи на це, окупаційні режими нерідко супроводжуються незаконним вилученням майна, примусовим відчуженням нерухомості та знищенням об'єктів цивільної інфраструктури. Такі дії суперечать міжнародному праву та можуть бути підставою для відшкодування завданої шкоди.

Для України питання захисту прав людини на тимчасово окупованих територіях має особливе значення. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» визначає правові засади захисту прав громадян України та гарантує збереження за ними всіх прав і свобод, передбачених Конституцією та законами України. Крім того, будь-які органи та посадові особи, створені на тимчасово

окупованій території не відповідно до законодавства України, визнаються незаконними [7, ст.5, ст. 9]. Зазначені положення спрямовані на забезпечення правового зв'язку держави зі своїми громадянами незалежно від місця їхнього перебування.

Важливим елементом захисту прав людини в умовах окупації є механізм міжнародної відповідальності. Особливу роль у цьому процесі відіграють міжнародні судові установи, зокрема Європейський суд з прав людини та Міжнародний кримінальний суд. Практика Європейського суду з прав людини свідчить про те, що держава несе відповідальність за забезпечення прав людини на територіях, які перебувають під її ефективним контролем, навіть якщо такі території формально не входять до її складу [8]. Це положення має важливе значення для притягнення до відповідальності держав, які здійснюють окупацію територій інших держав.

Отже, воєнна окупація створює значні ризики для реалізації прав людини та потребує застосування комплексної системи міжнародно-правових гарантій. Норми міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини покладають на державу-окупанта чіткі обов'язки щодо забезпечення безпеки цивільного населення та поваги до його прав. Водночас ефективність захисту значною мірою залежить від дієвості міжнародних механізмів контролю та відповідальності. Для України особливого значення набувають документування порушень прав людини на тимчасово окупованих територіях, підтримка постраждалих осіб та використання міжнародно-правових механізмів для відновлення порушених прав і притягнення винних до відповідальності.

Також, захист прав людини в умовах воєнної окупації залишається одним із ключових викликів сучасного міжнародного права та системи забезпечення безпеки. Окупація територій супроводжується численними ризиками порушення фундаментальних прав і свобод людини, зокрема права на життя, свободу, особисту недоторканність, справедливий суд та захист від дискримінації. У цих умовах особливого значення набуває дотримання прав людини та ефективного документування воєнних злочинів й порушень прав цивільного населення. Досвід України свідчить про необхідність консолідації зусиль державних органів, міжнародних організацій та громадянського суспільства для захисту постраждалих осіб, відновлення порушених прав і притягнення винних до відповідальності. Саме забезпечення невідворотності покарання за порушення прав людини та зміцнення міжнародних механізмів правового захисту є важливою передумовою відновлення справедливості, миру та верховенства права в умовах сучасних збройних конфліктів.

Список використаних джерел:

1. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі : Конвенція; Міжнародний документ від 18 жовт. 1907 р. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_22
2. Антонович М. М. Міжнародне публічне право: підручник. Київ: НаУКМА, 2023. 624 с.

3. Конвенція про захист цивільного населення під час війни (Женевська конвенція IV) : міжнародний договір від 12 серп. 1949 р. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: ООН; Пакт, Міжнародний документ від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
5. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду: Міжнародні суди, ООН; Статут, Міжнародний документ, Поправки від 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
6. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання: ООН; Конвенція, Міжнародний документ від 10 грудня 1984 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text
7. Про забезпечення справ і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квітня 2014 року № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>
8. Loizidou v. Turkey, Application No. 15318/89; Cyprus v. Turkey, Application № 15318/89 // HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-58007>

Г. Я. Савчин

заступник начальника

відділу організації наукової діяльності,

кандидат юридичних наук

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Право на інформацію належить до основоположних конституційних прав людини та громадянина. Відповідно до ст. 34 Конституції України кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, а також кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір. Водночас Конституція передбачає можливість обмеження цього права законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності та громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [1].

В умовах воєнного стану право на інформацію набуває особливого значення, оскільки забезпечує реалізацію принципів відкритості державної влади, інформування населення про загрози та способи їх подолання, а також

сприяє формуванню суспільної стійкості до інформаційних впливів держави-агресора. Разом із тим, поширення окремих видів інформації може становити загрозу національній безпеці, що обумовлює необхідність встановлення певних правових обмежень.

Згідно із Законом України «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан є особливим правовим режимом, який передбачає тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини та громадянина із зазначенням строку дії таких обмежень [2]. При цьому держава зобов'язана забезпечити дотримання принципу пропорційності між потребами оборони держави та захистом прав людини. Показовим прикладом реалізації конституційних гарантій права на інформацію в умовах воєнного стану є діяльність органів державної влади щодо інформування населення про безпекову ситуацію. З початку повномасштабного вторгнення росії в Україну особливого значення набули офіційні джерела інформації, через які громадяни отримують відомості про повітряні тривоги, евакуаційні заходи, гуманітарну допомогу та інші питання, пов'язані із захистом життя і здоров'я населення.

Водночас з метою недопущення розголошення відомостей, які можуть бути використані противником, в Україні було встановлено певні обмеження щодо поширення інформації про переміщення військової техніки, місця дислокації військових формувань, наслідки ракетних ударів до їх офіційного оприлюднення компетентними органами. Такі заходи спрямовані на забезпечення національної безпеки та відповідають положенням статті 34 Конституції України, яка допускає обмеження права на інформацію в інтересах державної безпеки та територіальної цілісності [1].

Важливим аспектом дослідження конституційних гарантій права на інформацію є їх відповідність міжнародним стандартам у сфері прав людини. Зокрема, стаття 19 Загальної декларації прав людини [3] та стаття 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [4] гарантують кожній особі право на свободу вираження поглядів, що включає свободу одержувати та передавати інформацію без втручання органів державної влади. Водночас зазначені міжнародні акти допускають можливість встановлення певних обмежень, якщо вони є необхідними для забезпечення національної безпеки, громадської безпеки чи захисту прав інших осіб.

У контексті воєнного стану Україна повинна забезпечувати реалізацію права на інформацію з урахуванням як національного законодавства, так і міжнародних зобов'язань. Це сприяє зміцненню демократичних засад держави та підтверджує відданість принципу верховенства права навіть за умов збройної агресії.

Не менш важливим є те, що право на інформацію в умовах воєнного стану виступає гарантією реалізації принципу підзвітності органів державної влади перед суспільством. Незважаючи на існування об'єктивних безпекових обмежень, громадяни повинні мати можливість отримувати достовірну інформацію про діяльність державних органів, використання бюджетних коштів, реалізацію соціальних програм та заходів щодо захисту населення. Відкритість і

прозорість державної політики сприяють зміцненню суспільної довіри, підвищенню рівня громадянської активності та консолідації суспільства перед зовнішніми загрозами.

Крім того, належне забезпечення права на інформацію є важливим інструментом протидії інформаційно-психологічним операціям, спрямованим на дестабілізацію суспільних настроїв. Своєчасне надання офіційної та достовірної інформації дозволяє мінімізувати поширення чуток, панічних настроїв і дезінформації, що особливо важливо в умовах збройного конфлікту.

Висновок. Отже, право на інформацію в умовах воєнного стану залишається одним із ключових конституційних прав людини, реалізація якого потребує особливого балансу між принципами відкритості державної влади та необхідністю забезпечення національної безпеки. Нормативне закріплення можливості тимчасового обмеження окремих інформаційних прав не скасовує їхньої дії, а лише визначає спеціальні умови реалізації з урахуванням існуючих загроз. Практична реалізація конституційних гарантій права на інформацію в Україні свідчить про важливу роль офіційних джерел інформування, а також про необхідність протидії дезінформації та інформаційно-психологічним впливам. Водночас дотримання принципів законності, пропорційності та верховенства права є обов'язковою умовою допустимості будь-яких обмежень у цій сфері.

Таким чином, ефективне функціонування механізму забезпечення права на інформацію в умовах воєнного стану є важливою складовою як захисту прав і свобод людини, так і зміцнення національної безпеки та демократичної стійкості держави.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
3. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004/ed20210801#Text

М. М. Сірант,

доктор юридичних наук, професор,

заступник директора

Навчально-наукового Інституту права,

психології та інноваційної освіти

(Національний університет «Львівська політехніка»)

С. С. Єсімов,

кандидат юридичних наук, професор

професор кафедри адміністративно-правових дисциплін

*навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

РЕГУЛЮВАННЯ ЦИФРОВИХ ПОСЛУГ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Регулювання надання цифрових послуг на ринках ЄС встановлено Актом про цифрові послуги DSA, визначення цифрових послуг у правопорядку ЄС сформульовано у 2015 р. у Директиві про послуги інформаційного суспільства [1; 2]. На положення директиви посилається в DSA при описі категорії «цифрові послуги». Директива про послуги інформаційного суспільства не містила наднаціональне регулювання цифрових послуг, а передбачала формування консультативного Комітету з технічного регулювання цифрових послуг, основним завданням якого було сприяння узгодженні технічних регламентів на внутрішніх ринках, сприяння гармонізації технічного регулювання.

Ознаками цифрових послуг у ЄС є: надання послуг із використанням електронних засобів; надання послуг дистанційно; надання послуг на запит замовника. Цифрові послуги у правопорядку ЄС представляють відплатні послуги, які не мають матеріального змісту, надаються на індивідуальний запит замовника дистанційно за допомогою цифрових засобів передачі даних без використання фізичних носіїв та без присутності виконавця та замовника одночасно в одному місці.

До цифрових посередницьких послуг віднесено три типи послуг: просто провідник – цифрова посередницька послуга, де виконавець приймає зобов'язання щодо передачі цифрових даних замовника через комунікаційну мережу або зобов'язання щодо надання доступу до такої мережі для замовника; кешування – цифрова посередницька послуга, де виконавець приймає зобов'язання щодо передачі цифрових даних замовника, зобов'язання щодо їх тимчасового зберігання з метою збільшення ефективності передачі даних, отриманих від замовника; хостинг – цифрова посередницька послуга, де виконавець приймає зобов'язання щодо зберігання цифрових даних, наданих замовником і надання отриманих даних на запит замовника.

На базі трьох типів цифрових посередницьких послуг DSA забезпечує наднаціональне регулювання діяльності Інтернет-посередників, онлайн-пошуковців, соціальних мереж, маркетплейсів, ІТ-компаній, які надають посередницькі цифрові послуги споживачам ЄС. Зважаючи на широту дії DSA по колу суб'єктів, знадобилося дроблення правового режиму надання цифрових послуг за ступенем і характером обов'язків.

Універсальний правовий режим встановлює базові вимоги для постачальників цифрових посередницьких послуг, як один з основних зобов'язань покладає обов'язок видаляти контент, що не відповідає законодавству і надавати певну інформацію на запит органів влади держав-членів і уповноважених інститутів ЄС. Обов'язок з ініціативним виявленням

такого контенту на постачальників цифрових посередницьких послуг в універсальному правовому режимі не покладається.

Ця вимога покликана сформувати правову основу для взаємодії органів публічної влади та постачальників цифрових посередницьких послуг, забезпечити можливість видалення протиправного контенту в адміністративному порядку, що є особливо важливим для інститутів ЄС, які можуть направляти запити безпосередньо цифровим посередникам без прив'язки їх діяльності до національних правопорядків.

Окрім зазначених обов'язків на осіб, які надають посередницькі цифрові послуги, поширюються вимоги щодо створення прозорого онлайн-середовища. Відповідні вимоги передбачають: створення механізмів зворотного зв'язку, за допомогою яких користувачі можуть оперативно в електронній формі зв'язатися з цифровими постачальниками; повне розкриття інформації про існуючі обмеження при використанні цифрових сервісів, в частині типу та характеру, що допускається до розповсюдження контенту, порядку використання цифрових сервісів; щорічну публікацію даних про видалення або блокування контенту.

Універсальний правовий режим передбачає покладання на цифрових посередників двох груп обов'язків, пов'язаних із забезпеченням ефективного зв'язку з органами публічної влади та з користувачами цифрових сервісів.

Правовий режим хостингу містить три додаткові групи обов'язків: створення механізмів, що надають користувачам цифрових сервісів можливість посилати повідомлення про виявлений контент, який порушує вимоги законодавства; обов'язкове повідомлення користувачів цифрових сервісів про причини видалення, блокування, обмеження доступу або введення інших обмежувальних заходів щодо контенту, що розміщується; обов'язковий направлення повідомлень про виявлену в контенті інформацію про вчинення або підготовку до вчинення кримінального правопорушення проти публічної безпеки, здоров'я або життя фізичних осіб.

Правовий режим онлайн-платформ передбачає покладання на постачальників цифрових посередницьких послуг більшої кількості обов'язків. Відповідний правовий режим поширюється на надання послуг онлайн-платформи, під якими розуміються цифрові послуги зберігання та публічного розповсюдження контенту користувачів за індивідуальним запитом. Надання цифрових послуг має бути основним видом діяльності постачальника послуг.

Одночасно з-під дії даного правового режиму виведені всі суб'єкти малого підприємництва, навіть якщо вони як основний напрям діяльності надають цифрові послуги онлайн-платформи.

До особливих обов'язків постачальників цифрових послуг онлайн платформ належать: обов'язки у сфері протидії розповсюдженню незаконного контенту: обов'язок щодо створення механізму незалежного моніторингу та виявлення незаконного контенту, що розміщується на онлайн-платформах, у формі діяльності сертифікованих Координатором цифрових послуг держави-члена довірених інформаторів; обов'язок щодо припинення надання цифрових послуг онлайн-платформи користувачам, які систематично розміщують

незаконний цифровий контент; обов'язки щодо формування прозорого онлайн-середовища: обов'язок щодо створення внутрішньої системи реагування на претензії користувачів; обов'язок щодо сумлінної взаємодії з користувачами онлайн-платформ, що передбачає відмову від використання маніпулятивних технологій, методів обмеження можливостей користувачів з безкоштовного та поінформованого використання онлайн-платформ; обов'язок щодо повного розкриття інформації про матеріали рекламного характеру, що розміщуються на онлайн-платформах, включаючи вказівку на рекламний характер цифрового контенту, інформацію про рекламодавця, інформацію про причини демонстрації рекламних оголошень, що таргетуються, тощо.

Встановлено пряму заборону використання для таргетування реклами персональних даних користувачів, які GDPR кваліфікуються як спеціальні. Спеціальний правовий режим онлайн-платформ, що поширюється на маркетплейси, містить спеціальні обов'язки, пов'язані зі специфікою торговельної діяльності. Маркетплейси як постачальники цифрових посередницьких послуг відповідно до положень DSA зобов'язані: забезпечувати збір, верифікацію та доведення до відома споживачів інформації про продавців-користувачів онлайн-платформи; забезпечувати збирання та верифікацію документів, що засвідчують особу продавців-користувачів онлайн платформ, даних про платіжні рахунки продавців; розробляти дизайн і функціонал онлайн-платформ так, щоб продавці-користувачі могли вільно в повному обсязі виконувати обов'язки щодо доведення до споживачів необхідної інформації відповідно до законодавства про захист прав споживачів; при виявленні фактів реалізації товарів, що не відповідають вимогам законодавства, доводити до відома осіб, які купили товари, інформацію про виявлені порушення закону, про продавця, про способи відшкодування збитків

В особливо великих онлайн-платформах і онлайн-пошуковців передбачено брати безпосередню участь у виявленні та усуненні системних ризиків, що виникають у цифровому просторі, чим істотно відрізняється правовий режим, що поширюється, від інших правових режимів надання цифрових послуг.

Виходячи з аналізу положень DSA, можна зробити висновок про п'ять режимів правового регулювання порядку надання цифрових посередницьких послуг у ЄС: універсальний правовий режим – набір обмежень, обов'язків і вимог до організації надання цифрових посередницьких послуг, що поширюється на цифрових посередників; правовий режим хостингу – додатковий набір обмежень, обов'язків і вимог, що поширюється на постачальників цифрових послуг типу «хостинг»; правовий режим онлайн-платформ – набір особливих вимог, які пред'являються організації діяльності онлайн-платформ; спеціальний правовий режим онлайн-платформ – набір спеціальних вимог, дотримання яких є обов'язковим для онлайн-платформ, за допомогою яких забезпечується онлайн-торгівля за участю споживачів; правовий режим особливо великих онлайн-платформ та онлайн-пошуковців – цей режим підлягає застосуванню до цифрових посередників, діяльність яких впливає на надання цифрових послуг на системному рівні та несе системні

ризика для цифрового простору.

Система правових режимів побудована за принципом поетапного ускладнення та доповнення на кожному рівні до обмежень, обов'язків і вимог, передбачених універсальним правовим режимом, додаються нові.

Список використаних джерел

1. The Digital Services Act. URL. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/digital-services-act>
2. Directive (EU) 2015/1535 of the European Parliament and of the Council of 9 September 2015 laying down a procedure for the provision of information in the field of technical regulations and of rules on Information Society services (codification) (Text with EEA relevance). URL. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2015/1535/oj/eng>

М. Я. Сидор,

кандидат юридичних наук

*старший викладач кафедри адміністративно-правових
дисциплін навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

КОНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

Конституцією України визначено головний принцип політики держави в галузі забезпечення прав людини і громадянина: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і головний напрям діяльності держави. Держава несе відповідальність перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1].

Окреслені в Конституції України державні принципи, а саме соціальний і правовий передбачають увесь спектр політичних, соціально-економічних, світоглядних прав і свобод людини. Отож, першочерговою метою розвитку нашого суспільства є утвердження і всебічний захист прав і свобод людини і громадянина, а також жодного перешкоджання на шляху їх реалізації.

Наразі правова система України перебуває в стані реформування, обравши курс побудови демократичної, соціальної та правової держави. На стрижні такого реформування повинні стати насамперед конституційні основи, оскільки, головним гарантом захисту прав і свобод людини і громадянина є Конституція. Безумовно, орган, який здійснює захист прав і законних інтересів людини, громадянина, юридичних осіб, інтересів суспільства і держави, є суд, який покликаний забезпечити дотримання норм Конституції.

Права людини являють собою досить складне та багатоаспектне суспільне явище, і тому їх значення для сучасного суспільства важко переоцінити, оскільки вони наявні у всіх сферах життєдіяльності людини. Саме стан справ у сфері прав людини, їх практичної реалізації є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якої держави і суспільства в цілому.

У сучасній науковій літературі існують різні методологічні концепції щодо тлумачення змісту поняття «права людини». Загалом виокремлюють три основні підходи до цього поняття:

- 1) підхід, що розглядає права людини як можливості діяти в певний спосіб (або утримуватись від певних вчинків);
- 2) підхід, який наголошує на необхідності закріплення прав людини в нормативно-правових актах та ототожнює їх з поняттям «свобода»;
- 3) підхід, що розглядає права людини лише як можливості одержувати певні блага від держави [2, с. 29–30].

Термін «права» означає, по-перше, можливість людини діяти певним чином або утримуватись від певних вчинків з тим, щоб забезпечити собі достатній життєвий рівень, свій розвиток, задоволення власних потреб; подруге, ці можливості виникають з моменту народження людини і є невід'ємним від неї, людина не може бути позбавлена їх, оскільки вона не зможе формуватись як людина, особистість; по-третє, ці можливості людини, їхній зміст і обсяг залежать насамперед від досягнутого рівня економічного, соціального, політичного та духовного розвитку, можливостей суспільства.

Необхідність конституційно-правового регулювання для розвитку суспільства не викликає жодних сумнівів, оскільки воно забезпечує захист прав і свобод людини і громадянина, а також стабільність, порядок і організованість суспільства, реалізацію перспектив економічного та соціального розвитку. При цьому, деякі науковці в конструкції поняття «правове регулювання» вказують на певну змістовну невизначеність щодо того, чи повинне регулювання здійснюватися правовими засобами або відповідати вимогам справедливості, законності й доцільності.

На результативність конституційно-правового регулювання прав, свобод та обов'язків людини і громадянина впливають такі основні чинники: 1) відповідність конституційних норм рівню соціально-економічного розвитку суспільства; 2) рівень досконалості конституційних норм; 3) рівень правової культури та правової свідомості всіх учасників правових відносин, які повинні чітко усвідомлювати свої суб'єктивні права та юридичні обов'язки й неухильно дотримуватись останніх, а також уявляти наслідки дотримання чи недотримання правових вимог.

Варто наголосити, що низка положень норм Конституції України, в яких закріплені права, свободи та обов'язки людини і громадянина, вже не відповідають політико-правовим і соціально-економічним реаліям сьогодення і тому вимагають нових підходів і поглядів на їх конституційно-правове регулювання, а усунення наявних недоліків тільки сприятиме підвищенню рівня національного конституційного законодавства, розширенню номенклатури прав

людини, забезпеченню мовної доступності конституційних норм, які були б з однозначним і суворо окресленим значенням та зрозумілі кожному громадянину та ґрунтувалися на потребах, які існують у суспільстві, а також зближенню їх з міжнародними та європейськими стандартами у сфері прав людини, а отже, і розвитку демократії в Україні та побудови соціальної, правової держави з утвердженням верховенства права, і нарешті сприйняття України світовою спільнотою.

Список використаних джерел

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Пазенок А. С. Права та свободи людини і громадянина: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2010. 176 с.

Р. М. Скриньковський,
кандидат економічних наук, професор
професор кафедри економіки підприємств та
інформаційних технологій
(Львівський університет бізнесу та права)

КОНСТИТУЦІЯ: КРИТЕРІЙ КЛАСИФІКАЦІЇ ТА ФОРМА

Конституція – категорія правова. Як правило, вона становить єдиний правовий акт або систему таких актів, за допомогою яких народ чи органи держави, що діють від його імені, встановлюють основні принципи устрою суспільства й держави, форми безпосередньої демократії, а також визначають статус державної влади і місцевого самоврядування, механізми їх здійснення, закріплюють права і свободи людини й громадянина.

Конституція – особливий інститут правової системи держави, що має правове верховенство стосовно всіх інших її актів. Це не просто закон країни, а основний її закон, закон законів, як називав його К. Маркс. Конституція оформляє національну систему права, об'єднує чинне законодавство, визначає основи законності й правопорядку у країні.

Конституція становить основу правової системи держави. Це означає, що норми всіх галузей права, нормотворча і правозастосовна діяльність щодо здійснення правових приписів повинні бути зорієнтовані на конституцію. Правова система держави - доволі широке поняття. Елементами цієї системи є також усі юридичні установи (суди, прокуратура, різні інспекції, які стежать за дотриманням норм права відповідно до профілю), державні органи, які видають правові акти (парламенти, органи місцевої державної влади), державні та громадські організації, громадяни, яким адресуються правові приписи.

Конституція – категорія політична. Її норми безпосередньо пов'язані з політикою держави; у конституції закріплюються основні засади політики держави і суспільства.

Конституції притаманна велика єднальна сила щодо охоплення всіх верств населення, усіх політичних сил процесом досягнення порозуміння в суспільстві.

Важливе значення має класифікація конституцій, яка хоч і є умовною, але дає можливість орієнтуватися в їх багатоманітності, допомагає краще їх відрізнити, зіставляти одну з іншою, розуміти особливості їх змісту і структури.

Класифікація допомагає точніше зрозуміти природу і особливості конституцій, глибше вникнути в їх зміст. Конституції можна класифікувати за різними ознаками.

Існують різні класифікації конституцій.

За часом дії конституції поділяють на тимчасові та постійні. Часта зміна конституції зумовлюється нестабільністю політичної та економічної обстановки, частою зміною верхніх ешелонів влади. Так, до середини 60-х років XX ст. історія Гаїті налічувала 23 конституції, Венесуели – 22, Болівії – 20. Фактично кілька конституцій було прийнято в Україні впродовж 1917- 1920 рр. (універсали, гетьманські закони, власне конституції) [1, с. 56].

За державним режимом конституції бувають демократичні та авторитарні (у тому числі тоталітарні), за формою правління – монархічні та республіканські, за формою територіального устрою – федеративних та унітарних держав, за порядком внесення змін і доповнень – гнучкі, жорсткі та змішані.

Залежно від процедури прийняття розрізняють конституції открийовані (даровані), «народні» (тобто прийняті на підставі проведення референдуму), прийняті парламентом, установчими зборами, місцевими представницькими органами.

Конституції різняться за формою і структурою.

Форма конституції – це спосіб відтворення і організації конституційних норм та інститутів. Конституція може функціонувати у вигляді моноконституційного акта чи сукупності актів. Конституції першого виду називають ще кодифікованими, другого – некодифікованими. До першого виду належать колишні радянські конституції, колишні конституції Німеччини, Іспанії, Мексики, до другого - конституції Швеції і колишньої Чехословаччини.

Конституція Великої Британії належить до конституцій змішаного виду. Вона об'єднує парламентські закони, судові рішення-прецеденти, доктринальні тлумачення, статuti, конституційні угоди, які містять так звані конвенційні норми.

Іноді з'являються і тимчасово діють неписані конституції, які не мають формального закріплення (наприклад, у Румунії).

За розглянутою класифікацією конституцій Конституція України є формальною, постійною, демократичною, республіканською, унітарною, змішаною, прийнятою парламентом, кодифікованою.

Список використаних джерел

1. Ковалів М.В., Гаврильців М.Т., Бліхар М.М. Конституційне право України: навч. пос. Львів, 2014. 402 с.

А.В. Сова,

здобувач вищої освіти I курсу
Львівського державного університету внутрішніх справ
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

Науковий керівник: **Н.В. Стецюк**,
професор кафедри загальноправових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ, доцент
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ПРАВО НА ЖИТТЯ ЯК НАЙВИЩА СОЦІАЛЬНА ЦІННІСТЬ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Право на життя є невід'ємним правом кожної людини та основою для реалізації всіх інших прав. Відповідно до статті 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю[1]. Водночас повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України зумовила виникнення загроз для життя цивільного населення, спричинила численні жертви, руйнування об'єктів цивільної інфраструктури та порушення основоположних прав людини. Через це особливого значення набуває забезпечення захисту прав людини як і на державному так і міжрегіональному рівнях.

Право на життя є одним із фундаментальних природних прав людини, без реалізації якого неможливе здійснення інших прав і свобод. Воно належить кожній людині від народження. У сучасній правовій державі право на життя визнається найвищою соціальною цінністю та перебуває під особливою охороною держави. Згідно зі статтею 27 Конституції України кожна людина має невід'ємне право на життя, а обов'язком держави є його захист. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя, а кожен має право захищати своє життя і здоров'я, а також життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань [1]

Міжнародно-правові стандарти закріплюють право на життя як фундаментальне право людини. Так, стаття 3 Загальної декларації прав людини проголошує право кожного на життя, свободу та особисту недоторканність [2]. Відповідно до статті 6 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права право на життя є невід'ємним правом кожної людини і повинно охоронятися законом [3]. Важливе значення має також стаття 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка покладає на держави обов'язок забезпечувати ефективний захист життя людини [4]. Особливу роль у забезпеченні права на життя під час збройних конфліктів відіграють норми міжнародного гуманітарного права. Женевські конвенції 1949 року та Додатковий протокол I 1977 року передбачають захист цивільного населення та забороняють напади на осіб, які не беруть безпосередньої участі у воєнних діях [5; 6].

Право на життя належить до прав, які не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного стану. Держава зобов'язана вживати всіх можливих заходів для захисту населення, евакуації громадян із небезпечних територій, надання

медичної допомоги постраждалим та забезпечення гуманітарних потреб населення [7]. Одним із напрямів захисту права на життя є належне документування фактів порушення міжнародного гуманітарного права та забезпечення притягнення винних осіб до відповідальності. Важливу роль у цьому процесі відіграють національні правоохоронні органи, міжнародні організації та Міжнародний кримінальний суд [7].

Ефективний захист права на життя забезпечується сукупністю національних і міжнародних правових механізмів. Важливу роль у цьому відіграють Конституція України, кримінальне законодавство, законодавство про правовий режим воєнного стану, а також міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Отже, право на життя є основоположним та невід'ємним правом людини, яке відповідно до Конституції України визнається найвищою соціальною цінністю. В умовах збройної агресії його захист набуває особливого значення та потребує ефективного поєднання національних і міжнародних правових механізмів. Забезпечення права на життя, належне документування воєнних злочинів та притягнення винних до відповідальності є важливими передумовами утвердження принципу верховенства права та захисту прав людини в Україні.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-ВР#Text>
2. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 груд. 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 груд. 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
5. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серп. 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
6. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 08 черв. 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
7. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

Н.В. Стецюк,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри загальноправових дисциплін Навчально-наукового
інституту права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ВИРІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИМ СУДОМ УКРАЇНИ ПИТАНЬ ПРО ВІДПОВІДНІСТЬ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ (КОНСТИТУЦІЙНІСТЬ) ЗАКОНУ УКРАЇНИ ЗА КОНСТИТУЦІЙНОЮ СКАРГОЮ ОСОБИ (ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ)

Рівно десять років тому назад, а саме другого червня 2026-го року відбулася знакова подія для національної системи конституційного судочинства - в Україні запроваджено інститут конституційної скарги. Останнє стало можливим в результаті ухвалення Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)»[1]. Адже, відповідно до цих конституційних змін ст. 55 Конституції України було доповнено окремим положенням, за яким в Україні «кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою (*тут і надалі підкреслення моє – Н.С.*) до Конституційного Суду України з підстав, установлених Конституцією України та у порядку, визначеному законом». Крім того, розділ XII Основного Закону держави «Конституційний Суд України» було доповнено новою статтею (ст.151/1), відповідно до якої Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України», а сама конституційна скарга може бути подана тільки в тому випадку, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту було вже вичерпано [2].

Запровадження інституту конституційної скарги в Україні було позитивно сприйнято як в науковому, так і експертно-фаховому середовищі [3; 4, с.130-133]. Дана «подія» сприймалася, насамперед, як удосконалення національної системи конституційного судочинства, наближення її до європейських стандартів та кращих зарубіжних практик конституційної юрисдикції, а також як явне посилення національних механізмів захисту прав людини із активним залученням до нього такого важливого державного органу як Конституційний Суд України (КСУ). Підтвердження останнього (залучення КСУ до національного механізму захисту прав людини) була наявність конституційного припису про те, що саме «Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи...» (ст.151/1), а не хтось інший, чи, наприклад, частина (структурний підрозділ) того ж таки єдиного органу конституційної юрисдикції. Цим самим конституцієдавець фактично «підняв» (прирівняв у своєму значенні) прийняття рішень КСУ за розглядом конституційної скарги до інших рішень та висновків КСУ (рішення про «конституційність» законів та інших нормативних актів, висновки про відповідність Конституції України «чинних міжнародних договорів України», «питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою», «щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в

порядку імпічменту»). Адже, саме так (як і у випадку із прийняттям рішення за конституційною скаргою) говориться у ст.151 Основного Закону держави про «інші рішення» КСУ: «Конституційний Суд України за зверненням Президента України, або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України, або Кабінету Міністрів України надає висновки про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість. Конституційний Суд України за зверненням Президента України або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України надає висновки про відповідність Конституції України (конституційність) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою. За зверненням Верховної Ради України Конституційний Суд України надає висновок щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту» [2].

Все це, як видається, говорить про те, що з формальної точки зору, жодної відмінності між юридичними приписами положень ст. ст. 151, 151/1 щодо суб'єкта та порядку прийняттям вищезгаданих рішень немає і ним (суб'єктом прийняття таких рішень) виступає виключно КСУ, до складу якого входять його вісімнадцять суддів (ч.1 ст.148 Конституції України)[2]. При цьому, чіткий припис щодо кількісного складу КСУ однозначно має в цьому випадку вирішальне значення для отримання відповідної кількості голосів суддів КСУ при ухваленні ними вище згаданих рішень та наданні висновків.

Однак, вже через рік після набуття чинності конституційних змін щодо правосуддя, ВРУ було прийнято «новий» закон «Про Конституційний Суд України». В ньому, не дивлячись на чіткі приписи ч.5 ст. 55 та ч.2 ст.8 Конституції України, міститься припис, який «не зовсім» відповідає наведеними конституційними положенням ст. ст. 151 та 151/1. Так, відповідно до ст. 84. Закону «Про Конституційний Суд України» «рішення Суду (*Конституційного Суду України – Н.С.*) ухвалює: 1) Велика палата - за результатами розгляду справ за конституційними поданнями щодо конституційності законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим та щодо офіційного тлумачення Конституції України, а також за результатами розгляду справ за конституційними скаргами у разі відмови Сенату в розгляді справи за конституційною скаргою на розсуд Великої палати; 2) Сенат - за результатами розгляду справ за конституційними скаргами»[5]. В той же саме час, за положеннями ст.ст. 32, 36 Закону України «Про Конституційний Суд України», «у складі Суду діють Велика палата, два сенати та шість колегій» (назва ст.32 «Організаційна структура Суду»), а сам «Сенат діє у складі дев'яти суддів Конституційного Суду. Якщо кількість суддів Конституційного Суду є меншою за 18, Сенат є повноважним за умови участі в ньому щонайменше шести суддів Конституційного Суду. Персональний склад сенатів

затверджується постановою Конституційного Суду. Сенат розглядає справи за участю щонайменше шести суддів Конституційного Суду./.../ Сенат розглядає питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) законів України (їх окремих положень) за конституційними скаргами, а також інші питання, визначені законом»[5]. Звідси, встановлений Конституцією України порядок ухвалення рішень КСУ по конституційних скаргах (при умові наявності кворуму на засіданні КСУ не менше 12 суддів та вимоги ухвалення рішень не менше як 10 суддями КСУ) «плавно» перемістився до одного із Сенатів КСУ (т.б. - структурної частини КСУ із в рази меншими вимогами як щодо кворуму, так і до кількості голосів суддів, необхідних для прийняття такого рішення).

Така ситуація, як видається, не є нормальною та потребує негайного свого виправлення [6]. Можливими є два шляхи вирішення даної проблеми: 1) законодавчих змін; 2) конституційного контролю. В першому випадку – це внесення відповідних змін до закону «Про Конституційний Суд України» (наприклад, надання права «затвердження» Великою платою КСУ прийнятого сенатом рішення за розглядом конституційної скарги). Другий варіант - визнання неконституційними вищезгаданих положень. При цьому, суб'єктом звернення до КСУ в цій ситуації міг би бути Уповноважений з прав людини Верховної Ради України. Адже, саме він має право «звертатися до Конституційного Суду України з поданням про відповідність Конституції України законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, які стосуються прав і свобод людини і громадянина (ст.13 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини»)[7].

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя). Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#n2> (дата звернення – 20.06.2026).
2. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення – 20.06.2026).
3. Стецюк П.Б. Зміни до Основного Закону України щодо правосуддя (конституційно-юрисдикційний зріз). *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С.194-201.
4. Проблеми імплементації змін до Конституції України щодо правосуддя та статусу Конституційного Суду України/ Центр Разумкова. К.: «Заповіт», 2017. 187 с.
5. Про Конституційний Суд України. Закон України. URL: [tps://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text) (дата звернення – 20.06.2026)
6. Стецюк Н.В., Стецюк П.Б. Особливості захисту прав людини Конституційним Судом України в умовах воєнного стану. - Конституційний захист прав людини в контексті доктрини європейської та української

юстиції: теорія і практика: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 25 червня 2025 року) / упорядник В. І. Розвадовський. Наукове електронне видання. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2025. С.14-21.

7. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення - 20.06.2026).

С. П. Стецюк,
доктор філософії з галузі права,
старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
проблем міжнародного кримінального
судочинства навчально-наукового інституту
воєнної історії, права та соціальних наук
(Національний університет оборони України)

ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ: КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ ТА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ

Одне із завдань, що поставила перед українською державою повномасштабна збройна агресія російської федерації є забезпечення захисту прав і свобод значної кількості власних громадян, які внаслідок бойових дій опинилися в полоні. За інформацією заступниці Голови Верховної Ради України Олени Кондратюк, станом на травень 2026 року російська федерація утримує в полоні близько 7 тисяч українських військовослужбовців [1].

На відміну від класичної моделі міжнародного гуманітарного права, у якій держава насамперед розглядається як “держава, що тримає в полоні” (Detaining Power), для України особливого значення набуває інша роль, передбачена Женевською конвенцією про поводження з військовополоненими 1949 року (далі – ЖК III) [2], – роль “держави походження” (Country of Origin), яка несе власні, чітко визначені міжнародним правом обов’язки щодо своїх захоплених військовослужбовців. Саме крізь призму захисте власних громадян, які перебувають у полоні, доцільно розглядати взаємодію конституційних гарантій прав людини та міжнародних стандартів поводження з військовополоненими.

Проблема дослідження полягає в тому, що конституційні норми, які покладають на державу обов’язок піклування й захисту громадян, що перебувають у полоні, мають загальний, рамковий характер і набувають конкретного змісту лише у поєднанні з нормами ЖК III та похідним національним законодавством, яке визначає повноваження конкретних державних органів щодо звільнення, обміну та реінтеграції таких осіб. Без системного аналізу цього трирівневого регулювання неможливо оцінити ні

повноту виконання державою своїх конституційних обов'язків, ні ефективність наявних інституційних механізмів.

Конституція України [3] не містить терміна “військовополонений”, однак закладає систему загальних принципів, які у своїй сукупності визначають обов'язок держави щодо захисту прав громадян України, які опинилися в полоні.

Стаття 3 Конституції України проголошує людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю та встановлює, що утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність [3]. Отже, українська держава не може розглядати громадянина, який потрапив у полон під час виконання конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, як особу, стосовно якої вона звільняється від своїх обов'язків.

Відповідно до статті 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [3]. Це свідчить про те, що конституційні засади захисту прав людини доповнюються спеціальними міжнародними механізмами, спрямованими на забезпечення правового статусу осіб, які перебувають у полоні під час збройного конфлікту.

Стаття 17 Конституції України визначає захист суверенітету і територіальної цілісності України найважливішою функцією держави та справою всього Українського народу, а також прямо встановлює, що держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей [3]. Зазначена норма становить конституційно-правову основу для формування та розвитку законодавства, яке визначає систему соціальних, правових і реабілітаційних гарантій військовослужбовців, зокрема тих, які перебувають у полоні або були звільнені з полону.

Особливого значення для предмета цього дослідження має частина третя статті 25 Конституції України, яка встановлює, що Україна гарантує піклування та захист своїм громадянам, які перебувають за межами України [3]. Хоча ця норма сформульована широко й охоплює усіх громадян за кордоном, саме стосовно військовополонених громадян України, які внаслідок збройного конфлікту опинилися під юрисдикцією іноземної держави, вона набуває особливого змісту: держава зобов'язана вживати активних заходів (дипломатичних, інформаційних, переговорних) для з'ясування долі такої особи, забезпечення гуманного ставлення до неї та її повернення на батьківщину.

Стаття 27 Конституції України гарантує кожній людині невід'ємне право на життя та покладає на державу обов'язок захищати життя людини [3]. У контексті перебування громадян України в полоні це означає обов'язок держави використовувати наявні міжнародно-правові механізми для заборони застосування агресором позасудових страт і умисних убивств військовополонених (стаття 130 ЖК III) [2], а також документування та розслідування таких випадків. Водночас стаття 28 Конституції України [3], що встановлює абсолютну заборону катувань, жорстокого, нелюдського або такого,

що принижує гідність поведження чи покарання, є конституційним імперативом, що зобов'язує державу домагатися від агресора дотримання статей 13, 14 та 17 ЖК III [2].

Системний аналіз положень статей 3, 17, 25, 27 та 28 Конституції України [3] дозволяє виокремити кілька самостійних, проте взаємопов'язаних обов'язків держави щодо громадян, які перебувають у полоні.

Першим є інформаційно-пошуковий обов'язок – встановлення факту захоплення в полон, ідентифікація особи, з'ясування місця її перебування та стану здоров'я. Цей обов'язок безпосередньо корелює з передбаченим ЖК III [2] інститутом національних довідкових бюро (стаття 122) та Центрального довідкового агентства, що діє під егідою Міжнародного комітету Червоного Хреста (стаття 123), через які держава походження отримує та передає інформацію про власних військовополонених [2].

Другим є переговорно-дипломатичний обов'язок – ведення переговорів щодо звільнення, обміну чи репатріації військовополонених. Оскільки між Україною та державою-агресором відсутні дипломатичні відносини у класичному розумінні, реалізація цього обов'язку відбувається через Координаційний штаб з питань поведження з військовополоненими, розвідувальні служби, посередництво третіх держав та міжнародних організацій.

Третім є обов'язок збереження правового та соціального статусу військовослужбовця на час перебування в полоні. Він реалізується через норми спеціального законодавства, відповідно до яких час перебування військовослужбовця в полоні зараховується до страхового стажу, стажу військової служби та стажу для обчислення пенсії, а грошове забезпечення (або його частина) і соціальні гарантії зберігаються за родиною військовослужбовця [4].

Четвертим є обов'язок сприяння зовнішньому контролю та комунікації – забезпечення доступу Міжнародного комітету Червоного Хреста до інформації про власних військовополонених, підтримання каналів листування між полоненими та родинами, що відповідає духу статей 69–77 ЖК III [2].

П'ятим є постізоляційний обов'язок – забезпечення після звільнення з полону комплексної медичної, психологічної, соціальної та правової реінтеграції особи, документування фактів катувань і жорстокого поведження для цілей подальшого правового переслідування винних, а також відновлення документів та правового статусу особи.

Шостим, акцесорним обов'язком є забезпечення притягнення до відповідальності осіб, винних у злочинах проти захоплених у полон громадян України, як на національному рівні (стаття 438 Кримінального кодексу України [5]), так і через підтримку діяльності міжнародних механізмів правосуддя.

Водночас наявність конституційно-правових, міжнародно-правових та інституційних механізмів не гарантує їх повної та ефективної реалізації. Практика повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України виявила низку системних проблем у забезпеченні прав та законних інтересів військовослужбовців, які перебувають або перебували в полоні.

У зв'язку з цим подальше вдосконалення механізму реалізації досліджуваних гарантій має бути: систематизація законодавства про статус та реінтеграцію військовополонених в єдиному кодифікованому акті; розширення програм довгострокової психологічної реабілітації звільнених з полону осіб; удосконалення механізмів документування воєнних злочинів.

Список використаних джерел

1. Кондратюк: Росія утримує у полоні близько 7000 українських військових, 95 % з них зазнають тортур // Укрінформ. 2026. 26 трав. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/4127309-kondratuk-rosia-utrimue-u-poloni-blizko-7000-ukrainskih-vijskovih-95-z-nih-zaznaut-tortur.html>.
2. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими : Конвенція; ООН від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_153.
3. Конституція України : Конституція України; Верховна Рада України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
4. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2011-12>.
5. Кримінальний кодекс України : Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>.

І. Б. Тацишин,

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри гуманітарних дисциплін та олімпійської освіти

адвокат,

(Львівський державний університет фізичної

культури імені Івана Боберського)

Т. М. Курчаба,

к.фіз. виховання і спорту, доцент

завідувач кафедри гуманітарних дисциплін та олімпійської освіти

(Львівський державний університет фізичної

культури імені Івана Боберського)

ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У ПЕНСІЙНИХ СПОРАХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: МЕЖІ ПІДЗАКОННОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА БЮДЖЕТНИХ ОБМЕЖЕНЬ

Проблематика виконання судових рішень у спорах щодо пенсійного забезпечення залишається однією з найбільш актуальних у сфері адміністративного судочинства. Наявність судового рішення, яке набрало законної сили, повинна гарантувати особі реальне поновлення порушеного права, а не лише формальне визнання неправомірності дій суб'єкта владних повноважень. Відповідно до Конституції України судові рішення є обов'язковим до виконання, а держава забезпечує його виконання у визначеному законом

порядку [1]. Кодекс адміністративного судочинства України також закріплює загальну обов'язковість судового рішення для органів державної влади, підприємств, установ, організацій, посадових та службових осіб [2].

Виконання судового рішення має особливе значення у пенсійних правовідносинах, оскільки йдеться про право особи на соціальний захист та про фактичне отримання належних сум пенсії. У таких спорах держава одночасно виступає і як суб'єкт нормотворення, і як розпорядник бюджетних ресурсів, і як боржник за судовим рішенням. Саме тому будь-яке підзаконне регулювання порядку виплати сум, визначених на виконання судових рішень, повинно відповідати Конституції України, спеціальним законам та принципу верховенства права.

Європейський суд з прав людини послідовно виходить із того, що право на суд, гарантоване статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, буде ілюзорним, якщо остаточне судове рішення залишається невиконаним [3; 12]. У справі «Шмалько проти України» Суд зазначив, що виконання рішення, ухваленого будь-яким судом, має розцінюватися як складова частина «судового розгляду» [13]. Крім того, у справі «Бурмич та інші проти України» проблема невиконання рішень національних судів в Україні була охарактеризована як системна [14].

Особливої актуальності зазначене питання набуло у зв'язку з прийняттям Кабінетом Міністрів України постанови від 14.07.2025 № 821 «Про затвердження Порядку здійснення з бюджету Пенсійного фонду України видатків на виплату пенсій (щомісячного довічного грошового утримання суддям у відставці), призначених (перерахованих) на виконання судових рішень» (далі по тексті – Постанова №821) [8]. Вказаним актом було визначено спеціальний механізм здійснення видатків на виплату сум пенсій, призначених або перерахованих на виконання судових рішень, зокрема за джерелами їх фінансування.

Суттєвим недоліком такого регулювання стало те, що виплата сум, нарахованих на виконання судових рішень, фактично ставилася у залежність від бюджетних асигнувань та включення особи до відповідного переліку. У практичному вимірі це означало, що після набрання судовим рішенням законної сили особа не отримувала безумовного виконання, а переходила до окремої бюджетної процедури. Такий підхід створював ризик перетворення судового рішення на декларативний акт, виконання якого залежить не від його обов'язковості, а від фінансової спроможності держави у відповідному бюджетному періоді.

У справі № 320/51895/25 Київський окружний адміністративний суд дійшов висновку про протиправність Постанови № 821. Суд зазначив, що позивач просив визнати протиправними та нечинними пункти 1, 2, 3 постанови, однак оскільки інших пунктів постанова не містила, вона підлягає визнанню протиправною та нечинною в цілому [9]. При цьому суд звернув увагу, що Порядок створював ситуацію, за якої право, встановлене судом, переносилося з

площини обов'язкового виконання у площину окремого бюджетного планування.

Окремим аргументом суду стало порушення процедури прийняття нормативно-правового акта. Постанова № 821 стосувалася конституційних прав громадян, гарантованих статтею 46 Конституції України (право на соціальний захист) та статтею 55 Конституції України (право на судовий захист). У зв'язку з цим розробник проекту акта мав провести консультації з громадськістю, однак докази проведення таких консультацій у матеріалах справи були відсутні. Недотримання відповідної процедури суд визнав самостійною підставою для визнання постанови протиправною та нечинною [9].

Показовим є те, що Шостий апеляційний адміністративний суд постановою від 08.06.2026 залишив апеляційні скарги Кабінету Міністрів України та Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України без задоволення, а рішення Київського окружного адміністративного суду від 04.03.2026р. без змін [10]. Отже, судова практика у цій справі підтвердила недопустимість підзаконного обмеження порядку реалізації остаточних судових рішень у пенсійних спорах.

Невиконання державою соціальних зобов'язань, підтверджених остаточними судовими рішеннями, є масштабною системною проблемою, яка загрожує верховенству права та довірі до правосуддя [11].

Науково-практичне значення цієї позиції полягає у тому, що вона дозволяє розглядати проблему не лише як спір про законність конкретної постанови Кабінету Міністрів України, а як прояв ширшого інституційного дисбалансу між обов'язковістю судового рішення та бюджетною політикою держави. Суди ухвалюють рішення, виходячи з чинного законодавства, однак подальша відсутність належного механізму фінансування створює для особи ситуацію, коли юридично визнане право не отримує фактичної реалізації.

В умовах воєнного стану держава має право визначати пріоритети бюджетної політики та забезпечувати фінансування оборони. Водночас такі обставини не можуть бути універсальним виправданням для підзаконного звуження змісту остаточного судового рішення. Якщо судове рішення встановило обов'язок органу Пенсійного фонду України провести виплату, то Кабінет Міністрів України не може підзаконним актом змінити природу такого обов'язку, перетворивши його на видаток, який здійснюється лише пропорційно наявному бюджетному ресурсу.

Таким чином, аналіз Постанови КМУ № 821 та судової практики у справі № 320/51895/25 дає підстави для висновку, що виконання судових рішень у пенсійних спорах має забезпечуватися виключно у спосіб, передбачений Конституцією та законами України. Будь-яке підзаконне регулювання, яке фактично змінює строки, порядок або обсяг виконання судового рішення, повинно визнаватися несумісним із принципами верховенства права, юридичної визначеності та ефективного судового захисту.

Висновки. Виконання судового рішення у пенсійній справі є не дискреційним бюджетним рішенням держави, а її конституційним і міжнародно-

правовим обов'язком. Постанова КМУ № 821 стала прикладом спроби врегулювати проблему бюджетної заборгованості шляхом підзаконного обмеження механізму реалізації судових рішень, що обґрунтовано було визнано судами протиправним. Подальше нормативне врегулювання цієї сфери має здійснюватися на рівні закону із дотриманням принципів верховенства права, пропорційності, юридичної визначеності та реальності судового захисту.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 18.06.2026).
2. Кодекс адміністративного судочинства України: Кодекс України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 18.06.2026).
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 18.06.2026).
4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 18.06.2026).
5. Про гарантії держави щодо виконання судових рішень: Закон України від 05.06.2012 № 4901-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4901-17#Text> (дата звернення: 18.06.2026).
6. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text> (дата звернення: 18.06.2026).
7. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб: Закон України від 09.04.1992 № 2262-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#Text> (дата звернення: 18.06.2026).
8. Про затвердження Порядку здійснення з бюджету Пенсійного фонду України видатків на виплату пенсій (щомісячного довічного грошового утримання суддям у відставці), призначених (перерахованих) на виконання судових рішень: Постанова Кабінету Міністрів України від 14.07.2025 № 821. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/821-2025-п#Text> (дата звернення: 18.06.2026).
9. Рішення Київського окружного адміністративного суду від 04.03.2026 у справі № 320/51895/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/134778755> (дата звернення: 18.06.2026).
10. Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 08.06.2026 у справі № 320/51895/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/137205715> (дата звернення: 18.06.2026).
11. Завальнюк І. Адміністративний суд як «фабрика ілюзорних сподівань». Судово-юридична газета. 12.03.2026. URL: <https://sud.ua/uk/news/blog/355519-administrativnyy-sud-kak-fabrika-illyuzornykh-nadezhd> (дата звернення: 18.06.2026).

12. Case of Yuriy Nikolayevich Ivanov v. Ukraine, application no. 40450/04, judgment of the European Court of Human Rights of 15.10.2009. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-95032> (дата звернення: 18.06.2026).

13. Case of Shmalko v. Ukraine, application no. 60750/00, judgment of the European Court of Human Rights of 20.07.2004. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61926> (дата звернення: 18.06.2026).

14. Case of Burmych and Others v. Ukraine, applications nos. 46852/13 et al., judgment of the European Court of Human Rights of 12.10.2017. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-178082> (дата звернення: 18.06.2026).

І.Я. Терлюк,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права
(Львівський національний університет
ветеринарної медицини та
біотехнологій ім. С.З. Гжицького)

ПРАВА ЛЮДИНИ, НАЦІОНАЛЬНА РІВНОПРАВНІСТЬ І ДЕРЖАВНА БЕЗПЕКА: АВСТРІЙСЬКИЙ КОНСТИТУЦІЙНИЙ ДОСВІД ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ ст. У СВІТЛІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Проблема співвідношення прав людини, національної рівноправності та державної безпеки особливо загострюється в умовах політичних криз, суспільних потрясінь і воєн. Саме тоді перед державою постає складне завдання: з одного боку – гарантувати права і свободи громадян, а з іншого – забезпечити стабільність політичного ладу та збереження самої державності. У цьому контексті історичний досвід багатонаціональних держав набуває не лише академічного, але й виразно практичного значення.

Одним із показових прикладів у цьому сенсі є Австрійська імперія, а згодом Австро-Угорщина другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Саме в цей період австрійський конституціоналізм намагався поєднати модерні принципи правової держави з потребою збереження політичної цілісності багатонаціональної імперії. Відтак австрійський досвід становить особливий інтерес у контексті сучасних дискусій про межі прав і свобод, національне питання та баланс між свободою і безпекою в умовах війни.

Поштовхом до конституційних реформ в імперській Австрії стали революційні події 1848 р., які охопили значну частину Європи. Передусім саме вони актуалізували питання громадянських прав, представницького правління, свободи слова, друку та національного самовизначення. Австрійська монархія, прагнучи зберегти контроль над імперією, була змушена поступово перейти до конституційних форм правління.

Хоча перші австрійські конституційні акти, як-то, проголошена 25 квітня 1848 р. *Конституційна грамота* [тут і далі курсив наш – *І.Т.*] Австрійського цесарства (так звана Конституція *Піллерсдорфа* – за ім'ям тодішнього міністра

внутрішніх справ Австрії), поквапно написані за бельгійським зразком [1, с. 61], мали значною мірою декларативний характер, саме вони започаткували процес формування системи основних прав і свобод громадян. Особливе значення у цьому контексті мала прийнята австрійським рейхсратом 1867-го року т. зв. *Груднева конституція*. Вона перетворила Австрійську імперію на «Австро-Угорську монархію» (офіційна назва) і діяла до розвалу останньої у жовтні 1918 року.

Структурно конституція складалася з низки окремих конституційних законів, присвячених певним сферам суспільного регулювання: про загальні права громадян; про імперське представництво; про здійснення урядової влади; про встановлення імперського суду; про судову владу тощо [Див.: 2, с. 375-388]. Вона закріпила низку фундаментальних прав: рівність громадян перед законом, свободу совісті, друку, зборів, недоторканність власності та особи тощо [3, с. 396-400].

Водночас австрійський конституціоналізм розвивався у специфічних умовах багатонаціональної держави. Тому питання прав людини неминуче поєднувалося з проблемою національної рівноправності. Для народів імперії – зокрема українців Галичини – важливими були не лише індивідуальні громадянські права, але й право на мову, освіту, культурний розвиток та політичне представництво.

Саме тому австрійський конституційний досвід цікавий тим, що він демонструє складність поєднання універсальних прав людини з колективними правами національних спільнот. Формально імперське законодавство декларувало рівність народів, однак практична реалізація цих принципів часто залежала від політичної кон'юнктури, адміністративної практики та співвідношення сил між національними елітами.

Особливо виразно це проявлялося у Галичині, де українське населення тривалий час змушене було боротися за реальне, а не лише декларативне забезпечення мовних, освітніх і політичних прав. Попри конституційні гарантії, доступ українців до адміністрації, судочинства чи системи освіти залишався обмеженим [4, с. 11]. Це засвідчувало, що навіть у конституційній державі формальне закріплення прав ще не означає їх повної реалізації.

Водночас саме конституційні механізми створили простір для розвитку українського політичного руху, парламентського представництва, преси, громадських організацій та національного культурного життя. У цьому сенсі австрійський конституціоналізм, попри всі свої суперечності, став важливим чинником модернізації суспільства та формування модерної української політичної нації.

Окремої уваги заслуговує проблема співвідношення свободи та державної безпеки. Австрійська влада, особливо в періоди політичної нестабільності, нерідко вдавалася до обмеження окремих свобод – передусім свободи преси, діяльності громадських організацій та політичних об'єднань. Аргументом для цього зазвичай виступала необхідність збереження державного порядку та безпеки імперії.

У цьому контексті австрійський досвід демонструє проблему, яка залишається актуальною і сьогодні: якою мірою держава може обмежувати права і свободи в умовах загроз безпеці та де проходить межа між необхідними обмеженнями й небезпекою надмірного втручання держави у сферу громадянських свобод.

Сучасна російсько-українська війна знову актуалізувала ці питання. В умовах воєнного стану будь-яка держава стикається з необхідністю пошуку балансу між захистом національної безпеки та збереженням демократичних стандартів і прав людини. Саме тому історичний досвід конституційного розвитку багатонаціональних держав, зокрема Австро-Угорщини, може становити важливий матеріал для сучасних наукових і суспільних дискусій.

Австрійський конституційний досвід другої половини XIX – початку XX ст. засвідчив, що права людини, національна рівноправність і державна безпека не обов’язково є взаємовиключними категоріями. Водночас історія показує: їхнє поєднання потребує не тільки формального конституційного закріплення, але й реальних механізмів правового захисту, політичної культури та готовності держави до діалогу із суспільством.

Саме в цьому, як видається, полягає одна з головних історичних і сучасних уроків австрійського конституціоналізму.

Список використаних джерел

1. Тейлор А.Дж.П. Габсбурзька монархія 1809 – 1918. Історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини. Львів: ВНТЛ-Класика, 2002. 268 с.
2. Хрестоматія з історії держави і права України. У 2 тт.: Т. 1: 3 найдавніших часів до початку XX століття / За ред. В.Д. Гончаренка. К.: Ін Юре. 1997. 464 с.
3. Терлюк І.Я. Історія держави і права України: [навч. посіб. у 2-х т.]. Т. 1: Держава і право на території України від Стародавності по Новий час. Вид. 6-те, перегл., зі змінами. К.: Видавничий дім «Кондор», 2025. 416 с.
4. Мацькевич М.М. Становлення і розвиток ідеї українського державотворення в Галичині (друга половина XIX – початок XX століття). Автореф. ...канд.. юрид. наук. К., 2002. 20 с.

П. Т. Токар,

кандидат юридичних наук

начальник Головного управління Національної поліції

в Харківській області,

генерал поліції третього рангу

ORCID.org/0009-0008-8111-7142

e-mail: tokarpetro@gmail.com

І.В. Кріцак,

кандидат юридичних наук, доцент

помічник начальника ГУНП в Харківській області;

професор кафедри права та суспільних наук

Вінницького фінансово-економічного університету

(за сумісництвом)
 підполковник поліції
 ORCID.org/0000-0003-3530-4269
 e-mail: ivan_kritsak@ukr.net

«УСВІДОМЛЮЮЧИ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПЕРЕД БОГОМ»: ПРЕАМБУЛА КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ЯК ДУХОВНО-ЦІННІСНА ТА ІДЕОЛОГІЧНА/ІДЕЙНА ОСНОВА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

«Усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та майбутніми поколіннями...» (із Преамбули Конституція України).

В Україні вже 1 мільйон 800 тисяч ветеранів. Про це Прем'єр-міністерка Юлія Свириденко повідомила у Фейсбуці. «Ветеранська політика – це більше, ніж реабілітація та соціальна підтримка. Наші люди після служби мають повернути собі крила – бажання і можливість працювати. В Україні вже 1,8 мільйона ветеранів, і наше завдання – посилювати їхню економічну свободу. Наша мета – працевлаштувати 100 тисяч ветеранів і ветеранок до 2030 року у партнерстві держави і бізнесу», – зазначила Свириденко. Цю мету визначили спільно з ветеранською спільнотою і бізнесами на III Конференції з реінтеграції ветеранів 2026: «Від обов'язку до можливостей» [1].

Майже 46 тисяч українських держслужбовців "декларують бездомність" упродовж щонайменше двох років, а за останній рік – понад 64 тисячі посадовців. Серед майже 46 тис. держслужбовців, які принаймні впродовж останніх двох років не декларували жодного житла, найбільше представників місцевої влади, а також комунальних підприємств – 9,5 тис. Далі, йдуть правоохоронці та військовослужбовці (по 7,3 тис.), ще майже півтори тисячі – це працівники міністерств та підпорядкованих їм територіальних органів і служб. Не вказали жодної нерухомості й дев'ятеро працівників Офісу Президента. Виявлено ще принаймні сімох суддів без житла. Серед правоохоронців найбільше декларантів без нерухомості серед поліцейських і патрульних. Хоча зустрічаються і працівники інших відомств – зокрема, 14 працівників Бюро економічної безпеки і шість службовців Державного бюро розслідувань, зазначає видання. Водночас, Національне агентство з питань запобігання корупції не може опрацювати всі декларації. Щороку подається близько 630 тис. декларацій, водночас у межах повних перевірок НАЗК аналізує лише близько 1200 декларацій [2].

Доброчесність державних службовців (Integrity of civil servants) у Фінляндії – доброчесність на посаді є ключовою складовою боротьби з корупцією. Фінська Конституція вимагає, щоб державна служба та будь-яке здійснення публічних повноважень ґрунтувалися на законі. Встановлені жорсткі правила щодо сумісництва, конфлікту інтересів, обов'язкове декларування інтересів. Обов'язок надавати публічне обґрунтування рішень підвищує прозорість та довіру до управління і запобігає упередженому та партійному прийняттю рішень. На низький рівень корупції та добропорядності у державній службі

впливає тиск колег та порівняння з ними: у такій невеликій спільноті державних службовців, як у Фінляндії, загроза зіпсованої репутації зазвичай призводить до відставки. У фінській державній службі присутній такий феномен як публічний сором – коли когось спіймали на хабарництві, суспільне засудження є значним: людина запам'ятовується лише за проступок, а всі попередні досягнення зникають. Шляхи до кращих посад закриті. Крім того, оскільки випадки корупції рідкісні, вони отримують значну увагу в медіа, а судові рішення можуть бути суворими. Лояльність у фінській державній службі реалізується через так звану об'єктивну лояльність до формальної посади та ієрархії. Лояльність поділяється на суб'єктивну або персоналізовану форму лояльності, зокрема політичну, тоді як об'єктивна лояльність зберігається незалежно від змін уряду або керівництва державних установ. Більшість державних службовців зберігають свої посади після парламентських або місцевих виборів та змін у верхньому керівництві урядових агентств. Лояльність підкреслюється у формальній та незалежній позиції державної служби та її ієрархічному статусі. В уряді було впроваджено управління, засноване на цінностях. Результати двох фінських опитувань показали, що найціннішими є такі цінності, як надійність, професійна компетентність, відкритість та незалежність [3, с. 109–110].

Преамбула Конституції України як ідеологічна основа української державності в аспекті розвитку ідеї Богоцентризму. У Преамбулі Конституції України 1996 р. проголошено, що Верховна Рада України від імені Українського народу приймає цю Конституцію, «виражаючи суверенну волю народу, спираючись на багатовікову історію українського державотворення, усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та майбутніми поколіннями». Зазначене свідчить про значний вплив панівної ідеології як на зміст усього законодавства, так і на правові свідомість, культуру і, відповідно, характер взаємовідносин між державою та особою [4, с. 257]. Ідеологія, як підкреслює М. Козловець, сприяє усвідомленню нацією своєї сутності, тотожності й цінності, вона є одним з основних вимірів єдності й національної ідентичності [5, с. 439].

Вважаємо, що саме в цьому випадку у Преамбулі Конституції України закріплено фундаментальну ідеологію української держави, хоча тривалий час на це положення не зверталось належної уваги. Особливо глибоко його зміст розкривається в умовах нинішньої російсько-української війни, коли суспільство по-новому осмислює власні духовні та державотворчі основи. Слова про те, що український народ, «усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішніми та майбутніми поколіннями», фактично концентрують у собі базові світоглядні засади української державності. Насамперед, йдеться про богоцентризм як визнання вищого морального начала, далі – про закон совісті як внутрішній моральний орієнтир людини, а також про відповідальність перед минулими, сучасними й майбутніми поколіннями, що підкреслює безперервність тисячолітньої історії українського народу та його державотворчої традиції. Водночас ця конституційна формула відображає

принцип поваги до кожної людини незалежно від раси, кольору шкіри, релігійних чи інших переконань. У цьому контексті простежується й вплив християнської, зокрема східнохристиянської, традиції, адже Україна історично була форпостом і фронтиром між Сходом і Заходом, між Європою та Азією, перебуваючи на перехресті цивілізаційних процесів і воєнних протистоянь. Саме тому для розуміння сучасного розвитку держави важливо усвідомлювати закладену в Преамбулі Конституції України систему духовних, моральних та історичних орієнтирів, які визначають ідеологічне підґрунтя української державності.

Слід відзначити, що харківські вчені, представники Харківського національного університету внутрішніх справ Ю. В. Орлов, Є. Х. Бараш наголошують, що зважаючи на викладені у Преамбулі до Конституції України положення про «відповідальність перед Богом...», [6] відмова від рівного й гідного поводження зі всіма людьми – порушення однієї з конституційно-правових установок на відповідальність перед Богом за укладання та підтримання суспільного договору в Україні. Подальша юридико-догматична специфікація категорії «гідність» елімінувала теологічну компоненту, залишивши у «сухому залишку» концепти «найвищої соціальної цінності» та «самоцінності» людини як основи для визнання гідності за кожним, гідності, як невід’ємної риси кожної людини, індивіда, наділеного суб’єктністю [7, с. 69].

Людська гідність у системі духовних і конституційних цінностей. Згідно християнською традицією, життя людини лише тоді є буттям, коли свобода складає її сутність. Тому з принципів єдиного буття, котре розуміється як абсолютне добро, повинна бути виокремлена система умов і форм буття людської свободи. Така система є підґрунтям людської гідності і права. Вона не являє собою сукупність людських постанов, а є результатом осягнення людьми волі Бога і змісту буття. Вищевказане знаходить свій вияв у Новому Завіті, де було трансформовано та інтегровано «уявлення щодо прав людини, поєднавши їх із релігійно-моральними цінностями. Вимагалось поважати кожну людину як творіння Бога за його образом і подобою. Таке походження людей зумовлювало, згідно із християнським вченням, принципову рівність і свободу кожного у духовному вимірі – перед Богом (однак ще не поміж собою)» [8, с. 24].

Гідність людини – це її цінність як такої, самої по собі, котра не залежить від будь-яких індивідуальних біологічних або соціальних ознак. Це об’єктивна людська властивість, що відображає її унікальність. Стаття 28 Основного Закону України закріплює норму щодо права кожної людини на повагу до її гідності, тобто ніхто не може бути підданий катуванню, насильству, нелюдському або такому, яке принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідям [9, с. 237].

Людська гідність посідає визначальну роль у системі конституційних цінностей. Будучи ядром кожного конституційного права, формує та транслює уявлення про людину як унікальну самовизначену істоту, яка не перебуває під владою держави, формує повагу до внутрішнього світу людини, її місце у

суспільстві та взаємовідносини з державою. Зі свого боку право на повагу до людської гідності кореспондує з визнанням людини найвищою соціальною цінністю, що унеможливорює тлумачення людини інструментально, лише як об'єкт державної волі [10, с. 29].

М. Костенко зазначає, що концепція гідного життя людини втілюється у двох типах: світському і християнському як ідеалах соціальної та духовної активності. Релігія не наполягає на ідеї про вищу соціальну цінність особистості, адже людина оголошується залежною від волі всемогутнього Бога, але висунутий нею принцип рівності усіх людей перед Богом є своєрідною формою утвердження людської гідності. Світське розуміння гідності людини виходить з того, що людина не вийшла готовою з природи як творіння Боже, а створила саму себе як суб'єкта трудової діяльності, як мислячу й моральнісну істоту. Попри розбіжності, а подекуди й суперечності в розумінні сутнісних виявів людської гідності між світськими та християнськими контекстами, цілком очевидним для обох аспектів є розуміння того, що чільне місце повинна займати та сторона особистості, яка виявляє себе в єдності суспільного прояву та індивідуального прагнення у глибини її власної свідомості та в її бажанні вільного самовизначення і творчості як передумови утвердження власної гідності [11, с. 122].

Як європейська ідентичність допомогла вирішити справу про відрахування студента гуртожитку з університету (за Ю. Г. Барабашем суддею Конституційного Суду України). Детальніше з конституційною скаргою Падеріна Володимира Олександровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 5 частини першої статті 46 Закону України "Про вищу освіту" та рішенням Конституційного Суду України можна ознайомитись тут – Конституційний Суд України. Офіційний вебсайт. 2-р(I)/2026. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/7705>.

На думку судді КСУ Ю. Г. Барабаша, ми у 2019 році отримали нову засаду конституційного ладу. Свого часу депутати звернулися з досить дивним поданням, вони попросили Конституційний Суд України розтлумачити Преамбулу Конституції України. На глибоке переконання судді КСУ Ю. Г. Барабаша Преамбула не мала нормативного сенсу. Клаузула «європейська ідентичність» зробила її зовсім іншою за своєю природою. Свого часу КСУ сказав, що статус української мови є елементом національної ідентичності. Людська гідність у нас прихована у статті 3 Конституції України між правами людини, життям і здоров'ям та іншими цінностями. Конституційний суд України зважаючи на «європейську ідентичність» вказує на те, що людська гідність є основою для розуміння сутності прав людини.

Доречно розглянути «людську гідність» на прикладі здобувача вищої освіти В. О. Падеріна. Так, студент авіаційного університету був відрахований ректором за те, що він вживав алкогольні напої в гуртожитку. Не будемо вдаватись в оцінку фактів, адже Конституційний суд України, не здійснює конкретний конституційний контроль в конституційних скаргах. Ми лише маємо справу з нормативною конституційною скаргою. Скажемо, яким чином

«європейська ідентичність» допомогла вирішити цю справу. Суд першої інстанції скасовує наказ ректора. Суд другої інстанції підтримує рішення суду першої інстанції, але викладає цікаву мотивацію. Так, студента можна притягти до дисциплінарної відповідальності, але разом з тим, у конкретному кейсі не зібрано достатньо доказів, тобто немає протоколу умовно кажучи, засідання студентського самоврядування і так далі. А от якби зібрали – відрахування було б правильним.

Вдумайтесь – студента відрахували з Університету за порушення правил проживання гуртожитку. Прив'язка була до того, що базовий договір про навчання, а студент бюджетної форми навчання, передбачав таку норму, як дотримання внутрішньо-статутних документів. Тобто він не порушив навчальну дисципліну. Він успішно навчався, але через отаке побіжне тлумачення Суд апеляційної інстанції сказав – так можна за це відраховувати, але тут не доведений факт.

Ця справа/конституційна скарга потрапила до Конституційного Суду України, було багато дискусій. Приблизно ми ж розуміємо свою місію. Ми по факту є як ЄСПЛ лише у межах конституційної юрисдикції України. Ми захищаємо права людини в межах нашого інформаційного/державного простору. В нашій ситуації, маючи справу з нормативною скаргою, розуміючи, що ми маємо право як суд, зважаючи на системність проблеми, відкрити провадження і розглянути справу по суті. У цій історії було тлумачення Закону, який зроблено в неконформний з Конституцією спосіб. Покажемо це далі з конкретними аргументаціями. До яких висновків прийшов суд. Суд прийшов до висновків, що відносини між здобувачем та ЗВО, оскільки ми мали на увазі використання такої конструкції, як договір, хоча мова йшла про бюджетну форму навчання, має характер відносин, які існують між надавачем послуг та здобувачем. Використовується клаузулою «європейської ідентичності» ми змогли залучити до правового простору доктрину споживацького договору у сфері освіти. Справа в тому, що наше цивільне право не оперує такою категорією, як споживацький договір. Більше того, статус цього договору, його юридична природа у сфері освіти ніяким чином не розкрита. Використавши практику суду ЄС ми засвідчили, що ці відносини не просто носять споживацький характер, а що здобувач вищої освіти, зважаючи на ресурси, можливості ЗВО є іншою стороною у цих договірних відносинах і ЗВО як надавач послуг не може використовувати цей документ/договір в довільний спосіб і має враховувати всі обставини при розірванні цього договору, адже це безпосередньо впливає на реалізацію здобувачем освіти свого конституційного права передбаченого статтею 53 Конституції України. Таким чином, ми вказали, що норма Закону, яку оскаржив заявник – а він вказував на статтю 46, де передбачено відрахування – відбулось за порушення умов контракту, є неконституційною. Ми вказали, що ця норма є конституційною, лише Суд загальної юрисдикції розтлумачив її у неконформний з Конституцією спосіб, а саме, що цю норму можна використати поза межами навчальної дисципліни, тобто прив'язавши внутрішньо-статутні документи, правила етики і так далі.

Студент вступаючи до ЗВО реалізує своє конституційне право. Вступивши туди – він не втрачає свої конституційні права. Так, ми до речі першими ввели в конституційне поле університетські автономії та академічні свободи, теж завдячуючи клаузулі європейської ідентичності, яку ми використали як інструмент. За цих умов, пославшись на практику судів, на тлумачення, ми вказали на помилковість тлумачення Закону, яке здійснив Суд апеляційної інстанції (Київський апеляційний суд). Так, дійсно він поновив права, але як він це зробив. Тобто наступного разу інші здобувачі освіти абсолютно без проблем могли бути відраховані внаслідок документально підтвердженого факту порушення прав проживання в гуртожитку чи використання спортивного інвентарю, чи ще щось і тоді Суд сказав би, що все добре. Але наразі клаузула «європейської ідентичності» дозволила суду вийти певним чином за межі формального конституційного поля і вказати на специфіку відносин між здобувачем освіти і ЗВО з урахуванням тих вимог, які існують в європейському освітньому просторі (*із публічного виступу Ю. Г. Барабаша на науково-практичній конференції «Права людини і демократія» (м. Харків, 8 травня 2026 року, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого)*).

Визнання Бога в Преамбулі Конституції України потребує ширшого розголосу та закріплення як основоположної ідеї державно-правового розвитку. А. Дігон у своїй науковій статті «Ім'я Бога в Конституції: значення, демократія та політична солідарність» розглядає ідею, що визнання Бога в Конституції сучасної ліберальної демократії приносить користь як релігійним, так і нерелігійним громадянам, адже символізує трансцендентне значення та сприяє політичній солідарності. По-перше, суто автономний розум не є достатнім для обґрунтування цих переваг, а будь-яка спроба «перекласти» релігійні принципи на світські зменшить користь для релігійних громадян. По-друге, визнання Бога в Конституції не обов'язково накладає релігійний характер, вірування чи практику, що є шкідливими для нерелігійних громадян. Натомість таке визнання натякає на спільну спадщину та традицію і підтверджує, що релігійні особи та групи є легітимною частиною сучасної демократичної держави та взаємодіють з нею. Нарешті, і що найважливіше, визнання Бога як ширше символічне визнання релігії може посилити демократичний процес, мотивуючи добродісну поведінку та відкриваючи політичний простір для вищих рівнів сенсу та добра [12]. Можемо погодитися з позицією автора, що визнання Бога в Преамбулі Конституції України в конституційному тексті та відповідно всіх нормативних документах здатне сприяти утвердженню добродісної поведінки, суспільної солідарності та відкривати політичний простір для вищих моральних цінностей, добра, Істини та справедливості.

Конституція Пилипа Орлика та ідея Бога/богоцентризму. Цікавим видається прослідкувати зміст Конституції П. Орлика через призму виявлення та відображення у ній архетипів української ментальності, про які зазначає С. Кримський. Екзистенціал національного буття він розкриває через життєве наповнення концептів: Дім – Поле – Храм. «Дім» характеризує, за виразом Т.

Шевченка, місце, де для особистості (чи нації) «своя правда, сила і воля». Це ніша людини в Універсумі. «Поле» – це не обов'язково позначення степу, а скоріше семіотика природи. Це загальний знаменник походження етносу, «поле життя», «рідний край», батьківщина, коріння роду тощо. Ідея «Храму» пов'язана зі святинами людини, небесного заступництва, ідеологією софійного, освяченого мудрістю буття. Якщо при формуванні Московської держави росіяни запозичили зі спадщини Візантії ідею «Третього Риму», тобто державного всевладдя, то Україна-Русь висуває на перший план ідеологію «Другого Ієрусалиму», святої землі. Ця ідеологія пов'язана в українській книжності з концепцією духовного розуму, яка, з перетворенням українського етносу в націю, набула рис так званого «раннього просвітництва», та через праці П. Могили, Ф. Прокоповича втілювалася в освітніх програмах Києво-Могилянської академії [13, с. 274–275].

За І. В. Кріцаком, варто відзначити, що сьогодні досить поширеною є ідея про те, що Україна має стати «Новим Єрусалимом». У цьому контексті окремої уваги потребують численні відеоматеріали Ігоря Беркута, які вже давно поширюються в Інтернеті та в яких висловлюються різного роду міркування щодо причин нинішньої російсько-української війни, зокрема припущення про можливе створення на території України нових територіальних і цивілізаційних проектів, пов'язаних з Ізраїлем. Такі твердження не можуть сприйматися поверхово чи безкритично, а потребують детального аналізу саме з кримінологічних, інформаційно-безпекових і духовно-ціннісних позицій, щоб побачити ще одну сторону сучасної/нинішньої російсько-української війни, її смислові, ідеологічні та маніпулятивні виміри. Якщо Україна осмислюється як «Новий Єрусалим», то ця ідея потребує особливо ретельного дослідження, адже вона може по-різному тлумачитися: як духовний символ відродження, як геополітична концепція або як елемент інформаційного впливу. Водночас, важливо пам'ятати, що прославлення Господа не обмежується лише образом зруйнованого храму Соломона, бо Бог може бути прославлений на всякому місці владичества Його. *«Благословіть Господа, всі діла Його, на всякому місці владичества Його. Благослови, душе моя, Господа!» (Псалом 102:22)*

Так, ментальний архетип «Поля» у Конституції проявляється через єдність козацького народу, його спільну історію, зцементовану ідеологією українського хозаризму. «Храм» – це, без сумніву, православна віра східного обряду, якій у Конституції приділяється особлива увага. Документ починається словами «В ім'я Отця і Сина і Святого Духа, Бога в Трійці Святого славимо». Крім того, через весь текст йдуть звернення до Бога, пройняті вірою в його допомогу: «коли Бог допоможе», «щоб обороні сам Бог, месник, сприяв», «самий праведний Суддя – Бог» і т.д. [14, с. 202].

Суспільне визнання Бога, як чинник стійкості державної влади: гоббсівський підхід. У науковій статті: «Конституція влади через визнання: Бог і суверен» (The Constitution of Power through Recognition: God and the Sovereign) досліджується левіафанівська концепція суверенної влади у філософії Томаса Гоббса через призму взаємозв'язку між божественною та державною владою. Авторка Сандра Леоні Філд (Sandra Leonie Field) аналізує традиційне

гоббсівське уявлення про Бога як всемогутнього й абсолютного суверена та пропонує альтернативний підхід, згідно з яким влада формується не лише через силу, а й через її суспільне визнання. Особлива увага приділяється ролі покори, довіри, авторитету та суспільного схвалення у конструюванні політичної влади. Доведено, що ефективність влади значною мірою залежить від готовності підданих визнавати її легітимність, що надає гоббсівській теорії нового виміру та дозволяє по-новому осмислити природу державного суверенітету, політичного порядку й суспільної стабільності [15]. У контексті сучасної України гоббсівська концепція «Левіафана» засвідчує, що в умовах війни ефективність державної влади залежить не лише від наявності механізмів примусу, а й від суспільного визнання її легітимності. Питання мобілізації та захисту Батьківщини потребують поєднання державного авторитету, довіри громадян й усвідомлення спільної відповідальності за збереження суверенітету, адже саме суспільна підтримка є основою стійкості держави в кризові періоди.

Теологічний вимір сучасного праворозуміння. Теологія – це вчення про Бога, яке вибудоване в логічних формах на основі осмислення Священних книг, що розглядаються при цьому як одкровення, свідчення Бога про самого себе. Характерною особливістю теології, яка відрізняє її від богословського релігієзнавства, є: прийняття за істину концепції особистісного, абсолютного Бога; визнання того, що знання про Бога можна здобути лише з його «власного слова»; існування теології лише в межах теїзму. Цим пояснюється наявність теологій лише в трьох чисто теїстичних релігіях - іудаїзмі, християнстві й ісламі [16, с. 10].

Уже тривалий час нами розробляється духовно-ціннісна концепція праворозуміння, яка, на наше переконання, повинна стати провідною/пріоритетною/визначальною основою діяльності держави, права і суспільного життя. Її фундамент становлять взаємопов'язані концепти «богоцентризму-людиноцентризму-державоцентризму», а також цілісне бачення людини через єдність «Духу, Душі й Тіла». На противагу біосоціальним та дарвіністським підходам до розуміння походження і сутності людини, ми відстоюємо духовно-моральні засади розвитку суспільства, приділяючи особливу увагу таким напрямам, як бібліотерапія, бібліїстика, іконотерапія, кримінотеологія, що нині перебуває на етапі активного наукового становлення. У межах цієї концепції порушуються й осмислюються численні актуальні питання, які потребують широкого суспільного та наукового обговорення і можуть набути значення важливих ідеологічних орієнтирів, здатних впливати на подальший розвиток праворозуміння, державорозуміння та суспільного поступу.

Зрештою російсько-українська війна не має кінця-краю, і за цих надзвичайно складних умов ми повинні якомога більше прибігати до Бога, допомагати ближнім, годувати голодних, творити справи милосердя, знаходити час для щирсердечної молитви. Подібно до того, як віруючі мусульманські народи зберігають молитовну дисципліну, нам також варто частіше ставати на молитву, схиляти коліна та просити Бога про помилування. Лише тоді, коли український народ – діти, дорослі, рідні, друзі та знайомі – об'єднуються у

покаянні, духовному очищенні, ми зможемо змінити багато чого у своєму житті. Не слід соромитися своїх переконань: необхідно твердо відстоювати ідею православ'я як правильного славлення Бога, яка вже тисячу років жевріє на наших землях, слід поглиблювати віру, пізнавати духовну спадщину православних старців, шукати шляхи справжньої віри, яка є важливою передумовою духовного відродження суспільства. Історія свідчить, що в часи чуми, воєн, лихоліть і великих випробувань люди ставали на піст і молитву, звертаючись до Бога за захистом і допомогою. Тому й сьогодні необхідно повертатися до цієї духовної практики/традиції, просити Господа про милість і мир. На жаль, ми вже звикли до повітряних тривог і часто сприймаємо їх як буденність, покладаючи все лише на волю Богу. Водночас, нині потрібна не пасивність, а духовна мобілізація, всенародне покаяння, єдність у молитві та спільне прагнення до Добра, щоб ця війна якнайшвидше завершилася справедливим і довгоочікуваним миром.

Висновки. Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що Преамбула Конституції України містить не лише політико-правові, а насамперед глибокі духовно-ціннісні орієнтири, які формують світоглядне підґрунтя української державності. Закріплена в ній «відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішніми та прийдешніми поколіннями» відображає нерозривний зв'язок між богоцентризмом, людською гідністю, свободою та державотворенням. У сучасних умовах російсько-української війни особливого значення набувають питання суспільної солідарності, довіри до державної влади, моральної відповідальності та духовної єдності народу. Людська гідність залишається фундаментальною конституційною цінністю, що визначає зміст прав людини та межі діяльності держави. Водночас історичний досвід України, починаючи від Конституції Пилипа Орлика й до сучасного конституціоналізму, засвідчує вагому роль релігійних, моральних і культурних чинників у формуванні національної ідентичності. У цьому контексті подальший розвиток духовно-ціннісної концепції праворозуміння, заснованої на єдності богоцентризму, людиноцентризму та державоцентризму, може стати важливим напрямом осмислення майбутнього української держави, права і суспільства.

Список використаних джерел

1. В Україні вже 1,8 мільйона ветеранів. Укрінформ. 23.04.2026. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/4115456-v-ukraini-vze-18-miljona-veteraniv.html>
2. Муравський А. 64 тисячі українських держслужбовців декларують "бездомність" – ЗМІ. 13 квітня 2006. URL: <https://epravda.com.ua/biznes/64-tisyach-ukrajinskih-derzhsluzhbovciv-deklaruyut-bezdomnist-zmi-820365/>
3. Синявська О. Ю. Добročесність державних службовців як основа запобігання корупції: досвід Фінляндії. Реформування публічної служби в Україні: здобутки, виклики та Р45 перспективи : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. до 10-ї річниці прийняття Закону України «Про державну службу» (м. Харків, 10 груд. 2025 р.). Харків : НЮУ імені Ярослава Мудрого, 2026. С. 107–112.

4. Львова О. Л., Конституційні засади утвердження української національної ідентичності. Досвід, воєнні випробування та повоєнний ренесанс конституційно-правового розвитку незалежної України: збірник матеріалів міжнародних науково-практичних конференцій «28-річчя Конституції України: досвід, воєнні випробування та повоєнний ренесанс» (м. Київ, 26 червня 2024 року) та «Захист незалежності України: правові засади та виклики сьогодення. До 33-ї річниці проголошення незалежності України» (м. Київ, 22 серпня 2024 року) / відп. ред. акад. НАПрН України, д. ю. н., проф. О. В. Скрипнюк, д. ю. н., проф. А. Р. Крусян та д. ю. н., проф. О. В. Батанов. Київ–Харків: Майдан, 2025. С. 257–261.

5. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.

6. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. ; 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12. 06. 2025).

7. Орлов Ю. В., Бараш Є. Х. Забезпечення поваги до гідності в системі протидії кримінальному радикалізму серед засуджених. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2026. Т. 29, № 2. С. 64–76. DOI: 10.32631/vca.2023.2.04.

8. Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина. К.: Атіка, 2004. 464 с.

9. Тарановська А. О. Концептуальні основи прав і свобод людини в іудейському праві та їх сутнісні риси в Конституції України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. № 85. 2020. С. 235–240.

10. Шевчук С. В. Людська гідність у системі конституційних цінностей. *Право України*. 2018. № 9. С. 29–40.

11. Костенко М. Людська гідність: християнський та світський аспект. *Філософські обрії*. 2020. № 44. С. 122–132. DOI: 10.33989/2075-1443.2020.44.220530.

12. Deagon A. The Name of God in a Constitution: Meaning, Democracy, and Political Solidarity. *Oxford Journal of Law and Religion*. 2019. Vol. 8, Issue 3. P. 473–492. DOI: 10.1093/ojlr/rwz025.

13. Кримський С. Архетипи української ментальності/ Проблеми теорії ментальності. За заг. ред. М.В. Поповича. Київ: Наукова думка. 2006. С. 273–301.

14. Богданович І. С. Конституція Пилипа Орлика в соціокультурному контексті формування правової ментальності українського народу. Актуальні проблеми приватного та публічного права : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 93-річчю з дня народження членкореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, Заслуженого діяча науки України, доктора юридичних наук, професора Процевського О.І. (21 травня 2022 року). Харків, 2022. ТОВ «Видавництво Точка», віддруковано у ТОВ «Друкарня Мадрид» через ФОП Гобельовська Л. П. С.200–203.

15. Field S. L. The Constitution of Power through Recognition: God and the Sovereign. *Hobbes Studies*. 2025. Vol. 38, No. 2. P. 227–248. DOI: 10.1163/18750257-bja10094.

16. Колодний А. М. Релігієзнавство і теологія. *Українське релігієзнавство*. 1999. № 10. С. 3–14. DOI: 10.32420/1999.10.833.

П. Т. Токар,

кандидат юридичних наук

начальник Головного управління Національної поліції

в Харківській області,

генерал поліції третього рангу

ORCID.org/0009-0008-8111-7142

e-mail: tokarpetrot@gmail.com

І.В. Кріцак,

кандидат юридичних наук, доцент

помічник начальника ГУНП в Харківській області;

професор кафедри права та суспільних наук

Вінницького фінансово-економічного університету

(за сумісництвом)

підполковник поліції

ORCID.org/0000-0003-3530-4269

e-mail: ivan_kritsak@ukr.net

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Актуальність розроблення наукової теми/проблеми. У межах дослідження нами проаналізовано дисертаційні праці «Правові засади фінансового контролю за діяльністю правоохоронних органів» (С. А. Борис) [1] та «Юридичні гарантії законності в адміністративній діяльності Національної поліції України» (М. А. Сібілев). Особливу увагу приділено найбільш важливим теоретичним положенням, висновкам і пропозиціям авторів, що мають значення для розкриття обраної проблематики [2]. *Мета дослідження* – здійснити комплексний аналіз конституційно-правових, організаційних та фінансових засад забезпечення законності й ефективності діяльності Національної поліції України в умовах сучасних викликів, а також визначити перспективні напрями її подальшого розвитку. *Завдання дослідження:* - розкрити значення Конституції України, принципів верховенства права та законності в діяльності Національної поліції; - дослідити роль фінансового контролю в забезпеченні ефективності функціонування правоохоронних органів; - проаналізувати особливості здійснення поліцейської діяльності на регіональному рівні та критерії її ефективності; - вивчити зарубіжний досвід організації діяльності поліції (США та Великої Британії) щодо забезпечення законності, професійної підготовки та взаємодії з громадськістю; - сформулювати пропозиції щодо вдосконалення

діяльності Національної поліції України відповідно до сучасних стратегічних орієнтирів її розвитку.

Конституція України як основний закон держави. Конституція України – це основний та найважливіший законодавчий акт держави, на підставі та з огляду на який формуються усі інші нормативно-правові джерела. Як зауважено в положенні Великої української енциклопедії, термін «конституція» уперше вжито для позначення актів державної влади в період республіки у Стародавньому Римі. Ці акти відрізнялися формою і порядком прийняття (за рішенням спеціально призначеного «диктатора-конституцієдавця»). У період імперії конституціями називали звичайні акти (укази) правителів, проте з часом термін взагалі вийшов з ужитку. Термін відродився у XVIII столітті для характеристики державного ладу Великої Британії (з обмеженою монархічною формою правління та юридично забезпеченої особистої свободи). Найвища юридична сила конституції проявляється у тому, що всі нормативно-правові акти мають відповідати її положенням. Забезпечення конституційності законодавства здійснюється через механізми конституційного контролю, насамперед судового, в межах якого акти, що суперечать конституції, можуть визнаватися нечинними. Особливий статус конституції підтверджується також спеціальним порядком її ухвалення та внесенням змін, який відрізняється від звичайної законодавчої процедури. Водночас, Конституція як основний закон держави не означає домінування держави над суспільством, а, навпаки, закріплює автономію особи та громадянського суспільства, визначаючи державу як складову політичної організації суспільства. Саме через норми конституції здійснюється базове регулювання відносин державної влади, що додатково підкреслює її найвищу юридичну силу [3].

Верховенство права та законність – основоположний пріоритет сьогодення. У дисертації С. С. Сливки наголошено, що верховенство права визначається як фундаментальний принцип правової держави, що передбачає панування права у суспільстві та його пріоритет над державною владою. Автор відзначає, що право виступає гарантією прав, свобод і законних інтересів людини та не може залежати від політичної кон'юнктури чи ідеології [4, с. 186–187].

Зміст принципу верховенства права пов'язується з визнанням природних прав людини, пріоритетом загальнолюдських цінностей і моральних засад суспільства. При цьому держава не лише обмежується правом, а й несе відповідальність за забезпечення його панування. Передумовами реалізації цього принципу вважаються підпорядкування органів влади праву, належний рівень правової культури, дотримання прав людини, якісне законодавство та ефективна взаємодія гілок влади [4, с. 186–187].

Законність, як один з ключових та фундаментальних принципів функціонування Національної поліції України, пронизує всі, без виключення, аспекти її практичної діяльності. Тотальне привалювання даної вихідної ідеї забезпечує людиноцентризм, сервісність роботи правоохоронного органу, нормативну обґрунтованість дій його співробітників, що діаметрально

відрізняється від прикладу існуючої в країні протягом перших десятиліть незалежності пострадянської міліції [2, с. 43].

У науковому посібнику Р. Б. Тополевського та Н. В. Федіна законність характеризується як комплексне соціально-правове явище, що поєднує ознаки принципу, методу та режиму функціонування держави і суспільства. Науковці визначають законність як основу правової організації суспільно-політичного життя, що відображає взаємозв'язок права, влади та особи в умовах правової держави. Автори виокремлюють два види законності: формальну та правову. Формальна законність полягає у зовнішньому дотриманні приписів законів незалежно від їх змісту. Натомість правова законність ґрунтується на принципі верховенства права та передбачає дотримання лише тих норм, які відповідають гуманістичній сутності права і забезпечують захист особи від свавілля державної влади [5, с. 245–246].

Фінансовий контроль та важливість його здійснення за нинішніх умов. Фінансовий контроль – це цілеспрямована діяльність законодавчих і виконавчих органів влади, спрямована на забезпечення законності та доцільності дій у галузі утворення, розподілу і використання грошових фондів держави і суб'єктів місцевого самоврядування з метою ефективного соціально-економічного розвитку держави і окремих регіонів [6, с.58–59].

Важливе значення для організації та здійснення фінансового контролю за діяльністю правоохоронних органів відіграють документи Міжнародної організації вищих органів аудиту (далі – INTOSAI). INTOSAI є автономною, незалежною, професійною та неполітичною організацією, створеною як постійна установа. Цілями організації визнано: надавати взаємну підтримку вищим органам аудиту (далі – BOA); сприяти обміну ідеями, знаннями та досвідом; виступати як визнаний глобальний громадський голос BOA в рамках міжнародного співтовариства; встановлювати стандарти для перевірки державного сектору; сприяти належному національному управлінню; підтримувати розвиток потенціалу BOA, співробітництво та безперервне вдосконалення ефективності [7].

Здійснення поліцейської діяльності на рівні окремого регіону. Ефективність функціонування органів правопорядку безпосередньо залежить не лише від рівня їх кадрового, матеріально-технічного та організаційного забезпечення, а й від законності, раціональності та результативності використання фінансових ресурсів, які спрямовуються державою на реалізацію правоохоронної функції [1, с. 17]. Однією з важливих ознак автор визначає соціальну спрямованість діяльності поліції. Національна поліція не лише забезпечує правопорядок, а й надає поліцейські послуги та допомогу особам, які її потребують. При цьому діяльність поліції ґрунтується на взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями, а організація роботи поліцейських підрозділів має враховувати особливості конкретного регіону та потреби місцевого населення [8, с. 23–24].

Варто погодитись з думкою А. О. Демченко та О. І. Момот які стверджують, що ефективність служить показником розвитку і є основним каталізатором цього

процесу. Якщо ми прагнемо до підвищення ефективності конкретних видів діяльності та їх загальної сукупності, то визначаємо конкретні заходи, що сприяють розвитку, і відкидаємо ті, які можуть призвести до регресу. Як категорія, ефективність має два аспекти – якісний і кількісний. Якісний аспект відображає її логічний і теоретичний зміст, тобто сутність цієї категорії. Кількісний аспект висвітлює дію закону економії часу, а саме – відображає економію часу під час досягнення цілей суспільного виробництва в ході всього відтворювального процесу та на окремих його етапах у масштабі всього національного господарства, окремих регіонів, галузей та господарських суб'єктів [9].

О. Ю. Прокопенко під адміністративно-правовими формами, на прикладі органів Національної поліції як суб'єкта забезпечення правопорядку, пропонує розуміти зовнішнє вираження встановленої в нормах адміністративного права сукупності правових та організаційних напрямків діяльності даних органів, які реалізуються шляхом здійснення законодавчо закріплених повноважень задля виконання завдань і функцій із забезпечення правопорядку в регіоні [10, с. 188–189].

Так, до прикладу, ЗУ «Про Національну поліцію» містить статтю 86 «Звіт про поліцейську діяльність», відповідно до якої з метою інформування громадськості про діяльність поліції керівник поліції та керівники територіальних органів поліції раз на рік готують та опубліковують на офіційних веб-порталах органів поліції звіт про діяльність поліції. Щорічний звіт про діяльність поліції та територіальних органів поліції повинен містити аналіз ситуації зі злочинністю в країні чи регіоні відповідно, інформацію про заходи, які вживалися поліцією, та результати цих заходів, а також інформацію про виконання пріоритетів, поставлених перед поліцією та територіальними органами поліції відповідними поліцейськими комісіями [11, с. 137; 1].

Повномасштабна війна змусила законодавця змінити підхід до визначення напрямів подальшого розвитку цього правоохоронного органу, зокрема Міністр внутрішніх справ України Ігор Клименко затвердив Стратегію розвитку Національної поліції України на 2026–2030 роки (далі – Стратегія). Стратегія орієнтована на реалізацію комплексу законодавчих, координаційних, управлінських і практичних заходів, спрямованих на розбудову Національної поліції України як органу державної влади, що функціонує незалежно від політичного впливу, здатний формувати безпечне середовище та забезпечувати належний рівень правового захисту громадян на засадах сервісної моделі діяльності, побудованої з урахуванням кращих європейських практик [12].

Організація та функціонування місцевих правоохоронних органів США. Місцевий рівень правоохоронної системи США характеризується складною багаторівневою структурою, що охоплює рівень штатів, округів та муніципалітетів. Специфіку функціонування цих елементів детально дослідили Г. В. Боярко, Л. М. Маніна та Г. П. Проценко, які відзначають високий ступінь децентралізації американської поліцейської системи та значну автономію місцевих правоохоронних органів. На рівні штатів функціонують численні

поліцейські організації, створення яких було зумовлене необхідністю реагування на зростання злочинності у позаміських районах, спричинене збільшенням чисельності населення та підвищенням його мобільності. Поліція штатів виконує не лише традиційні правоохоронні функції, а й спеціалізовані повноваження, зокрема у сферах контролю за мисливством, рибальством, патрулювання автомобільних магістралей та виконання окремих судових рішень. Це свідчить про багатофункціональний характер діяльності поліції штатів та її адаптацію до специфіки регіонального управління. На окружному рівні ключову роль відіграють шерифські агентства, які очолюють виборні шерифи. Особливістю таких органів є їх конституційний статус, що забезпечує високий рівень автономії від виконавчої та законодавчої влади. Поєднання виборності посади шерифа та юридичної незалежності формує специфічну модель місцевого правоохоронного управління, орієнтовану на підзвітність безпосередньо місцевій громаді. Основними функціями шерифських відділків є правоохоронна, судова та виправна діяльність, а також виконання цивільних процесуальних функцій. Крім того, шерифи можуть здійснювати так звані цивільні арешти щодо осіб, які потенційно становлять небезпеку для себе чи оточення. Найбільш численною ланкою правоохоронної системи США є муніципальна поліція, діяльність якої безпосередньо пов'язана із забезпеченням громадського порядку на місцевому рівні. Незалежно від розміру підрозділу, муніципальна поліція виконує широкий спектр стандартних функцій, серед яких патрулювання, регулювання дорожнього руху, розслідування правопорушень, охорона громадського порядку, участь у рятувальних заходах та надання невідкладної допомоги населенню. Крім правоохоронних функцій, муніципальна поліція здійснює адміністративно-сервісні повноваження, зокрема оформлення дозволів і посвідчень, інформаційне забезпечення населення та участь у заходах цивільного захисту. Таким чином, місцева система правоохоронних органів США характеризується децентралізованою моделлю організації, функціональною спеціалізацією та високим рівнем автономії окремих правоохоронних інституцій. Така структура забезпечує адаптацію поліцейської діяльності до потреб конкретних територіальних громад, сприяє підвищенню ефективності правоохоронної діяльності та реалізації принципу локальної підзвітності поліції населенню [13, с. 55].

Професійна підготовка кадрів та взаємодія поліції Великої Британії з громадськістю. Одним із ключових чинників забезпечення високого рівня законності в діяльності поліції Великої Британії є ефективна система професійної підготовки поліцейських кадрів. Її особливістю є практична спрямованість навчання, орієнтована не лише на засвоєння теоретичних знань, а й на формування професійних і комунікативних навичок, необхідних для повсякденної поліцейської діяльності. Система поліцейської освіти Великої Британії включає мережу регіональних навчальних центрів, що здійснюють первинну підготовку поліцейських, а також спеціалізовані заклади для підготовки керівного складу, зокрема Коледж вищого поліцейського складу у Брамсхилі. Така структура забезпечує безперервність професійного навчання та

спеціалізацію підготовки залежно від рівня службової діяльності. Характерною рисою британської моделі є акцент на розвитку практичних навичок і професійної етики. Поліцейський після завершення навчання повинен володіти навичками ефективної комунікації, логічного мислення, аналізу ситуацій, ведення діалогу та встановлення довірливих відносин із населенням. Значна увага приділяється формуванню тактовності, ввічливості, психологічної стійкості та здатності працювати з різними категоріями осіб, що відображає орієнтацію британської поліції на сервісну модель правоохоронної діяльності. Поряд із комунікативною підготовкою, поліцейські зобов'язані володіти необхідними знаннями законодавства, тактики поліцейської діяльності та основ криміналістики. Водночас, підвищені вимоги встановлюються до кандидатів на посади у Департаменті кримінальних розслідувань, для яких обов'язковою умовою є наявність практичного досвіду роботи у поліції не менше двох років [14, с. 93–94].

Важливим чинником забезпечення законності та ефективності діяльності поліції Великої Британії є активна взаємодія правоохоронних органів із громадськістю. Британська модель поліцейської діяльності ґрунтується на концепції партнерства між поліцією та населенням, у межах якої громадяни виступають не лише об'єктом правоохоронного захисту, а й безпосередніми учасниками забезпечення правопорядку. Сучасна система взаємодії поліції з громадськістю у Великій Британії реалізується через різноманітні форми волонтерської та громадської участі. Однією з найбільш поширених є інститут спеціальних констеблів (Special Constables) – підготовлених добровольців, які співпрацюють з місцевою поліцією та мають фактично ті самі повноваження, що й штатні поліцейські. Вони залучаються до патрулювання, реагування на виклики, роботи з населенням, забезпечення безпеки дорожнього руху та інших напрямів правоохоронної діяльності. Особливістю цього інституту є те, що спеціальні констеблі залишаються представниками місцевої громади, що сприяє зміцненню довіри населення до поліції та покращенню комунікації між правоохоронцями і суспільством. Не менш важливу роль відіграють поліцейські волонтери (Police Support Volunteers), які на добровільних засадах допомагають поліції у виконанні адміністративних, організаційних та інформаційно-комунікаційних функцій. Їхня діяльність охоплює взаємодію з населенням, супровід повідомлень про правопорушення, підтримку профілактичних заходів та інші види допомоги, що дозволяє розвантажити поліцейський персонал і зосередити ресурси на виконанні оперативних завдань [15, с. 135–136]. Залучення громадськості до діяльності поліції у Великій Британії є важливим елементом демократичної моделі правоохоронної системи. Такий підхід не лише підвищує ефективність забезпечення публічного порядку, а й сприяє зміцненню прозорості, підзвітності та суспільної довіри до поліції, що виступає однією з ключових гарантій законності її діяльності [2, с. 137].

Висновки. Узагальнення наукових підходів, положень чинного законодавства, а також результатів дисертаційних досліджень С. А. Бориса та М. А. Сібілева дає підстави стверджувати, що забезпечення законності та

ефективності діяльності Національної поліції України є одним із ключових чинників утвердження принципу верховенства права, захисту прав і свобод людини та зміцнення довіри суспільства до правоохоронних органів. В умовах сучасних викликів особливого значення набувають належний фінансовий контроль, прозорість використання бюджетних ресурсів, підзвітність поліції громадськості, високий рівень професійної підготовки персоналу та розвиток партнерської взаємодії з населенням. Водночас ефективна діяльність поліції повинна ґрунтуватися на неухильному дотриманні Конституції України, принципів законності, людиноцентризму та сервісній спрямованості, що відповідає сучасним стратегічним орієнтирам розвитку правоохоронної системи держави. Саме поєднання законності, професіоналізму, належного контролю та відкритості до суспільства створює необхідні передумови для формування безпечного середовища, підвищення результативності поліцейської діяльності та подальшого вдосконалення Національної поліції України.

Список використаних джерел

1. Борис С. А. Правові засади фінансового контролю за діяльністю правоохоронних органів : дис. ... д-ра філософії : 081 Право / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2026. 218 с.
2. Сібілев М. А. Юридичні гарантії законності в адміністративній діяльності Національної поліції України : дис. ... д-ра філософії : 081 Право / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2026. 212 с.
3. Шаповал В. М. Конституція. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Конституція>.
4. Сливка С.С. Філософсько-правові проблеми професійної культури юриста: дис... д.ю.н. : 12.00.12. Львів: Львівський інститут внутрішніх справ при Національній академії внутрішніх справ України. 2002. 405 с.
5. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС. 2020. 268 с.
6. Фінансове право України: навчальний посібник. М. В. Ковалів, С. С. Єсімов, І. М. Проць, Р. М. Скриньковський, Ю. Р. Лозинський. Львів: СПОЛОМ, 2022. 394 с.
7. Про нас. Офіційний веб-портал Міжнародної організації вищих органів аудиту. URL: <https://www.intosai.org/ru/o-nas.html>.
8. Адміністративна діяльність органів поліції України: Академічний курс : підручник / За заг. ред.. П. А.Трачука. Ужгород: ТОВ «РІК-У». 2024. 316 с.
9. Демченко А. О., Момот О. І. Про сутність понять «ефективність» та «результативність» в економіці. Економічний вісник Донбасу. 2013. № 3 (33). С. 207–210.
10. Прокопенко О. Ю. Адміністративно-правові засади діяльності органів Національної поліції України як суб'єкта забезпечення правопорядку у регіоні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2017. 410 с.
11. Про Національну поліцію / Закон України від 02.07.2015 № 580- VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>

12. Національна поліція України розпочинає реалізацію Стратегії розвитку на 2026–2030 роки. Офіційний веб-портал Національної поліції України. URL: <https://npu.gov.ua/natsionalna-politsiia-ukrainy-rozpochynaiaerealizatsiiu-stratehii-rozvytku-na-20262030-roky>

13. Боярко Г. В. Поліція США: особливості організації діяльності. Актуальні проблеми міжнародних відносин. Боярко Г. В., Маніна Л. М., Проценко Г. П. 2010. Випуск 91 (Частина I). С.53–56.

14. Тихомиров Д. О. Загальна характеристика організації підготовки поліції у Великобританії. Актуальні питання конституційного розвитку незалежної України. 2015. С. 93–95.

15. Медведенко С. В. Зарубіжний досвід взаємодії поліції з громадянськістю на прикладі Великобританії та Бельгії. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 83. редкол.: Г. І. Чанишева (голов. ред.) та ін. Одеса : Гельветика, 2019. С. 135–142.

Р.Б. Тополевський,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри теорії, історії та конституційного
права ННІ права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
старший науковий співробітник Лабораторії
прав людини імені академіка Петра Рабіновича
(НДІ державного будівництва та місцевого
самоврядування НАПрН України)

НОРМАТИВНА АРХІТЕКТУРА СТАНДАРТІВ ЄС У СФЕРІ ЦИФРОВИХ ПРАВ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В УКРАЇНІ

Цифровізація суспільних відносин істотно трансформувала класичне розуміння прав людини. Значна частина основоположних прав – право на приватність, свобода вираження поглядів, доступ до інформації, право на недискримінацію, право на ефективний юридичний захист – сьогодні реалізується не лише у фізичному, а й у цифровому середовищі. У зв'язку з цим цифрові права доцільно розглядати не як ізольовану групу нових прав, а як форму існування та реалізації основоположних прав людини в інформаційному суспільстві [1, с.3-4].

Середовище цифрових прав формується на перетині трьох вимірів: прав людини, безпеки та ринку даних. Перший вимір охоплює приватність, захист персональних даних, свободу вираження поглядів, свободу від дискримінації, доступ до цифрових сервісів та ефективні засоби юридичного захисту [2]. Другий вимір пов'язаний із кібербезпекою, захистом критичної інфраструктури, протидією кіберзагрозам і забезпеченням стійкості державних реєстрів, комунікаційних систем та електронних послуг [3]. Третій вимір стосується перетворення даних на економічний ресурс, а цифрових платформ – на

інфраструктурних посередників, які впливають на доступ особи до інформації, ринку, публічної дискусії та цифрових можливостей [4; 5]. Для того, щоб реалізація та захист цих прав були реальними, мають функціонувати відповідні процедурні інструменти та засоби: ефективне оскарження, доступ особи до інформації про дані, що обробляються щодо неї, право на виправлення чи видалення («право на забуття»), контроль профайлінгу, а так само інституційні механізми: притягнення до відповідальності та забезпечення стандартів комплаєнсу. Під цим кутом зору, право на захист персональних даних розглядається як невід’ємна умова існування та реалізації цифрових прав, що створює модель правомірної та підзвітної обробки персональних даних, як у державному, так і у приватному секторі.

У цьому контексті цифрові права виконують подвійну функцію. З одного боку, вони є самостійним об’єктом правового захисту. З іншого – виступають критерієм допустимості дій держави та приватних суб’єктів у цифровому середовищі. Безпека, економічна ефективність або технологічна інноваційність не можуть бути достатнім виправданням для надмірного збирання персональних даних, непрозорого алгоритмічного управління, масового спостереження чи необмеженої влади цифрових платформ [6].

В свою чергу, вимір безпеки передбачає пошук балансу між необхідністю захисту цифрових прав та намаганням держав запобігти кіберзагрозам, протидіяти кіберзлочинності та забезпечити захист та стійкість критичній інфраструктурі, державним реєстрам, системам управління та комунікації, особливо за умов воєнної загрози. Держава зазвичай віддає перевагу централізації персональних даних, розширенню доступу до них та максимального продовження строків їхнього зберігання. Однак таке прагнення може конфліктувати з наявними принципами обробки персональних даних, а саме принципами мінімізації, обмеження мети та пропорційності втручання. В цьому контексті, цифрові права виступають не лише тим, що треба захищати, але і критерієм допустимості заходів безпеки. Адже, відповідно до ст. 8 ЄКПЛ, таке втручання в право на приватність, і, зокрема, право на захист персональних даних, повинно здійснюватися на основі закону, відповідно до легітимної мети, бути необхідним в демократичному суспільстві, тобто пропорційним. А для цього, необхідною умовою є наявність гарантій від зловживань під час обробки персональних даних за допомогою таких засобів як здійснення судового контролю, логування та аудит доступу, контроль строків зберігання даних, наявність незалежного нагляду за обробкою персональних даних. Таким чином, в межах цього виміру слід збалансувати обов’язки держави щодо безпеки з правом на приватність, не дозволивши перетворити безпеку на універсальне виправдання надмірного цифрового контролю.

Ринковий вимір визначає нову якість пріоритетів правового регулювання. Персональні дані стали економічним ресурсом, платформи – інфраструктурними посередниками, а алгоритми – механізмом розподілу уваги, інформації та можливостей. Унаслідок цього цифрові права виходять за межі «класичного» протиставлення «людина-держава» і перш за все стосуються взаємодії «людина-

платформа», «споживач-постачальник цифрових послуг», «користувач-алгоритмічна система». А роль держави якраз полягає в створенні таких умов, при яких відповідні права особи будуть гарантованими та захищеними. Відтак виникає потреба належного правового регулювання на структурні ризики цифрової економіки: асиметрію інформації, ринкову концентрацію, комерційну експлуатацію персональних даних, непрозорість рекомендаційних систем і таргетованої реклами, а також транснаціональний характер обробки даних. Для юридичної науки це означає необхідність переходу від опису та аналізу окремих прав до комплексного охоплення регуляторної архітектури, в якій права людини забезпечуються додатково через механізми захисту даних, правила для платформ, вимоги кіберстійкості та стандарти алгоритмічного управління.

Таким чином цифрові права виступають не лише нормативною основою захисту та збереження автономії особи в інформаційному суспільстві, але і мірилом допустимості безпекових практик у цифровому середовищі[6, с.232], а так само умовою правомірності сучасної економіки даних та взаємодії на цифрових платформах.

Набуття Україною з 23 червня 2022 року статусу кандидата на вступ до ЄС, наголосило на необхідності змін в регулюванні цифрових прав в Україні. Адже цифрові права виступають не лише сферою гармонізації законодавства, а й індикатором реальної готовності до членства: імплементація *acquis* у сфері захисту даних, цифрових сервісів, кібербезпеки і штучного інтелекту прямо пов'язана з виконанням політичних та правових критеріїв інтеграції.[7] Таким чином, дослідження стандартів цифрових прав та проблеми пов'язані з їх імплементацією слід розглядати як один із елементів руху в напрямку правової інтеграції України до *acquis* ЄС.

У праві ЄС термін «цифрові права» доктринально охоплює, зокрема наступні права: право на повагу до приватного й сімейного життя в цифровому середовищі, право на захист персональних даних, право на доступ до інформації та інтернету, право на захист від масового спостереження, право на пояснюваність та недискримінацію в алгоритмічних процесах, а також комплекс прав у сфері кібербезпеки й управління даними. [2]

Для України ключовим викликом є перехід від моделі, де права існують переважно як проголошення права або як заборона втручання в право, до моделі, де права забезпечуються через засоби управління ризиками, підзвітністю та контрольованими процедурами.

Ключовим актом в праві ЄС є Загальний регламент про захист даних – General Data Protection Regulation (2016/679), відомий також як GDPR, який уніфікує стандарти обробки персональних даних у всіх державах-членах, закріплюючи принципи законності, мінімізації, цільового обмеження, точності, обмеження зберігання, цілісності та конфіденційності, а також розширені права суб'єктів даних (право на доступ, виправлення, стирання, перенесення, обмеження обробки, заперечення)[9].

Гармонізація з *acquis* ЄС у сфері даних починається саме з GDPR як серцевини правового регулювання персональних даних.

Реалізація цифрових прав у ЄС спирається на багаторівневу систему інституцій: національні органи з захисту персональних даних, об'єднані в Європейську раду із захисту даних; наглядові органи, відповідальні за виконання DSA/DMA[4], NIS2[3], Data Act[11], AI Act[12]; а також судовий контроль Суду ЄС і ЄСПЛ, які розвивають стандарти пропорційності щодо втручань у цифрові права та створюють нормативну та інституційну архітектуру регулювання цифрових прав.

Список використаних джерел

1. Custers, B. H. M. (2022). New digital rights: Imagining additional fundamental rights for the digital era. *Computer Law And Security Review*, 44, 1-13. doi:10.1016/j.clsr.2021.105636
2. The Charter of Digital Rights. A guide for policy-makers. EDRi Papers. 2014. 28 p. URL: https://edri.org/wp-content/uploads/2014/06/EDRi_DigitalRightsCharter_web.pdf
3. Директива Європейського Парламенту і Ради ЄС. 2022/2555 від 14 грудня 2022 року «Про заходи для високого спільного рівня кібербезпеки на всій території Союзу, внесення змін до Регламенту (ЄС) № 910/2014 та Директиви (ЄС) 2018/1972 та скасування Директиви (ЄС) 2016/1148 (Директива NIS 2). Офіційний вісник Європейського Союзу. L 333/80. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9a3_001-22#Text
4. The Digital Services Act package. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/digital-services-act-package>
5. Regulation. On harmonised rules on fair access to and use of data and amending Regulation (EU) 2017/2394 and Directive (EU) 2020/1828 (Data Act) 2023/2854. EU. 13 December 2023. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/2854/oj/eng>
6. Бочковой В.О., Бааджи Н.А. Цифрові права людини та їх обмеження в умовах сучасних правових викликів. Національний вісник Ужгородського Національного Університету. 2024. Серія: Право. Вип. 84. Ч. 4. С. 228–233. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.4.31>
7. European Council conclusions on Ukraine, the membership applications of Ukraine, the Republic of Moldova and Georgia, Western Balkans and external relations. European Council. Conclusions. 23 June 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/23/european-council-conclusions-on-ukraine-the-membership-applications-of-ukraine-the-republic-of-moldova-and-georgia-western-balkans-and-external-relations-23-june-20>
8. Charter of Fundamental Rights of the European Union. EU. Official Journal of the European Union C 303/17 14.12.2007 URL: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter>
9. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation) (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj/eng>
10. The Digital Services Act package. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/digital-services-act-package>

11. Regulation. Artificial Intelligence Act. EU. 2024/1689. 13 June 2024. URL: <https://www.aiact-info.eu/full-text-and-pdf-download>

12. AI Act. European approach to artificial intelligence. *Official website of European Union*. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/regulatory-framework-ai>

Н.В. Федіна,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

КОНСТИТУЦІЙНА СИСТЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Під час побудови демократично правової держави політичне, економічне та соціальне становлення суспільства створює потребу у приведенні правових, організаційних, структурних та інших засад функціонування органів державної влади України у відповідності до проблеми сьогодення та стадії розвитку. Політика органів державного правління має регламентуватись відповідно до законів, законодавчо визначених функцій та завдань які ставляться перед ними, а відповідно, структура державного апарату також повинна цілком відповідати цим функціям та завданням. Державні службовці повинні мати чітко закріплені права і обов'язки, вони повинні мати законодавчо затверджені системи реалізації та гарантування дотримання конституційно визначених прав і свобод громадян, принципів законності та верховенства права, постійно оновлювати старі та запроваджувати нові регламенти і схеми стосовно прийняття управлінських рішень.

Конституція України, як основний закон, стверджує, що людина є найвища соціальна цінність у демократичній, правовій, соціальній державі [1]. Слід наголосити, що держава, її функціонування та процеси організації займали і продовжують займати провідне значення для суспільства та його розвитку, саме тому, формування державної політики управління суспільством є одним із визначних чинників реалізації та впровадження принципів Конституції, як Основного Закону, а формування державної політики має визначне значення у процесі реалізації прав і свобод людини і громадянина у правовому та демократичному суспільстві.

Державу часто розглядають з різних суб'єктивних сторін, а саме як знаряддя примусу та придушення, як машину політичних сил або владу окремих осіб, також нерідко розглядають як благодійну організацію, яка повинна забезпечити добробут усьому населенню. Однак держава – це багатоаспектне соціальне явище. Кожен прояв держави можна назвати об'єктивним. Але при вивченні тієї чи іншої держави потрібно урахувати окремі аспекти її розвитку та окремі історичні тенденції, які були їй притаманні.

Генезис сучасних конституційних систем як України так і зарубіжних країн невіддільно пов'язаний із утвердженням й удосконаленням системи права загалом та розвитком знань про цю систему та її юридичні властивості, зокрема. Закономірно, що новий масив суспільних відносин, пов'язаних з утвердженням на хвилі згаданих революцій принципів та ідей народного суверенітету, верховенства права, парламентаризму, правової держави й інших ідеалів класичного європейського конституціоналізму, які обґрунтовувалися ще мислителями епохи Відродження та Реформації, не міг бути унормованим у межах тогочасних галузей публічного, а тим більше приватного права. У зв'язку із цим утверджується нова галузь публічного права – конституційне право. При цьому конституційне право, як і будь-яка інша галузь права, було покликане здійснювати не лише цілеспрямований, а й системний вплив на регулювання суспільних відносин, що стали його предметом. Зазначене зумовило об'єктивне існування конституційної системи, а подальші нагальні потреби конституційної правотворчої та правозастосовної практики – необхідність дослідження юридичних властивостей як системи в цілому, так і її складових [2, с.187].

Звернувши увагу на виклики сьогодення, варто заявити, що повномасштабне вторгнення РФ внесло свої корективи до діяльності органів конституційної юстиції, зокрема абсолютно новий контекст, у якому суди ухвалюють рішення. Навіть під час війни «утвердження та забезпечення прав та свобод людини» залишається для держави головним обов'язком, що правда мають інше значення як доречність механізмів втручання держави до цих прав та свобод, так і мета такого втручання, вони більш пов'язані із потребами оборони держави та захисту її громадян. Суддя Конституційного Суду України В. Лемак наголошує, що очевидним і безперечним є те, що під час війни немає більш переконливого державного інтересу, ніж безпека нації [3].

В умовах воєнного стану для більш ефективної мобілізації ресурсів держави, задля протидії військовій агресії, деякі конституційні права громадян можуть обмежуватись, однак основні конституційні права громадян не можуть обмежуватись за жодних обставин, ці права зазначені у статтях 24, 25, 27-29, 40, 47, 52, 55, 56-63 [1].

До прикладу візьмемо правову позицію з цього питання Конституційного Суду України. У Рішенні у справі про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016 Конституційний Суд вказав, що обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають встановлюватися виключно Конституцією і законами України, переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими, у разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права [4].

Однак, можемо заявити, що воєнний стан в Україні аж ніяк не в змозі виправдати надмірні обмеження конституційних прав, не може скасувати їх сутність.

Конституційний Суд України ухвалив низку рішень, стосовно захисту прав та свобод людини, зокрема ухвалив рішення щодо захисту соціальних прав людей, які відіграють немалу роль під час воєнного стану.

До таких рішень можемо віднести Рішення від 06.04.2022 №1-р(II)/2022, у цьому рішенні Суд бере до уваги сучасні реалії стосовно збройної агресії росії, роль Збройних Сил України в обороні України, її незалежності та суверенітету, він наголошує, держава повинна мобілізувати всі ресурси необхідні для відсічі збройної агресії рф проти України та посилення своєї обороноздатності. Підтримка військовослужбовців Збройних Сил України, зокрема захист їх прав та покращення соціального статусу, є одним із кроків до покращення обороноздатності України. Суд вважає, що прямий конституційний обов'язок забезпечити захист соціальних прав військовослужбовців є важливіший, ніж інші цілі, досягнення яких законодавець визначав як підставу для запровадження обмеження права на отримання одноразової грошової допомоги у збільшеному розмірі при зміні групи інвалідності, збільшенні відсотка втрати працездатності часовими рамками [5].

Таким чином, конституційна система захисту прав і свобод людини і громадянина є важливим, а по-суті визначальним складовим елементом загальнодержавної системи конституційного права України, оскільки вона здійснює системоутворюючий вплив на інші елементи (засади) конституційного ладу нашої держави. Всі відображені в Конституції України елементи конституційної системи захисту прав і свобод людини і громадянина, незважаючи на пряму дію конституційних норм та їх застосування на всій території країни, потребують законодавчої конкретизації та розвитку. Деталізація різних компонентів конституційної системи захисту прав і свобод людини і громадянина сприяє формуванню відносно самостійних блоків, в числі яких правозахисна та правоохоронна система українського суспільства та держави. Конституційна система захисту прав і свобод людини і громадянина України загалом є достатньо розгалуженою, основними елементами якої є її суб'єкти, об'єкти, принципи, а також гарантії прав і свобод людини і громадянина. В той же час, в досліджуваній системі основними є саме суб'єкти, адже вони є генераторами суспільної діяльності, активності, носієм інтересу й учасником суспільних відносин.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28. 06. 1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index>
2. Белов Д. М., Белова М. В. Система захисту прав і свобод людини і громадянина: доктринальні та нормативні основи. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО. Випуск 74: частина 2, 2022, с. 185-191. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.74.65>

3. Окрема думка судді Конституційного Суду України Василя Лемака стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі щодо повної назви релігійних організацій від 27.12.2022. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nb04d710-22#Text>;

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) від 01.06.2016 № 2-рп/2016. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text>;

5. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 163 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців) від 06.04.2022. № 1-р(II)/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-22#Text>.

Н.В. Федіна,

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін

навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

С.Р. Шапірко,

здобувач навчально-наукового інституту права

та правоохоронної діяльності

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ІНСТИТУЦІЙНО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В ДЕМОКРАТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Війна з росією, введення в Україні воєнного стану в сьогоденні є головною загрозою і перешкодою для реалізації прав людини. Головним обов'язком держави незалежно від умов, які виникають в суспільстві, є забезпечення й утвердження прав та свобод людини. Держава за свою діяльність, як учасник соціально-економічних відносин, несе відповідальність перед особою, а тому зобов'язана забезпечувати захист прав і свобод людини, створювати умови для їхнього розвитку. Отож держава не може відмовитись від обов'язку щодо забезпечення прав людини навіть під час дії правового режиму воєнного стану.

Необхідним елементом взаємовідносин між державою та особою в сучасному світі є обмеження прав і свобод людини. Хоча не завжди позитивно сприймаються ці обмеження, але раціональні мотиви їх здійснення, які передусім

виражаються у захисті прав і свобод людини від свавілля, збереженні громадського порядку та безпеки тощо. Тому цілеспрямоване, правомірне применшення потенційних можливостей людини, обмеження її основних прав і свобод може мати законний, суспільно-необхідний, тимчасовий характер. Передбачають можливість їх обмеження фактично усі міжнародно-правові акти, якими регламентовано права та свободи людини. З певними умовами завжди пов'язані обмеження прав і свобод людини і тому вони повинні бути пропорційними до об'єктивних цілей, яких вони мають досягти.

Під час вивчення ролі органів державної влади у забезпеченні прав і свобод людини у демократичному суспільстві, не варто залишити поза увагою таке питання як «правова система», воно існує за присутності певного соціального і юридичного порядку. Для правової системи велику роль, як не дивно, відіграє держава, а саме у сфері її функціонування та розвитку. Державні структури надають цінностям та правовим положенням якості, загальної обов'язковості, гарантованості, формальної визначеності тощо.

Якщо говорити про взаємодію держави і права, то можна зробити висновок, що їх вплив один на одного є різним. При розгляді впливу держави варто зазначити, що на сам перед, вона створює право, втілює його у життя, удосконалює та вносить свої зміни до нього, захищає від протиправних посягань. Сама держава не потребує права, воно знаходить свою необхідність у вирішенні різного роду соціальних проблем і питань. Держава реалізує право у вигляді законів та юридичних норм. Прояв ролі держави і права може реалізовуватись лише через їх взаємодію, у вигляді адміністративно-правових та інших норм права [1, с. 56].

Соціальна функція права необхідна для регулювання поведінки людей, проте ці правові норми, встановлені державою, не можуть виконувати свою функцію без складного механізму їх реалізації. Норми права будуть мертвими без утілення правових приписів у життя.

У сучасному житті взаємозв'язок держави і права постійно видозмінюється та у більшості випадків покращується. Можуть визначатися у формі як верховенства права над державою, так і верховенством права над суспільством. Також можуть бути рівнозначними, по відношенню один до одного. Принцип верховенства права підпорядковує державу суспільству. За дотриманням цього принципу, народ самостійно може урегульовувати питання про зміст, форму, соціальне призначення держави. Цей принцип має ключове значення для поняття народного суверенітету, його функціонування [1, с. 98].

Система органів державної влади, одним із ключових завдань яких є захист прав людини, побудована на принципі поділу влади.

Законодавча функція є пріоритетною у діяльності Верховної Ради. Кожен закон, прийнятий Верховною Радою, сприяє захисту прав, свобод і обов'язків людини та громадянина, зокрема зменшенням прогалин та недопрацювання законодавства у діяльності певного органу держави, особи чи груп осіб та інших суб'єктів правовідносин. У даному випадку слід застосувати таке правило – особі

дозволено те, що не заборонено законом, а державному органу чи іншому суб'єкту владних повноважень те, що прямо визначено законом [2].

Функція парламентського контролю застосовується у сфері захисту прав і свобод людини. Здійснення парламентського контролю з окремих питань здійснюється безпосередньо або через тимчасово слідчі, тимчасово спеціальні комісії [3].

Важливу роль у сфері захисту прав і свобод людини відіграло створення конституційного інституту Уповноваженого з прав людини. Визнання державою неабиякої потреби в незалежному, деполітизованому органі для захисту людини і громадянина від протиправних посягань зі сторони посадових осіб, захисту від управлінського бюрократизму та свавілля державного апарату привело до конституційного закріплення статусу Уповноваженого з прав людини. Стаття 20 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» гарантує незалежність Уповноваженого Верховної Ради з прав людини від втручання органів місцевого самоврядування, органів державної влади, посадових і службових осіб, підприємств, організацій тощо [4].

До основних функцій Уповноваженого з прав людини можна віднести контрольно-наглядову функцію, вона проявляється у таких напрямках:

- здійснення контролю за додержанням Конституції України, законів України, інших підзаконних та правових актів таких як акти Президента України, акти Верховної ради, акти Кабінету Міністрів України, акти Верховної Ради Автономної Республіки Крим, які стосуються прав і свобод людини і громадянина, шляхом звернення з відповідним поданням до Конституційного Суду України;

- здійснення парламентського контролю за додержанням прав і свобод людини та громадянина, гарантованих Конституцією України, на території України та у межах її юрисдикції;

- направлення звернень громадян України, осіб без громадянства, іноземців або осіб які діють в їх інтересах, за необхідністю в органи, до компетенції яких відноситься розгляд справи, та проведення контролю за розглядом цих звернень;

- перевірка стану дотримання прав і свобод людини та громадянина відповідними державними органами, зокрема тими, які проводять оперативно-розшукову діяльність;

- прийняття рішень про потребу проведення перевірок органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій з відповідним правом вимагати від посадових та службових осіб цих органів сприяння, надання спеціалістів для участі у проведенні перевірок, експертиз і надання відповідних висновків [5].

В інституційно-організаційному механізмі багато чого залежить саме від Президента України, адже він, згідно з статтею 102 Конституції України, виступає гарантом дотримання прав та свобод людини і громадянина [6]. Від його діяльності залежить додержання особистих, політичних, соціально-

економічних прав людей і громадян, а також забезпечення їхньої безпеки з економічної точки зору та ін.

Кабінет Міністрів України, як найвищий орган виконавчої влади, має обов'язок забезпечувати права та свободи людини і громадянина, їх непорушність, може це здійснювати як безпосередньо так і через центральні та місцеві органи виконавчої влади, спрямовуючи та координуючи їх дії. В свою чергу кожне міністерство, кожен центральний чи місцевий орган виконавчої влади вживає усіх заходів, у межах повноважень цих органів, для реалізації та захисту прав та свобод людини і громадянина, особливо у період дії воєнного стану.

Не менш важливу місію у забезпеченні дотримання та реалізації прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на повагу до власної гідності відіграє судова гілка влади України. Безпосередньо суди розглядають немало кількість справ, пов'язаних із порушенням прав та свобод людини, особливо справи пов'язані із порушенням права кожного на повагу до власної гідності. Суди, виконуючи свої безпосередні обов'язки, здійснюють захист тих чи інших порушених прав шляхом об'єктивного розгляду звернень громадян. Порядок звернення особи до суду зазначений у Конституції України та інших законах України [7].

Отже, саме держава встановлює та формує політику, яка повинна бути ефективною для кращої реалізації прав та свобод, також вона повинна вміщувати в себе необхідну систему заходів, які дадуть змогу забезпечувати, реалізовувати та захищати права, свободи людини та громадянина. У той самий час держава створює відповідні правові умови для належної діяльності різних гілок влади, завдяки цьому вона теж створює умов для забезпечення, реалізації та захисту прав та свобод людини та громадянина.

Список використаних джерел

1. Теорія держави і права : навчальний посібник. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 268 с.
2. Теорія держави і права : навчальний посібник. О. М. Бандурка, О. М. Коваль, В. В. Лук'янець. - К.: Видавничий дім "Ін Юре", 2018. 440 с
3. Парламентський контроль: практичні поради та рекомендації для підвищення ефективності. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/PRP_Guide_Parliamentary_Oversight-UKR.pdf
4. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 1998 №776/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index>
5. Омбудсмен України. URL: <https://ombudsman.gov.ua/>
6. Конституція України : Закон України від 28. 06. 1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index>
7. Про Судоустрій та статус суддів Закон України від 02.06.2016 №1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

С. І. Церковник,

*старший науковий співробітник
відділу організації наукової діяльності,
кандидат юридичних наук,
старший дослідник
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*
В. М. Когут,
*старший науковий співробітник
відділу організації наукової діяльності,
кандидат технічних наук, доцент
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

OSINT ЯК ІНСТРУМЕНТ ДОКУМЕНТУВАННЯ ПОРУШЕНЬ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України зумовила появу нових викликів у сфері забезпечення та захисту прав і свобод людини. Масові порушення міжнародного гуманітарного права, воєнні злочини, злочини проти людяності, руйнування цивільної інфраструктури, примусове переміщення населення та інші наслідки війни потребують належного документування для забезпечення притягнення винних осіб до відповідальності та відновлення порушених прав потерпілих [4]. У цих умовах особливого значення набувають сучасні цифрові інструменти збору та аналізу інформації, серед яких важливе місце посідає OSINT (Open Source Intelligence) – розвідка на основі відкритих джерел [6].

Використання OSINT у сфері документування порушень прав людини є відносно новим, але надзвичайно перспективним напрямом. Завдяки розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, супутникового моніторингу, соціальних мереж та цифрових платформ стало можливим отримувати значні масиви інформації про події в районах бойових дій практично в режимі реального часу. Такі дані можуть використовуватися як для оперативного реагування на факти порушення прав людини, так і для формування доказової бази у кримінальних провадженнях та міжнародних судових процесах [11].

Конституція України визначає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю. Відповідно до статті 3 Основного Закону утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1]. Навіть в умовах воєнного стану держава повинна забезпечувати належний рівень захисту прав людини, а будь-які обмеження прав і свобод мають здійснюватися виключно на підставі закону та відповідати принципам необхідності, пропорційності й легітимної мети [2].

У цьому контексті використання OSINT може розглядатися як один із сучасних інструментів реалізації конституційного обов'язку держави щодо

забезпечення та захисту прав людини. Відкрита розвідка являє собою процес збору, аналізу та інтерпретації інформації з відкритих джерел, доступ до яких не потребує застосування спеціальних засобів або порушення законодавства [6]. До таких джерел належать офіційні вебсайти органів державної влади, соціальні мережі, електронні засоби масової інформації, супутникові знімки, відеохостинги, геоінформаційні сервіси, державні реєстри та інші відкриті інформаційні ресурси [7].

Особливістю сучасних воєнних конфліктів є їхня висока цифровізація. Значна частина подій фіксується за допомогою мобільних телефонів, камер відеоспостереження, супутникових систем та інших технічних засобів. Ці матеріали стають важливими джерелами доказової інформації про обставини вчинення міжнародних злочинів та порушень прав людини [5]. Так, за допомогою методів OSINT дослідники та правоохоронні органи можуть встановлювати місце, час і послідовність подій, підтверджувати факти руйнування цивільних об'єктів, ідентифікувати військову техніку та осіб, причетних до вчинення правопорушень [7].

Практика останніх років свідчить про ефективність використання OSINT у документуванні воєнних злочинів на території України. Зокрема, відкриті джерела широко використовуються для дослідження обставин ракетних ударів по цивільних об'єктах, масових порушень прав цивільного населення на тимчасово окупованих територіях, фактів депортації українських дітей, катувань військовополонених та інших тяжких порушень міжнародного гуманітарного права [4].

Особливу роль у документуванні порушень прав людини та міжнародного гуманітарного права відіграють громадські та міжнародні ініціативи. Правозахисні організації та польові дослідники здійснюють збір свідчень потерпілих, фото- і відеоматеріалів, а також фіксацію місць вчинення злочинів із дотриманням вимог щодо збереження доказової інформації [8]. Водночас цифрові технології та відкриті джерела інформації набувають дедалі більшого значення у процесі документування злочинів. Міжнародна розслідувальна група Bellingcat та її партнери здійснюють збір і верифікацію фото- та відеодоказів атак на цивільні об'єкти, аналіз супутникових знімків та траєкторій ракетних ударів [7]. Така діяльність забезпечує можливість встановлення часу, місця та обставин подій, а також формування доказової бази для подальшого використання в національних і міжнародних судових інституціях [11].

Разом із тим використання відкритої розвідки має здійснюватися з дотриманням конституційних гарантій прав людини. Насамперед це стосується права на повагу до приватного і сімейного життя, закріпленого статтею 32 Конституції України [1]. Збір, обробка та поширення інформації про особу повинні здійснюватися відповідно до вимог законодавства про захист персональних даних та інформаційної безпеки. Особливої уваги потребують випадки використання інформації із соціальних мереж, де можуть міститися персональні дані, відомості про місце перебування особи або інша конфіденційна інформація [3].

Конституційно-правовий аналіз застосування OSINT свідчить про необхідність пошуку балансу між суспільним інтересом у документуванні порушень прав людини та необхідністю захисту приватності особи. З одного боку, суспільство зацікавлене в ефективному розслідуванні воєнних злочинів та забезпеченні невідворотності покарання винних. З іншого боку, використання цифрових технологій не повинно призводити до надмірного втручання в особисте життя людини або створювати загрози для безпеки потерпілих і свідків [3].

Окремої уваги заслуговує питання доказового значення матеріалів, отриманих із відкритих джерел. В умовах сучасних збройних конфліктів цифрові докази дедалі частіше використовуються під час розслідування міжнародних злочинів [5]. Проте для забезпечення їхньої належності, допустимості та достовірності необхідним є застосування спеціальних методик перевірки інформації. Верифікація даних передбачає встановлення джерела інформації, перевірку часу та місця створення матеріалів, аналіз їхньої автентичності та зіставлення з іншими джерелами відомостей [9].

Важливим напрямом розвитку правового регулювання є створення єдиних стандартів використання OSINT у діяльності правоохоронних органів та суб'єктів документування порушень прав людини. Такі стандарти повинні визначати порядок збору, обробки, зберігання та використання інформації з відкритих джерел, а також гарантувати дотримання прав людини під час здійснення відповідної діяльності [8]. Особливе значення має підготовка фахівців, здатних професійно застосовувати методи відкритої розвідки з урахуванням правових, технічних та етичних вимог.

У післявоєнний період значення OSINT лише зростатиме. Зібрані під час війни дані можуть використовуватися для відновлення справедливості, компенсації шкоди потерпілим, встановлення історичної правди та формування доказової бази для національних і міжнародних судових інституцій [10]. Крім того, результати OSINT-досліджень можуть сприяти вдосконаленню державної політики у сфері захисту прав людини, національної безпеки та інформаційної стійкості [8].

Отже, OSINT є важливим сучасним інструментом документування порушень прав людини в умовах війни, який сприяє реалізації конституційного обов'язку держави щодо захисту прав і свобод людини та громадянина. Ефективне використання технологій відкритої розвідки потребує належного нормативно-правового забезпечення, дотримання принципів верховенства права, законності та поваги до приватного життя особи. Удосконалення правових механізмів застосування OSINT сприятиме підвищенню ефективності документування воєнних злочинів, зміцненню доказової бази та забезпеченню невідворотності юридичної відповідальності за порушення прав людини.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> (дата звернення: 09.06.2026).

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 09.06.2026).
3. Про захист персональних даних: Закон України від 1 черв. 2010 р. № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17> (дата звернення: 09.06.2026).
4. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серп. 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154 (дата звернення: 09.06.2026).
5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 черв. 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199 (дата звернення: 09.06.2026).
6. Steele R. Open Source Intelligence. 2nd ed. Fairfax: OSS International Press, 2007. 436 p.
7. Bellingcat. Online Investigation Toolkit. URL: <https://www.bellingcat.com/resources/how-tos> (дата звернення: 09.06.2026).
8. Захист прав людини в Україні в умовах воєнного стану : матеріали Всеукраїнського науково-практичного круглого столу, присвяченого 30-річчю Навчально-наукового інституту права, м. Ірпінь, 2025 р. Ірпінь : Державний податковий університет, 2025. 321 с.
9. Higgins E. We Are Bellingcat: Global Crime, Online Sleuths, and the Bold Future of News. London : Bloomsbury Publishing, 2021. 304 p.
10. Human Rights Watch. World Report 2023. Events of 2022. New York : Human Rights Watch, 2023. 712 p. URL: <https://www.hrw.org/world-report/2023> (дата звернення: 09.06.2026).

У.О. Цмоць,
старший науковий співробітник
відділу організації наукової діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПРАВОВІ ТА МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан є особливим правовим режимом, запровадження якого зумовлене необхідністю захисту державного суверенітету, територіальної цілісності та національної безпеки. Його правове регулювання визначається Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [7], який встановлює

порядок введення цього режиму, особливості функціонування органів державної влади та правові наслідки для громадян.

Водночас навіть за умов збройної агресії держава зобов'язана забезпечувати дотримання фундаментальних прав і свобод людини, закріплених у Конституції України та міжнародних правових актах, що є частиною національної правової системи. У цих умовах особливої ваги набуває проблема співвідношення правових і моральних цінностей, які визначають межі допустимого обмеження прав людини та спрямовують діяльність органів публічної влади в надзвичайних обставинах. У межах дослідження обґрунтовується, що саме взаємодія правових і моральних цінностей визначає допустимі межі обмеження конституційних прав людини у період воєнного стану та виступає ключовим чинником забезпечення балансу між національною безпекою і правами людини.

Конституція України закріплює твердження, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю [1, ст. 3]. Це положення має аксіологічний характер і визначає людину як центральний елемент конституційного ладу. Відтак права і свободи людини є не лише юридичними конструкціями, а й відображенням базових моральних уявлень про справедливість, рівність і гідність.

У науковій доктрині підкреслюється, що права людини мають подвійну природу – юридичну та моральну. Мораль формує систему суспільних цінностей, тоді як право надає їм формально визначеного та загальнообов'язкового характеру [2]. При цьому взаємозв'язок права і моралі є складним: з одного боку, мораль впливає на зміст правових норм, а з іншого – право потребує стабільності та формальної визначеності, що не може повністю залежати від змінних моральних оцінок суспільства [3].

В умовах воєнного стану особливо актуальним стає питання меж допустимого обмеження прав людини. Відповідно до статті 64 Конституції України окремі права можуть бути тимчасово обмежені із обов'язковим визначенням строку таких обмежень [1, ст. 64]. Водночас існує конституційне «ядро» прав, які не підлягають обмеженню навіть у надзвичайних умовах, що свідчить про імперативний характер базових прав людини.

Ключовим критерієм допустимості обмежень виступає принцип верховенства права [4], який включає вимоги законності, правової визначеності, недискримінації та пропорційності. Саме принцип пропорційності забезпечує баланс між інтересами національної безпеки та захистом прав людини. Водночас відсутність уніфікованих критеріїв його застосування ускладнює правозастосування та створює ризики надмірного втручання держави у сферу прав і свобод.

Важливим доповненням до принципу пропорційності у контексті воєнного стану є врахування так званого «ціннісного виміру» прав людини, який передбачає, що оцінка допустимості обмежень не може зводитися виключно до формально-юридичних критеріїв. У кризових умовах значну роль відіграє баланс між публічним інтересом держави та захистом людської гідності як абсолютної конституційної цінності. Це означає, що навіть за наявності законної мети

обмеження прав держава зобов'язана забезпечувати мінімально необхідний рівень втручання, який не нівелює сутність відповідного права.

Міжнародні правові стандарти також передбачають можливість тимчасового відступу від зобов'язань у сфері прав людини. Так, стаття 15 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [11] та стаття 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [12] дозволяють дерогацію прав у разі війни чи надзвичайного стану. Водночас такі відступи є обмеженими та підлягають суворим вимогам необхідності, пропорційності та недискримінаційності, що підтверджує існування міжнародного стандарту мінімального захисту прав людини.

Взаємодія правових і моральних цінностей проявляється у різних сферах. Практичним прикладом застосування принципу пропорційності в умовах воєнного стану є обмеження свободи слова та інформаційної безпеки, запроваджені після початку повномасштабної агресії РФ у 2022 році. Зокрема, Рішення Ради національної безпеки і оборони України щодо єдиної інформаційної політики та подальше введення в дію заборони діяльності низки медіаресурсів, пов'язаних із державою-агресором, було спрямоване на захист національної безпеки та інформаційного простору [13; 14]. Водночас ці заходи супроводжувалися суспільною та правовою дискусією щодо меж втручання у свободу вираження поглядів, що підкреслює необхідність постійного балансу між безпековими інтересами держави та конституційними правами людини. Тобто, такі обмеження мають бути необхідними та пропорційними, а також відповідати вимогам верховенства права [4].

Міжнародна практика підтверджує подібний підхід до допустимості обмежень прав людини в умовах надзвичайного стану. Так, у справі «A and Others v. the United Kingdom» (2009) Європейський суд з прав людини розглядав питання тривалого адміністративного затримання осіб, підозрюваних у терористичній діяльності після подій 11 вересня 2001 року. Суд визнав, що дерогація від окремих положень Європейської конвенції про захист прав людини є можливою в умовах загрози національній безпеці, однак підкреслив, що навіть у таких умовах держава зобов'язана дотримуватися принципу пропорційності та недискримінації [15]. Це рішення демонструє, що навіть у кризових ситуаціях міжнародне право вимагає збереження мінімального стандарту захисту прав людини.

Аналіз національної та міжнародної практики свідчить, що у період воєнного стану держави допускають розширення меж втручання у права людини, однак такі заходи завжди оцінюються через призму їх необхідності та співмірності поставленій легітимній меті. При цьому як Конституційний вимір правопорядку України, так і стандарти Європейського суду з прав людини виходять із того, що навіть у надзвичайних умовах не допускається повне усунення гарантій прав людини, а лише їх тимчасове та обґрунтоване обмеження. Таким чином, практика підтверджує, що ефективність держави у сфері безпеки повинна поєднуватися з незмінністю базових правових і моральних орієнтирів.

Особливого значення набуває забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [8] гарантує їм соціальний захист, доступ до житла, медичної допомоги та інших базових прав. Реалізація цих гарантій має не лише правовий, а й моральний вимір, оскільки пов'язана із забезпеченням гідних умов життя осіб, які постраждали внаслідок війни.

Суттєвих викликів зазнала також сфера освіти, де воєнні дії та переміщення населення зумовили необхідність впровадження дистанційних і змішаних форм навчання та інших механізмів забезпечення освітнього процесу [9].

Окремої уваги потребує захист прав дитини, яка належить до найбільш уразливих категорій населення. Держава зобов'язана забезпечувати право дитини на безпеку, освіту, охорону здоров'я та сімейне виховання навіть в умовах збройного конфлікту [1; 9].

Важливу роль у забезпеченні балансу між обмеженням і захистом прав відіграє судова влада. Суди загальної юрисдикції та Конституційний Суд України здійснюють контроль за відповідністю рішень органів державної влади Конституції України та принципу верховенства права. Орієнтація на практику Європейського суду з прав людини сприяє формуванню уніфікованих підходів до оцінки допустимості обмежень прав у кризових умовах [10].

У правозастосовній діяльності моральні орієнтири можуть виконувати допоміжну функцію, сприяючи більш збалансованому тлумаченню правових норм і забезпеченню справедливості рішень [5]. Водночас право залишається основним формально визначеним регулятором суспільних відносин.

Таким чином, у період воєнного стану ключовим завданням є забезпечення балансу між ефективністю державного управління та непорушністю фундаментальних прав людини. Право забезпечує нормативну основу регулювання суспільних відносин, тоді як моральні цінності формують ціннісний вимір його застосування. Воєнний стан не скасовує обов'язку держави щодо дотримання прав людини, а лише визначає особливий режим їх реалізації з урахуванням вимог національної безпеки.

У цьому контексті особливо важливим є розвиток доктринальних підходів до оцінки меж допустимого втручання держави у права людини в умовах надзвичайних правових режимів. Подальші дослідження мають бути спрямовані на уніфікацію критеріїв пропорційності та посилення судових гарантій захисту прав людини у кризових ситуаціях.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 09.06.2026).
2. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навчальний посібник. 10-те вид., допов. Львів : Край, 2008. 224 с.
3. Цмоць У. О. Співвідношення правових і моральних цінностей: компаративістський аналіз. Науковий вісник Львівського державного

університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2025. № 3. С. 112–118. DOI: 10.32782/2311-8040/2025-3-1.

4. Ensuring the Rule of Law under Martial Law: A Comparative Study of Constitutional Mechanisms. 2025. DOI: 10.13130/2723-9195/2025-3-37.

5. Шемчук В. В. Взаємозв'язок права та моралі в діяльності прокурора. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2023. № 2. С. 150–159. DOI: 10.32782/2311-8040/2023-2-15.

6. Кантор Н. Ю. Соціальні і правові цінності в процесі цілепокладання норм адміністративного права. Правова держава. 2023. № 51. С. 70–78. DOI: 10.18524/2411-2054.2023.51.287985.

7. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 09.06.2026).

8. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовт. 2014 р. № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> (дата звернення: 09.06.2026).

9. Право на освіту в умовах воєнного стану: виклики та механізми забезпечення. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 8. С. 145–150.

10. Доступ до правосуддя та принцип верховенства права в умовах воєнного стану. Вісник Національної академії правових наук України. 2024. Т. 31. № 2. С. 95–104.

11. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнародний документ від 04.11.1950 р. (Рим). Стаття 15. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG (дата звернення: 09.06.2026).

12. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : міжнародний документ від 16.12.1966 р. (Нью-Йорк). Стаття 4. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights> (дата звернення: 09.06.2026).

13. Рада національної безпеки і оборони України. Офіційний вебсайт. URL: <https://www.rnbo.gov.ua> (дата звернення: 09.06.2026).

14. Президент України. Офіційні укази Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents> (дата звернення: 09.06.2026).

15. European Court of Human Rights. Case of A and Others v. the United Kingdom (Application no. 3455/05). Judgment of 19 February 2009. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91403> (date accessed: 09.06.2026).

О.П. Цуркан,

*кандидат юридичних наук, доцент,
начальник циклу професійно-практичної підготовки,
(ДЗ «Криворізька академія патрульної поліції»)*

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЗАМІСНУ ПІДТРИМУВАЛЬНУ ТЕРАПІЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися ряд конституційних прав і свобод людини і громадянина, передбачені статтями 30 - 34, 38, 39, 41 - 44, 53 Конституції України, до переліку яких не відноситься право на охорону здоров'я та медичну допомогу [1]. Стаття 49 Конституції України закріплює право кожного і кожної на охорону здоров'я та медичну допомогу [2] в межах якої право на замісну підтримувальну терапію під час наркотичної залежності розглядається як невід'ємні складові права на медичну допомогу.

Вживання наркотичних засобів вже давно перетворилося на суттєву соціальну проблему – як через криміналізацію вживання так і через високий ризик зараження ВІЛ та іншими інфекційними хворобами. Поряд з більшістю європейських країн, Україна також має серйозні проблеми через збільшення кількості наркозалежних осіб та хворих на супутні інфекційні хвороби.

Замісна підтримувальна терапія (ЗПТ) – є визнаним у світі та найбільш економічно ефективним методом лікування осіб із психічними та поведінковими розладами внаслідок вживання опіоїдів. Доведено, що участь у програмі ЗПТ має значні переваги як для самого хворого, так і для суспільства загалом, оскільки дає змогу:

- зменшити вживання заборонених опіоїдів;
- знизити рівень злочинності, пов'язаної зокрема з потребою здобуття коштів на придбання нелегальних наркотиків;
- зменшити смертність у результаті передозувань та передчасну смертність, що пов'язана із вживанням наркотиків (серцево-судинні захворювання, сепсис тощо);
- покращити соціальне функціонування (працевлаштування, відновлення зв'язків, батьківських обов'язків тощо);
- зменшити ризиковану поведінку, пов'язану з поширенням ВІЛ-інфекції, гепатитів В і С серед людей, які вживають наркотики ін'єкційно, покращити профілактику передавання ВІЛ від матері до дитини;
- створити умови для ефективного лікування СНІДу, ТБ і су путніх захворювань (сепсис, гнійні інфекції, гепатити В і С, трофічні виразки, флебіти);
- покращити соматичне здоров'я пацієнтів [3, с. 6].

За даними Електронної системи охорони здоров'я (ЕСОЗ), у 2024 році 172 059 осіб отримали лікування внаслідок розладів вживання психоактивних речовин (ПАР), з них 66 991 особа отримала медичну допомогу внаслідок вживання наркотичних речовин, 105 068 осіб – алкоголю; 30 768 осіб отримують лікування з використанням препаратів замісної підтримувальної терапії (ЗПТ), серед пацієнтів ЗПТ 22,7 % складають люди, які живуть з ВІЛ, з яких понад 96,0 % отримують антиретровірусну терапію. Це підтверджує, що ЗПТ одночасно виступає економічно ефективним методом лікування опіодної залежності та профілактичним втручанням, спрямованим на скорочення поширення ВІЛ-інфекції [4].

Враховуючи особливості воєнного стану на території України, права осіб, які вживають наркотичні засоби, на медичну допомогу доволі часто

порушуються військовослужбовцями правоохоронних органів і територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки. Відповідно до практики Європейського суду з прав людини, позбавлення затриманих осіб права на доступ до медичної допомоги розглядається не інакше, як катування або нелюдське чи таке, що принижує гідність, поводження. Для осіб, що вживають наркотичні засоби, своєчасне надання медичної допомоги є актуальним, зокрема у частині зняття або запобігання абстинентному синдрому, який пов'язаний із надзвичайно сильним фізичним та моральними стражданнями, що в свою чергу може викликати летальні наслідки.

Пацієнти ЗПТ, які отримали повістки, зобов'язані звернутися до військових комісаріатів, щоби пройти військово-лікарську комісію та отримати її висновок (залежно від синдрому залежності) про виключення з військового обліку або придатність до служби у військових частинах забезпечення, ТЦК та СП, ВВНЗ, навчальних центрах, закладах (установах), медичних підрозділах, підрозділах логістики, зв'язку, оперативного забезпечення, охорони. Лікування пацієнтів ЗПТ відповідно до чинного законодавства здійснюються медичними закладами різної форми власності, які мають відповідну медичну ліцензію. Таким чином таке лікування та встановлення діагнозу й особливостей перебігу хвороби, можуть здійснювати також приватні медичні клініки з відповідною ліцензією. Проте військово-лікарські комісії, а також працівники ТЦК, не визнають медичні документи надані пацієнтам ЗПТ приватними медичними клініками, що є протизаконним [5].

З урахуванням викладеного, необхідно зазначити, що право особи, яку поліцейські чи військовослужбовці ТЦК та СП можуть затримати за скоєння адміністративного правопорушення, на замісну підтримувальну терапію не може бути порушено за жодних обставин. За інформацією, наданою такою особою, представники правоохоронних органів та ТЦК та СП зобов'язані забезпечити можливість доступу до препаратів замісної підтримувальної терапії та проінформувати військово-лікарську комісію, забезпечивши при цьому право на конфіденційність інформації про стан здоров'я затриманого.

Список використаних джерел

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389- VIII: станом на 31 грудня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 20.05.2026).
2. Конституція України: закон від 28.06.1996 №254к/96-ВР. Офіційний вісник України. 2010. №72/1. Ст.2598. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.05.2026).
3. Дії поліцейських щодо забезпечення безперервності лікування адмінзатриманих та адмінарештованих осіб препаратами замісної підтримувальної терапії: пам'ятка/О.В. Ковальова; І.К. Подолян. Вид. 1: 2023. Доповн. вид.: 2025. 37 с.

4. Оприлюднено звіт про наркотичну та алкогольну ситуацію в Україні за даними 2024 року. *Центр громадського здоров'я МОЗ*. URL: <https://phc.org.ua/news/oprilyudneno-zvit-pro-narkotichnu-ta-alkogolnu-situaciyu-v-ukraini-za-danimi-2024-roku> (дата звернення: 20.05.2026).
5. Чи підлягають мобілізації пацієнти замісної підтримувальної терапії? *Українська Гельсінська спілка з прав людини*. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/chy-pidlihaiut-mobilizatsii-patsiienty-zamisnoi-pidrtrymuvalnoi-terapii/> (дата звернення

Н. Ф. Чорновус,
*Секретар Комітету медичного та фармацевтичного права
та біоетики Національної Асоціації адвокатів України,
голова Комітету захисту прав людини Ради адвокатів Львівської області,
співзасновниця Благодійного фонду «Лембергія», адвокат,
асистент кафедри медичного права
(ДНТ Львівського національного медичного університету
імені Данила Галицького)*

ПОСТМОРТАЛЬНА РЕПРОДУКЦІЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ, ВИКЛИКИ, НАСЛІДКИ

Повномасштабна війна в Україні актуалізувала низку нових правових проблем, які раніше мали переважно теоретичний характер. Однією з таких проблем є постмортальна репродукція - використання репродуктивного матеріалу особи після її смерті для народження дитини. Значні людські втрати серед військовослужбовців та цивільного населення зумовили підвищений інтерес до механізмів збереження репродуктивного матеріалу та можливості його використання після смерті донора [1, с. 56]. Розвиток допоміжних репродуктивних технологій (ДРТ) створив нові можливості для реалізації права на батьківство і материнство, водночас поставивши перед державою складні питання щодо визначення меж автономії особи, захисту прав майбутньої дитини та забезпечення правової визначеності сімейних відносин. Особливої актуальності ці питання набувають в умовах війни, коли ризик загибелі осіб репродуктивного віку суттєво зростає.

Проблематика репродуктивних прав та застосування допоміжних репродуктивних технологій досліджувалася у працях вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема у сфері медичного права, конституційного права та біоетики. Водночас питання постмортальної репродукції в умовах війни залишаються недостатньо розробленими, особливо в контексті забезпечення конституційних прав людини та захисту прав дитини [2, с. 122].

Конституція України проголошує людину, її життя, здоров'я, честь, гідність і безпеку найвищою соціальною цінністю. Репродуктивні права безпосередньо не закріплені в тексті Основного Закону, однак впливають із сукупності конституційних гарантій, зокрема права на повагу до людської гідності, права на

особисте і сімейне життя, права на охорону здоров'я та принципу вільного розвитку особистості.

Право особи самостійно вирішувати питання щодо народження дітей визнається складовою особистої автономії людини. У сучасних умовах це право охоплює також можливість використання допоміжних репродуктивних технологій, включаючи кріоконсервацію статевих клітин [3, с. 67].

Для військовослужбовців, які беруть участь у бойових діях, можливість збереження репродуктивного матеріалу набуває особливого значення як засіб реалізації права на продовження роду навіть у разі загибелі. Постмортальна репродукція породжує низку фундаментальних правових питань.

По-перше, виникає проблема визначення меж репродуктивної автономії особи після її смерті. Конституційно значущим є питання, чи може воля особи щодо використання її біологічного матеріалу продовжувати породжувати юридичні наслідки після смерті. По-друге, потребує вирішення питання співвідношення прав померлого, його партнера та майбутньої дитини. Відсутність чітко вираженої згоди особи на посмертне використання репродуктивного матеріалу може призводити до конфлікту інтересів між членами сім'ї та медичними установами. По-третє, виникають питання щодо правового статусу ембріонів та кріоконсервованих гамет, які не можуть бути однозначно віднесені ані до категорії речей, ані до категорії суб'єктів права.

Збройний конфлікт суттєво змінює характер реалізації репродуктивних прав. Значна кількість військовослужбовців перед відправленням у зону бойових дій проходить процедуру кріоконсервації сперми або інших репродуктивних клітин. Такі дії спрямовані на забезпечення можливості народження дітей у майбутньому незалежно від наслідків військової служби.

Водночас смерть військовослужбовця породжує питання щодо подальшої долі збереженого біоматеріалу. За відсутності чітких законодавчих приписів медичні заклади можуть опинитися в ситуації правової невизначеності щодо можливості його передачі членам сім'ї або використання для проведення репродуктивних процедур.

У контексті війни особливої актуальності набуває проблема забезпечення права сім'ї загиблого військовослужбовця на продовження роду та збереження генетичного зв'язку поколінь.

Центральне місце в правовому регулюванні постмортальної репродукції має посідати принцип забезпечення найкращих інтересів дитини [4, с. 78].

Дитина, народжена після смерті одного з батьків, не повинна зазнавати дискримінації порівняно з іншими дітьми. Законодавство має гарантувати їй право на встановлення походження, отримання соціального захисту, спадкових прав та інших юридичних гарантій.

Особливу складність становить питання визначення моменту виникнення спадкових прав такої дитини. Традиційні норми спадкового права виходять із того, що спадкоємцем може бути особа, яка була зачата за життя спадкодавця. У випадку постмортальної репродукції ця умова може бути відсутньою, що потребує спеціального нормативного регулювання.

Світова практика демонструє різні підходи до регулювання постмортальної репродукції. У низці держав така практика допускається лише за наявності письмової згоди особи, наданої за життя. Інші країни встановлюють додаткові обмеження щодо строків використання біологічного матеріалу після смерті донора або кола осіб, які можуть ініціювати відповідні процедури [4, с. 81].

Досвід зарубіжних держав свідчить про важливість чіткого законодавчого визначення: порядку надання інформованої згоди; правового статусу кріоконсервованого матеріалу; правового статусу дитини, народженої після смерті батька або матері; особливостей спадкових правовідносин; повноважень медичних установ щодо зберігання та використання біоматеріалу.

В умовах війни виникає необхідність створення спеціального механізму правового регулювання постмортальної репродукції. Доцільним видається: закріплення на законодавчому рівні права військовослужбовців на безоплатну кріоконсервацію репродуктивного матеріалу; встановлення обов'язкової письмової згоди щодо можливого використання біоматеріалу після смерті особи; визначення правового статусу кріоконсервованого репродуктивного матеріалу та порядку розпорядження ним; врегулювання питань походження дитини, народженої внаслідок постмортальної репродукції; внесення змін до спадкового законодавства з метою захисту майнових прав дітей, народжених після смерті генетичного батька чи матері; розроблення спеціальних гарантій соціального захисту таких дітей.

Постмортальна репродукція є складним міжгалузевим правовим явищем, яке поєднує конституційні, сімейні, цивільні, спадкові та медичні аспекти. В умовах війни ця проблематика набуває особливої актуальності у зв'язку зі значними людськими втратами та прагненням громадян реалізувати право на продовження роду.

Відсутність комплексного законодавчого регулювання створює ризики порушення прав усіх учасників відповідних правовідносин. Тому подальший розвиток українського законодавства має ґрунтуватися на принципах людської гідності, правової визначеності, автономії особи та пріоритетності найкращих інтересів дитини.

Створення ефективного механізму правового регулювання постмортальної репродукції сприятиме забезпеченню балансу між репродуктивними правами громадян, суспільними інтересами та конституційними цінностями демократичної правової держави.

Список використаних джерел:

1. Чеховська І. В. Медичне право України : навчальн. посіб. Ірпінь : Університет ДФС України, 2020. 480 с.
2. Грін О. О. Основи медичного права. Альбом схем : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Ужгород : Вид-во ФОП Сабов А. М., 2020. 377 с.
3. Берн І., Езер Т., Коен Дж., Оверал Дж., Сенюта І. Права людини у сфері охорони здоров'я: практичний посібник / за наук. ред. І. Сенюти. Львів: Вид-во ЛОБФ «Медицина і право», 2012. 552 с.

4. Новицька М.М. Адміністративно-правове регулювання трансплантації анатомічних матеріалів людині в Україні: дисертація на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук. за спеціальністю 12.00.07. Суми, 2019. 267 с.

М.Б. Шевців,

Кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії, історії
та конституційного права

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Л. Пшенична,

здобувач вищої освіти

Навчально-наукового інституту
права та правоохоронної діяльності

(Львівського державного університету внутрішніх справ)

ДОКУМЕНТУВАННЯ КАТУВАНЬ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ ТА МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ

Повномасштабна війна в Україні актуалізувала проблему катувань на новому рівні, поставивши перед Україною та міжнародною спільнотою складне завдання не лише фіксації цих злочинів, а й забезпечення належного доказового підґрунтя для притягнення винних до відповідальності.

Особливість таких правопорушень полягає в тому, що вони в основному вчиняються в умовах ізоляції жертв, відсутності свідків, знищення або приховування доказів, що істотно ускладнює їх документування. Водночас неналежна фіксація або втрата доказів може призвести до уникнення відповідальності, що підриває довіру до правосуддя та створює передумови для повторення подібних злочинів у майбутньому. Додаткової складності надає необхідність узгодження національних процедур документування з міжнародними стандартами, адже зібрані докази мають відповідати критеріям допустимості не лише в межах внутрішнього кримінального провадження, а й у міжнародних судових інституціях. Це зумовлює потребу у комплексному підході, який поєднує діяльність правоохоронних органів, правозахисних організацій та міжнародних механізмів.

Заборона катувань є одним із фундаментальних принципів міжнародного права у сфері захисту прав людини, що має абсолютний характер та не підлягає жодним виняткам незалежно від обставин, у тому числі під час війни чи надзвичайного стану.

У міжнародному праві під катуванням розуміється умисне заподіяння сильного фізичного або психічного болю чи страждань з метою отримання інформації, покарання, залякування або дискримінації. Такий підхід закріплює Конвенція ООН проти катувань, яка формує універсальний стандарт розуміння цього явища [1].

У свою чергу, Римський статут Міжнародного кримінального суду прямо відносить катування до воєнних злочинів у разі їх вчинення в контексті збройного конфлікту, а також до злочинів проти людяності – за умови їх систематичного або широкомасштабного характеру [2]. Це дозволяє розглядати катування не лише як окремі епізоди насильства, а як елемент цілеспрямованої та свідомої політики агресора.

На національному рівні відповідна кваліфікація відображена у Кримінальному кодексі України, який розмежовує катування як самостійний злочин (ст. 127) та як складову порушення законів і звичаїв війни (ст. 438) [3]. Таке розмежування має принципове значення для правильної юридичної кваліфікації діяння, оскільки дозволяє враховувати контекст його вчинення – мирний час або під час правового режиму воєнного стану.

Документування катувань у період збройного конфлікту є одним із найскладніших етапів кримінального переслідування воєнних злочинів, оскільки поєднує в собі як процесуальні, так і фактичні труднощі. У таких умовах докази часто формуються в ситуації хаосу, небезпеки для життя потерпілих і свідків, а також обмеженого доступу до місць утримання жертв. Це істотно ускладнює не лише первинну фіксацію фактів, але й подальшу їхню юридичну оцінку та використання в судових інстанціях.

Спробуємо виділити основні проблеми, що перешкоджають якісному та вчасному документуванню катувань у період війни, і як наслідок притягнення винних до відповідальності.

Однією з ключових проблем є **обмежений доступ до місць вчинення катувань**. У багатьох випадках такі злочини відбуваються на окупованих територіях або в закритих місцях несвободи, куди міжнародні спостерігачі та національні органи досудового розслідування не мають доступу. Як зазначається в наукових дослідженнях, це призводить до втрати критично важливих первинних доказів або їх отримання із суттєвим запізненням, коли сліди злочину вже знищені чи змінені [4].

Ще однією суттєвою проблемою у документуванні цього виду злочину є **високий рівень латентності катувань та психологічні бар'єри для свідчень**. Потерпілі часто перебувають у стані психологічної травми, страху повторного переслідування або недовіри до правоохоронної системи. У результаті значна частина випадків не фіксується взагалі або фіксується частково, що ускладнює формування цілісної доказової бази. Дослідники підкреслюють, що саме фактор вторинної травматизації та безпекових ризиків є однією з головних причин неповного документування катувань [5].

Окрему проблему становить **знищення або фальсифікація доказів**. У контексті воєнних дій матеріальні сліди злочинів можуть бути навмисно знищені, а свідчення – спотворені через тиск на потерпілих або свідків. Це створює ситуацію доказової нестабільності, коли фактична картина подій відновлюється лише частково або опосередковано. У таких умовах особливого значення набувають цифрові докази, супутникові знімки та інші нетрадиційні джерела інформації [6].

Ще одним критичним аспектом є **складність ідентифікації осіб, причетних до катувань**. У воєнних умовах часто відсутня персоніфікація виконавців злочинів, використовується ротація підрозділів або приховування особистих даних. Це унеможлиблює встановлення індивідуальної кримінальної відповідальності, яка є обов'язковою умовою притягнення до відповідальності як в національному, так й міжнародному праві [4].

Отже, документування фактів катувань в умовах війни супроводжується низкою суттєвих труднощів, пов'язаних із обмеженим доступом до місць вчинення злочинів, високим рівнем їх латентності, психологічними бар'єрами потерпілих, ризиком втрати або фальсифікації доказів, а також складністю встановлення осіб, причетних до їх вчинення. У сукупності ці чинники істотно ускладнюють формування належної доказової бази та притягнення винних до відповідальності, що зумовлює необхідність удосконалення механізмів документування, розширення міжнародної співпраці та впровадження сучасних методів збору й збереження доказів воєнних злочинів.

У сучасному міжнародному праві протидія катуванням у контексті збройних конфліктів здійснюється через комплексну систему механізмів, яка поєднує судові, квазісудові та інституційні інструменти. Їхня ключова мета полягає не лише у фіксації фактів порушень, а й у забезпеченні невідворотності кримінальної відповідальності за їх вчинення. Одним із базових елементів цієї системи є діяльність міжнародних судових інституцій, насамперед Міжнародного кримінального суду, який здійснює індивідуальне кримінальне переслідування осіб, відповідальних за найтяжчі міжнародні злочини. У цьому контексті катування кваліфікуються як воєнні злочини або злочини проти людяності, що дозволяє притягати до відповідальності як безпосередніх виконавців, так і осіб, які віддавали накази [5].

Значну роль у процесі документування катувань відіграють міжнародні правозахисні організації, а також моніторингові й дослідницькі місії, які здійснюють первинну фіксацію фактів порушення прав людини та збір доказової інформації для подальших розслідувань.

Окреме значення має принцип універсальної юрисдикції, який дозволяє державам розслідувати та переслідувати осіб, причетних до катувань, незалежно від місця вчинення злочину. Це розширює можливості правосуддя та зменшує ризик безкарності, особливо у випадках, коли національні механізми є неефективними або недоступними [5].

Водночас сучасна практика міжнародного реагування поступово виходить за межі традиційних судових інституцій. Важливим елементом стає створення спеціальних міжнародних механізмів, зокрема трибуналів, які покликані доповнювати діяльність існуючих органів правосуддя та забезпечувати притягнення до відповідальності за злочини, пов'язані з агресією та її наслідками, включно з катуваннями [7].

Крім того, ефективність міжнародного переслідування значною мірою залежить від рівня міждержавної взаємодії. Міжнародне співробітництво у кримінальних провадженнях включає обмін доказами, спільні слідчі дії та

координацію зусиль між правоохоронними органами різних держав, що дозволяє підвищити якість та повноту розслідувань [5].

Підсумовуючи варто відзначити, що катування в умовах збройного конфлікту є одним із найтяжчих порушень норм міжнародного гуманітарного права та прав людини, яке поєднує в собі як індивідуальну кримінальну відповідальність, так і міжнародно-правову відповідальність держави. Їхня правова кваліфікація як воєнних злочинів зумовлює підвищені вимоги до ефективності розслідування та документування, оскільки саме належно зібрані докази є ключовою передумовою притягнення винних до відповідальності.

Забезпечення належного документування катувань є не лише процесуальною вимогою, а й важливим елементом відновлення справедливості та запобігання безкарності. Подальший розвиток міжнародних і національних механізмів має бути спрямований на підвищення ефективності розслідувань, посилення координації між суб'єктами міжнародного права та адаптацію правових інструментів до реалій сучасних збройних конфліктів.

Список використаних джерел

1. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання від 10 груд. 1984 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085
2. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 лип. 1998 р. : ратифікований із заявами Законом України від 21 серп. 2024 р. № 3909-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
4. Коваль М., Лукова Є. Документування воєнних злочинів: проблеми доказування в умовах збройного конфлікту. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2025. № 4. С. 175–188. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2025/nov/40931/visnyk482025-2korek12022026-179-192.pdf>
5. Будник Л. А., Ронська О. Г. Міжнародне співробітництво у кримінальних провадженнях про катування в умовах повномасштабної війни. Вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. С. 307-312. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/351221>
6. Орлова Т., Дембицька А. Особливості розслідування фактів катувань та жорстокого поводження з військовополоненими та цивільним населенням. Матеріали конференцій МЦНД. Житомир, Україна, 24 жовт. 2025 р. С. 198-207. DOI: 10.62731/mcnd-24.10.2025.003.
7. Угода між Україною та Радою Європи про створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002-25#Text

І.М. Шопіна,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та*

*правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ ОНОВЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО АЛЬТЕРНАТИВНУ СЛУЖБУ

В умовах повномасштабної російської збройної агресії захист цивільного населення України є одним із найважливіших завдань діяльності держави. Але слід відзначити певну диспропорційність у захисті різних категорій громадян. Безумовно, першочергова увага до забезпечення потреб сімей з дітьми є економічно доцільнішою в аспекті їх подальшого внеску в економічний розвиток держави. Разом з тим додержання високих стандартів допомоги особам похилого віку, особам з інвалідністю, які не збільшують ВВП, а, навпаки, потребують постійних бюджетних витрат, виступає критерієм цивілізованості держави.

За даними Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні у травні 2026 року в нашій державі загинуло та зазнало поранень більше цивільних осіб, ніж у будь-якому іншому місяці за останні чотири роки. Моніторингова місія підтвердила, що внаслідок насильства, пов'язаного з конфліктом, в Україні у травні загинули щонайменше 274 цивільні особи та 1 763 зазнали поранень. Загальна кількість жертв серед цивільних осіб перевищила 2 000 осіб, і цей місяць став місяцем з найбільшою кількістю жертв серед цивільних осіб з квітня 2022 року. Основною причиною високої кількості жертв у травні стало застосування Російською Федерацією потужної зброї в міських районах. Атаки із застосуванням ракет та авіабомб у міських районах неодноразово призводили до загибелі та поранення десятків цивільних осіб. Так, 5 травня внаслідок атаки із застосуванням авіаційних бомб по промисловій зоні міста Запоріжжя загинули 12 цивільних осіб і 42 зазнали поранень. 14 травня ракета, що влучила в багатоквартирний житловий будинок у Києві, призвела до загибелі 24 цивільних осіб та поранення щонайменше семи [1].

Вказані дані свідчать про системний характер ураження цивільної інфраструктури, що виходить за межі класичних моделей надзвичайних ситуацій. У таких умовах державне управління фактично трансформується в режим постійного кризового адміністрування, яке здійснюється в умовах непередбачуваності наступних атак держави-агресора на цивільних громадян.

В Україні близько 9 мільйонів людей похилого віку, 24 % з них (близько трьох мільйонів осіб) мають інвалідність. Повномасштабне вторгнення в Україну мало руйнівний вплив на цивільне населення різного віку. Особливо негативний вплив військового стану відобразився на категорії людей похилого віку з стрімким погіршенням стану здоров'я [2]. При цьому серед ВПО найчисельнішими віковими групами є особи у віці від 61 до 70 років (723999 осіб або 15,7%) [3]

Ці показники підтверджують структурну концентрацію ризиків саме у групах із підвищеною залежністю від державної та муніципальної підтримки. Таким чином, система соціального захисту набуває не лише компенсаторного, але й стабілізаційного значення для функціонування територіальних громад.

Кабінет Міністрів України схвалив зміни, які допоможуть швидше надавати підтримку маломобільним внутрішньо переміщеним особам та людям, які евакуювалися з територій бойових дій або тимчасової окупації. Йдеться про послуги тимчасового проживання та довготривалого медсестринського догляду. Головна мета змін – зробити допомогу більш доступною та забезпечити її надання без зайвих бюрократичних процедур [4]. Водночас слід наголосити на тимчасовому характері надання таких послуг – від 30 днів для довготривалого медсестринського догляду і до одного року для тимчасового проживання [5]. Однак для маломобільних осіб, які втратили працездатність, житло, майно і соціальні зв'язки, актуальною залишається потреба у забезпеченні постійного догляду та перебування, зі збереженням поваги до їх честі та гідності. Не зважаючи на декілька експериментальних проєктів, спрямованих на надання допомоги із стаціонарного перебування ВПО похилого віку, ВПО з інвалідністю та особам, які потребують сторонньої допомоги та були змушені покинути свої домівки через бойові дії [6], системно проблема не вирішується. Аналіз вартості послуг для таких осіб, які відшкодовуються державою, свідчить про їх недостатню відповідність сучасним економічним умовам: так, за косметичне прибирання житла у м. Києві відшкодовується 61 грн 45 коп, генеральне прибирання – 359 грн 69 коп [7] тощо. Зазначені диспропорції між нормативно визначеними стандартами соціальних послуг та фактичними економічними витратами їх надання формують ризик зниження якості догляду, а також стимулюють неформальні практики компенсації дефіциту ресурсів у сфері соціального забезпечення.

Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України у червні 2026 року оприлюднило інформацію про завершення підготовки проєкту закону про альтернативну службу [8]. З огляду на можливість прийняття вказаного закону виникає потреба визначення безпосередніх місць проходження такої служби. Ст. 5 діючого нині Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу» визначає, що означену службу громадяни проходять на підприємствах, в установах, організаціях, що перебувають у державній, комунальній власності або переважна частка у статутному фонді яких є в державній або комунальній власності, діяльність яких у першу чергу пов'язана із соціальним захистом населення, охороною здоров'я, захистом довкілля, будівництвом, житлово-комунальним та сільським господарством, а також у патронажній службі в організаціях Товариства Червоного Хреста України [9]. Цей перелік відповідав реаліям мирної держави зразку 2004 року, коли до цієї статті було внесено останні зміни. Так само сприймається анахронізмом Перелік видів діяльності, якими можуть займатися громадяни, що проходять альтернативну (невійськову) службу, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 31 грудня 2004 р. № 1795. У цьому контексті виникає

необхідність функціонального оновлення інституту альтернативної служби як інструменту публічного управління трудовими ресурсами в умовах тривалих безпекових загроз, із переорієнтацією його на потреби цивільного сектору, що перебуває під постійним навантаженням.

З огляду на викладене вище уявляється доцільним запровадження нових напрямів використання альтернативної служби, зокрема у сфері будівництва місць компактного проживання та догляду за маломобільними особами похилого віку, включно з внутрішньо переміщеними особами. Це дозволило б поєднати соціальну функцію держави з ефективним використанням трудового потенціалу осіб, які матимуть право на проходження альтернативної (невійськової) служби.

Список використаних джерел

1. У травні в Україні зафіксовано найвищу кількість жертв серед цивільних осіб за останні чотири роки, повідомляє Моніторингова місія ООН з прав людини. URL: <https://ukraine.ohchr.org/uk/Civilian-Casualties-in-Ukraine-in-May-Highest-in-Four-Years-UN-Human-Rights-Monitors-Say>

2. Тенденції інвалідності українців похилого віку в умовах війни: 10-річне ретроспективне дослідження. URL: <https://ndimspi.gov.ua/tendentsii-invalidnosti-ukraintsiv-pokhyloho-viku-v-umovakh-viyny-10-richne-retrospektyvne-doslidzhennia/>

3. В Україні налічується 4,6 млн внутрішньо переміщених осіб. URL: <https://skilky-skilky.info/v-ukraini-nalichuietsia-4-6-mln-vnutrishno-peremishchenykh-osib/>

4. Уряд спростив доступ маломобільних категорій з числа ВПО до соціальних послуг і догляду. URL: <https://www.msp.gov.ua/press-center/news/malomobilni-vpo-sotsposluhy>

5. Послуга медсестринського догляду та послуга з проживання. URL: <https://mindev.gov.ua/diialnist/informatsiia-dlia-vpo/derzhavna-dopomoha-dlia-vpo/sotsialni-posluhy/posluha-medsestrynskoho-dohliadu-ta-posluha-z-prozhyvannia>

6. Деякі питання реалізації експериментального проекту з організації надання внутрішньо переміщеним особам похилого віку, особам з інвалідністю соціальних послуг стаціонарного догляду, підтриманого проживання за принципом “гроші ходять за людиною”: постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2024 р. № 888. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-2024-%D0%BF#Text>

7. Про затвердження тарифів на соціальні послуги, що надаються Територіальним центром соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Голосіївського району м. Києва на 2026 рік. URL: <https://golos.kyivcity.gov.ua/acts/pro-zatverdzhennia-taryfiv-na-sotsialni-posluhy-shcho-nadaiutsia-terytorialnym-tsentrom-sotsialnoho-obsluhovuvannia-nadannia-sotsialnykh-posluh-holosivskoho-raionu-m-kyieva-na-2026-rik>

8. Голова ДЕСС Єленський: Нам необхідно зафіксувати, що хоча церква відокремлена від держави, вона не відокремлена від суспільства. URL: <https://interfax.com.ua/news/interview/1173988.html>

9. Про альтернативну (невійськову) службу: : Закон України від 12 грудня 1991 року № 1975-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12#Text>

О. Г. Ярема,
*кандидат юридичних наук, доцент
завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРАВОВА ПРИРОДА ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ОБРОБКИ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ

Обробка персональних даних в Інтернеті в умовах інформаційного суспільства та цифрової трансформації суспільних відносин пов'язується з використанням цифрових технологій. Обробка персональних даних за допомогою цифрових технологій уможливорює швидке узагальнення, аналіз інформації, дозволяє використовувати інформацію для прийняття рішень, знижувати витрати, зберігати конкурентну перевагу.

Персональні дані у господарському обороті розглядаються з технічної та з комерційної точки зору, виступаючи аналогом активів. Персональні дані можуть бути виражені у вигляді індивідуальних поглядів, особливостей особистого життя, роботи, захоплень, медичних даних та іншої інформації, наявність якої є важливим фактором успішного провадження діяльності у певних сферах життя.

Загрози у сфері обробки персональних даних розглядаються у контексті комп'ютерної злочинності відповідно до Стратегії інформаційної безпеки України [1]. Персональні дані входять у сферу правового регулювання як об'єкти, з яких відбуваються певні дії – обробка.

Правова природа обробки персональних даних полягає в тому, що дані про фізичну особу мають дещо іншу правову природу, ніж будь-які інші дані, оскільки будь-яка фізична особа, незалежно від статусу, має правосуб'єктність.

Обробка має на увазі будь-яку дію з персональними даними. Але законодавчо виділяють окремі методи обробки даних: збір, запис, систематизація, накопичення, зберігання, уточнення, вилучення, використання, передача, знеособлення, блокування, видалення, знищення.

Закон «Про захист персональних даних» визначає обробку персональних даних як будь-яку дію або сукупність дій, таких як збирання, реєстрація, накопичення, зберігання, адаптування, зміна, поновлення, використання та поширення (розповсюдження, реалізація, передача), знеособлення, знищення персональних даних, у тому числі з використанням цифрових технологій [2].

Частина 2 ст. 4 Загального регламенту захисту персональних даних Європейського Союзу визначає термін «обробка» як будь-яку операцію або набір операцій, що виконуються з персональними даними або з наборами

персональних даних, автоматичними або неавтоматичними засобами [3].

Загальний регламент захисту персональних даних Європейського Союзу виділяє схожий перелік дій визначених у Законі «Про захист персональних даних», але не ідентичний. Якщо провести порівняльний аналіз, то чинний Закон виділяє більший перелік способів обробки.

Поширення, надання та доступ до персональних даних повинні розглядатися не як прояви передачі персональних даних, а як самотійні дії, що становлять обробку персональних даних. Але всі поняття мають різний зміст та регулювання.

Транскордонна передача персональних даних із правової точки зору є різновидом передачі персональних даних, ускладненою наявністю міжнародно-правового аспекту.

Для кожного типу передачі персональних даних потрібен особливий тип згоди на передачу персональних даних. Наприклад, потрібна окрема згода на розповсюдження даних тоді, коли для надання потрібно вказати конкретний перелік третіх осіб, кому будуть надаватися. У чинному Законі не наведені самотійні визначення кожного окремого терміну, що тягне деяку неоднозначність і складність розуміння логіки термінології.

З метою підвищення ефективності інституту обробки персональних даних та забезпечення прав суб'єктів персональних даних запропоновано визначення «обробки персональних даних», під яким слід розуміти будь-яку дію або сукупність дій, що здійснюються з використанням засобів автоматизації або без використання таких засобів з персональними даними, включаючи збирання, запис, систематизацію, накопичення, зберігання, уточнення (оновлення, зміну), вилучення, використання, розповсюдження, надання, доступ, знеособлення, блокування, видалення та знищення персональних даних.

Самостійного визначення поняття «передача персональних даних» правотворець у тексті чинного Закону прямо не дає, крім як трактування, при визначенні іншого терміну «обробка».

Кожен термін «надання», «поширення», «доступ» — є самотійною правовою категорією, яка потребує застосування різних засобів правового регулювання. Змішування згаданих правових категорій може призвести до певних несприятливих наслідків.

По-перше, введення суб'єкта персональних даних в оману щодо обсягу дій операторів, що надаються, з обробки персональних даних щодо згоди на обробку персональних даних. По-друге, підвищуються правові ризики щодо сумлінних обробників персональних даних, які повною мірою усвідомлюють відмінність даних правових категорій. По-третє, правова невизначеність надає потенційну можливість недобросовісним операторам персональних даних зловживати становищем чи здійснювати протиправні дії, використовуючи пробіл у праві. Виходом із ситуації є запровадження точних визначень у чинному Законі.

Введення окремого поняття для таких правових категорій, як «передача персональних даних» та «доступ до персональних даних» дозволить виправити недоліки правової техніки.

Доцільно викласти визначення обробки персональних даних наступним чином: обробка персональних даних – це будь-яка дія або сукупність дій, що здійснюються з використанням засобів автоматизації або без використання таких засобів з персональними даними, включаючи збирання, запис, систематизацію, накопичення, зберігання, уточнення (оновлення, зміна), вилучення, використання, видалення, поширення персональних даних.

Законодавство та регулюючі органи розглядають автоматизований процес обробки як здійснення будь-яких дій з персональними даними, пов'язаними із застосуванням цифрових технологій. У науці та практиці не виникає суперечок про подібні класифікації, що демонструє вдало сформований підхід.

Систему способів обробки персональних даних можна представити наступним чином: автоматизований; без використання засобів автоматизації. Обробка різних категорій персональних даних має індивідуальну специфіку та накладає певні технічні та правові зобов'язання з обробки.

Головна складність у обробці персональних даних при застосуванні цифрових технологій – це обмеження прав і свобод людини. Але в дослідженнях наголошується на зворотній проблемі – негативні наслідки від посилення контролю в галузі захисту персональних даних на стан конкуренції, на розвиток інновацій. До проблемних, з погляду застосування класичних засобів правового регулювання, цифрових технологій, за допомогою яких обробляються персональні дані відносяться технології штучного інтелекту; розподіленого реєстру; хмарні технології.

Правова природа обробки персональних даних полягає в особливому підході до їх використання, який не повинен порушувати права людини на недоторканність приватного життя, особисту та сімейну таємницю. Обробка персональних даних повинна здійснюватися на законній основі, обмежуватися досягненням конкретних, заздалегідь визначених і законних цілей, забезпечуючи точність, достатність та актуальність персональних даних по відношенню до мети обробки. Неправомірна обробка даних може бути основою виникнення різних форм дискримінації людини і громадянина, порушувати конституційні права.

Розвинений поняттєвий апарат дасть змогу розуміти методи обробки персональних даних щодо надання згоди фізичної особи з метою дотримання прав і основних принципів обробки, встановлених законом «Про захист персональних даних». Першочерговою дією є запровадження окремого понятійної категорії «передача персональних даних», окремого терміну «доступ до персональних даних».

Правова природа обробки персональних даних із використанням цифрових технологій дає можливість зробити висновки. Кожен термін: «надання», «поширення», «доступ» – є самостійною правовою категорією, яка потребує застосування різних засобів правового регулювання. Необхідно закріпити спеціальну термінологічну базу методів обробки даних для досягнення ефективності правового регулювання та захисту прав фізичних осіб і дотримання принципів обробки персональних даних.

Список використаних джерел

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки»: Указ Президента України від 28.12.2021 р. № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>
2. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2297-17>
3. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text

О. Г. Ярема,

*кандидат юридичних наук, доцент
завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

С. С. Єсімов,

*кандидат юридичних наук, професор
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ТЕХНІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Технічне регулювання це складне правове явище, специфічний зміст якого дозволяє розглядати його в кількох аспектах: з точки зору системи права це самостійна і значною мірою відокремлена підсистема адміністративного права, що включає норми права та міжнародно-правових актів, що складають право Європейського Союзу.

У Європейському Союзі встановлюють обов'язкові та добровільні вимоги до продукції, здійснюють заходи щодо оцінки відповідності цим вимогам з метою запобігання виробництва та розміщення на ринку небезпечної для життя та здоров'я людей продукції та охорони навколишнього середовища.

Державна регуляторна діяльність включає встановлення обов'язкових вимог, забезпечення їх дотримання належним чином, контроль за їх дотриманням та застосування санкцій у разі їх порушень.

Обов'язкові вимоги до продукції, процесів, пов'язаних із її виробництвом, оборотом та використанням, а також організаційно-правові механізми, що

забезпечують виконання цих вимог (які в комплексі складають інститут технічного регулювання), можна розділити на дві категорії – вимоги, пов'язані із забезпеченням безпеки та інші обов'язкові вимоги.

Особливу роль відіграють вимоги, пов'язані із забезпеченням безпеки. Саме спільність інтересів у сфері безпеки життя та здоров'я громадян, тварин і рослин, навколишнього середовища та майна дає основний стимул до розвитку системи вимог та механізмів технічного регулювання, що мають міжнародно-правовий характер та отримують закріплення у міждержавних нормативних документах, у тому числі технічних регламентах.

Завдання забезпечення безпеки мають абсолютний пріоритет у порівнянні з іншими обов'язковими вимогами, найбільше наукове та практичне опрацювання, у тому числі в частині встановлення та застосування системи узгоджених заходів технічного, технологічного, організаційного, методичного та правового характеру, які в комплексі дозволяють досягти результатів.

Частиною цієї системи, що забезпечує виконання інших заходів (вимог) є адміністративна відповідальність. З цієї причини є важливим формування правового інституту технічного регулювання що базуватиметься на завданнях безпеки, а інституту адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері технічного регулювання – на захисті суспільних відносин у сфері безпеки.

Реалізація функцій технічного регулювання пов'язана із встановленням системних, узгоджених, адекватних та гармонізованих у міжнародному масштабі вимог до якості та безпеки продукції та із застосуванням адміністративних та економічних методів і механізмів впливу на суб'єктів, від яких залежить дотримання зазначених вимог.

Законодавчо закріплена дефініція адміністративної відповідальності відсутня у Кодексі України про адміністративні правопорушення, на що звертають увагу розробники концепції нового Кодексу України про адміністративні проступки, пропонуючи розкрити зміст поняття адміністративної відповідальності [1; 2].

Адміністративна відповідальність одна із видів юридичної відповідальності. Поняття адміністративної відповідальності тісно пов'язують із двома іншими поняттями адміністративного права. Насамперед, з поняттям адміністративного правопорушення. Цей зв'язок безпосередньо відображено у дефініції адміністративного правопорушення як протиправної, винної дії (бездіяльності) фізичної особи, за яку Кодексом України про адміністративні правопорушення або законами встановлено адміністративну відповідальність.

Наявність і ступінь суспільної небезпеки має бути одним із важливих критеріїв диференціації адміністративних правопорушень та заходів адміністративної відповідальності. Суспільна небезпека – це інтегроване поняття, що визначається в кожній історичній епосі відповідно до морального, релігійного, соціально-економічного розвитку суспільства, є внутрішньою властивістю діяння, вираженого в об'єктивній здатності заподіяти або створити загрозу заподіяння шкоди, яке знаходить юридичну оцінку в забороні вчинення діяння під загрозою відповідальності.

Друге важливе поняття – адміністративне покарання, яке визначається як встановлена державою міра відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення, що застосовується з метою запобігання вчиненню нових правопорушень правопорушником та іншими особами.

Адміністративну відповідальність за правопорушення у сфері технічного регулювання можна визначити як правовий механізм реагування держави на порушення правових норм, що забезпечують безпеку у сфері виробництва та використання технічних та промислових об'єктів, що реалізується в сукупності правових норм, які примушують до дотримання технічних, організаційно-методичних і інших заходів безпеки.

Адміністративна відповідальність у сфері технічного регулювання має загальні ознаки відповідальності та властиві їй специфічні ознаки:

- є наслідком порушення обов'язкових вимог – особливих правових норм технічного характеру, чи нормативно закріплених правил поведінки, регулюючих порядок застосування;

- застосовується до винного правопорушника, яким виступає спеціальний суб'єкт залежно від характеру правопорушення передбачено Кодексом України про адміністративні правопорушення;

- застосовується органами, уповноваженими у конкретній сфері діяльності, на яку поширюються обов'язкові вимоги, закріплені у технічних регламентах і прирівняних до них нормативних актах, а також судами;

- є складовою інституту адміністративного примусу; спрямована на забезпечення безпеки у сфері виробництва та використання технічних і промислових об'єктів, на запобігання порушенням обов'язкових вимог, що встановлюють технічні, організаційно-методичні і інші заходи безпеки; базується на загальних засадах адміністративної відповідальності та порядку її застосування, основними з яких є законність і індивідуалізація адміністративного стягнення.

Хоча нормативна підстава є ключовою складовою підстави адміністративної відповідальності, вона вважається не єдиною. Виділяють фактичну та процесуальну складову. Фактичну підставу представляє вчинення конкретних дій (бездіяльності), які підпадають під склад адміністративного правопорушення. Процесуальна складова – це видання компетентним органом правозастосовного акта. Нормативні підстави застосування адміністративної відповідальності визначають її межі. Відповідно до законодавства про захист прав споживачів шкода, заподіяна споживачам продукцією через її невідповідність обов'язковим вимогам підлягає відшкодуванню.

Адміністративна відповідальність є основним видом юридичної відповідальності за правопорушення у сфері технічного регулювання. Специфіка адміністративної відповідальності у сфері технічного регулювання та спрямування її розвитку в даний час визначається низкою факторів, серед яких особливу роль відіграють технологічний характер основних вимог у сфері технічного регулювання та їх спрямованість на забезпечення безпеки; екстериторіальний характер таких вимог, зокрема їх обов'язковість на території

держав-членів Європейського Союзу і в країнах Північноатлантичного договору.

Законодавство про адміністративну відповідальність за правопорушення у сфері технічного регулювання складалося без урахування вимог ЄС, що знайшло вираження:

- у наявності великої кількості не цілком узгоджених спеціалізованих складів правопорушень, пов'язаних з порушеннями обов'язкових вимог до різних видів продукції та сформованих у різний час відповідно до завдань правового регулювання певних сфер діяльності;

- у недостатній узгодженості основних універсальних складів правопорушень у сфері технічного регулювання; неузгодженість кваліфікованих складів адміністративно-правових деліктів створення небезпеки із загальноприйнятими методологічними підходами забезпечення безпеки.

Інститут технічного регулювання і інститут адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері технічного регулювання, наразі перебувають під впливом важливих реформ, що відбуваються в адміністративному праві України, пов'язаних з адаптацією національного законодавства до вимог ЄС визначених Національною програмою адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (*acquis* ЄС), у тому числі у сфері технічного регулювання [3].

Список використаних джерел

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
2. Проект Кодексу України про адміністративні проступки № 11386 від 28.06.2024 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44507>
3. Про затвердження Національної програми адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (*acquis* ЄС): Постанова Кабінету Міністрів України від 01.04.2026 р. № 438. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/438-2026-%D0%BF#Text>

Yurkevych Yurii M.,
Doctor of Legal Sciences,
Professor,

Professor of the Department of Civil Law and Procedure
(Ivan Franko National University of Lviv)

THE ORGANIZATIONAL AND LEGAL FORMS OF LEGAL ENTITIES IN THE CONTEXT OF THE REFORMS OF UKRAINE'S CIVIL LEGISLATION

As things stand today in Ukraine, despite the current challenges and the criminal war being waged against our state, far-reaching reforms of the regulatory framework governing private legal relations are underway. In particular, it should be noted that the draft revised Civil Code of Ukraine was submitted to the Verkhovna Rada of Ukraine for consideration on 22 January 2026. The amendments proposed by the legislative initiators also address the issue of the organisational and legal forms of legal entities in Ukraine.

It has been rightly defined in the legal literature the essence of an organisational and legal form as follows: (1) it constitutes the specific characteristics of a legal entity's legal status that are legally significant for its participation in legal relations and are determined by its founders at the time of establishment; (2) this legal status is characterised by numerous features, including the qualitative and quantitative composition of the founders (participants), the extent of their liability for the legal entity's obligations, the legal regime governing the entity's property and its legal fate following liquidation, the scope of the legal entity's own liability, the number and content of its constituent documents, the method of establishment, the specific features of its dissolution (including the possibility or impossibility of bankruptcy), its management structure, and the other relevant characteristics; (3) these features are complemented by the purpose for which the legal entity is established, the interests it pursues, and the nature of the relationship between the legal entity and its founders; and (4) scholars have proposed treating the organisational and legal form and the type of legal entity either as identical concepts or as distinct legal categories. Accordingly, the organisational and legal form is regarded as a defining characteristic of a legal entity [1, p. 77].

It should be emphasised that, under the Civil Code of Ukraine [2], legal entities may be established in the form of companies, institutions, or the other forms prescribed by law. Furthermore, the existence of a large number of organisational and legal forms of business organisation, including various types of holdings, associations, corporations, consortia, and the other business groupings, has been driven by a number of factors. These include the need to integrate as many stages of the technological process as possible, ensure cooperation between interconnected production units, achieve a complete production cycle, and increase the volume of goods produced, works performed, or services provided [3, p. 189].

By contrast, the Article 93 of the draft of Civil Code of Ukraine has provided that a legal entity under private law may be established only in the form of a company or an institution [4]. Consequently, the draft introduces an exhaustive list of organisational and legal forms of legal entities. At the same time, it does not recognise the transformation of a legal entity – that is, a change in its organisational and legal form – as a method of its dissolution.

While this approach should not be rejected outright, several reservations regarding its implementation should nevertheless be noted.

For example, the Law of Ukraine «*On the Bar and the Practice of Law*» [5] provides that legal practice involving the establishment of a separate legal entity may be carried out in the organisational forms of an advocacy bureau or an advocacy

association. Pursuant to the Resolution of the Higher Administrative Court of Ukraine of 13 November 2014 [6], the State Statistics Service of Ukraine was required to amend the Classification of Organisational and Legal Forms of Business approved by Order No. 97 of the State Committee of Ukraine for Technical Regulation and Consumer Policy of 28 May 2004 by introducing separate organisational and legal forms entitled "advocatory bureau" and "advocatory association". However, classifying such legal entities as companies appears questionable in light of their special legal status, the specific nature of their membership, and other the distinguishing features. Moreover, the name of a legal entity must indicate its organisational and legal form, which, in such cases, is precisely "advocatory bureau" or "advocatory association".

Accordingly, the introduction of these amendments will inevitably require a comprehensive review of all the legislative acts that currently provide for the other organisational and legal forms of legal entities.

Likewise, it appears premature to exclude transformation from the methods of dissolution of legal entities. Owing to the specific legal regulation governing the property regime of a legal entity terminated through transformation, the scope of the property, rights, and obligations transferred to the newly established legal entity may differ to some extent. However, this does not negate the existence of universal succession. Such situations arise primarily in the course of the privatisation of state-owned enterprises [7, p. 101]. Therefore, transformation should continue to be recognised as a special method of dissolving a legal entity that entails universal succession.

LIST OF REFERENCES:

1. Спасибо-Фатєєва І. В., Спасибо В. В. Проблематика організаційно-правових форм юридичних осіб (на прикладі спільних підприємств). *Університетські наукові записки*. 2006. № 1 (17). С. 71–78.
2. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. 3 жовт.
3. Юркевич Ю.М. Договірні форми об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Львів, 2017. 437 с.
4. Проєкт Цивільного кодексу України. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: blob:<https://itd.rada.gov.ua/e1f7b903-9296-40b2-9103-f54c9c086b6c>
5. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України № 5076-VI від 05.07.2012. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/conv#Text>
6. Постанова Вищого адміністративного суду України від 13 листопада 2014 р., судова справа № 826/2145/14. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua>
7. Юркевич Ю.М. Припинення юридичних осіб з правонаступництвом: Монографія. Хмельницький

Yurkevych Khrystyna
higher education student
(Ivan Franko National University of Lviv)

THE INTERNATIONAL LEGAL ASPECT OF REGULATING THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN INTELLECTUAL PROPERTY LAW

Given the contemporary challenges in the legal regulation of technology, the Council of Europe Framework Convention on Artificial Intelligence was adopted in 2024. This instrument is intended to guarantee that the functioning of artificial intelligence (hereinafter – AI) systems fully complies with human rights standards, the principles of democracy, and the rule of law. Under Article 2 of this Convention, the concept of an "artificial intelligence system" is to be understood as a machine-based system that, in order to achieve explicit or implicit objectives, infers from the input it receives how to generate outputs such as predictions, content, recommendations, or decisions that may influence physical or virtual environments. At the same time, different AI models may differ substantially in the degree of their autonomy and their capacity for adaptation after being put into operation. The latest innovative technologies based on artificial intelligence are endowed with the capacity to improve their own performance independently, by directly learning from and analyzing their prior experience. Since AI technologies are continuously refined and updated throughout their entire existence, they progressively acquire certain creative characteristics. As a result, today we already have an enormous number of objects created precisely with the assistance of artificial intelligence algorithms.

In the Ukrainian legal field, the status of the author of an intellectual property object is clearly defined by Article 1 of the Law of Ukraine "On Copyright and Related Rights." Pursuant to this provision, the author (and the holder of the original right) is recognized exclusively as a natural person by whose direct creative effort the work was created. An analogous approach to defining the subject of copyright in works is applied in the countries of the European Union as well. However, under present-day conditions, the question of precisely who is the subject of intellectual property rights in the results obtained with the assistance of AI has become a matter of debate: whether it is the developer of the intelligent technology, or the person who assigned that technology a specific task to create the object.

In light of this, legal doctrine conventionally divides subjects of intellectual property rights into original (primary) and derivative subjects. Original subjects are the direct authors, performing artists, inventors, designers, programmers, and the like. It is important to emphasize that, in classical copyright law, this category always consists exclusively of natural persons whose creative efforts are embodied in the resulting work of intellectual activity. It is precisely these persons who acquire, in the first instance, both moral rights (personal non-property rights) and economic rights (property rights) in their works. Derivative subjects, by contrast, may be either natural or legal persons who have acquired economic rights on the basis of law, contract, or another legal transaction. That is to say, their rights are secondary and derive from the rights of the original authors. The principal distinction between the two categories lies in the fact that the scope of rights held by original subjects is considerably broader than that held by derivative subjects (Tymoshenko, Ye. A. Artificial Intelligence as a

Subject of Intellectual Property Law. Kyiv University Law Review. 2020. No. 4. pp. 328–332).

This division, however, having been constructed on the basis of traditional copyright doctrine, cannot be mechanically transposed onto the legal regime governing non-original objects generated by a computer program. Here, the legislator constructs a distinct category of original *sui generis* right-holder, which may also be a legal person. In particular, what becomes significant is the *sui generis* right in non-original objects generated by a computer program, as established under Article 33 of the Law of Ukraine "On Copyright and Related Rights." Such an object is understood as the output of the operation of a program that has come into being without the direct participation of a human being and that is distinguishable from other similar objects. It should be noted, in this regard, that where a human being creates a work using a computer merely as an instrument, the resulting output is not deemed to be a non-original object generated by the program.

The original holder of the *sui generis* right in such objects is the person who holds the economic rights or a license in respect of the computer program that performed the generation — and this is frequently a legal person (for instance, a software-developer company or a design studio that makes use of the program in the course of its work). Such persons include the authors of the program, their heirs, assignees of the economic rights, and lawful users of the computer program. An important characteristic of this regime is that, where a program automatically creates a non-original object, no moral rights (personal non-property rights) arise — in contrast to classical copyright law, where such rights are invariably vested in the natural person who is the author.

The scope of the economic rights of the *sui generis* right-holder in such an object is determined in the same manner as the economic rights in traditional works, save that no moral rights arise under this regime at all. The right-holder enjoys the exclusive right either to exploit the object personally or to authorize or prohibit its exploitation by other persons. The *sui generis* right in a non-original object arises automatically at the moment of its generation by the program. The term of this right is limited and expires twenty-five years from the first of January of the year following the year in which the object was created. Where the program has generated an object on the basis of third-party works (objects of copyright or related rights) or another protected *sui generis* object, the right arises only where the user of the program has observed the rights of the original authors or right-holders.

Alongside the *sui generis* model of protection, there exists in contemporary legal discourse on artificial intelligence an alternative concept. This concept proposes that such objects be classified within the public domain. Under this approach, the outputs of programs become a common good: anyone may freely make use of them, and no person holds a private monopoly over them.

At the level of the European Union, a landmark stage of legal regulation was the entry into force, on 1 August 2024, of the Artificial Intelligence Act (the AI Act) [5]. This legislative act, among other matters, regulates in detail the procedure for the use of data sets in the training of neural networks. The Act imposes upon providers of general-purpose AI models an obligation to make publicly available structured summaries of

the data used in the training process, and to comply strictly with EU standards in the field of copyright [6].

Furthermore, European legislation contains separate provisions concerning the process of training AI models. The key instrument in this field is Directive (EU) 2019/790 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on copyright and related rights in the Digital Single Market and amending Directives 96/9/EC and 2001/29/EC [7]. For a deeper understanding of the legal foundations of the training of intelligent systems, it is essential to turn to the definition of the data-processing technique known as text and data mining (TDM). Pursuant to Article 2(2) of the aforementioned Directive, this term is understood to mean any automated analytical technique aimed at analyzing text and data in digital form. The purpose of such analysis is to generate new information, including the identification of patterns, trends, and correlations among different data sets.

Article 4, for its part, establishes a statutory exception to the exclusive rights of right-holders, permitting the carrying out of text and data mining (TDM). As a general rule, established under a series of European directives, authors and developers hold the absolute right to authorize or prohibit any reproduction (copying) of their objects. This encompasses both temporary and permanent reproduction of databases, computer programs (including their adaptation and translation), and press publications. In particular, the makers of databases hold the right to prevent the extraction of their contents where the making of such a database has required substantial investment.

Under Directive 2019/790, however, the restrictions on these rights do not apply in cases involving the automated analysis of digital information. Persons who have lawful access to works or other objects acquire the right to reproduce them and to extract data from them for the purposes of TDM. An important legal aspect is that such data may be retained for the period that is objectively necessary for the purposes of carrying out the text and data mining, which, in effect, legalizes the technical processes involved in training artificial intelligence algorithms. At the same time, the application of this exception is contingent upon the will of the right-holder. The legislation provides for a "reservation of rights" mechanism (an opt-out). This exception does not apply where the author or publisher has expressly reserved the use of their works in an appropriate manner. In respect of content that is publicly accessible online, such reservation must be expressed through machine-readable means (for instance, by way of technical protocols recognizable by algorithms).

Thus, the EU's legal regime strikes a balance: it creates the conditions for technological development through the free analysis of data, while preserving for subjects of intellectual property rights the ability to technically protect their content from automated exploitation. By contrast, Ukrainian legislation does not, at present, contain an analogous clearly defined exception for the automated analysis of data for purposes of training AI models. Article 33 of the Law regulates only the legal status of the output of such training — the non-original object that results from it — but does not define the conditions under which the underlying process of processing data sets of protected works on the input side is itself lawful. This absence of a separate mechanism, analogous to the European TDM exception with its opt-out, creates legal

uncertainty for domestic developers: it remains unclear on what grounds the use of protected works for the training of a model is permitted, and whether the separate consent of the right-holder is required in each individual case.

List of Sources Used:

1. Council of Europe Framework Convention on Artificial Intelligence and Human Rights, Democracy and the Rule of Law. URL: <https://rm.coe.int/1680afae3c> (Accessed: 26.06.2026).
2. On Copyright and Related Rights. Law of Ukraine No. 2811-IX. Revised edition: 12.12.2025. Bulletin of the Verkhovna Rada (VVR), 2023, No. 57, Art. 166.
3. Tymoshenko, Ye. A. "Artificial Intelligence as a Subject of Intellectual Property Law." *Journal of Kyiv University of Law*. 2020. No. 4. pp. 328–332.
4. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act). URL: <https://arc.net/l/quote/jxsnjaye> (Accessed: 26.06.2026).
5. Directive (EU) 2019/790 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on copyright and related rights in the Digital Single Market and amending Directives 96/9/EC and 2001/29/EC. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_022-19#n4 (Accessed: 26.06.2026).